

BÁCS-BODROGH

VÁRMEGYE

FÖLDRAJZI, TÖRTÉNELMI és STATISZTIKAI

NÉPSZERŰ LEÍRÁSA.

IRTA:

FRIDRIK TAMÁS

TANÍTÓ.

SZEGEDEN,

NYOMATOTT ENDRÉNYI LAJOS ÉS TÁRSA KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1878.

TEKINTETES

MATKOVICH LAJOS,

ELSŐ TISZAI JÁRÁSI SZOLGABIRÓ,
KINEVEZETT ISKOLALÁTOGATÓ, VÁLASZTOTT MEGYEI BIZOTT-
SÁGI TAG, Ó-BECSEI FÖLDBIRTOKOS

URNAK,

IGEN TISZTELT BARÁTOMNAK.

A SZERZŐ.

E L Ö S Z Ó.

Bács-Bodrogh vármegyének földrajzi és történelmi statistikája, minthogy hat év előtt fontos körülmények miatt meg nem jelenhetett, nem csüggedtem el, hanem rövid pihenés után újból hozzá fogtam a munkához, s részint a magyar püspöki kar által kibocsájtott népiskolai tanterv, részint a tanulók s a nép érdeke indított a jelen mű kiadására; melyet nagy gonddal böngésztem össze, javítva, bővítve újból átdolgoztam, gondolván mindenkor, hogy a kitűzött cél elérésére, sok tekintetben hátramaradt népünk javára ezzel valamit teendek, a közügynek jó szolgálatot teszek: miért is igyekeztem azt lehetőleg népszerűvé tenni, egyszerűség, rövidség által.

Célom s szándékom egyuttal ismeretek közlése mellett mintegy rámutatni népünk némely általános hibáira, melyektől tapintatos oktatás által könnyen szabadulhat. Tehát nem irói viszketegnek, hanem eredményei azon meggyőződésemnek, miszerint e téren is alkalmat ohajtok nyújtani a nép ismereteinek gyűjtésére, anyamegyénk dús talajának becsülésére, a földmivelés, ipar, gazdászat és kereskedés emelésére.

Megyénk közművelődési előhaladásának örvendetes jelcül szolgálnak a gazdasági és egyéb számos jótékony egyletek, az iparkiallitások, a népoktatási körök, az olvasó egyletek, a népkönyvtárak, az ipartársulatok s tapasztalathból merített több ily nevezetes jelenség, melyek a me-

gye ügybuzgó férfait és hölgyeit, művelt közönségét országszerte ismeretessé tevék.

Reményem helyezem ezeknek honfiúi érületébe, miszerint a legjobb szándékkal irt jelen munkámat, mely nálunk a maga nemében eddig egyetlen, tetszéssel fogadja, s az egyes családok úgy, mint egyletek, egyházi, és világi tisztviselők, szülők, gazdák, községi elüljárók, iparosok, kereskedők, tanítók, minden rendű polgárok szives figyelemre méltatják. Megyénk lelkes ifjúságának pedig szintén pártfogásába melegen ajánlom ezen korszerű, lézagot pótló vállalatomat.

Nem ohajtom ugyan művemet teljesen eredetinek díszlegetetni, mert hisz megyénk számos lapon szerte feljegyezve található, habár nem is ily minőségben, alakban és terjedelemben; mind e mellett uttörőnek nevezhető, s azért gyengéi menthető; célom bírálata, rám nézve minden elfogulatlan honpolgárnál csak előnyös lehet.

Tudni való az is, hogy a címen kitett nagyszabású feladat, ily rövid leírásban nem merithető ki, míg másrészt e nagy és tekintélyes megyének multja, régészete, magas-szellemű királyaink s kormányaink intézkedése, a nép társadalmi szereplése, szellemi miveltség és anyagi jólét váltakozása hosszabb és behatóbb tanulmányozást igényel.

Engem csnpán a szeretet és a jószándék vezérelt a nép szellemi és anyagi jobblét emelésére, — melylyel a nemzet magának ezer év előtt szerzett hazát biztosítani lesz képes — bevezető soraimban is felvett cél elérésére az utat egyengetni.

E mű előállítására, saját jegyzeteimen kívül, általam a következő segédkönyvek s iratok használtattak: A magyar encyclopoedia, Szalai történelem, Balogh száz éves Bácsváros leírása, Dudás kor. ker. leírásának füzetje, az

1871. évi megyei népösszeírás; végre a pósta-, távirtdahivatal, gőzhajózási és vasuti igazgatóság, valamint a mindig jóra törekvő zentai szolgabiróság útján a megyei egyes községek szivességéből nyert adatkimutatások.

A mű melléklete nem csekély fáradsággal kidolgozott s tisztán kiállított megyei teljes kézi térkép; ezen költség, de nélkülözhetlen segédeszközzel is iparkodtam a sikert biztosítani.

A könyvet négy főrészsre osztottam, első rész adja a megye általános földleirátát, a népismét; a második rész a rövid történelmet; a harmadik rész a községek részletes leírását; a negyedik rész pedig a statistikai táblázatokban könnyebb áttekintés végett némely kimutatásokat. Utoljára függelékben a megyei némely állapotnak számokkai jelzését és a megyei községek egymástóli távolságát kilométerekben számítva.

Megjegyzendő, hogy a részletes értekezésnél a mily szoros összeköttetésben van a természet három országa, úgy e könyvben a történelem és a statistika a földirattal, a népismertetéssel, a község vagy kerület leírásával elválaszthatlanul állanak; miért is a cimbe kitett földrajz, történelem és statistika többnyire karöltve járnak egymással.

Midőn csekély munkámat sajtó alá rendezem, az ügy érdekében, célszerűnek tartok még némely megjegyzést kockáztatni.

Minthogy a népiskolai törvény, valamint a magyar püspöki kar által kibocsájtott tanterv elrendeli népiskoláinkban a vidéknek, és saját megyénknek, főleg utaztatási modorban kiterjedtebb tanítását: becses figyelmébe ajánlom a tanító-testületnek, kik a tanítás és nevelés elveit ismerik, miszerint Bács-Bodrogh vármegye földrajzi, törté-

nelmi és statistikai népszerű leírásának művét a kezdők-nél a III. rész, azaz a részletes leírásán, (és pedig kiki saját községén, minél tágasb körben) kezdje meg tanítani; úgy aztán haladjon a járási községekről a többi járásokon végig, kezökbe adván a tanulóknak egy egy térképet, (mely 25 krért nálam kapható) s csak azután vegye elő az I. részt a földleirást; végre a II. részt a történelmet.

E szerint Bács-Bodrogh vármegye leírása nélkülözhetlen kézi könyve minden tanítónak.

Az újabb időkben a megyék megkezdett részletes leírása, kibocsájtatása tehát nem tudakos elnéletnek, hanem a gyakorlatkövetelte, földrajzban a legelső szükségletnek országszerte ismertetik.

A jelen munka minden hazai könyvárus útján, vagy egyenesen az alulirt szerző és kiadónál megszerezhető, ára egy frt 50 kr. térképpel együtt.

Tíz megrendelt s kifizetett példány után egy tisztelet-példánnyal szolgál a szerző; ki, ha fúradozásával a megyei nép ismeretét, műveltségét csak némileg is képes előmozdítani, úgy elég dicsőséget és jutalmat aratott.

Ada, 1878. szeptember hóban.

Fridrik Tamás,
szerző és kiadó.

ELSŐ RÉSZ.

Bács-Bodrogh vármegyének földleirása.

1. §. **Név.**

Bács vármegye nevét, határába fekvő Bács városától vette, mely már sz. István első királyunk idejében létezett. A mohácsi vész előtt e megye éjszaki határát Bodrogh vármegye képezte, mely Bodrogh városától kapta elnevezését. E szomszédos vármegyék egymástól külön állottak, azonban a törökháborúk viszontagságai annyira egytűt olvasztották, hogy a török kiűzetése után, midőn a megyék újból rendezettek, előbbi határaik iránt zavarok támadtak; miért is ily kételyekben 1768-ik évig külön főispánok által kormányoztattak ugyan, de 1802-ben végkép egyesítették. S most e két megye, mely már fekvésénél fogva a Duna és a Tisza összefolyása által egy elzárt természetes egészet képez, Bács-Bodrogh vármegyének, vagy röviden Bácskának neveztetik.

2. §. **Cimer.**

Bács-Bodrogh vármegyének cimere egy paizs, melyben sz. Pál apostol egy kis kiálló földrészen állva, jobb kezében egyenes, de hegyével lefelé meztelen kétélű kardot tart, balkezét pedig mintegy békeáldásra emeli. „Bács-Bodrogh vármegye cimere“ fölirattal.

3. §. **Határ.**

Bács-Bodrogh vmegye határát éjszak felől Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Csongrád megye; kelet felől Torontál vm. a Tisza által; délről Szerém megye a Duna által; végre nyugatról Baranya és Tolna megye ismét a Duna által elválasztva képezi. Tehát megyénk kelet, dél és nyugot felől a két hatalmas folyam, csupán éjszokról szárazulat által határoltatik.

4. §. **Fekvés.**

Bács-Bodrogh vármegye fekszik az éjszaki szélesség 45 fok, 8 perc és a 46 fok, 22 perc között, terjed a Ferro szigettől számított keleti hosszúság 36. fok, 30. perc, a 37. fok, 58 percéig. A tenger színe fölött 90—100 méter változatos magasságban. E megye alakja egy szabálytalan nagy hosszított négyszög, melynek éjszak-déli oldala 132 kilométer Dunától a legéjszakibb pontig véve, a kelet-nyugoti oldala pedig Tiszától Dunáig 98 kilométer.

5. §. **Kiterjedés.**

Bács-Bodrogh vm. területe tett 186.8 □ mfdet, azonban 1873-ik évben 16.7 □ mfdnyi kiterjedésű Csajkás-kertület polgárosittatván, hozzá csatoltatott, s így 203.5 □ mfdet, vagyis 11,710.5 □ kilométert tesz. E szerint Bács-Bodrogh vármegye területre nézve az országban legnagyobb. *) — Vannak kik e megyét csak 11,079.41 □ kilométerre, de vannak olyanok is, kik ennél többre teszik.

6. §. **Felszin.**

Bács-Bodrogh vármegyének földje merő termékeny rónaság, hegynek itt hire sincs; azonban a Duna és a Tisza közelében kissé alacsonyabb, itt több kisebb nagyobb lapály terül el, mely nádas rétséget és füzes, berkes,

*) Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun megyébe nem számítva az ország fővárosát.

néhol árnyas erdőket is képez. A lapályokban sok mocsár is található. A legutóbbi húsz év alatt igen sok föld mentesített védtöltések által, számos rét, mocsár szárittatott ki, hol most legszebben díszlik mindenféle növény, nagy mennyiségben ápoltatnak zöldeges kertek, viruló fák, melyek a levegőt tisztítják, s így a lakosság egészségére nézve is felette hasznosak.

Bár megyénk felszine róna, mind e mellett találtnak rajta emelkedések, így például a Ferenc-csatornától a megye éjszaki része jóval magasabb, melyet a Telecska (torlódi) dombok számos ágai futnak be; ezeknek néhol 7—8 méter meredek oldalú párkányai vannak. E dombok között feltünő mély száraz érvölgyek terülnek el a megye belsejében, némelyek ezek közül éven át patakzanak s mocsárokat hagynak szét.

A telecskai dombok keleti ágait Orompartoknak nevezik. Említésre méltók a római sáncok partjai is, a megye déli részén, melyek a Ferenc-csatornával csaknem párhuzamosan nyulnak, a melyek emberi művek, s ismeretlen időktől maradtak fen. Végre a megye éjszaki részén jelentékenyek az ugynevezett törökhalmok.

Legszebb vidéke e megyének a Ferenc-csatorna éjszaki és a Duna déli része. A csatorna éjszaki oldalán szőlős és gyümölcsös kertekkel ékesített halmok, a Duna partján pedig tölgyes erdők, jobbról előbb a baranyai, azután a szerémi hegyek gyönyörködtetik a szemet.

Megyénk tehát háromféle fekvéssel bir, melyek lépcsőzetesen emelkedő rónaságot tüntetnek elő. Az első a Tisza-Duna folyamok játéktükrében álló árterekből áll; a második rónaság e felett vonul el a megye központja felé, melynek partjai az ősvizek eddigi terjedésére mutatnak; a harmadik fekvése megyénknek a dombok, a

megye fensíkja, mely beláthatlan hullámos emelkedettségéből áll.

7. §. Talaj.

A megyében különböző földalapnemek fordulnak elő, van mély rétegű, középszerű kötöttséggel bíró s jó termő erejű homoktalaj, mely a szelídített rétegekben, árterekben található; van ismét mély rétegű, de mérsékelt homokkal vegyített ritkás talajkiterjedés; van mérsékelt székkel vegyes föld, mely a rendes időjárásban is szürkésbarnaszint mutat; van, hol a szék inkább az alsó talajban terül, ez az újonnan ásott árkok partjainak göröngyein észlelhető. Van különösen a megye északi részén igen sok futóhomok talaj, mely Jankovác legészakibb határától déli irányban fokozatosan mindig kötöttebb tulajdonságban jelenik meg. A homok buckákat többnyire akác és homokfüz darabos erdőcskék takarják.

A futóhomok, valamint a dunai és a tiszai ártereknek meg nem szelídíthető részei, melyek csak kivételesen használható sás, acatos lápokot képeznek, a megye legsilányabb talajának tekinthetők, mit azon körülmény is igazol, hogy ezeknek hektára alig 4—5 forintot jövedelmez.

A megye földtalajának legnagyobb része azonban fekete televényes vegyalkatú agyagkeverék, mely sok helyen még most is trágya nélkül buján terem.

Hogy valaha egész megyénk tengerrel volt borítva, bizonyítja nem csak a felületen hátramaradt iszap, melynek leginkább köszönhetjük földünk termékenységét, hanem részint némely mélyedésben tengeri csigákkal vegyített fűvény, részint ismeretlen óriási állatesontok gyakori napfényre hozatala.

8. §. Égalj.

Megyénk égalja átalán véve mérsékelt, kellemes, szelíd és egészséges, mindenféle hazai növény tenyésztésére alkalmas. Azonban néha előfordulnak havas, kemény telek, őszi-tavaszi fagyok, nyáron pedig nem ritkán olaszországi hőség váltja fel a gyakori esőzést.

Ha éghajlatunkat és időjárásunkat részletezzük, elmondhatjuk, hogy égaljunkt a rendetlen időjárás igen szeszélyessé teszi, amennyiben a rendesebb esőzésre befolyással bíró tenyészők hiányában, a beláthatlan fensikón az esőzések rendetlenek; és így, különösen a tenyészeti időtartam száraznak mondható.

A megye felső fedettebb részeiben már szt. Mihály napján zöldelnek az őszi vetések, míg a Tiszavidékén csak november hó közepén kezdenek virulni. Igaz, hogy olykor, különösen ez utóbbi tíz évben, a későbbi vetések sikerültebbek, mivel tán a tavaszi fagyok ellenében, mint erősebbek, könnyebben dacolhatnak, mert a tavaszi fagyok gyakran meghiusítják a gazda reményeit, valamint a gyakori ködök és mészharमतok.

A tavasz, nyár, ősz, tavasz többnyire megyénkbe korábban köszönnek be, mint közönségesen a naptárban olvasható, e mellett az ősz hosszabb s kellemesb sok tekintetben. Nemkülönbén a hőség nyáron tartósabb, mint a hideg, a hó nem marad sokáig rónáinkon, minthogy a déli szelek csakhamar elolvasztják.

Tapasztalatok után itélve, a hőmérőnek legmagasabb állása Reomur szerint megyénkben 29°, középállása 9, legmélyebb 12. Vannak azonban oly tünetek némely ritkán előforduló években, hogy a hőmérő 32 fokra is felszökken, és 18 fokra is leszáll, de ezen tünetmények 15—20 évben észlelhetők egyszer vagy kétszer.

9. §. Folyók.

A megyének két nagy hajókázható folyama van. A Duna Bajánál lép megyénkbe, melyhez a Sugovica-ág kanyarul, tekervényesen foly Bátlmonostor felé; ennek irányában két ágra szakad, azonban e Dunaágak Bezdán-nál ismét egyesülnek, miáltal a Baranya megyéhez tartozó mohácsi szigetet képezik, mely 34,530 Hektárt tesz. Hajózásra leginkább a Baranya felőli ág, mint sokkal erősebb használtatik; az immenső Dunaág határt képez s Bajától Bezdánig 1871—1872. években szabályoztatott.

A Duna eredeti folyását minduntalan változtatva sok szigetet hagy maga után, főleg a szomszédos megyék javára, azt hinné a jámbor vizsgáló, hogy megyénkben a Duna a Tiszával egybe akar szakadni, úgy mossák, om-lasztják szemben partjaikat. És nem ok nélkül ejtettek el e szavak. — A Duna 1820.—1821., valamint az ötvenes években Bajától Apatinig, rajta több átvágás ejtettvén, szabályoztatott.

Apatin alul a Duna Szónta irányában a Drávát veszi magába, s déli irányát lassankint megváltoztatva keletnek fordul Novoszellónál, a péterváradit fokot megkerülve, dél-keleti irányában balpartról átveszi a Tiszát.

A legmagyarabb folyónak tartatik a Tisza, sok népes magyar város mellett kanyarulatosan elhaladva Martonos községe fölött érinti először a határt, tekervényes folyásával délnek tart, Titelt is elhagyva a Dunába szakad; folyása főleg az ötvenes években tizenegy átmetszés által Szegedtől Titelig szabályoztatott, (ezekből 5 közvetlen megyénket érinti), és pedig a 90-ik számú átvágás létesített a gyálai határban, kiemeltetett 1856-ik évben, a reá fordított költség a mai napig 1.035,615 forint, a 92-ik számú átvágás létesített a szanádi határban, kiemeltetett 1855.

évben, a reá fordított költség a mai napig 37,907 frt, a 93-ik számú átvágás létesített a z e n t a i határban, kiemeltetett 1856. évben, a mai napig reá fordított költség 115,854 frt, a 94-ik számú átvágás létesített az a d a m o h o l y i határban, kiemeltetett 1855. évben, a mai napig reá fordított költség 99,029 frt, a 95-ik számú átvágás létesített a f r a n y o v a i határban, kiemeltetett 1860. évben, a mai napig reá fordított költség 144,370 frt, a 96-ik számú átvágás létesített a t.-becsei határban, kiemeltetett 1853. évben, a mai napig reá fordított költség 424,842 frt, a 97-ik számú átvágás létesített a t a r a s i határban, kiemeltetett 1860. évben, a mai napig reá fordított költség 68,177 frt, a 98-ik számú átvágás létesített a z s a b l y a i határban, kiemeltetett 1860. évben, a mai napig reá fordított költség 27,235 frt, a 99-ik számú átvágás létesített a z s a b l y a i határban, kiemeltetett 1860. évben, a mai napig reá fordított költség 42,607 frt, a 100-ik számú átvágás létesített az a r a d á c z i határban, kiemeltetett 1860. évben, a mai napig reá fordított költség 92,689 frt, a 101-ik számú átvágás létesített a m o s o r i n i határban, kiemeltetett 1864. évben, a mai napig reá fordított költség 26,497 frt.*)

*) Ezen átvágásokból 5 (93., 94., 98., 99. és 101.) közvetlen megyénket, 6 pedig a szomszédos Torontált érinti. Megjegyzendő, hogy az átvágások létesítésével nem a földmentesítés céloztatott, hanem a folyami ut hosszának meg-
rövidítése.

K I M U T A T Á S A

a tiszaszabályozási bácsi társulat által létesített töltésezési munkálatoknak és mentesített ártereknek, a régi és folyó ujjmértékekben.

A védtöltés megnevezése	A töltés hossza öleekben és méterekben	A munkaeredmény kőöleekben és köbméterekben	A mentesített föld holdakban és hektároknban	J e g y z e t
Ó-Kanizsai vt.	3617 öl	64933 kőből	2927 k. hold	<p style="text-align: center;">Ada, ugyszintén Martonos a fennevezett társulat tagjául nem állottak tő, midőn ez 1848-ik évben keletkezett.</p> <p style="text-align: center;">Ezek kimutatásával megemlítjük, miszerint a folyam gyakran kiárad megkeresi természetes medrét, miáltal számtalan vállalkozót kétségbe ejt.</p> <p style="text-align: center;">A Duna bal-, a Tisza pedig inkább a jobbpartját szaggatja.</p> <p style="text-align: center;">A mentesített árterek a folyamszabályozási társulatot illetik, míg ezek a kiadásokat nem fedezték.</p> <p style="text-align: center;">Az illető községek is járultak aldozattal a szabályozási munkálatokhoz, így pl. az átmetszéshez megkivántató terület kisajátítását elengedték.</p>
	6859.56 m.	442907.99 km.	1684.48 Hár.	
Adorján-zentai	6508 öl	110462 kől.	4757 h.	
	12332.29 m.	753461.30 km.	2737.65 Hár.	
Moholy-petrovoszellői	4657 öl	55895 kől.	1829 h.	
	8831.90 m.	381259.79 km.	1052.58 Hár.	
Petrovoszellő-öbecsei	6124 öl	67436 kől.	3762 h.	
	11614.04 m.	459980.95 km.	2165.03 Hár.	
Óbecse-földvári	8329 öl	87001 kől.	4446 h.	
	15795.78 m.	593433.82 km.	2558.67 Hár.	
Csuroghi	öl	kől.	4919 h.	
	m.	km.	2830.88 Hár.	
Zsablyai	öl	kől.	5264 h.	
	m.	km.	3029.43 Hár.	
Titeli	öl	kől.	8235 h.	
	m.	km.	1861.74 Hár.	

10. §. **Mocsárok.**

A két nevezetes folyamon kívül van a megyében több apró mocsáros ér, melyek különféle elnevezés alatt, ismeretes mélyedésben szerte kanyarognak. Ilyen :

A kigyós-ér, a megye felső részén két ágból F. sz. Iván és Tataláza felett ered, s miután e két ág Rigyica községe felett egyesült és több apróbb tavat, mocsárt elhagyott, vizét Zombornál a Ferenc-csatornába vezeti.

Mosztonga, Zombor alatt veszi eredetét, e lassan folyó mocsár délirányban kanyarulatingos Bács mellett haladva, Bukinnál a Dunába foly.

Cernabara, fekete mocsár, Verbásztól Tiszáig 50 klm. hosszúságú medrének szabályozása által rajta a Ferenc-csatorna vezetetik keresztül.

Almás-bara, a megye déli részét ágazza be, míg végre Zsablya irányában egyesül a Tiszával.

Krivaja, Szabadka határától, számos mély völgyekben több községen át kanyarulatingos húzódik, a partvidék esővizeit sz. Tamásnál a Ferenc-csatornába viszi.

Csikér, Szabadka határából jó, több község határát átszelve, Petrovoszelló alatt a Tiszába csurog.

Osztrovabara, jelentéktelen mocsáros ér, Orompart alatt ágazik, Moholy határát is érintve, Ada mellett a Tiszába vesz.

Körös-patak, Pality és Ludas tavak vizét Ó-Kanizsa és Martonos községek között a Tiszába vezeti.

11. §. **Tavak.**

Bács-Bodrogh vm. tavai közt első helyen áll a Pality, Szabadkától keletre, ennek határán 160 □ klm. területtel. E különben nevezetes tó soha túl nem árad, sőt néha

majdnem teljesen kiapad. Medre a múlt század közepén még homokos alacsonyság volt, hol a pásztorok számos kutakat ástak, ezek utóbb dús forrásokra akadtak, melyeknek sós vize utóbb a felszínre is felhatott. Pality most természetes hideg és mesterséges meleg gyógyfürdőt szolgáltat. A város e helyen díszes épületeket, gyönyörű sétahelyeket építtetett a sűrűn látogató vendégek számára. E tóban senmiféle hal nem élhet, vize sóskeserű, lúgos; ellenben igen sok szárnyas tartózkodik nádasában.

Vértó, Pality közelében, többnyire ki van száradva.

Ludas tó, nem messze Palitytól, melyben sok csuka, sügér és ponty tenyész, e mellett hattyú és más vizimadár költ.

Jezer tó, Madaras mellett, Kigyós által származik, mely azonban gyakran teljesen kiszárad.

Ilka tó, vagy Sóstó, Almás határán, ez rendszeren 3—4 méter mély.

Halas tó, Kumbaja és Szabadka közt, ennek határain; apró halakban bővelkedik.

12. §. **Csatornák.**

Megyénknek egyik legfontosabb vizi útja a Ferenc-csatorna 110 kilométer hosszú. A régi Ferenc-csatorna I. Ferenc király által adományozott szabadalom alapján egy 50 tagból álló részvény-társaság által, előbb Kiss József és Gábor kincstári mérnökök terve és vezetése mellett, később Heppé országos építész igazgatása alatt építtetett. A régi csatorna felső torkolata Monostorszegh községe felett vette kezdetét, és Bács-Földvárnál Dunát Tiszával egybeköté, a hajózás előnyére több mint 350 kilometerrel, éppen 3 héttel a dunai utat megrövidíti, tehát a kereskedelemre nézve hasznos egy árok. Építése több évig tartott,

némelyek szerint több mint 20 évig, s 4 millió frtnál is többe került; 1802-ben május hó elsején ünnepélyesen nyitattott meg, és a közforgalom, a hajózás rajta megindult.

E csatorna-torkolat felső része Monostorszegnél csekély vizesés miatt, 1856-ik évben innen elvonva Bezdánnál újból ásattott, a nagyszerű munka 1 millió frtba került. Nevezetes itt az anyag, melyből a torkolat készült.

Ferenc-csatorna 110 kilométer hosszú, és vizét 5 zsilip tartja, Bezdán, Kis-Sztapár, Ujverbász, Szt.-Tamás és Bács-Földvárnál, összes esése 10.72 méter, vízmélysége 1.9 m., fenékszélesség az első s második tartányban 11.30 m., a többi tartányok egy széles medrű barán vonulnak végig. (Cernabara.)

Ezen csatorna már kezdetben a közforgalomra nézve hasznos eszköz volt, 1802—1825. évig, tehát 23 év alatt 17 millió frt tisztajövedelmet hozott.

A Ferenc-csatornát 1842-ben, tehát 40 év múlva az állam vette birtokába, azóta a m. kir. miniszterium felügyelősége alatt áll.

A csatorna kiépítése óta, hozzá közel eső községekben a jólét nagyban emelkedett, a föld értéke mindinkább fokozódik, a csatorna közelében a sok moesár lecsapoltatván, a föld sokkal jobb módon műveltetik, a vidék minden gabnanemci árban feljebb szállnak; szóval a földművelés, ipar és kereskedés e csatorna által előmozdítatik. Rajta több mint 900 terhes hajó fordul meg, 250 ezer métermázsával. Csupán gabna 3 millió, só pedig 120 ezer métermázsa, bor 29 ezer hektoliter vitetik át a csatornán évenként.

A nagymérvű csatornának idővel különféle fogyatkozásai támadtak s hiányain gyökeresen kellett segíteni, a

mindinkább nehézséggel küzdő hajózást biztosítani. Türr István olasz kir. altábornagyot, hazánkfiát, megyénk szülöttjét illeti meg első sorban a vállalat létesítésének érdeme, kinek sikerült egy részvény-társaságot létrehozni. Bizonyos angol cég által 1871-ik év augusztus havában a nagy-szerű munkák megindítottak, s már 1872-ik évben máj. elején az árvizek által sújtott megyénk délvidékeit Ő fel-sége a király midőn meglátogatta, a csatornán Dunáról a Tiszáig hajózhatott.

Ugyanez alkalommal történt a kissztapár-ujvidéki csatorna munkálatának megnyitása, május 5-én, ezen nap megörökítésére Kissztapár mellett emlékoszlop állíttatott, s a létesítendő új csatorna „Ferenc-József“ vagy „Öntöző csatorna“ elnevezést nyert.

Tehát régi csatornából ágazik ki 70 kilométer hosz-súságban a kissztapár-ujvidéki öntöző és hajózó csatorna, célja az öntözés, a hajózás, de egyszersmind a belvizek lecsapolása is.

Az újcsatornának fenékszélessége 9—10 méter, ren-des hajózás vizmélysége 1.90 m., összes fenékesése 13.27 m. s négy tartányra van osztva kissztapári, péklai, kul-pini és ujvidéki. Pékla pusztán a kincstár költségén egy mintaöntözesi telep van legujabban felállítva.

A baja-bezdáni táp- és hajózó-csatorna (Türrcsatorna nevet is visel) Bajánál veszi kezdetét és B.-Monostor, Ba-racska, Dautova, Szántova, Béregli, Kolluth helységek mellett vonulva, Bezdánnál a Ferenc-csatornával egyesül. Ezen csatornának hajózáson kívül célja az, hogy a Fe-renc-csatornát szükséges vízzel ellássa, mely vizét az ugy-nevezett sugovica-dunaágból nyeri.

A sugovica-dunaág, mely szintén csatornává alakít-

tatott át, Bajánál ágazik ki, s a tápcsatornának kiegészítő részét teszi.

Az egész csatorna építkezési költsége tiz millio forintra rúg, az állam ezen összeghez 0.4 részszel járult. Szerződés alapján a csatorna 75 év mulva az állam tulajdona leend.

Alig épült fel a csatorna. már az 1876—1877-ik évi árvizek roppant rombolásokat, károkat okoztak benne. két zsilip alapjából kiforgattatott, s így eddig egész kiterjedésében eme csatorna hajókázható állapotban nem volt.

Egy év előtt — igazgatósági jelentés szerint — az 1876-iki év szomorú emléket hagyott maga után a csatorna történetében, mert (eltekintve a gazdasági és pénzügyi viszonyok nyomasztó voltát), február hóban dühöngött romboló árvíz oly pusztításokat vitt véghez, melyek a csatornát megsemmisítéssel fenyegették. Ugyanis a tápcsatorna Bajától Bezdánig csaknem teljesen leromboltatott. Újvidéken a kikötő falai részben beomlottak, s a kikötő maga leromboltatott sat. Rendkívüli megerőltetéssel teremtett hitel után sikerült ezen tetemes károk helyreállítását megkezdeni, s az ide vágó s legnagyobb erővel folytatott helyreállítási munkák annyira haladtak előre, hogy már novemberben a bajai Deák-Ferenc-zsilip helyreállítatott, s azóta használható állapotban van.

A Sugovica, illetőleg a tápcsatorna torkolata, ugyszintén a vodicai átvágás kitoroltatott. A bajai kikötőben a szükséges fésűs karók egész hosszában leerve vannak.

A tápcsatorna partjai Baja—Bezdán közt legnagyobb részben helyreállítottak.

A barackkai Dunaágban, két igen költséges, folyóvizben eszközölt pilótázott zárgát épült.

Újvidéken nemcsak minden kár helyreállítatott, de

az 1876-iki év idejében tett tapasztalatok után szükségesnek mutatkozott javítások a kettős zsillipen is megtörténtek. Az 1877-iki árvíz ismét több rendbelli károkat okozott; a csatorna torkolata közelében a Vajas fokon át a Duma töltéseken átesapván, a csatornameder eliszápoltatott. A baja—bezdáni vonalon meg a Deák-zsilip és a sebesfoki kapu közt, mint a csatorna leggyengébb oldala, szintén kimondhatlanul sokat szenvedett, (fog is szenvedni, míg a mohácsi sziget a nagy Duma ellen védtöltéssel nem lesz ellátva.) Ezeknek dacára, az üzleti forgalom javulást mutat.

A fővállalkozóknak a csatornán teljesített munkatöbbletekért, melyek egy millio hatszázezer fítot tesznek, a társulat senminemű kárpotlást nem nyújthatván: átadta nekik a birtokában levő részvényeket és a még hátralévő államsegélyt, de a nevezett veszteséget viselniök kellett.

Ferenc-csatorna részvénytársaság a magyar-angol céget jegyezi. Alaptőke: 13 millio 552 ezer fítot. Vagyona pedig 14 millio, 70 ezer 925 forint, melyből I. a kiépítési szakasz, a régi Ferenc-csatornának 3 m. 296 ezer, 454 fítot; azután a II. szakasz, a kis-sztapár-ujvidéki öntözési és hajózási csatornának 6 m., 129 ezer, 169 fítot; végre a III. szakasz baja-bezdáni tápcsatornának 3 m., 962 ezer, 867 fítot a vagyona; a 682 ezer, 435 fítot pedig egyebekbe fektetett vagyon.

A vállalkozó részvénytársulat azonban a legnagyobb erélylyel és kitartással fogott újból a munkához, rövid idő alatt teljesen kész is lesz.

Dacára a mostoha körülményeknek a csatorna még is 1876-ik évben 96 ezer, 1877-ik évben pedig 143 ezer fítot jövedelmet hozott.

Vannak ezen műcsatornákon kívül a megyében kisebb csatornák, süllyesztő árkok, melyek az összegyűlt fölösleges vizeket a főbb csatornába vezetik.

13. §. **Ivóviz.**

Minthogy e megyének hegyei nincsenek, azért nagyobb csergedező hűs patakokról, ásványvizekről szó sem lehet. Egyébiránt találtnak a telecskai s egyéb dombláncolatok között apró erek, melyek a partokról szivárognak ki, — ilyen nevezetese a bajai, doroszlói, petrovoszellói forrás stb. — s ezek a száraz völgyek között lassan csurognak, megnedvesítvén azokat, olykor egész patakokat képeznek. Ezek sok helyen tiszta állapotukban, mint a Duna és a Tisza vize ivásra szolgálnak. A kutak általán véve jó, egészséges, tiszta ivóvizet nyújtanak, közönségesen 8 - 10 méter mélységűek, de a fensíkon 16—20 m. mély kutak is találtnak, melyek ha szilárd agyagföldön esetleg ásattak, alig 2 méter faróvás található a hűs kút fenekén.

A községekben legtöbbszörre téglakutak találhatók, melyeknek gondviselése nem kis befolyással van az egészségre nézve.

14. §. **Bor.**

Bornak e megye nem hazája, finom bor itt nem terem; mindemellett a szőlőművelés itt nagyban el van terjedve; nincs helység, melyben szőlőskertek nem volnának, melyek kevés kivétellel gyenge, savanyu bort teremnek, mely csak kertinek nevezhető, s kereskedésre nem való.

Jobb, tartósabb borokat Szabadka, Jankovác, Baja, Almás, Ujvidék homokos határa szolgáltat. A me-

gyében termett bor közel sem elégíti ki a szükségletet, miért is Baranya és Szerémmegyéből, valamint Temesmegyéből, Versec tájékáról, sőt Arad megyéből is sok és jó bor szállíttatik hozzánk. Nagyobb borkereskedő hely Baja, Ujvidék, Kúla. A megyei közönség nemcsak a mennyiség, de a minőségre nézve is nagy tekintettel viseltetik. Ar országban a mi megyénk, városok közt pedig Szabadka legtöbb bort fogyaszt.

15. §. **Utak.**

Semmi sem lehet tán nagyobb hátrányára a földmivelés, ipar és kereskedésnek, mint a rossz, járatlan út; hosszas indokolása felesleges. Ha valahol, úgy B. B. megyében fellelhetők nemcsak a szó szoros értelemben vett rossz, hanem néha a veszélyes utak is.

A csinált, kavicsos vagy kövezetes utak mesterséges készítéséhez országos erő kívántatik, kivált hol ehhez szükségelt anyag, mint például nálunk, közelben nem található. A tehetős, az értelmesebb községek igyekeznek határaikban jó utakat létre hozni feltöltés, téglávali kirakás által.

Megyénkben a szeged-ujvidéki mesterséges országút csinálását 40 év előtt kezdette az állam, eddig mégis alig 24 kilométerre haladott. A tiszamelléki nagy községekre oly fontos országút gyorsabb befejezésére a községek egyenkint elhatározták, hogy apró, szilárd téglával 6 m. szélességben, közmunka árán maguk készítették el a kérdéses utat, és pedig legelőször a községeken keresztül vezettedik a csinált út. Erre nézve az illetékes megyei hatóság beleegyezését adta, az előkészületek nagyban folynak,

Van jól készített országút a szeged-ujvidékin kívül

Bezántól a Dunáig, de az csak 6 km. és Bajától Bikity felé vezetett 10 km. hosszú országút; egyéb helyeken nem találunk említésre méltó nagyobb esmételt országutat.

Folyó év kezdetén a magyar országgyűlés, illetve a közlekedéstügyi minster foglalkozott Bácsmegye érdekeivel, az utépitési kőanyagának jutányos szállítása iránt, a megyei egyik érdeemes képviselő felszólalása képezte a tárgyat. A minster válaszában kijelenté, hogy a vasuttársulat teljesen díjtalanul nem szállithat követ egyes község vagy megye számára, mert a szállítás költségét az államnak kellene viselni, minthogy az alföld-fiumei vaspályánál még sok éven át kénytelen lesz az állam a kamatbiztosításhoz hiányzó összegeket pótolni; hanem oda fog hatni, hegy az óhajtott kövek előforduló szállítási esetekben díjlcengedések mellett szállittassanak.

Nevezetesen Nagyváradról Észékig, tehát megyénken keresztül egy kocsi rakománynál (100 métermázsa) 5 firt 73 kr. kedvezmény eszközölhető ki, s így kerülne 58 firt 50 krba. Szabadakúig 100 métermázsa kő szállítása 37 firt 94 kr. Zomborig 42 firt 50 kr.

Ha azonban nagyobb mennyiségben és egymásután eszközöltetik a szállítás, ugy még nagyobb kedvezményben részesülend a megye. Az uthálózat tervezetről és kivitelről gondoskodni a megyei hatóság van hivatva. A közigazgatási bizottság figyelmét, valamint e fontos ügyre nézve a megyei bizottságnak jóakarátát, gyors intézkedését kétségbe nem vonhatni. Reméljük, hogy Bácsmegye közlekedési ügyének nyomoruságos voltán segítve lesz.

16. §. **Vaspálya.**

A mesterséges szárazutak között legjelentékenyebb a vasut. Az országgyűlés kibővítette hazánkban a vasuti

hálózatot, így állt elő a mi megyénkben is a gyors közlekedés vaspályán. Eddig csupán csak egy vasut létezik nálunk, 105 km. hosszú az alföld-fiumei vaspálya, mely 1870-ben készült el a Nagy-Váradtól Szeged mellett elhaladva, megyénkben a következő helyeken állomásoz: Pality, Szabadka, Tavankút, Bajmak, Nemes-Militics, Zombor, Priglevica-sz.-Iván, Szonta és Gombos-Bogojéva; itt aztán a Duna jobb partjára gőzkompon szállítatik által.

Az alföld-fiumei vasut, nagyváradi-eszéki rész, hossza 344 km. 1868. június hónapban engedélyezettett 90 évre, kelt legfelsőbb okmány alapján. Alaptőkéje 38 millió 988 ezer frt. A m. kormány az üzlet megnyitása napjától az engedély tartamáig évenként és mérőföldenkint 36500 frt tiszta jövedelmet biztosít. A társulatot jelenben semmi függő adósság nem terheli.

Az alföld-fiumei vaspálya-távirat-forgalmának feldolgozott vasuti távirata megyénkben tesz 2058 darabot. Levonva a kiadást a bevételből, a társulat részletilletéke 391, a távirda részletilletéke pedig 140 forintot tesz ki.

Az egyes állomások forgalmának átnézete az 1877-ik évben.

Állomások		S z á l l í t m á n y n e m e															
		Útasok		málha	kutyá	Gyors szállitmány	J a v a k		Köcsik és állatok								
		polgáriak	katonák				magán	saját üzleti	kecsi	ló	ökör	borjú	sertés	juh	egyéb állat		
1	Palics	8904	12	9693	3	2222											
2	Szabadka	44091	2759	133727	27	248138	20625731	337867	4	1156	248		5	34150	918	20512	
3	Bajmók	20705	179	25701	12	13656	7457860	190570		42	669			1016	1538		
4	Militics	18877	230	13013	5	14433	1099710	235420		1				410		740	
5	Zombor	36538	2834	118842	50	56841	2597695	185417	1	30	202			14393		11390	
6	Szt-Iván	9855	134	13535	4	175840	2511400	156522		8					62		
7	Szonta	9922	47	11181	7	23742	640846	95913						2695			
8	Gombos	14793	1653	52400	30	267759	7255800	1591530	8	29	15			608			
1	Palics	10011	6	9297	8	5754											
2	Szabadka	46258	2694	156663	17	179588	22804395	579946	6	446	65	15	15	19769	25	142	
3	Bajmók	21921	206	31833	7	29753	2126715	588869		15	12			1401			
4	Militics	13205	187	13506	6	8336	681243	470508		24	5	81		2648			
5	Zombor	46188	1798	116021	37	81847	10015461	302505	4	20	28	45		7159	666		
6	Szt-Iván	7960	67	7877	5	9687	855022	421247		2				3399			
7	Szonta	8169	30	10256	9	11058	551863	75017		3				214			
8	Gombos	13322	1465	41381	27	47969	2067088	661261		13	2	2		309	16		

B e v é t e l e k

Állomások	Árukért	Személyekért	Málhákért	Gyors szállitm.	Összesen					
1 Palics		2812	71	60	66	21	31	2894	68	
2 Szabadka	80518	05	39618	60	1270	24	1864	36	123271	25
3 Bajmók	29146	29	12990	97	252	99	209	28	42599	53
4 Militics	4836	77	7176	34	105	08	190	94	12309	13
5 Zombor	17697	50	33311	42	1245	49	840	13	53094	54
6 Szt.-Iván	13213	01	4432	04	130	92	2825	93	20601	90
7 Szonta	4572	93	3913	71	99	33	305	02	8890	99
8 Gombos	30479	97	43480	53	443	24	4753	29	49157	03

17. §. **Távirda.**

Távirdánál a villany a főtényező arra, hogy néhány perc alatt az állomásról küldhetni tudósításokat nemcsak a megyébe, az országba szét, hanem egész Európába, sőt a tengerentuli részekre is, hol távirda fölállítva és összeköttetésben van helyünkkel. Vaspályák mellett nélkülözhetlen a távirda, az igen hasznos találmány.

Megyénkben a távirdai hivatalok a temesvári igazgatóság alá tartoznak, állomás a következő 20 helyen van: Ada, Almás, Apatin, Baja, Bajmak, Bezdán, Cservenka, Kula, Ó-Beese, Ó-Kanizsa, Ókér, Palánka, Szabadka, Sz-Tamás, Titel, Ujverbász, Ujvidék, Ujszivac, Zenta, Zombor, melyek közül 18 állami, 2 vasuti.

Forgalmi kimutatás a következő: állomás vezetékinek száma 42, kezelőnő 2, Morse-féle villanykészülék 27, a feladott táviratok száma állami 2520, magán 108450, a beérkezett táviratok állami 2690, magán 107480, közvetített 31330, a feladott és beérkezett táviratok szolgálati 3330, közérdekű 3790, az összes feldolgozott táviratok száma 259590.

Az állami távirdák pénzforgalmának kimutatása a következő: magyar díj 58500 frt, idegen díj 1300 frt, összesen 59800 frt. Az 1876-ik évi kimutatás 1112 frt forgalmi többletet tüntet ki az 1875-ik évben közzétett kimutatásnál.

Általános emberi érdek, mely bennünket ösztönöz arra, hogy a legtávolabbi népek sorsáról is tudomást szerezzünk. És minél magasabb fokra emelkedik az emberiség művelődése, annál inkább fejlődik a vágy benne megtekinteni a távol lakó nemzetek sátraikat, törekszik felfedezni szükségleteiket, netán bőségben található eszközeiket.

Nemkülönben a művelt emberek igyekeznek arról is tudomást szerezni, hogy a legtávolabbi emberek szívében miként éled a tudvágy vagy a birtokvágy, miként gyámolitják egymást, milyen földjük termékenysége, növényzete, ipara. De egyszersmind gondolatokba ereszkedik az emberiség a fölött is, miként mozdíthatná elő saját anyagi és szellemi fejlődését. Ilyféle merengések következménye szüli a tökély pályáján haladók sorában a különféle módokat, a nagyszerű újabbnál-újabb találmányokat. Ilyen most a telephon.

Az élő szó hiányzott eddig, hogy legyen ember és ember közt nagyobb távolságon keresztül közlekedés, és ez is föl van találva; mely azonban még nincs elterjedve, még tökéletesítendő. Habár a közönséges távüregöny — távirtda — pótlását nagy távolságokra a telephontól sohse várhatjuk, mind e mellett a telephon a legszebb felfedezések egyike.

A telephon a hang terjedését eszközzi. — Leglényegesebb része egy delejes vascső, ebben selyemmel elszigetelt rézsodrony.

Zombor Bajához 45·510 kilométer, e szép távolságon át a két város derék férfiai telephonnal folyó évi február hónapban kísérleteket tettek, és pedig egyszerű luzalon keresztül, s tökéletesen érthető volt a szó, a zene stb.

18. §. **Pósta.**

A legutóbbi évtized alatt megyénkben a postahelyek megkétszerezettek, ma már, dacára az országutak mostoha állapotának, minden nagyobb községben van postahivatal felállítva, ami sok tekintetben jótétemény.

Közelség miatt mindamelllett a következő községek nélkülözik a postaállomást: Adorján, Csávoly, Csataalja,

Cséb, Bácsujfalu, Báthmonostor, Begecs, Béreg, Bogyán, Borsód, Dérony, Felső-Kovil, Gardinová, Goszpodince, Gyurgyevo, Járek, Kovil-Szt.-Iván, Kolluth, Karavukova, Káty, Krusevlya, Kiszács, Latity, Lok, Ludas, Mosorin, Nádaly, Német-Palánka, Novoszello, Ó-Sztapár, Ó-Szivac, Ó-Sóvé, Ó-Verbász, Paraga, Plávna, Piros, Rasztina, Sándor, Tatalházi.

B. B. vmegyének 89 községében van póstahivatal. A négy királyi várost kivéve, tehát megyénkben fekvő 85 községben a póstahivatal bevétele levélportóból 2340.10, levéljegyekből 40729.88, kocsiposta portó 43 ezer 448.44, utazókilletéke 172.74, összesen 86890 frt 86 kr. — Kiadás póstamesterek fizetésére 17560, segélydíjak 7400, magánjegy-árusok jutalékai 3587, hivatali és kezelési költségek 21908, összesen 103686 frt 99 kr. Egybevetve a bevételt a kiadással, mutatkozik kiadási többlet 16986 frt 13 kr.

Az ujvidéki állami kezelés alatt álló posta bevétele 27038.91, kiadás 27898.12, mutatkozik bevételi többlet 39 frt 89 kr.

A szabadkai állami kezelés alatt álló posta bevétele 17908.33, kiadása 11327.24, mutatkozik bevételi többlet 6581 frt 09 kr.

A bajai posta bevétele 17438.59, kiadás 4092.31, bevétel a kiadással egybevetve, mutatkozik bevételi többlet 13346 frt 28.

A zombori póstahivatal bevétele 14938.61, kiadás 8482.60, mutatkozik bevételi többlet 6455 frt 01 kr.

Egybevetve a megyei összes póstai bevételt a kiadással, mutatkozik bevételi többlet 9437 frt 14 kr., melyet leginkább a bajai póstahivatal eszközölt.

19. §. **Gőzhajó.**

Sok és szép emléke maradt fenn gróf Széchenyi Istvának a hálás szivü nemzet előtt, ki a hazára nézve számos és hasznos tettei közt a gőzhajózást meghonosította. A két nagy folyamon a személy- és teher-szállító gőzhajók, aztán gabna-, bor- s egyéb hajók, dereglyék, tutajok, ladikok és csónakok csak úgy futkosnak rajtok fel és le. A Dunán 1834, a Tiszán 1844-ben nyitattott meg az „Első Duna-gőzhajózási-társulat“ által Magyarországon a gőzhajózás, s így a mi megyénkben is onnan veszi kezdetét.

Budapesten 1860-ban magyar gőzhajózási, Szegeden pedig szintén ilyen tiszai gőzhajózási társulat alakult, e mellett Lucenbách testvérek is állítottak a Dunán és Dráván gőzhajókat; azonban rövid tiz év mulva mindezen társulatok, tekintélyes főurak segélyezése mellett is megszűntek lenni, nem versenyezhetvén a bécsi duna-gőzhajózási társulattal, mely roppant tőkével most is egyedül áll fenn.

Gőzhajó-állomás a Dunán: Baja, Bezdán, Apatin, Gombos-Bogojéva, Novoszello, Palánka, Futtak, Ujvidék. A Tiszán: Tittel, Ó-Becse, Ada, Zenta, Ó-Kanizsa.

Alaptőke 43 és fél millio firt., a társulati birtokállapot kitesz 71 és fél milliót.

A teljesen kifizetett egész részvény után az osztalék volt 1876. évben 15 firt 75 kr.

Felszámolás alatt álló gőzhajózási részvénytársaságok először 1870. óta „Országos gőzhajózási társaság“, másodsor „Egyesült magyar gőzhajózási társulat“ 1873-ik év óta.

K I M U T A T Á S

a Bács-Bodrogh megyei partokon elhelyezett dunai és tiszai gőzhajó-állomások forgalmáról.

Az állomás neve	Hány személy szállott be?	Hány személy szállott ki?	Hány személyszállító hajó állott meg?	Hány teherszállító hajó állott meg?	Hány métermázsas teher szállított kiutapest felé?	Hány métermázsas teher szállított lefelé?	Hány (uszályhajó) gabnarakodó hajó tölterett meg gabonával?	Hány métermázsas terhet tett az elszállított gabonamű?	Az állomásra évi kiadás — frt	Épületekre fordított összeg
Baja . . .	26233	27468	926	544	40520	11437	81	207986	4125	4032
Bezdán . . .	4430	4701	307	479	3014	8588	80	193918	2448	343
Apatin . . .	4240	4964	351	480	19961	2817	11	15157	1176	6174
Gombos . . .	3000	2600	310	250	26000	25000	50	120000	2153	15019
Novoszello . . .	1189	991	343	269	3687	157	5	12606	936	1308
Palánka . . .	4083	4788	328	354	7321	2135	18	57454	987	5605
Futtak . . .	1527	2046	392	232	1788	894	10	25660	1332	82
Ujvidék . . .	21580	20269	339	303	33301	34206	36	97521	4995	41109
Titel . . .	5441	5282	214	397	2238	9054	334	131123	2800	16038
O-Becse . . .	2988	3049	337	137	29764	31713	58	119557	892	144
Ada . . .	2160	3310	345	121	467	759	56	62593	793	—
Zenta . . .	3524	3772	330	56	10063	572	66	108696	1578	2189
O-Kamizsa . . .	1624	2088	341	64	612	122	21	50464	440	—

20. §. **Pénzintézet.**

A megye lakossága bár tartoznék azon nemzetek közé, kik szeretnek magokról idejekorán gondoskodni, hogy a munka s a szorgalommal keresett vagy a kedves szülőkötől hátramaradt ingó s ingatlan vagyon mellett ne lennének kénytelenek kapkodni, midőn előre nem látható szükség bekövetkezik.

A gazdálkodás főszabályai közt az is áll: Légy okos gazda, vagyonodhoz aránytalan kiadást ne tégy, birtokot akkor végy, ha pénzed rá el van készítve.

A nagy vigyázat mellett is néha a legjobb gazda is kölesönre szorul, ezt azonban úgy intézze, hogy kárára ne váljék. Legjobb, ha a gazdlák egymást saját pénzeikkel támogatni nem képesek, a nyilvános pénzintézetekhez fordulni kölesönért, és a heverő, fölösleges pénzeket ott elhelyezni, hol a kamatok nagyságát tudjuk, látjuk.

Ha ezek felett egészséges észszel gondolkodunk, s ez szerint cselekszünk, úgy a kisebb földbirtokosaink a vagyonbukás esélyeinek nem lesznek kitéve, úgy országunk egészséges nemzetgazdászati állapotra jut. Ilyen pénzintézetek a takarékpénztárak, népbankok, hitelintézetek, melyek közül egyik vagy másik minden nagyobb közösségben található.

Bács-Bodrogh vmegyében törvényszékiileg bejegyzett részvény-társaságok és szövetkezetek kimutatása. Bank és hitel-intézet van 4, Baján, Szabadkán, Ujvidéken és Zomborban; takarékpénztár van 20, Ada, Ahmás, Apatin, Baja, Cserevka, Hodzságh, Kula, Ó-Becse, Bács-tiszamelléke, Ó-Kamizsa, Palánka, Palaukai járás, Szabadka, Stanisics, Topolya, Verbasz, Ujvidék, Zenta, Zentai általános, Zombor; szövetkezetek száma 10, t. i. népbankok, segélyző és önszegélyző egyletek, mint korlátolt vagy kor-

látlan felelősségű szövetkezetek: Apatin, Baja, Bezdán, Bulkesz, Cservenka, Futak, Kolluth, Palánka, Ujvidéki és Ujvidéki szerb segély- és takarékos egyesület, mű és gőzmalmokból 1 Ujvidéken, iparos vállalatokból 1, Palánka-illói gőzkomprézsvény-társulat. Összesen 36.

A városok leírásánál részletesen a pénzügyintézetekről lesz szó.

21. §. **A föld.**

E megye földrajzi fekvésénél, a talaj általános jellegénél fogva igen természetes, hogy az a művelési ágak szerint igen különböző.

1853-ik évben volt e megyének a hozzá tartozott részszelet — szántóföldje 1069240, kertje 5270, szőlője 15500, legelője 328370, erdeje 69250, nádasja 30900, rétje 273360, terméketlen földje 287770 hold.

A múlt évi adatok nyomán megyénk földje művelési ágak szerint osztva, mennyit tesz az a statisztikai részben látható.

A kimutatásból kiderül, miszerint a szántóföldekben és a legelőkben legnagyobb változás történt 25 év alatt, minthogy az egyes birtokosok és községek által az ötvenes években igen sok legelő törített fel vetés alá; részint mert jó gabnatermések voltak, e mellett jó ár is, részint mert különféle újabb terhek és szükségletek fedezésére több kellett.

Adó alá nem tartozó terméketlen földrészben legtöbb a mocsár és a futóhomok, de találhatik egyszersmind hasznos földréteg is, habár nem termő, ilyen a fazekasagyag és az árterekben heverő, építésre igen használható, homok, széksó és salétromsó, ezek sok ezer embernek nyújtanak keresetet, s képezik sikk megyénkben az ásványországot.

Míg a földműves a termő földet munkálja, addig a fazekas agyagból készíti az ismeretes edény sokféleségét. Az agyagból homok hozzájárulásával téglá és házfödélzetre való cserép készül.

Széksó, mely szappanfőzésnél egyik főkellék, a székes, kopár határokon, leginkább vizek közelében söpörtetik. Salétrom pedig a salétrom tartalmu szürke földből mosatik és főzetik ki, mely a fáradtságot dusan kifizeti. Ilyen salétrom-főző-kunyhók felállítására engedélyt kell a hatóságnál kieszközölni, mint a dohány termelés- és elárúsításra.

A megyei határ-terület áll kincstári, uradalmi, községi és közlakossági birtokból. Az ötvenes évek elején leginkább különített el az uradalmi legelő a közlegelőtől, ezután sok község határa tagosított és közlegelő-birtok aránya szerint felosztott. Minden közvagyon felosztható, legyen az kiváltságos vagy urbértermészetű, ha egy negyed közvagyon képviselői kívánják.

A kincstár robot, dézsma megszüntével beállítván a gyakorlati gazdászatot, sok birtokot adott s folytonosan ad el nemzetgazdászati szempontból. A még meglevő kincstári vagyont kezeli a zombori m. k. jószágigazgatóság, melynek területéhez tartoznak a bácsmegyei kincstári uradalmak, u. m.: az apatin-szántovai, kissztapári, kulaóbecsei, titeli és palánkai uradalom. Kincstári birtok: szántóföldek, továbbá erdők, szőrűk, mészár-székek, legelők, magtárok, mészkemencék, házak, s üres beltelkekből áll; összes értékök közel harminc millió forintot képvisel.

Az országbeli községek határai régebben termékeny vagy terméketlenségük szerint 9 osztályba soroztattak, de a megye mindenkor, úgy most is, az első osztályban áll,

legtöbb termékeny földje levén. Az 1876. és következő évi kataszteri felmérés és becselőhatósági leírás szerint, a szegedi kataszteri területbe tartozó bács-bodroghmegyei becselőjárásbeli községek némelyek egyetlen, míg mások két, három osztályzási vidékbe való beosztását a földadó-bizottság kimondotta, mely szerint igazságos földadó, hiteles új telekkönyv leendő megállapítva; minthogy a megyében található, megkülönböztethető földminőségek, termékeny és kevésbé termékeny, valamint földadó alá nem eső futóhomok, vakszékek a rendszeres osztályzást mulhatlanná tevék.

K I M U-

Bács-Bodrogh vármegye mivelési ágakénti összes

Becslőjárás megnevezése	Szántóföld		Kert és rét		Szőlőföld		Legelő	
	hold	frt	hold	frt	hold	frt	hold	frt
Zentai bj.	216710	1896783	4702	29386	720	7036	51606	203119
Kútlai „	176445	1616875	8550	43375	2510	25923	18295	83595
Zombori „	177075	1396412	11841	50134	2362	22137	17232	39894
Szabadkai „	199626	1343821	7610	41485	5547	44103	31549	56546
Bajai „	182894	1038283	12693	52651	7183	53820	37371	59211
Ujvidéki „	116882	108348	3415	22303	343	3510	16539	72711
Palánkai „	91272	755759	3328	17843	1707	17240	25665	77824
Titeli „	55403	513458	28480	185991	1512	15443	9206	40390
Összesen	1216307	9644439	70619	443168	21884	189212	207463	633200

*) A holdak mellől a négyszögölek, valamint a tiszta jövedelem kiszámi-

***) A titeli és bánási becslőjárásra az 1878. VII. t. c. alapján kifolyó

T A T Á S A

földterületének és tisztajövedelmének pengő-pénzben. *)

Erdő		Nádas		Termék- ketlen	Öszes terület kat. hold	Tiszta jövede- lem összege o. é.
hold	frt.	hold	frt.	hold		frt.
1133	3211	3742	10177	15315	293928	2149712
3987	9182	814	2826	13130	223731	1781776
17940	43088	5023	15346	24476	255949	1566921
8627	9475	1151	4928	15660	269770	1500358
20196	25011	769	3669	13937	275043	32645
4453	7347	1182	3200	7399	150213	1192119
26154	45659	4983	14666	17134	170248	928991**)
—	—	511	1425	40604	135716	756707
82490	142973	18180	56237	147655	1774598	11109229

tásánál a krajeárok, helyszüke miatt kihagyattak, összegük azonban betudatott. kat kiigazítási munkát eddig még nem terjesztetett ki.

A zombori m. kir. kincst. jószág-igazgatóság kezelése alatt álló hácsmegyei k. uradalmakban levő birtokok területeinek kimutatása kat. holdakban.

Az uradalom	Belső-ség	Haszon-béri földek	Uri jogokhoz tartozó földek	Csatornai földek	Haszonvehetlen földek	Összesen		Jegyzet
						hold	hectár	
Apatini	32	21367	—	—	4417	25816	14857 ¹⁰⁸	Az apatini uradalom a szántóval s a baracska uradalmakkal egyesített.
Kissztapári	17	16060	—	—	483	16560	9530 ²⁸⁰	
Kúlai	21	22882	275	54	344	23576	13567 ⁹⁸⁹	
Palánkai	41	13145	—	—	62	13248	7624 ²²⁴	A titeli uradalom a megyén kívül eső pancsovai uradalommal áll kapcsolatban: a kezelés alatti terület két egyenlő részre osztott e kimutatásban.
Titeli	—	35710	—	—	7850	43560	25068 ⁷⁸⁰	
Tiszamedrek	—	219	—	—	—	219	126 ⁰³⁴	A kincstári birtok közel 30 mil. frtot képvisel.
Összesen	111	109383	275	54	13156	122079	70749 ⁴¹⁴	

22. §. **Növényzet.**

E megye tenyésztete általán véve igen gazdag. földjébe vetett magot 10—12-szeresen adja vissza, sőt jobb években 15 magot is ad némely vetés. Buza a megye minden részében terem, legkevesebb a felső- és legtöbb a középbácskában. A felvidéken sok terméketlen homok található, melynek nagyrészt az ottani szorgalmas nép szalmával, trágyával megkötött, különféle fákkal beültetett és szőlős, gyümölcsös kertekké átalakított.

A buza minőségre nézve — kivált a tiszaháti — a felérvárral és a bánáttal gyakran kiállja a versenyt. Buzán kívül, melyet csak jó földben tanácsos termesztetni, terem rozs, zab, ezek inkább a homokos földet szeretik; továbbá nagy mennyiségben árpa, kukorica, ritkábban köles, repce, len, kender, dohány, burgonya, bab, lenese, borsó, búkköny s különféle zöld takarmány.

Leginkább hármás vetés forgatás divik a birtokosok nagyobb részénél, mely ugarrendszer és trágyázás mellett kezeltek.

A repce keresett cikk, ritkán sikerül, leginkább a rétek szelidítettebb helyein vettetik. Kender Apatin vidékén legvirágzóbb, mennyiségre és minőségre nézve világhíre emelte Bácskát; angolok, franciák látogatják megyénket és sok kendert szállíttatnak innen honukba. Különösen élénkül a kendertermelés mióta Apatinban az ugynevezett kenderáztató szárító gépezet van, mely hetenkint több ezer métermázsza kendert leáztat, megszárit és megtör.

Dohány különösen Futakon, Csében, Szabadkán, Adorján és Ludason, káposzta és zöldségféle Ujvidéken, Futakon, Kupuszinán, Vaskuton, Ludason, Petrovoszellón termesztetik. Kitünő gyümölcsöt nagy bőségben nyújt Szabadka, Jankovác, Ujvidék, Baja. A környéken ismeretes a

szabadkai jóízű szercsika, a jankováci jeges, a bajai pogácsa-alma. Vannak egyes birtokosok, kik kiváló gyümölcsöt természetnek, rendezett kertjeikben válogatott fajú gyümölcsfákat tenyésztnek, de ezek száma csekély. A kert-ipar nálunk igen lassan fejlődik, csak kevéssel több hüvelyes vetemény, bab, lenese, borsó, továbbá hagyma, paprika, burgonya természetlik, mint a mennyi a megyében elfogy.

Az említett növényeken kívül van számos oly növény, mely nem éppen hasznos, hanem gyönyörű virága és kellemes illata által előtűnik kedves. Ilyen kitűnő növények a sokféle színű és illatu réti és mezei virágok. Szép és nemes virág ápoltatik az egyesek által diszkertekben.

A gabnán és a kerti gazdasági növényeken kívül némelyek az emberek és állatokra nézve egyaránt hasznosak, ilyenek a többi között a gyógynövények, takarmány-füvek.

Vannak azonban oly növények is, melyek a vigyázatlan emberre nézve veszélyesek, ilyenek a mérges növények és gombák, ezek nem tenyésztetnek és nem ápoltatnak, de azért még is szerte a megyében találhatnak.

A tenyésztet általán véve gazdag, még a ritkábban található növények is buján teremnek. Kutatást érdemlő erdős helyeken a múlt évben is tudós füvésztársulat járt ugyan, de mocsáros vidékünkön aligha.

A talaj természeténél fogva a rajta előállítható termékek is igen különbözők. Közép számmal mennyi terem, a statisztikai részben látható.

Buza	3582000	pozsonyi mérő	2239824	hektoliter.
Rozs	149000	„	103154	„
Árpa	875000	„	547050	„
Zab	2660000	„	1663298	„

Kukorica	1,980000	pozsonyi mérő	1238094	hektoliter.
Köles	74000	„	46272	„
Repce	25000	„	156322	„
Mák	254	„	158	„

Hat évi átlag a zombori becső-járásban ára pozsonyi mérő: buza 4.96, kétszeres 3.92, árpa 2.25, zab 1.51, kukorica 2.69, bab 4.58, burgonya 1.58 frt.

23. §. **Erdő.**

Aránylag véve e megyében erdő kevés helyen van, mondhatni a ritkaságok közé tartozik. Legtöbb helyen a fát szalma, nád, kukoricza-szár, rözse, sok helyen meg marhatrágyából taposott tőzek pótolja.

Legnevezetesebb erdőség találtatik Bács és Dérony határain, a kalocsai érsek uradalmában; azután Doroszló, Bukin s csak kevés Szántova községek körül; ugy szintén a megye legdélibb részein a Duna mentében, Cséb község környékén; e helyeken többnyire tölgyfa erdők díszlenek, Tisza Duna árterein fűzfák, valamint a megye homokos vidékein akác-fák láthatók. De ezek mindössze sem adnak amnyi tüzelő és szerszámfát, mennyi e megyében elegendő lenne. Horvátországból tüzelőfát, felső megyékből és Erdélyből vizen leginkább épületfát eresztenek. Minthogy jó nagy távolságról kerül ide a fa, azért oly drága, némely helyeken 4—5 frt egy ster (egy köbméter.)

A megye korán sem olyan gazdag a növényzetben, fában mint lehetne, holott az erdeifák úgy, mint a gyümölcsfák buján nőnek itt fel, és dúsan teremnek. Eper tömérdek van a fákön, melyet a bánáti nép esemege gyanánt itt éldel, sok helyen eperből pálinkát is főznek. Mindezek mellett be kell vallanunk, hogy erdő kevés van, valamint szép és jó gyümölcs még meg lehetős ritka nálunk.

Szilva, melyből majd minden ház 50 – 60 litert télire venni szokott, nem igen sok helyen természetlik.

Ha meggondolnák a földbirtokosok, hogy a gyümölcs mennyire növeli az élelmi szereket, mennyi kenyeret pótol, e mellett élvezetet nyújt, hogy kellemes és egészséges, a szomjúságot enyhíti, a beteget kivált a párolt gyümölcs táplálja: úgy többre becsülnék a gyümölcsfákat, ültetnék, nemesítenék és szaporítanák azokat. A helyett, hogy a gazda pénzt, vagy mi rosszabb, gabnát kénytelen volna gyümölcsért adni, pénzt kapna, s nem lehetne annyi pusztá kertet, tágas udvart látni, hol gyümölcsfák díszelgethének,

A magyar kormány gondos figyelemmel ébresztgeti, áldozattal segíti elő e tekintetben is a közjót.

Igaz, hogy némely helyen szépen halad a fanemesítés, sok és nemes fajú gyümölcsfát képes felmutatni némely község, hol az iskolás gyermekeken kívül felnőttek is örömet sajátítják el a kertész vagy az ügybuzgó tanítótól a fanemesítést, egyszersmind saját hasznukra néhány példányt szereznek is azokból.

Leggyakoribb gyümölcsfák a következő földréteget szeretik: almafa mérsékelt nedves, kajszin-barack homokos, őszibarack szárazabb homokos, berkenye homokos meszes, birsalma főzeges nedves, cseresnye-fa kavicsos homok, diófa homokos meszes, eperfa homokos, körtefa mérsékelt száraz, lasponya ligetes, meggyfa mérsékelt homokos, mandolafa homokos száraz, szilvafa ligetes nedves.

Az erdőrezs		A zombori jászágigazgatóság alá tartozó doroszlói erdőrezsek famennyisége								Beesár		Jegyzet
megnevezése	térfo- gata	de-	építő szerfa	hasáb	dorong	rőzse	vigálfa		al-	ft	kr.	
	1600 □ h	mei	kőb- láb	ö l	nyaláb	erős	gyenge	cserje	ö l			
Plavnai sredna schuma	1033	cser tölgy gyerty.	20435	19359	10545	603705	233	506	268	149634	37	A Dunától fél mf. távol- ságra Vukovárral szemközt fekszik.
Plavnai morgács	600	dto.	10268	5225	2038	92326	—	550	—	62477	73	A Dunához vagy Novosze- lői gőzhajó-állomáshoz 1 mf. távolnyira.
Bogyán	1102	dto.	5962	4606	6677	183153	282	532	—	42782	14	A Dunától 1 mf. távolságra Vukovár avagy Bácshoz ugyanannyira
Szontai Sibovác	465	tölgy szil nyár	8141	4120	8364	66258	—	—	—	28467	17	A gombosi vasut-vonal tö- szomszédságában a Duná- hoz fél mőldre.
Szontai Debelatz	347	cser tölgy nyár	1229	1316	552	29982	—	—	—	9378	38	Dto. Dto.
Doroszlói Iapos	32	cser tölgy	20	187	60	3616	—	—	—	1475	64	Az alföld-flumei vaspálya vonaltól 1 mtföld távolság- nyira
Apatíni kis Kandle	53	nyár és fűz	4125	825	165	8250	—	—	—	4171	91	A Dunához egy negyed mf. távolságra
Szontai Staklar	52	nyár és fűz	6072	550	117	5886	—	—	—	3036	60	Dto. Dto.

24. §. Szarvasmarha.

Szarvasmarhát e megyében leginkább a magyarok tenyésztének, szerbek kevésbbé, németek legkevesbbé foglalkoznak szarvasmarhatenyésztéssel. Habár a szarvasmarha minden neméből bír e megye, s e tekintetben szükségét nem szenved, mindazonáltal gyakran a szomszéd déli tartományból hajtának be vágóvaló marhát, noha a megyéből emél sokkal többet hajtának fel, mivel térséges pusztáin sok szép szarvasmarha találtatik, nem amyi mint évek előtt, midőn a határ nagyobb része sok helyen legelő gyanánt állott; miből azon szomorú tapasztalás vonható ki, hogy a szarvasmarhatenyésztés nálunk évről évre hanyatlik, részint a fennemlített oknál fogva, részint a rossz évek s a marhavész, mely gyakrabban jelentkezik, megyénkben is szüli az apadást.

A magyarok úgy szerbek keveset fejnek, inkább kővér borjút nevelnek, ellenben a németek a tejet és vaját becsülik, a borjút 2 hetes korában eladják; a magyarok cimeres ökrökön szántanak, hordanak, azonban a németek jó lovakkal dolgoztatnak.

25. §. Ló.

Gazdasági rendszerünk mutatja, hogy általán véve a barontenyésztés csaknem megszünt, mert a közlegelő felosztása által a lakosság az istállózás, takarmányozás módjában még idegen, pedig az állattenyésztés és célszerű mezőgazdaság egyik fő feltétele. Gazdáink nem tudják, természetesen nem is tudhatják, hogy csak az által lehet váltógazdaságot haszonnal folytatni s az ugynevezett fekete-ugarrendszert teljesen mellőzni, ha a mesterséges takarmány termelés mellett igavonó állatainkat istalón tartjuk. A jól takarmányozott marha több trágyát ad, minthogy így a

trágya nem vesz el, mint legelőn. Földművelőink kényszerüségből csak télen istállózott marhatárgyárról tudnak valamit, annak is nagyrészt sok helyen tüzelőnek használják fel, nem látván be a trágya nagy hasznát, a fültetés szükségességét, vagy ha igen, közönyösek. Ezek azért maradnak a régiben, mert a hambárt tán a 63-ik évi szárazság, a 66-ik évi fagy még teljesen nem ürítette ki, az az nem „muszáj.“ Az ily fonákul gondolkozó előbbutóbb sirva fog végig nézni birtokán, vagy attól keserűn megválni.

Legtöbb és legszebb lovat a németek, azután a szerbek, magyarok, bunyevácok tenyésztnek, de a faj nemesítésére eddig általok csak kevés gond fordított; így a németek lovai szép kövérek, de nehézek s nem oly tartósak, mint a szerbek és magyarok által tenyésztett lovak. Leghíresebb a szabadkai lóvásár, azután a kulai. A lovak létszáma is mindinkább alább szállt, melyet leginkább a háborúk okoztak, mert lovakból a kivétel nagyobb sokkal, mint a behozatal.

26. §. **Juh.**

A juhtenyésztés nálunk el van ugyan terjedve, melyet leginkább kedvelnek a magyarok, de alkalmasint a kövér legelők hirtelen használata miatt sokféle betegségnek alá vannak a juhok vetve. A juhtenyésztés az utóbbi években a legelők felszántása, határok tagosítása miatt évről évre csökkent. Bácskai gyapju keresett cikk a pesti vásárokon; fajra nézve az uradalmban a nemesített, köznépnél pedig a közönséges kétnyiretű birka tartatik.

27. §. **Sertés.**

Megyénkben a sertésenyésztés is valamivel szűkebb körű, mint valaha, oka a rétek kevesbitése; azonban min-

dig nevezetes mennyiségben tenyésztetik a jófajta sertés, úgy, hogy e megyében termett kukoricának 25 századrészt ezzel etetik fel. Sertéstartás nagy haszonnal jár ott, hol erdős, vizenyős vidék, minő a szántovai, szontai, vajszkai, számukra kijelöltetik, amint is e rétségek tele vannak sertéssel.

28. §. **Selymérnevelés.**

A selymér tartásra a bácskai ember csak nagyon nehezen tudja a fejét ráadni, meg nem gondolja, hogy mily nagy hasznot huzhatna abból évenként egy—egy család. Több helyen mivel a vizsás kezelés miatt sokra nem mehetett a jámbor tenyésztő, kétségbe esve abba hagyta azt. Innen van, hogy a megyei selymentenyésztő társulat, a zombori selyemgombolító intézet nyugovóra hajtá le fejét. 1844-ik évben több mázsa gubó adatott el, mint most kilogramm, nevezetesen Apatinban 54, Palánka 70, Ujvidék 18 m. m. gubót adott, azóta hanyatlik ezen iparág. Selyemfonó helyiség volt Apatinban, Zomborban és Palánkán.

A selymentenyésztés több figyelmet érdemelne hazánk déli részén, mely a rövid ideig tartó fáradságot bőven megfizetné. Az alföld, eperfák hazájának tartatik, itt könnyüséggel és jósikerrel nevelhető a selymér, annál is inkább, miután már majd minden helységben vannak tágas epreskertek, homnan a főutak befásittatnak.

29. §. **Méhészet.**

Általános tapasztalás szerint a méltartás haszonnal és élvezettel jár, főleg erdős, ligetes vidéken, és hol még ugarak, kaszálók léteznek. A méhészet néhány év óta megyénkben igen virágzik, különösen Zombor, Kula, Ujvi-

dék tájakon s a Tisza mellett, hol méhészegyletek alakultak, ezek Dzirzon-kasok gyakorlati kezeléséről vándorgyűléseikben előadásokat tartanak, a méhészet fejlődésére lapokat irnak.

Az újabb rendszerű méhészetnek főcélja, mint ezt a filipovai méhész-egylet mondja, kitünő mézet nagy mennyiségben előállítani. Ott a méhész-egylet szőlő és gyümölcsfaternyéztéssel együtt, kitüzött céluk elérésére, a méhészetet a maga körében, a kor igényeihez mérten gyakorolja; tagjait és méhészetet kedvelő vendégeit évenként tartatni szokot gyűléseikben előadások és kiállítások által buzditja. 1854-ben 4—5 száz métermázsa méz küldetett fel Ujvidék tájékáról.

30. §. **Halászat.**

Elmondhatni, hogy egy megye sem bővelkedik annyira hallal, mint Bács-Bodrogh, régi közmondás: „Tiszának több a hala, mint a vize.“ E közmondással az jelentetik, hogy a Tiszában sok hal van. Igaz, hogy hajdan a Duna és Tisza mentében árvizek után hátramaradt halat a nép nem győzvén felemészteni, sertéseket hizlalt vele; most azonban halbőség nem igen található, mivel az árterek a vízjátékának már nincsenek annyira kitéve, e mellett hallal nagyobb kereskedés üzetik, mint valaha. Különös jelességű a tiszai kecsege, ponty, tok; a dunai viza, harsa; a vértói csuka; a ferenc-esatornai keszeg.

Legnagyobb halászat van Baján, Apatinban, Ujvidéken.

Hol a folyók képezik a határt, ott a halászati jog az egész folyóra kiterjed ugyan, de a háló kihuzása a folyó csakis azon partján történhetik, mely a halász jogköréhez tartozik.

31. §. **Vad- s egyéb kisebb háziállat.**

Megyénk sik, erdőtlen és népes lévén, kevés vadat számlál; a ragadozó emlősállatokból farkas a Duna berkes ártereiben szigorubb télen is ritkán találhatik, nyári tartózkodási helye a Duna jobb partja. Róka a rétek közelében ólálkodik, még több a nyúl, legtöbb azonban a kártékony ürge, hörsög és a mezei egér.

Szárnyasokból vadlúd, túzok, darú, fogoly, kácsa, szárcsa, gém, gólya, kánya, sas, bagoly, csóka, varjú, szalonka, bibic sok találhatik a megye minden részében. Tavainkban sok nadály tenyész, melylyel jelentékeny kereskedés üzetik; aztán teknőc, csiga, zöldbéka, rák, csik stb. folyók, rétek és mocsáros helyek telve vannak ilyenemü kisebb állatokkal.

A házi szárnyas állatokat a magyar közönségesen baromfinak nevezi, és nagy ügyességgel tudja nevelni. Így például sok tyukot, libát, kacsát, pulykát nem csak a pusztákon, hol sokkal könnyebb ezeket tenyészteni, hanem a községben is sokat találunk. A baromfi árát ropantul felemelték a tyúkkereskedők, kik piacainkon a baromfit, tojást összeszedvén, a fővárosba szállítják. Ez azonban az ipart és kereskedést csak előmozdítja, mert amint az iparosok ohajtják készitményeiket jobb áron eladhatni, úgy másrészt kell ohajtaniok a termelőknek, hogy terményeiknek, tenyésztett jószágaiknak jobb ára legyen.

32. §. **Elemi csapások.**

Mint mindennek, úgy a földbe vetett magnak is vannak ellenségei, kikelés előtt a földben és azon lakó számos állatocskák pusztítják azokat. De nem kisebb veszélyben forog a növény, midőn t. i. napfelé tolja fejét, ilyenkor az elemi csapások alatt értendő jég, fagy, szárazság

avagy vizár hiúsíthatják meg a gazda reményeit; később meg a tűz teheti tönkre a várt gyümölcsöt, vagy éppen az ember hajlékát. A művelt világ némely elemi csapás ellenében üdvös intézményt talált fel, a biztosítást, mely sokakat megmentett a végpusztulástól. Van a biztosításnak egy neme, mely életbiztosításnak nevezetik, és előnyös mindazokra nézve, kik maguknak vagy hozzátartozóiknak megtakarított s apránként ily intézetbe fizetett krajcárjaikból bizonyos tőkét biztosítani óhajtanak. A tűz- és jégkárbiztosítás megyénkben is el van terjedve, ügynökségek minden községben vannak felállítva, azoban a társulat megválasztása gondos figyelmet igényel.

Megyénk jelentékenyebb községeit külön is többféle csapások érték, így például nevezetes kereskedő város Baja 1840-ben csaknem egészen leégett, azóta Ada, Petrovoszelló. Apatin, Filipova sat. tűz által roppant kárt szenvedtek.

Vannak azonban a természet által kimért oly csapások, melyek nem türnek biztosítást, ilyen például a vizár, minő 1870, 1872, 1873, 1876-ik években volt, rontván a megye lapályosabb részeit, több községben házakat rombolt le, határokat borított el, melyet maga a király is 1872-ben megszemlélt. Az 1863-ik évi szárazság, az 1863, 1866, 1870, 1876, 1877-iki fagy felszámíthatlan károkat okozott megyénkben.

Az országutakra kihatolt víz a tengelyen való utazást megakadályozta úgy, hogy némely szomszéd községek sem közlekedhettek egymással veszély nélkül, kivált a megye déli és délnyugati részén. Miért is a megyében országos intézkedés folytán számos csatornák, költséges és táradtságos hosszú vízvezető árkok ásattak és nagy víztömeget eresztettek le ezeken a Dunába és a Tiszába. Az emberek soká

vissza fognak emlékezni a ritka évekre, a szerencsétlen korszakra, az 1831, 1850, 1856, 1866, 1872, 1873, 1874, 1875. kolerákra, a tavaszi fagyokra, a roncsoló toroklob betegségre, az inséges esztendőkre, melyek megýénk lakóit nem kimélték meg.

A kormány az inséges években kölcsönpénzt és kölcsöngabnát osztott ki a szükölködök között, amellet némi földadóengedés által enyhíté a lakosok terhes gondjait.

33. §. **Földmivelés.**

Magyarország termelő ország lévén, kincs forrása a földben rejlik. Különösen a mi megýénknek gyümölcse főleg gabona, ezért népünknek főfoglalatossága a földmivelés, a lakosságnak fele erre szenteli életét. A földtalaja a gabnatermelésre legalkalmasabb, miért is okszerü gazdálkodás, célszerü gazdasági eszközök segítségével legtöbb gabna természetik.

Valamint minden egyes iparág, ugy a nyers-termény a gabna termelés mindinkább élénk tevékenységet fejt ki, fokozatosan fejlődött és fejlődik, de a melyeknek éltető ereje a forgalmi összeköttetés, a kivitel. Mióta hazánkban a gőzmalom-ipar amýira virágzásnak indult, a liszt kivitel ép oly kelendőségnek örvend, mint a buza. A tapasztalás azonban azt igazolja, hogy a gabnában most is valamivel nagyobb, mint a lisztben a külsországra való szállítás. Bács-Bodrogh vmegyének gabnatermelési összes értéke tett a mult évben 23 millió frtot, ebből Szabadka határára 2 millió frt esett. Ha arányosítjuk e határ területét a megye terjedelméhez, látni fogjuk, hogy Szabadka határa csak 4.82%-liját teszi a megyei határnak, míg a gabnajövedelemnek 8.69%-ja Szabadkának földbirtokosai által véte-tett fel.

Utánzásra méltó mintagazdászati van számos uradalomban, legnevezetesebb a kisszállási, mely uradalom gyönyörű angolkerthez hasonlít, van itt földmívelésen kívül ló, szarvasmarha- és juhtenyésztés, sajt, turó-készítés, fa és kerti gazdasági növények tenyésztése, gőzmalom, vasöntőde, a legjobb gazdasági eszközök, épületek stb. A megye más uradalmaiban is virágzó a földmívelés és állattenyésztés, például Rasztinán, Rigyiczán, Borsódon, Vajszkán, Csében, Futakon, Temerinben, Roglaticán, Kélesen, Borotán, Alpáron, nemkülönben a szabadkai, zombori, bajai, ujvidéki, zentai, szenttamási, futaki, téres határokon fekvő, jól berendezett tanyákon; hol a föld talajának, termő rétegének mesterséges trágya, úgy takarmány elkészítésére, valamint jó és tartós igavonó állat, baromfi, gyümölcs és minden növényzetre nézve nagy gond fordítatik.

Azonban a földmíveléssel foglalkozók legnagyobb része eddig még szántóföldjeiket nem művelték úgy, amint szaporodott szükségleteik megkívánták volna. Ha meggondoljuk, hogy megyénk földmívelő népe csak keveset haladott az okszerü gazdaságvitelben, holott, ki azelőtt oly egyszerűen élt, pénzt alig adott valamiért, most annyiféle igénye van, mert a jó gabnatermés, a bőség annyiféle igényt támasztott. Ne feledjük, hogy 7—8 rosszabbnál rosszabb év ment el fejünk felett, és sok nem mondott le megszokott élvezeteiről, de a földet sem igyekezett jobb karba, termőbb állapotra juttatni, kamatos pénzre szorult, a baj nőttön-nőtt, szomorú vége lett.

A földműves kölesön pénzzel ne dolgozzék, mert elbukik vele. Ki idejekorán gondoskodik, minden bajtól ment lehet. Így például kell, hogy a földet jól megmunkáljuk, trágyázzuk, jó vetőmagról, a gazdasághoz legszüksé-

ségesebb jószágról, jó igavonó marháról gondoskodjunk, mellékes foglalkozás által mellékes jövedelem szerzésére vállalkozunk, aztán takarékosak legyünk, gyakran tart-suk szemeink előtt: Emberé a munkálkodás, Istené az áldás. Imádkozzál tehát és dolgozzál. Csak így várhatsz a jószágos égtől bő aratást, melyből közakarattal állítson a közlakosság takarékmagtárt, ennek kimondhatlan sok haszna van, ezt pedig idejében kell tenni. A takarékmagtár, még a kisbirtokosainkon is előbb fog segíteni, mint pénzüintézet, vagy éppen a pénztőzsér. A rosszul gazdálkodót, a vagyonybukottat semmiféle pénzüintézet sem fogja kiemelni. Mindenekelőtt rendezzük vagyonyunkat, ami vagyonyunk van, nevünkön álljon.

Csaknem általános lett megyénkben a legujabb és legjobb különféle gazdasági eszközök használata, mint például cséplő, arató, vetőgép, irtó és töltögető eke, a morzsoló és szécska-vágó. Nem ritkaság látni ezeket a kisebb földbirtokosainknál sem, kik azon igyekeznek, hogy földjüket minél kevesebb költség mellett minél több hasznot adjon.

Mindezeknek figyelembe való vétele után még is elmondhatjuk, hogy földünk, mely annyi terményt nyújt, még egyszer annyit képes volna teremni, ha elegendő erő és szorgalmas munkás nem hiányoznék. Gyakran meg nélküli népiünk a gazdálkodás okszerű módját, ezen a kisebb gazdasági gyakorló iskolák, gazdasági egy-letek, állat- és termény-kiállítások, versenyek, jutalmazások nemes céljuknál fogva segíthetnének. Nemkülönben a fenálló törvények és rendeletek alapján, a mezőgazdasági érdekek körüli intézkedések, a mezőrendőri ügyek feletti tényleges őrökölések.

Nagyobb gazdáink, leginkább nyáron, tanyákon, ta-

gosított birtokaikon laknak, földjeik egytagban levén, gazdálkodásaikban sok előnyben állanak azok felett, kiknek földjeik szétszorva vannak. Legtöbb község határa tagosítva van már, s így ott a föld elkészítésére, javítására, jó és elégséges takarmány termelésére nagyobb gond fordítható.

Tudjuk, hogy megyénk termő rétege nem egyenlő, azért a bevetendő mag a talaj szerint változtatandó, ez az oka, hogy megyénk északi részén a homokos talajba zab, rozs vetendő, krumpli, szőlőtő ültetendő. Egyszersmind a föld természete hozza magával, hogy némely vidéken korán, más helyen pedig késő ősszel vetnek: p. Tisza-mentében november, rendkívüli esetben december hónapban is vetnek búzát, míg a megye egyéb részein szeptember végén, október elején zöld vetések láthatók; mindamellet az aratás körülbelül egy időben történik.

Tudjuk, hogy a munka a lakosok között fel van osztva, egyik földműveléssel, másik kézműiparral, a harmadik kereskedéssel sat. foglalkozik, és hã tekintjük, mennyi a panasz arra nézve, hogy nincs elegendő munka, hiányzik a nagyobb dologidőben napszámos, kaszás, kapás, fuvaros, szolga, iparos, kalmársegéd, mindezek azt mutatják, hogy földterületünkhöz képest még kevés a nép.

Mínthogy a házi és gyümölcsös kertek pusztán a házi szükségletre tartatnak, kezdetleges állapotuk, a gyümölcs mennyisége és ára legkevésbbé mutatható ki; anynyi bizonyos, hogy nem csekély áron kel el az itt termett, még magasabb áron a behozott gyümölcs és bor.

A terményárak, az igás és kézi napszámok, a kézműipar cikkek között egyes községeknél, járásoknál vannak lényeges eltérések, mik az egyes vidékre elosztó népszereviség okában leli indokát.

A szántás alá venni szokott földrétege nem egyenlő keménységű, a ritka talaj természeténél fogva könnyebben megmívelhető, amennyiben ezek ritkább agyagágyon nyugszanak.

Egy katasztrális hold föld (57 - 55 áre) szántás által két jó lóerővel megmunkálható, míg ugyanannyi kapálás által négy férfierő, learatás által azonban egy kaszás végezhet el.

Gazdasági életünk egyik kinövését az országos vásárok felette nagy száma képezi, jó sikerrel vetélkednek a kisebb—nagyobb községek vásártartási engedélynyerésben; ezek aztán idő és pénzfecsérlő mulatozásra, nem ritkán kihágásokra szolgáltatnak alkalmat, tehát erkölesi és nemzetgazdászati tekintetben is károsak.

34. §. **Ipar.**

Az ipar és kereskedelem nagy fontossággal bír az egyesekre úgy mint az államra, melyek szoros kapcsolatban állanak egymással s képezik a földmivelés, s nemzeti vagyonosodás alapját. Valóban csodálandó, hogy az ipar megyénkben csak lassu léptekkel halad, holott az iparügy, az iparkérdés honunkban most első rangu kérdéssé vált. A magyaripar terjesztése érdekében a nemzet legjobbjai küzdenek.

Az iparmozgalom ami megyénkben is megindult, minthogy ipargyülekezetek több községben már tartatnak, tudván azt, hogy a társulás az eszmét fejleszti, érleli. A nevezetes községekben alakultak ipartársulatok, az előre törekvő városokban rendeztetek kiállítások, állat, termény, gazdasági eszközök, kézművek tétettek ki közszemlére, melyekből sok ezren tanultak, okultak.

Az első iparkiállítás Apatinban 1874-ben volt, aztán Ujvidéken 1875, Szabadkán 1877-ik évben.

Megyénkre nézve a gazdasági egyesület által Szabadkán rendezett kiállítás oly fontos, hogy legjobban sikerült gépkiallítás egész részleteibe kellene bocsátkoznunk. Csakis röviden emeljük ki, hogy ott Ausztria-Magyarországon kívül Angolország leghitelesebb gyárosai megjelentek, majd 200 különféle gép volt kiállítva, melyekből 60—70 ezer frt. értékben elkelt; a helyszínén 12—13 ezer ember fordult meg a kiállításon. Hasonló sikerrel ment végbe az apatini, újvidéki kiállítás, hol jelen voltak az első rendű gazdák terményeikkel, a legjelesebb iparosok kittingő iparcikkeikkel. Nagyon sokan szereztek magoknak ott jó hirt nevet, s csináltak jó vásárt. A megyei iparosokon kívül kiemelendők a szegediek, kik gyártmányaik által a figyelmet magokra vonták. Nevezetes volt a méz, viasz és méhkiállítás Zomborban, Apatinban, Filipován, 1874—1877. eredményezte azt, hogy a méhészet újabb kezelésmódja terjesztetett, a méz, viasz mint nevezetes kereskedelmi cikk a fővárosban társulás által árusítatik.

Legkívánatosabb az ipar fejlesztésére nézve az, hogy az ipartanonczok a törvények értelmében szegődtsenek s azok számára több és jóirányu iskolák, tanműhelyek állittassanak; t. i. az ipartanonczok neveltetésére nagyobb suly fektettség, a munkaadók részéről ne tekintessenek azok csupán a család házi szolgálóul, hanem valóságos iparos tanoncokul, kik idővel a haza iparosai lesznek. Ezek a szükséges ismereteken kívül tanulják meg a mesterséghez megkívántató rajzot, s hogy a művészies haladástól ne idegenkedjenek. A mesterség aranybánya, ki jól kitanulja, meg nem bánja.

Célszerű ipartanodák felállítására a megyei első rangu városok rég gondolkodtak s nem csak férfi, hanem női ipartanoda felállítását is elhatározták, hogy azokban el-

méleti és gyakorlati uton eddig nálunk nem virágzott ipar által sok árvának, szegénynek sokasítsa meg a kívánt földi örömeket, a hazában pedig azáltal emelendi a közgazdászatot. Mennyivel olcsóbbak lennének némely külföldről szállított cikkek, vagy a mieink azokat teljesen le-szorítanák; például, ha leányaink ügyesen készítenék a szalmakalapokat, művirágokat, keztüüket stb. s elárusítás végett ilyenmű cikkeknek kereskedést nyitnának, azokban felszolgálnának, megrendeléseket elfogadnának. A kézműiparnak ilyféle előmozdítása által a pénz a forgalmat nagyon élénkítené.

Bekövetkezik ez, ha iparosaink s népiünk a nemzetgazdászati magasabb eszméjét, anyagi jólétét gyarapító erejét képesebbek lesznek felfogni, az ipartörvény betűit magokra alkalmazni fogadják.

Ha a szorgalom, a kitartás a célba vett nagy ipart megteremti, szőlhetünk részletesebben a munkaadók és a munkatevők nagy kérdéséhez. Hazánk más művelt országok módjára iparszabadságnak örvend, melyre nézve a törvény rég kijelölte az utat.

A hazai iparosokra tehát szintén munkadús napok várnak; ők is a nemzet tanítói és nevelői, kiknek képességüktől és hazafiságuktól nagyban függ a nemzet küzdelmeinek jó vagy rossz kimenetele.

A kézműesség pontatlanságának oka a jó segédek hiányában keresendő és részben fellelhető is, kikben a munka iránti hajlam hiányzik, igyeksenek minél több szabad időt nyerni, mely aztán ritkán töltetik el haszonnal. Ezen ok a művelődésnek terjesztése, a tanoncok lelkiismeretes kiképzetése által el fog enyészni.

Gyáripár a kevés számú gőzmalmokat, névszerint az 1-ső gőzmalom részvény-társaság Ujvidéken alaptőkéje

206,800 frt, Palánka-illoki gőz-komp részvény-társulat alaptőkéje 50000 frt, — ez új intézet még csak ez év elején mérlegezett először, — a 2—3 sörházat s egy-két szeszgyárat kivéve, nálunk még nincs: holott ezekhez a főkellék, a nyers anyag kezeink közt van, így például a posztó-gyártáshoz a megkivántató gyapju, ugy szintén papir, cukor készítéshez szükséges anyag sem hiányzik egészen. Nem kell tehát az illető iparcikkeket idegen országból behoznunk, sőt a fölösleget el is adhatjuk; megyénk e nemü termények előállítására a legalkalmasabb. Ugy látszik kevés bennünk a vállalkozási szellem, a nyers terményekkel való megbarátkozás, átengedjük idegeneknek a hasznot.

Gőzmalom van Kisszálláson, Rasztinán, Ujvidéken, Cservenkán, Baján, Apatinban, Zomborban, Kulán, Szabadkán, Rigyicán, a száraz, vizi és szélmalomok lassankint ezek által háttérbe szorittatnak.

Gyáriparunknál hiányzik eddig még a szakember. Mindenesetre a vállalat csakis önzetlen, lelkiismeretes és szakértelmes egyének által biztosítható, minthogy leginkább ezzel lehet a gyáripárt biztos alapra fektetve emelni, a közönséggel megkedveltetni.

A jelenlegi viszonyok tanuskodnak a felett, hogy a rossz gabnatermő években sok a nyomorral küzdő napszámos, amidőn kevés a munkaadó, miért is a gőzmalom, bőrgyár, papir-, posztó-, szeszgyárak, serfőzés, a közgazdászat, gőzfürdő a közegészség fentartására a szegény néposztálynak pedig kenyérkereset módjára e nemü vállalatok létesítésére szükséges. Bizonyára nem lenne egy családapa sem kénytelen, ha földművelési munkáját bevégezte, a meleg kemence mellett ülni, hanem valamely gyáriparnál munkaerejét gyümölcsöztethetné. Gyárosnak pedig szintén meg lenne a maga haszna.

A lakosság főkeresete a mezőgazdaságon alapszik, a kézműiparosok is eddig azzal foglalkoztak; laknak falvakban, de leginkább városokban meglehetősen számmal, kik főleg a község és a környéknek szükségelt művekkel szolgálnak, gyártmányaik nem annyira csinosság, mint tartósság által tűnnek ki.

Lássuk röviden: a szappanyfőzés az utolsó év tizedben nagyon visszaesett, a szóda behozatala óta a szappany fogyasztók maguk is elkészítik a házi szappanyt.

Timárok: Baján, Ujvidéken, mütakácsok: Palánkán, Apatinban vannak nagyobb számmal messzeterjedő összeköttetésben. Műipar leginkább Ujvidéken, Kulán, Apatinban, Baján, Szabadkán, Zomborban van képviselve; mint például, festő, képiró, aranyozó, műórás, serfőző, fuvóhangszerkészítő, orgonacsináló, kőfaragó sat.

Szeszgyár most nyitattik meg nagyszerű alakjában Szabadkán; serházak közt régi idők óta nevezetes a kulai, apatini, ó-becei. Pálinkafőzés van minden községben, 2—3 ezer kazán foglalkozik folytonosan pálinkafőzéssel, évenként 5—6 ezer htl. pálinka főzetik ki törkölyből, rozsból, kukoricából, konkolyból, krumpliból, eperből és gyümölcsből, melyet a nép maga el is fogyaszt. Kár, hogy népünk annyira hozzászokik a veszedelmes pálinka iváshoz, mely az észet eltompítja, a testet lomhává teszi, s az embernek kora halálát eszközli.

A volt céhek helyébe 1872. év óta ipartársulatok alakulnak a rend, iparvállalat, pénztőkésítés, vagyonkezelés, segélyezés tekintetéből.

Ezen üdvös célból minden községben egy vagy több ipartársulatot alkotni, erkölcsi és családi kötelesség.

Az ipartársulatok a szolgabírói felügyelet alatt állanak.

Nem hagyhatjuk említetlenül kised háziparunkat, miket a megye különböző részein észlelünk, p. Duna mellett főleg a németek által sok kosár, facipő, a sokácok által vályú, a magyarok által szakajtó, kas stb. készül. A méhkasok közt legnevezetesebbek a Dzirzon-félék, melyek leginkább Filipován, Bresztovácon készülnek; innen terjed el a tiszai járásban. A szlávok közt a nők ügyesen, színvegyítve szőnek szőrpokróccokat, asztalterítőket, de egyszersmint finom vásznat is, valamint mesterségesen készítenek sokféle csipkéket; e nemüekben leggazdagabb a zombori piac.

Azonban — mint már jeleztük is — félig-meddig sem ismeretesek nálunk a házi iparágak, melyekből polgárházaink nagymérvű kereset-forrásokat nyernének, pl. az élelmi szerek iparágából; gazdag megyénk liszt és husféllel a boltokat elláthatná, kiszorítva azokból a külföldieket. A tésztaiparág nálunk csaknem ismeretlen, ugyszintén a tej, turó, sajt, gyümölcs, ruházati iparcikkek, fa és fonálfélék stb. természetes, hogy mindezeknek terjesztésére legalább is megyei intézkedés kívántatnék.

A szabadkai állami nőtautó-képezdében, ugy a bajai férfi-tanító-képző intézetben a háziipart szakszerű oktatás által egy év óta a növendékek elsajátíthatják. Ohajtandó volna, hogy eme gyakorlati irányu képesítéshez mások is hozzáférhetnének.

Ha a hazai iparunkra csak egy futó pillantást vetünk, meg fogunk könnyen győződni, hogy a külföldtől még hátra vagyunk, hogy nemzeti iparunk még hiányos. Az ipar fejlesztésére mindenek előtt ipartanodákat állítsunk, ipartársulatok által szervezkedjünk és iparkiállításokat látogassunk és rendezzünk.

35. §. **Kereskedés.**

Megyénkben a kereskedelem jobbadán a gabonane-műekre szorítkozik, de ez aztán igen élénk. Kiviteli fő-cikkek a mindennemű gabonán kívül liszt, hüvelyes ve-temény, szarvasmarha, ló, sertés, juh, baromfi, kender, nyers bőr, méz, viasz, hal, pióca, kevés gubacs és sok rongy. Ellenben a behozatal is nagy, amikért sok pénzt ad ki a megyei lakos, mert mindenféle gyár és kézmű-veket, fényüzési cikkeket bécsiektől, vagy más külföldi kereskedőktől veszik kereskedőink. Népünk a kisebb ke-reskedés iránt nagy hajlamot mutat, van a piacokon sür-gés-forgás, néhány év alatt az árus és vevő roppantul felszaporodott.

Legnagyobb kiviteli cikk a gabona, behozatali pedig a só, fa, bor, posztófélék, selyemkelmék, vászon, vas, bőr, olaj stb. A kereskedés eddig csaknem egészen a zsidók kezében van, habár keresztény kereskedőink napról-napra szaporodnak, de népünk úgy középosztályu lakosaink még mindig irtóznak a nyers terményekkel üzletbe be-szátkozni, holott nagyon kezére állana a gabuaszedés, gyapju, bőr, kender s más iparcikk kereskedés, a házaló, úgy az utazó kereskedőket leszorítván, az első külföldi kereskedők-vel épp úgy lehet a magyar ember összeköttetésben, mint más.

Mit szólunk csak a mult két évben ide szállított sok-féle gazdasági és kézmives eszközökhöz, melyek leginkább vidéki kereskedők által nem ritkán harmadik, negyedik kézből jutottak hozzánk. A kőszén, mészkő, üveg, festék, gyümölcs, például szilva, dió, sat. nem a mi terményeink, ezek is kereskedés által jutnak hozzánk; kik által? — Sok ezek közül ipar által nálunk is előteremthető volna.

Kereskedelmi lendületét megyénknek jellemzik a pósta, távirda, gőzhajó és vaspálya forgalmi kimutatások.

Kender, durvavászon, zsák, ponyva és faeszközök tekintetéből leghiresebbek a kulai vásárok, Szabadkán meg a lóvásárok nevezeteseek.

A felső Duna-melléke főforgalmi helye Baja, az alsó Duna-mellékének főforgalmi helyül szolgál Ujvidék és Palánka, az alföldfiumei vasut-melléke főforgalmi helye Szabadka, míg a csatornavidéknek Zombor és Kula. Nevezetes forgalmi helyekül tekinthető még Zenta, Ó-Becse, Cservenka, Uj-Verbász, Apatin, Gombos, Bezdán és Ada, hol a helyben termelt és a vidékről szállított gabnával nagyban üzetik a kereskedés.

A pest-zimonyi vasut létesítése, mely megyénket hosszaban átszelné, nem csak könnyitené a nevezett áruk szállítását, hanem szépen jövedelmezne a gabona, liszt s egyéb kivihető cikk. Az országra is igen fontos vaspálya kiépítése, ugyszólván semmi akadályra nem találna rónáinkon.

A termények értékesítésére nézve egyes gazdák és kereskedők állandó befolyásukat gyakorolják a főbb piacokon.

A megye nevezetesb kereskedelmi helyeinek forgalmi kimutatása szerint közép kerek számmal eladott buza, árpa, kukoricza és zab, Adán : 70000, Baján : 460000, Cservenkán : 350000, Apatinban : 180000, Szabadkán : 550000, Kulán : 190000, Ó-Becsén : 80000, Ujvidéken : 210000, Verbászon : 200000, Zentán : 220000, Zomborban : 260000 méter mázsa.

A vasut által Baján csökkent, Szabadkán pedig emelkedett a gabnavásár.

Mellékesen legyen mondva, hogy e megye tekintélyesebb városai sem dicsekedhetnek nyilvános kereske-

delmi iskolákkal, célszerű ipartanodákkal, sem földmives iskolákkal; s így a nemzet nagyszerű épületét emelni, midig csak felülről igyekszünk kezdeni.

36. §. **Tanügy.**

A magyar országgyűlés 1868-ik évben a népoktatás tárgyában hozott törvény alapján elrendeli, hogy minden 6—12 éves gyermek a mindennapi, 13—15 évesek pedig a vasárnapi ismétlő iskolába járni kötelesek, különben a szülők vagy gyámok büntetés alá kerülnek. Minden község köteles iskolát állítani, de a felekezetek is állíthatnak, szegény községek iskoláikra az államtól segílyt nyernek.

Az iskolák felett közvetlenül az iskolaszékek ügyelnek fel, felekezet nevében az érseki (püspöki), a kormány nevében pedig a királyi tanfelügyelő és kinevezett iskolalátogatók gyakorolnak kellő felügyeletet; ezek a megyei közigazgatási, közoktatási bizottsággal, a közoktatási miniszterium rendeleteit végrehajtják. A középtanodákra a kir. kerületi főigazgató ügyel fel.

A középtanodáknál jelenleg a magyar határőrvidéki tankerület királyi főigazgatója megyénk szülöttje: Mészáros Nándor.

A tanfelügyelőség 1869-ben léptettetett életbe, mely állásra először Dimitrievics Milos, azután Frankl István, 1876-ban pedig Czirfus Ferencz neveztetett ki tanfelügyelőnek királyi tanácsosi címmel. Egyszersmind a val. és közoktatásügyi m. kir. miniszterium, 1877. ében 1—1 iskolabarátot minden szolgabírói kerületben iskolalátogatóul nevezett ki.

A megyei iskolatanács 1869. év végén alakult, azóta a megye székhelyén Zomborban, hol rendesen a tanfelügyelőség is lakik, évenként 3—4 tanácsülést tart, mely-

ben a tanfelügyelő jelentést tesz a tanács működéséről. Az iskolafelügyelőség gondoskodik, hogy a tanköteles gyermekek összeírassanak minden községben, s azok rendszeren iskolába is járattassanak, s hogy a törvény által meghatározott tantárgyak taníttassanak, a veszélyes, hamis tanokat tartalmazó könyvek eltiltassanak, az iskolák kellő számban legyenek és felszereltessenek, a tanítás a törvények értelmében végeztesse, valamint a szorgalmi idő is megtartassék.

A 68-iki népiskolai törvények kibocsájtása óta megyénkben a tanügy kiváló előmenetelt tett, főképp a népiskolák örvendetes mértékben szaporodtak, számos nevelő intézet lelkes főpapjaink kifogyhatlan bőkezűségéből, fáradhatlan buzgalmu püspökünk ügyszeretetéséből, a községek áldozatkész törekvéséből állított.

Mint hogy az iskolák szaporításával nem állott arányban a tanítók képzése, 1857, 1858, 1859-ik években Kalocsán, 1871-ik évben pedig Baján póttanfolyamok tartattak, ott az érsek, itt az állam segítése mellett.

Van e megyében Baján középszámmal 330, Szabadkán 340, Ujvidéken 260 és Zomborban 240 tanulóval főgymnasium, Zentán 90, Uj-Verbászon 80 tanulóval kisgymnasium. Baján férfitanító-képző intézet 40 hallgatóval, Szabadkán pedig nőtanító-képző intézet 100 leánytanuló számára, Zomborban g. k. v. ifjak számára szintén tanító-képző intézet 20 tanuló részére, ezek mind állami tanintézetek a szabadkai főgymn., a zentai, ujverbászi algymn. és a zombori tanító képző intézetet kivéve; a két első városi, az utóbbiak felekezeti.

Szabadkán, Ujvidéken és Zentán polgári tanoda, Baján és Ujvidéken kereskedelmi magániskola; rajz, torna, ovoda pedig, valamint jól berendezett vasárnapi ismétlő-

iskola csak kevés helyen található. Ismétlő iskola oly értelemben schol sem létezik, mint azt a törvény rendeli; a tankötelesek háromtized része sem látogatja a jelen szerzetű ismétlő iskolákat.

Iparos tanoncok számára több községben külön előadás tartatik, de egy sem felel meg ipartanodának.

A felnőttek, úgy a honvédek, télen főképp esti oktatásokban 1872—1875-ik években sok helyen részesítetttek.

1870-ben a megyei tankerületnek népessége 576149 lélekből állott, s e népességi létszámban 89768 6—13 éves tanköteles gyermek volt, s így a gyermekek létszáma 16°/_o-át teszi a népesség létszámának, vagyis minden 7 lélekre jut 1—1 tanköteles gyermek; ebből 4°/_o nem látogatta az iskolát, azaz 33152. Az igaz hazafinak keblét e mulasztás fájdalommal tölti el; azonban a következő évek sorai ez aggodalmat elűzik.

Volt a mondott 1870-ik évben 534 iskola, ugyanannyi tanító, 1087 lélekre jutott egy tanterem, egy tanítóra pedig 168 tanköteles. A törvény rendeletének megfelelőleg 1123 népiskolának s ugyanannyi tanítónak kellett volna már 8 év előtt lenni, s így 578 iskola, ugyanannyi tanítóhiány mutatkozik.

Volt 88 községi iskola, azokban ugyanannyi tanító. Az 1868-iki törvények kibocsajtása után három évre a következő községek iskoláikat községi népiskoláknak nyilvánították: Apatin, Baracska, Bresztovác, Cservenka, Gajdobra, Karavukova, Monostorszegh, Priglevicza-Szt.-Iván, Szabadka, Uj-Verbász, Veprovác, Zenta. Ezen iskolák a községi vagyonból és jövedelemből tartatnak fen, a cservenkai iskolák kivételével, hol a fentartásra az 5°/_o adóplék igénybe vétetik. 1870-ben csakis a szabadkai, zombori, újvidéki, zentai, ó-kanizsai tanyákon, valamint a kis-

sztapári, rémi, irlovai és futaki pusztákon léteztek iskolák.

Puszták, melyeken rendszeren felszerelt iskola áll: Raszтина p. a tan nyelv magyar, Sári p. tny. m., Tersanik tny. m. dalmát, Irmova tny. német, Kéles tny. m., Sanae tny. m., Roglatica tny. m., Kissztapár tny. m. n., Tetőhegyes tny. m., Klisza ujvidéki pusztát kivéve mind rk. lakossal bir.

Rendszeresített tanyai iskolák: az ó-kauizsai tanyákon van 5 tanterem, a zentai tanyákon 9, az adai t. 2, a moholyi t. 2, ó-becsei tanyákon 1, a zombori t. 3, tan nyelv mindenütt magyar.

Sok népes pusztá és tanya nélkülözi az iskolát.

A r. k. iskolák tanítási nyelve: tisztán magyar 195, német 85, dalmát 11, magyar-német 55, magyar-dalmát 32, magyar-német-dalmát 21, német-dalmát 7, tót 1, tót-magyar 1.

Hol az anyanyelv magyar, ott többnyire a német-olvasás és irás is taníttatik.

1874-ik évben hivatalos kimutatás alapján a tanteremek száma 624 volt s így négy év lefolyása alatt 90 iskolával szaporodott, ami azt bizonyítja, hogy a polgári és hitfelekezeti községeknél a jóakarattal párosult áldozatkészség nem hiányzott.

Az 1877-ik évi kimutatás szerint, a négy kir. várost a Csajkásjárást, mint a megye kiegészítő részét ide nem értve, van a legnagyobb, de nem legnépesebb megyében 608160 lélek, tehát az országban legnagyobb tankerület. Ebben az önálló iskolaépületek száma 128 községben 340, ezekből 71 községi, 269 pedig felekezeti; 733 tanterem, ugyanennyi tanító. A 6–12 éves tanköteles 81780, 13–15 éves tk. pedig 32257, összesen 114037, a lakosság

majd 19%; jut egy tanítónak vezetése alá 155 tanuló, mindennapi tankötelesekből 111, vasárnapos tankötelesekből 44. A mindennapi iskolába járt 61446, ismétlő iskolába 8743, más intézetekbe 1719, összesen 71908. 63%. Iskolába nem járt 42129, csaknem 37%.

A 733 tanító között képesített van 664, nem képesített 69, rendes tanító 684, segéd 49. Középszámítás szerint 1—1 tanítónak a fizetése 486 frt, ami a jelen szigorú időkben igen kevés. 404 tanítónak van szabadlakása, míg 329 lakbért kap a községektől.

Vallásra nézve az iskolába járó gyermekek a következőképpen oszthatnak fel: rom. kath. 47519, görög katolikus 1134, gör. kel. val. 9356, ágostai hitval. 8065, helvét hitvallás 3112, mózes val. 2722. Összesen 71908.

Nemzetiségre nézve az iskolába járt tanulók létszáma: magyar 27960, német 26201, szerb 9356, tót 2895, illir 4511, ruthen 985, összesen 71908.

Hivatalos kimutatásokból e szerint kitűnik, hogy az izraelita és az ágostai hitvallású, nemzetiségre nézve pedig a németajku lakosság legszorgalmasabban járattja gyermekét az iskolába, legtöbb gondot fordít neveltetésükre, amint lélekszámban és vagyonban leginkább ezek gyarapodnak is.

Az iskola-épület mellett van kert 110, faiskola 55, testgyakorlótér 71. Testgyakorlati készletek 43 helyen találhatók.

Az iskolákra egy évi kiadás 445101 frt.

Iskolai könyvtár van 33 községben, 4728 kötet könyvvel, népkönyvtár csupán négy helyen 571 könyvvel.

Iskolai takarékpénztár van Szabadkán és O-Palánkán. A betevők száma 644, a megtakarított összeg 12200 frt,

ebből O-Palánkán 7 tanuló 3 frt 50 krt tett be, a többi Szabadkára esik.

Házi iparral 5 községben 297 tanuló foglalkozott.

Ovoda 16 van, e gyermekkerteket látogatta a múlt évi hivatalos kimutatás szerint 1908 kis gyermek. A 16 nevelőnő közül 12 képesített, 4 nem. Az ovodák fentartására 14630 frt fordítottatott.

A megye 128 községében 55 helyen a községi faiskolától az iskolák faiskolája el van különítve, 52 helyen együtt van, 21 községben pedig éppen nincs faiskola, vagy ha talán van is, iskolai célokra nem fordítatik.

A községek közt van 17 olyan, melyben a tanítási nyelv kizárólag magyar, 61 községben az anyanyelv mellett a magyar nyelv is tanítottatik, 50 községben még a magyar nyelv nem részesül ápolásban.

A nevelési és oktatási célokra sok község örömmel áldoz, mert meggyőződése, hogy ezáltal saját gyermekét boldogítja, e mellett emeli vele a haza dicsőségét, tudván azt, hogy csak vagyonban és tudományban gazdag haza lehet hatalmas. Csak az ilyen ország képes megvédeni magát az eshető nagyobb bajoktól.

Amely községek a haladás zászlóját kitűzték, azoknak iskoláiban mindentéle szükséges taneszközök fellelhetők. Meglehetősen fel is vannak már szerelve a legkisebb falusi iskolák is a legszükségesebb szemléleti, természetrajzi ábrákkal, bibliai képekkel, számoló gépekkel, térkép és földgömbökkel. Az írás, olvasás és számoláson kívül tanítottatik: nyelvtan, fogalmazás, földrajz, történelem, természetrajz, sőt természettan és kertészkedés is.

Felszerelésre nézve szolgáljanak a következő adatok :

Az összes népiskolákban fekete írótabla van 1005, fali olvasó tábla 506, fali térkép 1053, földgömb 316,

szemléleti képekből teljes 235 = 7514 db. Bopp-féle természettani ábra 60 teljes példány, természettani eszköz 1562, természetrajzi állattanra vonatkozólag 4611 darab, növénytanra 2175, ásványtanra 827 db, rovar- és lepkegyűjtemény 1434, maggyűjtemény 470 féle, ásványgyűjteményből pedig 1529 db.

A felsorolt statisztikai adatokat összehasonlítva a megelőző évivel, tanügyi rovatai gyarapodást mutatnak fel.

Az ifjuság tanításával századok óta látjuk foglalkozni megyénkben világi tanítók mellett Baján, Szabadkán és Bácsban a sz. Ferenc-rendű szerzetes atyákat, kik a világi zajtól elvonulva, Isten dicsőségének előmozdítására, a hivek vigasztalására és üdvére a lelkipásztori szolgálatokat, sőt a szomorú időkben annak terhes kormányzatát helyben és a környéken teljesítették.

Baján már 1778-ik évben a nevezett atyák négyosztályu latin iskolában tanítottak, 1851-ik évtől a bajai főgymnasiumot a város tanácsa, mint alapító és fentartó, pályázat útján alkalmas világi tanférfiakkal tölté be. Szabadkán 1852-től fogva világiak állanak a tanszéken az áldozatkész város intézkedéséből. A szerzet sem itt, sem amott nem rendelkezhetett elegendő tanerővel.

A kalocsai anyazárdából a n. mélt. érsek és boldogult elődje alapítványa, a városok és egyesek kegyes adakozása folytán O-Becsén 1868, Topolyán 1869, Baján 1870, Szabadkán 1874, Bácsban pedig 1876-ik évben iskolánék buzgó vezetése alatt, a leánygyermek tanítására és nevelésére a népiskolai hat, valamint polgári három—három tanfolyam állittatott.

37. §. **Könyvnyomda.**

Régi időben csak irott könyvek valának, melyeknek irásával leginkább szerzetesek foglalkoztak. Az irott könyvek igen drágák lehettek, iskolai könyveknek ugyszólván hire sem volt, elgondolhatni, hogy az oktatás mily hiányosan végeztethetett. — Mátyás király idejében lett a könyvnyomdászati mesterség Magyarországra behozva, de csak lassan emelkedett tökélyre.

Megyénkben az első nyomdát királyi szabadalom mellett Bittermann 1844-ik esztendőben állította, a másodikat ugyan ő Zomborban 1850-ben; Ujvidéken 1855-ik évben Fuchs Ignác, Baján pedig Medersitzki 1857-ben állított első könyvnyomdát. Az irodalom emelkedésével a községi s egyéb hivatalbeli nyomtatványok igénybe vehették a nyomdákat, miért is Szabadkán 1871., Baján 1872-ben második nyomda is állíttatott; Ujvidéken részvényekre alapított szerb nemzeti nyomda áll több év óta. Nemkülönb 1874-ik évtől van Zentának Baresy által állított kézi sajtója. S így ma már a megyében 8 nyomda létezik, míg 1854-ben csak 4 volt e fontos iparágból megyénknek. Örvendtes jelenség, hogy az ismeretek és műveltség gyors terjesztésére szolgáló eme eszköz, a nevezett helyeken nem igen szünetel, hanem folytonosan munka alatt áll.

Nyomda alul kikerült könyvek, rőpiratok s egyéb nyomtatványok a könyvkereskedésekben most már jutányos áron megszerezhetők.

Könyvkereskedés van: Baján 2, Szabadkán 2, Ujvidéken 3, Zomborban 2, Apatin, Zenta, Palánka, Títel, Kula, Hodzságh mezővárosokban pedig egy-egy; összesen 15.

38. §. Irodalom.

Az irodalom tekintetéből sem maradt hátra e megye, sok és jeles irodalmi férfiai több és nevezetes munkával gazdagíták eddig is már a hazai irodalmat, s nemcsak a megyei, hanem a fővárosi és külföldi lapok hasábjain is díszelnek ezek nevei. György László „Bács-megye régibb és újabb írói“ gyűjteményes összeállításán dolgozik. E fontos vállalatban ki lesz tüntetve, hogy mekkora helyt foglal el Bácsmegye azon körben, mely e hazában az irodalmi téren nyilatkozó értelmi erejét tükrözi vissza. Előre is örvendünk e munkának, melyben Bajaváros gazdagon képviselve lesz.

Megyénk szülöttjei közül számosan tagjai a hazai tudományos intézeteknek: szorgalmas és tehetséges fiai elismert szakavatottsággal irtak könyveket és szerkesztettek hirlapokat.

A hirlapirodalom szép és magasztos dolog, harcolni az emberiség érdekében; de e nehéz munkára vállalkozni bátorság és kitartás kívántatik. Nem érdelem-e meg a legdicőbb polgárkoszorút az, ki egy aluszékony nagy közönséget a maga és a nemzet érdekeinek megfigyelésére felkölteni, tette buzdítani képes? Néha a sajtó érzékenyen sújt az igaz, de — kerülve a személyeskedést — tagadhatlan az is, hogy a közügyekben kell, miszerint mindenki alá legyen tetve a nyilvánosságnak.

Eddig ismert lapok közül megjelent *) Szabadkán 1871. évben „Bácska“, 1872. „Havi Krónika“, 1873. „Bácskai Híradó“, 1874. „Szabadka“, 1877. „Szabadka és Vidéke.“ Baján 1859. „Bajai Lapok“, 1866. „Alvidéki Lapok“, 1872. „Bács-Bodrogh“, 1874. „Baja“, 1878. „Bajai

*) Amennyiben itt is hozzá juthatunk az illetők szivességéből az adatokhoz.

Közlöny.“ Ujvidéken egy német és két szerb lap szerkesztetik, de egyszersmind egy magyar lapja is van „Ujvidék“ címen 1876-ik évtől. Zentának is volt lapja „Zentai Figyelő“ ezután „Zenta és Vidéke“ 1875—1876 években. Zomborban a megye székhelyén első magyar lap „Bács“ cím alatt folyó évben jelent meg. E lapokból fennáll nyolc, melyeknek derék szerkesztői többnyire gymnasiumi tanárok.

A színészet szinte az irodalmat, a nemzet nyelvét, a hazafiságot, a finomabb ízlést terjeszti. Állandó színház csupán Szabadkán van, egyéb nevezetesebb városokat megszókták évenként tisztelni az ugynevezett vándorszínészek, kiknek ügyességök, erkölcsi és szellemi emelkedésök az igazgatónak képzettségétől és magaviseletétől nagyban feltételeztetik.

39. §. **Egyletek.**

Az ember egy maga nem képes mindent, mit a nemesség cél elérésére üdvösnek lát, véghezvinni, azért több polgár vagy lelkes polgárnő egyesül az ügy kivitelére. Így például alakultak szerte megyénkben koronként társulatok, egyletek, melyeknek hivatása vajmi nagyszerű. Ilyenek: a gazdasági egylet, mely Zomborban 1871-ik évben alakult, célja B. B. megyében a megyei gazdaság minden ágának okszerű fejlesztése, ezáltal a közvagyonosodás előmozdítása. E célra a legjobb eszközöket használja fel; de hiába, eddigi gyűlésezése — tán a közönyösségből — nagyon keveset eredményezett. Alapszabályait 1877-ben módosította, melyből kifolyólag ez évben gazdasági, termény és gépkiallítást rendezett Szabadkán. Ugyanítt 1872-ben alakult „Családgymolító-egylet“, „I. Nőegylet“, mely már 1862-ben a szegény gyermekek ruházatáról

gondoskodott. „II. Nőegylet“ 1873-ban kezébe vette a kolera-árvagyermek sorsát. „Szeretetről címzett nőegylet“ a város segélyével Szabadkán 1873-ban egy árvaház létesítését határozta. Ilyen jótékonyaságról ismert nőegyletek több helyen alakultak; továbbá 1870-ben B. B. megyei tanító-egylet, 1874. Bajavidéki r. k. tanító-egylet, 1875-ben Zomborvidéki r. k. tanító-egylet, 1876. Bács-Tiszavidéki r. k. tanító-egylet, 1876. Bács-Kulai, 1876-ban Újvidék-Palánkai r. k. tanító-egylet alakult. Ezen egyletek célja, alapszabályaiknál fogva, egyesíteni, működésre serkenteni a népiskolai tanítókat: evégből évenként legalább egyszer gyűléseznek, s a helyesen szervezett egyletek a népiskolák emelkedését, ez által közvetve a haza boldogságát mozditják elő; minthogy a nevelés és tanítás terén felmerült kérdések hatóságilag kitűzött tételek megvitattatnak, írásba tételnek és a gyakorlati oktatásnál a legjobb elvek, melyek megállapítvák, használtatnak.

A megyében dicséretes tevékenységben találunk még iparos önképző- és segélyező-egyleteket, olvasó-egyleteket, népköröket, dal-, lövész-, zene-, legény-, szini-, temetkezési-, önkénytes tűzoltó-, nélsz-, iskolai- és nép-könyvtári-, önképző-, önmivelődési-, kiseddóvó- stb. egyleteket.

Vannak ipar- és kereskedelmi bankok, takarékpénztárak, magtárak, népbankok; kántor-tanító nyugdíjintézet, bácsmegyei jegyzői nyugdíj, bácsmegyei hivatalnokok nyugdíj egylete, az 1-ső osztrák-magyar hivatalnokok egyletének választmánya Újvidéken; azután az ágostai, protestáns egyház fiók-egylete; honvéd-egylet, gőzfürdő-társulat, torna-egylet és a „Szabadkai kör“ Budapesten; célja a tudományos önképzést társulati uton előmozdítani.

Alakultak biztosító-társaságok. Állítottak kórházak, árvaházak, lovardák stb., ahol sok ily egylet állásához

mérten alakult és céljával egyezőleg fennáll, ott a megye lelkiműveltségére nézve az a legjobb mérték. A kormány és lelkes hazafiak jutalmakat, érdemjeleket, megdicsérő okmányokat osztanak ki azok közt, kik magukat egyben-másban kitüntetik, például a népnevelés, fa- és baromtenyésztés, tüzoltás, vízveszély sat. körül érdemeket szereznek.

Kár, hogy a központban egy célszerűen berendezett dolgozóház nem állítottatott már régen fel azon megyei rabok számára, kik éveket töltenek el a börtönben tétlenül, semmitsem keresve s meg nem javulva.

Az egyletek nemes céljait címök eléggé mutatják, melyek által csak jólétiink mozdíttatik elő; azért az tölti be legjobban polgári kötelességét, ki vagyoni állásához képest, az ily intézetek felállításához aránylag hozzá járul.

Az elősorolt egyletek adandó alkalommal különféle ünnepélyeket, pl. táncvigalmakat, műkedvelői színi-előadásokat, hangversenyeket, tombola-játékokat, dalestélyeket szoktak jótékonycélra rendezni.

40. §. **Adóügy.**

A polgári kötelességek sorába tartozik a törvényesen meghatározott adófizetés is, mely nélkül semmi féle ország fenn nem állhat. Az adónemeket minden adózónak kell ismerni, hogy magát azokhoz alkalmazhassa, nehogy tudatlanságból, vétkes mulasztásból pénzbírságra ítéltessek.

Ilyen adónemek jelenben ezek: földadó, házadó, keresetadó; nyilvános számalásra kötelezett vállalatok, egyletek adói, tőke-, kamat- és járadék-adó, jövedelem-adó, malom-adó, kereskedelmi-, ipar- és védelmi-adó, vasuti- s

gőzhajószállítási-adó, cseléd tartásért, teke-asztalok, játék-helyiségek, kocsi- és lótartásért fizetendő fényüzési adó, vadászat és vadászatra használható fegyverek adója, általános jövedelmi pótagó, késedelmi kamat, adóbehajtási illeték, adóhátralékok. Fogyasztási adónemek: szeszadó, boradó, húsadó, söradó, bélyegadó, jogilletéki adó, fémjelzési adó, dohányjüvedéki adó, s lottó jüvedéki adó.

Ezen adónemeken, t. i. országos adón kívül vannak és pedig legtöbb községben közköltségek fedezésére községi adók, természetesen ott, hol magának a községnek vagyona nincs, legalább nem annyi, melynek jüvedelméből a házi kiadásokat fedezhetné; közigazgatási és közmivéldési célokra elegendő lenne. Némely község 30, 40, sőt 50 száztolit kénytelen kivetni házi adóul a közlakosságra, ami felette nagy teher a kevésbé termékeny határbeliekre nézve; ebbeli hiányokat a lakosok szorgalma és takarékosága üti helyre.

Régenten az adó porták után volt kivette, portának nevezték az olyan házhelyet, vagy kaput, melybe egy szekér gabnával vagy más teherrel bemehetett. 1342-dik évben 18 dénár adó fizettetett egy portától, (100 dénár tett egy frtot, később 40 váltó kr. közönséges nyelven, de hivatalosan 60 pengő krajcár számíttatott egy frtba.) 1480-ban már 100, 1550-ben 300, 1600-ban pedig 400 dénárt fizettek a megyei lakosok egy porta után. 1830-ban a megye összes adója 222 ezer pengő forint volt. 1848-ig szembeöflő aránytalanság követtetett el az adó-kivetésnél.

Most nem a porták, hanem a vagyon után fizettetik az adó, megyénk 1870-ben 3.645,000, mult évben még több mint 4.000,000 frtot fizettek ki évi adóul. E szerint a mi megyénk az országban legtöbb adót fizet.

Az összes megyei adóhivatalok a szegedi pénzügyigazgatóság hatósága alá tartoznak. Adóhivatal a következő 8 városban van felállítva: Baján, Kúlán, Palánkán, Szabadkán, Titelben, Ujvidéken, Zentán és Zomborban.

Törvényeink szerint, kik az adót rendesen nem fizetik, azoktól a községi adó-végrehajtók végrehajtás útján behajtják. A száz frton felüli adófizetők adóikat egyenesen az illető adóhivatalba fizetik be s a szolgabírói végrehajtó behajtási felügyelete alatt állanak.

Illetékkivetési hivatal van Baján, Palánkán, Szabadkán, Ujvidéken és Zomborban, bélyegcsonkítási hivatal pedig Szabadkán és Ujvidéken; fémjelzés az adóhivataloknál történik.

Az adó nemre és kivetésre nézve igen sok változtatásokon ment keresztül. Az állami jövedelem a helyzetnek megfelelően okszerűen változtatva lön; azonban nem mindenütt és nem mindig a leglelküismeretesebben. Az ötvenes évek elején az osztrák kormány által kinevezett hivatalnokok kivetették az adót; a birtok aránya szerint 5 osztályzatot állapítottak meg, és később a hibás adóalap folytán némely község felette nagy adóhátralékban marasztaltatott el. Így pl. Szabadkának 1851 – 1861-ig 261 ezer frt ily adóhátraléka volt, melyet a mostoha években kényszer útján szedtek be a közönségtől.

A megyében 3000 frtig legtöbb adófizetők névsorát legyen szabad itt összeállítva adnunk: Gr. Chottek Rezső 53339 frt, Futtak, Glozsán uradalmában, Kalocsai érsek 25000 frt, Bács, Dérony urad., Báró Rudits I. id. 16685 frt, Almás, Kumbaja urad., Báró Rédl Béla 9031 forint, Sztanisics, Kelebia urad., Szemző Mátyás 8446 frt, Kulpin urad., Latinovits Illés 8422 frt, Borsod, Katymár urad., Latinovits János id. 8124 frt, Borsod, Baja urad., Báró

Rédl Lajos 7820 frt, Rasztina, Sztanisics urad., Lelbach Ádám id. 6909 forint, Cservenka, Doboka urad., Gromon Dezső 5310 frt, Vajszka, Bogyán urad., Fernbach Antal 4808 frt, Apatin urad., Dungyerszky Gedeon 4708 frt, Szenttamás, Turia urad. Dungyerszky Lázár 4063 forint, Szenttamás, Ó-Becse urad., Kovács József 3678 frt, Rigyica urad., Vojnits Jakab 3342 forint, Majsa, Roglatica urad., Paresetich Felix 3053 frt, Martonos, Ó-Becse urad., Vojnics József 3038 frt, Ó-Morovica urad., Koln Lipót 3033 frt, Mélykút urad., Kráhl Adolf 2618 forint, Ó-Kanizsa urad., Gyorgyevits Szabbász 2606 forint, Ó-Becse urad., Bezerédy Béla 2443 frt, Cséb urad., Szenző László 2390 forint, Kulpin urad., Pilaszánovits József 2364 forint, F. Roglatica urad.

Megjegyzendő, hogy az adó soha sem volt oka senki hátramenésének, hanem a könnyelmű költekezés, mely az eladósodást eszközölte.

41. §. **Hadügy.**

Vannak a honpolgároknak jogaikon kívül fontos kötelezettségei, melyeket lelkiismeretesen teljesítenie kell, ilyen a honvédelmi kötelezettség. Minden férfi, ha szolgálatra alkalmas, bizonyos korban hadköteles. Régenten csak a nemesek, nép csupán felkeléskor tettek a hazának ilyen szolgálatokat, később elfogás és toborzás által besorozott katonák, bizonytalan ideig állítottak a haza védelmére.

E megye most két gyalog-, egy huszárezredet és egy honvédszászlóaljt egészít ki.

Hadfogadó parancsnokság van Zomborban és Ujviken, honvédszászlóalj pedig Szabadkán, Zomborban, Ujvidéken és Szegeden.

A Zomborban jelenleg állomásozó báró Airoldi 23 gyalogezredbe soroztat a felső I—II. Közép I—II. és alsó I—II-ik járás.

Ujvidéken jelenleg állomásozó gróf Coronini 6. gyalogezredbe soroztatnak alsó III. telecskai I—II. Csajkás I—II. és tiszai I—II. járás.

Szabadkán a 4. számú E.-Gyulai huszárezredbe az egész megyei hadköteles fiakból soroztatnak.

Honvéd 4. sz. zászlóaljhoz, mely Szabadkán állomásoz, a felső I—II. és telecskai II. járás, míg Ujvidéken (azelőtt Palánkán) 6. sz. honvédzászlóaljhoz alsó III., telecskai I. tiszai II. és csajkás I—II. járás, végre a Szegeden állomásozó 3. sz. honvédzászlóaljhoz a tiszai I. járás adja a honvédeket.

42. §. **Közbiztonság.**

A szolgabírói hivatal hatáskörének legfontosabb része a mindennemű rendőri intézkedés, a személy- és vagyonbiztonság, legfényesebb pontja azonban a közerkölcösiségre való szigorú felügyelet, legterhesebb tán az adó, legdícsőbb pedig a tanügy, különösen ott, hol a szolgabíró járásában egyszersmint a miniszterium által kinevezett iskolalátogató.

A szolgabíró intézkedik mindazon dolgokban, melyek az ő egész járását érdeklik. Vagyon- és személybiztonsági tekintetben szomorú emlék az 1848-ik év előtti korszak, különösen megyénkre nézve.

Az országvégékhez legközelebb álló megyék egyike B. B. megye, hol számos harcok és sarcok folytak, a munkákra kevés nyugalmas idő fordittatván, az ideiglenesen koronkint ide származott, némely fegyveres és fegy-

vertelen, erkölesben megromlott. tolvajlással és rablással foglalkozó nép nem ritkán az egyes polgárokon kiméletlenséget követett el, adván ezeknek a kevésbé népes, messze vidékre terjedő tanyák, puszták helyt, menedéket.

A forradalom után sem szűnt meg a gyakori tolvajlás, rablás, minthogy a megszokott régiebb cinkostársak és orgazdák mindig helyt álltak.

Közbiztonság tekintetéből pedig az országos, ugyszinte a megyei intézkedés sem eléggé erélyes, sem eléggé tapintatos lévén, a kormány 1870-ben királyi biztost rendelt, ifjabb gróf Ráday Gedeont szemelte ki és bizta meg — ideiglenes állapotban — a megrendített vagyon- és személybiztonságot helyrehozni, megszilárdítani, régiebb és újabb háborgókat befogatni.

Miután az elvetemült főbűnösök a megyei községek-ből ügyesen becsipettek, Szegedre vitettek, a borzalmas esetek magoktól megszűntek, minnek következtében az intézmény is 1874-ik évben az országgyűlés által beállított.

A megyei csendőrök, központban úgy, mint a járásokban a csendbiztos szigorú felügyeletével öröködnék a rendre, tartják fenn az áldott békét. Egyébiránt a megállapodott lakosság erkölesei mindinkább szelidülnek, vagyonnossági és takarékosági hajlamával fokozódik örvendetes mérvben a higgadság, munkaszeretet, és az öröklött egymás iránti bizalom, melyet nem ritkán megrendítettek az alkotmányos választásokkal visszaélni szokott szájhősök és az ide nagyszámban némely bevándorló, üzérkedéssel foglalkozó zsidóság gyakori fondorlatai.

Vannak községek, melyek a csendbiztosi állomás mellett felelős öröket is fogadnak fel, mások meg csak éjjeli öröket állítanak a személy- és vagyonbiztonság tekintetéből.

Köztapasztalásból tudjuk, hogy, mint az idő, úgy változik a személy- és vagyon-biztonság megyénkben, néha jó, néha rossz lábon áll ez, pedig a közönség szívesen viseli, de viselheti is a rendőri költségeket, miután mindenki szeretné kis vagyonát biztonságba helyezni.

43. §. **Kormányzat.**

Az ország közigazgatási tekintetben vármegyékre van felosztva, és pedig sz. István első magyar király idejétől fogva. A vármegyék, mint ősi intézmények, mindig fontos szerepet gyakoroltak alkotmányos életünkben. 1848-ik év előtt csak a nemesek, egyházi és világi főurak folyhattak be, a megye tisztviselőségét és tekintélyes közönségét csupán ezek képezték. Az országgyűlésen a megye egy követ által képviseltette magát. A megye nemcsak választott és küldött képviselőt az országgyűlésre, hanem azt utasításokkal látta el, kinek csak azok szerint volt szabad nyilatkoznia, s ha ez a megye bizalmát elvesztette, visszahivatott és helyébe más küldetett fel.

Hajdan a megyék őrei voltak a hazai törvénynek, ha a megye valamely felsőbb rendeletet a törvénybe ütközőnek vélt, úgy a királyhoz kérelmét, az országgyűléshez pedig sérelmét egy feliratban terjesztette fel; a netáni végrehajtás a leiratig felfüggesztetett.

Minden három évben a megye tisztújítást rendelt el, mely alkalommal a nemesség megyeszerte korteskedett, a megválasztottak nagy ünepélyességgel iktattattak be, a megyei közönség pedig örömnapokat ült. A jobbágyság azon polgársággal pedig, kik választói joggal nem bírtak, a nemesekkel szemben sokszor kellemetlen surlódásoknak, osztatlan polgárjog szülte szeretetlenségnek, bizalmatlanságnak jeleivel gyötrődött, mert érezte annak súlyát.

Az 1848-iki törvények a hon minden lakosára egyaránt kiterjesztették a polgári jogokat, s így most a megye összes lakossága képezi a választó közönséget, s közvetve maga választja községi és megyei tisztviselőit, nemkülönben az országgyűlési képviselőket.

A megyei községek 87 választó-kerületre osztva 300 megyei képviselőt választanak be, kik a megyénél 21 tagú állandó bizottságot — főispán kinevezése mellett — választanak s ezen közigazgatási bizottmány a megyei tisztviselőkkel a gyűlésekben törvény szerint a megyei hatóságot alkotja.

A közgyűlésekben először a kormány leiratai vétetnek fel, aztán az országos, a megyei, a községi, végre az egyesek ügyei tárgyalatnak. Sok és fontos ügy elintézése vár a megyei képviselőségre, a külön szakokra osztott bizottságokra; ilyen a népnevelési, közegészségi, statisztikai, közgazdaszati, közlekedési és közbiztonsági ügy, stb.

A megye most országgyűlésre követet nem küld, hanem a főispán a király által a felsőlházba meghívatik, a megye pedig 11 választó-kerületre osztva, a közönség szabadon választ követet s küldi fel utasítások nélkül az országgyűlésre. A szabad királyi városok — a megyék módjára — egészen önálló közigazgatási és igazságszolgáltatási hatáskörrel bírnak, egyéb hatóságtól függetlenül.

Az országgyűlésre Zombor, Ujvidék, Baja, Zenta egyegy, míg Szabadka két követet küld. A követválasztó-kerületekhez a következő községek tartoznak:

Almási követválasztó-kerülethez tartozik: Almás, Bikity, Borsód, Csávoly, F.-Sz.-Iván, Jankovác, Kisszállás, Kumbaja, Madaras, Mateovics, Mélykút, Rém, Tataháza. Lakosok száma 43560. Követ ifj. b. Rudits József.

Rigyicai vk.: Baracska, Báthmonostor, Béregh, Csa-

taalja, Dantova, Gara, Gákova, Katymár, Kolluth, Kru-sevlya, Rigyica, Szántova, Sztanitics, Vaskuth. Lak. sz. 44600. Követek: Allaga Imre, Szemző Nándor, Szemző István, Somssich Pál, Tóth Vilmos, ifj. Latinovich János.

Apatini vk.: Apatin, Bezdán, Doroszló, Kupuszina, Monostorszegh, Ó-Sztapár, Pr.-Sz.-Iván, Szónta. Lak. sz. 43700. Követek: Simits József, Ambruszt Péter, Kürthy István, Schmausz Endre.

Hodsághi vk.: Bogojéva, Bresztovác, Cservenka, Déronya, Filipova, Hodságh, Keresztur, Karavukova, Lality, Parabuth, Rác-Militics, Veprovác. Lak. sz. 42400. Követek: Szemző Mátyás, Szemző János, Gromon Dezső, Szemző János, Rónai István.

Ujverbászi vk. Feketehegy, Hegyes, Kis-Kér, Kucura, Kula, Ó-Verbász, Uj-Verbász, Szeghegy, Topolya, Torzsa. Lak. sz. 51400. Követek: Jámbor Pál, Kármán Lajos.

Kernyai vagy Ó-Moravicai vk.: Bajmok, Bajsa, Csonoplya, Kerya, Ns.-Militics, Ó-Moravica, Ó-Szivac, Pacsér, Ujszivac. Lak. sz. 40300. Követek: Ballagi Mór, Vojnits Barnabás, Pilaszánovics József, Vojnits Barnabás, Vojnits Jakab, Szemző Gyula.

Ó-Kanizsai vk.: Ada, Csantavér, Martonos, Moholy, Ó-Kanizsa, Sándor. Lak. sz. 40350. Követek: Kiss Jakab, Jankovics Gyula, Hoos Ferenc, Tóth József, Zákó Sándor.

Ó-Becsei vk.: Földvár, Járek, Ó-Becse, Szenttamás, Temerin, Turia, Petrovoszelló. Lak. sz. 48800. Követek: Bende József, Miletits Szvetozár, Latinovits Vince, Mátits János, id. gr. Ráday Gedeon, Popovits Vazul.

Kulpini vk.: Begecs, Bulkesz, Cséb, D.-Szt.-Iván, Glozsán, Kiszács, Kulpin, Ó-Kér, Ó-Sové, Ó-Futak, Piros,

Petrovác, Uj-Futak, Uj-Sóvé. Lak. sz. 38900. Követ: Dimitrievits Milos.

Bács-Palánka vagy **Tovarisovai** vk.: Bács, Bács-Ujfalu, Bogyán, Bukin, Gajdobra, Novoszelló, Német-Palánka, Ó-Palánka, Obrovác, Plávra, Szilbás, Paraga, Pivnica, Tovarisova, Uj-Palánka, Vajszka. Lak. sz. 42000. Követek: Zákó Sándor, Milutinovits Szvetozár, Vukovich Sebő, Gromon Dezső, Funták Sándor.

Titeli vk.: Alsó-Kovil, Csurogh, Felső-Kovil, Gardinovec, Goszpodince, Gyurgyevo, Kovil-Sz.-Iván, Káty, Lok, Mosorin, Nádaly, Titel, Vilova, Zsablya. Lak. sz. 33100. Követek; Kosztits Lázár, Miletits Szvetozár, Polith Mihály.

Zombor, sz. k. v. L. sz. 24309. Követek: Korics Gáspár, Mihajlovits Miklós, Stojácskovits Sándor, Konyovits Antal, ennek halála után dr. Maximovits Miklós, dr. Maximovits Miklós, Czedler János, dr. Maximovits Miklós.

Szabadka, sz. k. v. Lak. sz. 56323. Követek: Czorda Bódog, öreg Vojnits Lukács, Mukits Ernő, Varga Károly.

Ujvidék, sz. kir. v. Lakosainak sz. 19109. Követek: Hirsch Tivadar, Hadzsics Antal.

Baja, sz. k. v. Lak. sz. 18110. Követek: Latinovits Vince, Tóth Kálmán, Latinovits Gábor.

Zenta, rtm. v. Lak. sz. 19938. Követek: Opitz Sándor, Majoros István, Zákó György, Lónyai Menyhért, Majoros István.

Az egész megyét 17 követ képviseli az országgyűlésen, a törvényhozásba mintegy 35800 lélek választ egy követet.

A megyei kormányzat élén áll a főispán, kit a kormány utján Ő felsége a király bizonytalan időre nevez

ki. A főispán egyszersmind a kormány képviselője. A megyei tisztújítás alkalmával a főispán három alkalmas egyént jelöl ki az egyes állomásokra, s ezek közül a megyei képviselőség egyet választ. A főispán az alispán meghallgatásával a csendbiztosokat, a várnagyot és a segédszemélyzetet kinevezi; a hanyag vagy vétkes tisztviselőket hivataluktól felfüggeszti, míg az alispánt és a polgármestert csak a belügyminiszterium jóváhagyásával.

Közigazgatás tekintetéből a megye első választó tisztviselője az alispán; 48-as években jelesb alispánjai voltak e megyének Odry, Knépy, Zákó, (ez utóbbi 48-ban megyei követ), a hatvanas években Pál Antal, 1871-ik évtől pedig Lovászi Mihály az alispán, sok ügyben egészen önállóan intézkedik, hatásköre annyira ki van terjedve, hogy a közigazgatás szálaít kezében tartja, a megyéhez intézett felsőbb rendeletek, hivatalos beadványok hozzá tartoznak, a megyei tisztviselőkre, a közigazgatás rendes menetére felügyel, A megye nevezetes tisztviselői: a főjegyző, most Sándor Béla, a főügyész Mihelits János, árvaszéki elnök Zákó Péter, főszámvevő, a közgyám, a pénztárnok, a levéltárnok, várnagy, csendbiztos, főmérnök, főorvos; nemkülönben a törvényszéki ülnökök, a telekkönyvi, a gyámhatósági hivatalnokok, kik Zomborban a megye székhelyén hat évre választatnak s a megyét a központból igazgatják. Mindezen hivataloknak már nevök mutatja teendőik irányát.

A megye kiegészítő, egyszersmind igen fontos részét teszi az árvaszék, 1877. év június végén megyénkben — királyi városokat ide nem értve — kiskoru árva volt 15506, ezek közül elegendő vagyonnal bir 9007, nem birt elegendő vagyonnal 6166, minden vagyon nélkül 333, iskolaköteles árva 3352, iskolába járt 3066, iskolába nem

járt 286 a gyámság alul felszabadult 1173, ezeknek utalványoztatott 223135 frt, ebből kifizettetett 95260 frt. Az árvatárban volt készpénz 108290 frt, kötvényekben 4 millió 200 ezer frt.

Nemkülönben fontos a megyei intézkedés a törvények értelmében a közegészségügy tekintetéből, a hiányok eltávolítása, a kuruzsolók és a tudatlan bábák, gyógyszer-tárak stb. feletti szigorú örökös.

Külső megyei tisztviselők a szolgabírák, kik a megyei hatóság felügyelete alatt állanak, a megyében a rendet fentartani, az adót behajtatni hivatva vannak; szóval, a hatóságuk alatti községeket kormányozzák, számadásaikat időnkint megvizsgálják, törvény alapján a községi tisztviselőség felett jogait gyakorolják, az alispántól, vagy a megyei bizottmánytól vett felsőbb rendeleteket, végzéseket végrehajtják; szorosán felügyelnek, vajjon a községi elüljáróság részéről pontosan végeztetnek-e az ujoncozás, közmunka; a nevelés és közigazgatás egyéb ágai körül a hivatalos teendőket elvégzik.

A községi elüljáró-választásnál a kerületi szolgabíró elnököl, a birói, jegyzői, esküdti stb. állomásokra kijelölési joggal él. Ő adja ki a községekben az ipar és kereskedelmi vállalatokra a kért engedélyt.

Törvénykezés, igazságszolgáltatás tekintetéből a kir. városokat kivéve van a megyének három helyen, u. m. Zomborban, Szabadkán és Ujvidéken ítélő bírósága, kir. törvényszéke, hol a fontosabb perek tárgyalatnak. E törvényszékhez folyamodhatik az is, ki a járásbiróság ítéletében nem nyugszik meg. Kisebb törvényszékek, vagyis járásbiróságok, melyekre a törvényszéki elnökök ügyelnek fel, székhelyei: Szabadka, Almás, Baja, Topolya és Zenta a szabadkai; Zombor, Apatin, Hodságh és

Kula a zombori; Ujvidék, Palánka, Ó-Becse az ujvidéki; Tittel pedig a pancsovai törvényszéki elnök ügyköréhez tartozik.

A járásbiróság székhelyén van rendesen az adóhivatal, a telekkönyvi hatóság, kir. közjegyzőség és mérték-hitelesítő állomás.

A törvényszék teendője igen fontos, mert ítéletet hoz az ember vagyona, szabadsága, sőt élete felett is. 1868. évben az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönített, s biráit az igazságügyminiszter javaslata és felterjesztésére a király nevezi ki.

A jelenleg fenálló egyházi törvényszékekhez csak a házassági perek tartoznak.

Különös bíróságok közé tartoznak a birtok bíróságok, ezekhez továbbá a városi, kerületi és a megyei törvényszékek, végre a békebiróság. A községi bíróság a község gazdászati és törvénykezési bíróból, esküdt és jegyzőből áll, ítéletök 30 frt értéket meg nem haladó keresetig terjed; akkor is, ha a felek magukat az ítéletnek alávetették, ami ritkán történik. Ezen ügyek a bagatell törvényszerinti eljárás alá fognak ezután tartozni.

A községi békebiráskodás alá tartozandnak adóssági, ingósági, munkadíjugyi különféle keresetek 50 frt, gyeprendőri ügyek 20 frt erejéig terjedhet az ítélet. A békebiráskodás (a bagatell törvény értelmében) gyakorlására hivatott közegek első sorban a járásbírák, és ezen joggal felruházott szolgabírák.

A telekkönyv is felette hasznos intézmény, ebben mindenkinek fekvő birtoka nyilvántartatik, vagyoni állása bárki által megtekinthető, mik által a csalásnak nagyban eleje vétethetik.

Az igazságügyi miniszterium 1873-ik évben végren-

deleték, hiteles szerződések, egyéb fontos ügyiratok szerkesztésére, különféle pénzürtékek, jogérvényes okiratok alapján, megőriztetésére közjegyzőket nevezett ki, kiknek hivatalos működése felett a közjegyzői kamrák öröködnék, megyénkbeli közjegyzőség a szegedi kamrához tartozik. A megyei ügyvédek 1874-ben alakítottak ügyvédi kamrát Szabadkán, tagjai választott képviselőket küldenek saját kebelökből a gyűlésekre.

Rég elismert igazság, hogy az államok hatalma a tudományban, a gazdagságban rejlik. Tudjuk azt is, hogy a szegénység nagy baj, nyomorúsággal jár; ha egy ország ilyen, pusztulás következik arra. Az államnak tehát, mint okos gazdának bevételeit és kiadásait rendezni, gondosan vezetnie kell; a rendes bevételei mellett mellékes jövedelmek szerzéséről is gondoskodnia kötelessége. Az államnak mellékes jövedelmet hoz a dohány, bélyegelés, sör és szeszfőzés stb.

Hogy a magyar kincstár jövedelme ne csonkittassék, pénzügyőrök állítottak fel különböző helyeken, megyénkben is, kik a szegedi pénzügyigazgatóság alá tartoznak.

Pénzügyőri biztos állomás van a 4 kir. városban, és pedig :

a szabadkai biztos felügyelete alatt van	4 szakasz	20	} pénzügyőrrel.
a zombori	4	21	
a bajai	3	15	
az ujvidéki	5	32	

Illeték-kiszabási hivatal van Szabadkán, Baján, Ujvidéken, Palánkán és Zomborban; ez utóbbiban adófelügyelőségi hivatal is létezik.

44. §. **Felosztás.**

Bács-Bodrogh vmegye régebben 5, 1873-ik év óta pedig 6 járásra van felosztva, u. m.: felső-közép, alsó, telecskay, tiszai és csajkásjárásra.

Az alsó járásban 3, a többi járásokban pedig 2—2 szolgabirói székhely van, s így a megye 13 szolgabirói járást — kerületet — képez.

Zombor, Szabadka, Ujvidék, Baja, szab. kir. városok, Zenta rendezett tanácsu mezőváros, ugyszinte Ada, Almás, Apatin, Bács, Bezdán, Hodhság, Jankovác, Katymár, Kula, Ó-Becse, Ó-Futak, Ó-Kanizsa, Ó-Palánka, Szenttamás, Sztanitics, Temerin, Topolya, Titel, Zsablya régebb idő óta ugynevezett mezővárosok. Ily cím a jelenlegi országos intézkedésből a községeknek nem szokott adatni, hanem nagy- vagy kis-községi cím.

Vannak az említett városokon kívül nagy- és vagyonos községek, melyek 1860-ik év óta vásártartási engedélylyel bírnak. Ilyenek: Bajmok, Csantavér, Csurogh, Földvár, Kernya, Martonos, Moholy, Ns.-Militics, Ó-Moravica, Petrovoszelló, Ujverbász, Ujszivac.

A többi községek is népesek, átalán rendszeren építvék, a lakházak igaz csak kevés számban téglá, vályogfalazatuak, cserép vagy zindely tetőzetűek, hanem többnyire vert fal és nádtető alkotásuak, de elég tartósak, kényelmesek és tiszták.

A 128 község között van 4 sz. kir., 1 rendezett tanácsu és 19 mezőváros, 104 nagyobb-kisebb község, 35 nagyobb és 40 kisebb pusztá, e mellett számos, nevezetes tanya. Megjegyzendő, hogy a 128 község között vannak oly helységek, melyek ujabban önálló községek közé soroztattak, mint pl. Kisszállás, Mateovics, Rém. Ellenben a kitett összegből hiányzanak népes helyek, melyek önálló

adózó községet nem képeznek, hanem közigazgatásilag valamely más községhez tartoznak, ilyen Adorján 900, Rasztina 220, Kutas 1800, Tetőhegyes 630, Roglatica 300, Irmova 250 lakossal; és a szabadkai nagykiterjedésű határon Tavankut 2520, Kelebia 1660, Zobnatica 1080, Sebesics 1040 lakosaival, stb.

Tisztán magyar község van 17, német 26, szerb 14, tót 2, dalmát 2, ruthén 1, magyar-német 2, magyar-szerb 10, magyar-dalmát 2, német-magyar 1, német-szerb 4, német-dalmát 4, szerb-magyar 1, szerb-német 7, szerb-dalmát 1, szerb-tót 2, dalmát-magyar 2, dalmát-német 1, dalmát-szerb 1, tót-szerb 4, magyar-dalmát-német 3, magyar-német-dalmát-szerb 1, magyar-német-szerb 1, magyar-német-dalmát 1, magyar-tót-szerb 1, német-dalmát-magyar 2, német-szerb-magyar 2, német-szerb-ruthén 1, német-magyar-szerb 1, szerb-magyar-német 2, szerb-német-magyar 1, szerb-német-tót 1, szerb-magyar-dalmát-német 1, szerb-német-magyar-dalmát-tót 1, dalmát-német-magyar 3, dalmát-magyar-szerb 1, ruthén-magyar-német 1.

45. §. **Népesség.**

A megye népessége egy század alatt tetemesen emelkedett, hogy mennyi lakosa volt a török uralom előtt, azt nem tudhatni biztosan, annyi azonban bizonyos, hogy vmegyénk nevezetes és népcs volt. A török általi elpusztulás után gondolhatni, mily csekély számu lehetett a lakosság, miután a törökuralom alatt csak 12 r. k. plébánia létezett mindössze, más felekezetről pedig szó sem volt.

A török kiűzetése után az ország különböző vidékéről telepedtek ide különféle lakosok, a 17-ik század végén pedig sok külföldi német-család telepítettett e néptelen

vidékre. 1787-ik évben csak 184 ezer, 1853 ban már 460 ezer lakosa volt e megyének, azóta pedig százezerrel szaporodott a lakosok száma, a csajkásjáráson kívül.

1835-ik évben vallás és nemzetiség tekintetéből a megyei lakosság következőleg állott : *

róm. kath.	292000	magyar	173800
gör. kath.	6500	német	91200
gör. kel. v.	96000	szerb	96000
ágost. h. v.	35500	dalmát	75200
helv. h. v.	21200	tót	9700
móz. val.	7200	ruthén	6500
más val.	1600	zsidó	7200
		egyéb n.	400

Az 1870-ik évben az országos népszámlálás szerint az 5 járásban volt 110 község, ezekben 576149 lakos, ide járul a hatodik, a csajkásjárás 14 községe 32011 lakossal. **

Tekintve a népességet — az 1870-ik évi összeírás szerint — e megye lakossága 608160; a legujabb hiteles kimutatásokból kitünik, hogy azóta 4213 lélekkel szaporodott a lakosok száma, s így B. B. megyének jelenleg a népessége 612373 lélekből áll. A szaporulat azonban az egyes községeknél figyelmen kívül hagyatott, megtartva az 1870-ik évben meggyeszerzte foganatosított hivatalos népszámlálás adatai nyomán kitett összeg.

A megyei községek közül Borsód, Gardinovács, Kru-sevlya, Lok, Vilova, Bogyán, Mateovics, Rém, 8 község lakossága ezren alul áll, a többi a következőképpen :

* Fényes szerint.

** A csajkásjárás tanügyi tekintetben csak 1876-ik év végén csatoltatott Bácsme gyéhez. — A nagyobb és kisebb puszták a községek részletes leírásában fordulnak elő, közvetlenül saját községeik után.

16	község	lakosainak	száma	több	mint	egyezer,
36	”	”	”	”	”	kétezer,
17	”	”	”	”	”	háromezer,
21	”	”	”	”	”	négyezer,
4	”	”	”	”	”	ötezer,
8	”	”	”	”	”	hatezer,
5	”	”	”	”	”	hétézer,
3	”	”	”	”	”	nyolcezer,
2	”	”	”	”	”	kilencezer,
1	”	”	”	”	”	tizenegyezer,
1	”	”	”	”	”	tizenkétezer,
1	”	”	”	”	”	tizennégyezer,
1	”	”	”	”	”	tizennyolcezer,
2	”	”	”	”	”	tizenkilencezer,
1	”	”	”	”	”	huszonnégyezer
1	”	”	”	”	”	ötvenhatezer.

46. §. **Vallásfelekezetek.**

Római katolikus egyház, kalocsai főegyházmegye. A kalocsai érsekség alapított 1000-ik évben, kiterjed B. B. megyén kívül P. P. S. K.-Kunmegye legdélibb kis részére. Érsek Haynald Lajos hittudor, lakik Kalocsán. — Püspök Rubinszky Mihály, főtanfelügyelő.

Vallási tekintetben a róm. kath. hívek tartoznak a Kalocsa-főegyházmegyéhez, melynek feje a kalocsai érsek. E valláshoz tartozók a megyében legtöbben vannak, és pedig különféle nemzetiségből.

A magyarok Géza fejedelem és sz. István első király idejében vették fel a keresztény hitet, a németek koronkint, főleg Németországból ide telepítették, magukkal hozván a r. k. vallást; illirek vagy dalmátok, mint katolikusok Boszniából, Hercegovinából, Dalmátiából, Illi-

riából költöztek be, a tótok az ország felső részéből származtak, ezek legkevesebben vannak, sokan el is magyarosodtak.

Az érsek egyházi kormányzatában segédkezik egy felszentelt püspök és székes káptalan. Székhely Kalocsa-

A főegyházmegye 13 esperes-kerületre osztatik fel, úgy mint:

Almás- esperes-kerület	40844	lelket	számlál.
Apatin-	26634	„	„
Bács-	16816	„	„
Baja-	32256	„	„
Kula-	15436	„	„
Ó-Becse-	30748	„	„
Palánka-	17916	„	„
Szabadka-	67361	„	„
Szántova-	22529	„	„
Topolya-	14742	„	„
Ujvidék-	24079	„	„
Zenta-	36666	„	„
Zombor-	45353	„	„

Nyelvre nézve van latin szertartású parochia tisztán magyar 33, német 19, illir 2, magyar-német 8, magyar-illir 5, magyar-német-illir 20, német-illir 3, tót-magyar 1, összesen 91. — Segédlelkész 59.

A világi papság mellett vannak a megyében szerzetesek, régi időktől fogva Baján és Bácsban Szt.-Ferenc-rendű kapisztránusok, Szabadkán Szt.-Ferenc-rendű salvatoriánusok, Ujvidéken Szt.-Antal szabályait követő örményszerzetesek. A zárdák hajdan sokkal több személylyel rendelkeztek, mint most.

A kalocsai Miasszonyunkról címzett tanítónők, iskolánék anyazárdájából egy évtized alatt telepítették

Tapolyán, Baján, Ó-Becsén, Szabadkán, Bácsban; e fiók-zárdák fentartásáról az egyházi hatóság évenként gondoskodik. A jövő években már Ujvidék, Temerin és Jankovác leánygyermekkei is nyernek oktatást az iskolánék által.

A bács-bodrogh megyei csekély számú gör. katolikusok a zágrábi főegyházmegye, a kőrösi gör. szertartású kath. püspökség alá tartoznak, mely 1777-ben alapítottott, székhelye Kőrös szab. kir. város. Püspök jelenleg Schmiclasz György.

Az egyesült gör. katolikusoknak csak 3 parochiájok van, Kereszturon, Kucurán és Ujvidéken, s a kőrösi püspöki megyéhez tartoznak, nemzetiségök ruthén (szláv).

Gör. kel. egyház; bácsi püspökség alapítottott 1690. évben, kiterjed Bács-Bodrogh megyén kívül Szeged és Eger városokra. — Püspök Angelics German lakik Ujvidéken.

A nemegyesült gör. kel. vallásúak 80 anyaegyházat képeznek, s a bácsi püspökség alá tartoznak. Felosztatik 4 fősperességre, melyek közül legtöbb hívót számlál a zombori fősperesség 23, az ujvidéki 22, az ó-becsei 20, és végre a zsablyai 15 parochiával.

Ágostai hitvallású evangélikus egyház; bányai egyházkerület, alakult 1735-ben, kiterjed e megyén kívül több megyére. Superintendens Szeberényi Gusztáv békésabai lelkész.

A bács-szerémi ágostai hitvallású evangéliumi esperesség alá a szerémmegyei és ennek szomszédságában fekvő határőrvidéki egyházak is tartoznak, és a „Bányaegyház“ kerület alatt állanak. Az egyház feje, a püspök lakik Budapesten, a világi főgondnok pedig Zomborban. A megyei hívek 24 anyaegyházban egy fősperes, egy

alesperes és két körlelkészi hivatal által kormányoztatnak.

Nyelvre nézve 12 német, 6 tót, 3 tót-német, 1 német-magyar, 1 német-tót s 1 tót-német-magyar anyaegyházat képeznek, s így az ág. h. vallásúak leginkább németek és tótok, magyarok csupán a nagyobb városokban találhatók, a tizenhetedik század végén telepítettek; már 1790-ik évben 14 anyaegyház létezett a bács-szerémi esperességben.

Helvét vallású egyház; dunamelléki egyházkerület, jelen szervezetét nyerte 1734-ben, kiterjedt megyénken kívül több megyére. Superintendens Török Pál.

A helvét hitvallást követők a „Dunamelléki egyház“ kerület alá tartozván, e megye területében 13 rendes és 5 főkegyházra oszlanak. Az egyházmegye vagy esperesség „Alsó-Baranya és bácsi egyházmegye“ nevet visel. Az egyházfő superintendens Budapesten székel. Nyelvre nézve 11 német, 7 magyar egyház található megyénkben, ezen vallást illetőleg.

A magyar egyházak 1780. év körül vették kezdetüket, a németegyházak pedig mindkét ref. felekezetnél 4—5 évvel később.

Mózesvallásúak minden községben találhatók, kik saját rabbijuk által egymástól függetlenül kormányoztatnak.

Egyéb keresztény és nem keresztény vallásfelekezetek, csak szórványosan találhatók a megyében, így pl. 106 unitárius Bácsujfalun, 29 örmény pedig leginkább Ujvidéken, a különféle vallásfelekezet központján.

Vannak még a megyében itt-ott a vallásfelekezetekbe még be nem vett ujhitűek, kik magokat nazarenusoknak nevezik, rendszeres imaházuk, egyházfejük nincs.

47. §. **Nemzetiségek.**

Habár többféle nemzetiségű, fajú és vallású népek régebbi időktől fogva lakják e megyét, kik részint honfoglalás, részint település által különböző tájakról ide költöztek és a vidéket magukénak vallják: nincs azért ezek között semminemű egyenetlenkedés, hanem mint egy hazának gyermekei megférnek egymás között. Csak ezután is béke, egyetértés szelleme lengje át az együttlakó népet, úgy megyénk egykori szellemi és anyagi nagyságát nem sokára elérendi.

Vallás és nemzetiség szerint van:

Római katolikus magyar	234050
„ „ német	103600
„ „ bunyevác	38430
„ „ sokac	13159
„ „ tót	1348
	<hr/>
összesen	390587 lélek.

Agostai evangélikus német	33970
„ „ tót	17502
„ „ magyar	1200
	<hr/>
összesen	52672 lélek.

Helvét hitvallás magyar	13700
„ „ német	9420
	<hr/>
összesen	23120 lélek.

Görög katolikus	7470
Görög keleti vallású	117490
Mózes vallású	14710
Egyéb vallású	2111
	<hr/>
összesen	608160 lélek.

Magyar római katolikus	234050
„ helvét hitvallás	13700
„ ágostai hitvallás	1200
összesen	248950 lélek.
Német római katolikus	103600
„ ágostai hitvallás	33970
„ helvét hitvallás	9420
összesen	146990 lélek.
Tót római katolikus	1348
„ ágostai hitvallás	17502
összesen	18850 lélek.
Dalmát bunyevác római kath.	38430
„ sokac „ „	13159
összesen	51589 lélek.
Szerb görög kel. vallás	117490
Ruthén gör. kath.	7470
Zsidó mész. vall.	14710
Egyéb nemzetiségű	2111
összesen	608160 lélek.

48. §. Magyar.

Bács-Bodrogh vmegyének 884-ik év körül történt honfoglalása után egyedül magyar lakosai voltak, később ezeknek nagylelkűségéből, vallási türelmességéből, valamint nemzetgazdászati érdekből bevándorlás, település által vegyes lakossága megszorodott. A török előnyomulásainak következtében már a 14-ik században települtek itt-ott szerbek, illirek (bunyevácok, sokacok). Azonban e megyének régi lakosai a tatár- és a törökháborúk által csaknem

egészen kipusztítottáú, a mostani lakosok nagyrészt maradékai azon jövevényeknek, kik a mult században különféle vidékről ide telepedtek.

A magyarok főkép Heves, Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyéből, de a felsőbb vidékről is jöttek ide. A magyarok legszámosabb lakói e megyének, kik legrégibb időtől fogva mindenütt laknak ugyan, de mégis legtöbb magyar lakos van a megye északi és keleti részén.

Tisztán magyar községnek mondható Baracska, Báthmonostor, Borsód, Dantova, Jankovác, Kisszállás, Madaras, Mélykuth, Rém, Tatalháza, Bogojéva, Doroszló, Kupuszina, Temerin, Hegyes, O-Moravica, Topolya. — Adorján, Ludas, Borota, Zsida, Kéles, Raszina. Az ide települt Feketehegy, Ó-Moravica, Pacsér, Piros magyar lakói a helvét hitvallást követik.

A magyarok középnyagságnál valamivel szálásabbak, barnás bőriiek, egyenes és bátor szivüiek, mindemellett engedékeny természetüek. A magyar, bár kissé lassan, de komolyan halad előre; a vele egy községben lakó nemzetel békében szeret élni, jogából sokszor kész nagylelküen engedni, mintsem azt megbántani, nyílt, őszinte, azért hiszékeny, a miért sokszor kárt vall. Atyafinak nezei lakostársait.

A magyarnak iparára, szorgalmára, átalán nincs panasza, ki bácskai magyar nevére büszke, tétlenül otthon nem igen ül, mert ha földmívelésen kívül mással is foglalkozhat, örömet tesz. Mesterséget úz, fuvaroskodik, télen nádat, fát vág, kosarakat, kasokat köt, fonálszálakat fon, nyárou halász, kertészkedik, töltéseket készít, csatornákat, gátakat nagy fáradsággal épít, szőlőt művel. Mint halász, hajós vagy molnár vakmerőségig bátor, meszeze vidékre hajót vontat stb.

A magyar asszonyok és leányok igen ügyes fonók. kik leginkább saját kendertermesztményeiket fonják fel, nem szőnek, de a házi vásznat magok fehérítik ki és varrják fel munkaruhának, lepedők, tartós zsákok és ponyváknak. De a külső munkába is sokat segítenek a férfiaknak, kapálás, aratás, nyomtatás az ugynevezett fehérécselésnélkül nem történik meg. Tagosított birtokon a magyar legörömelebb lakik, hol az asszonyok baromfit nevelni vetélkednek egymással, különösen sok fehér ludat nevelnek, miért is házaikban a magasravetett tollas-ágy nem hiányzik, az idegen, ismeretlen előtt vigan állnak, becsülettudók, vendégszeretők, tisztaság kedvelők, egyremásra meszelik a házat kívül-belül. Vasár- és ünnepnap némely községben tulságig gazdagon öltözködnek; selyem szoknyát, kötőt, sok színes szoknyára öltének, nagy és drága selyemkendőt, selyemből felöltőt viselnek.

A leányok sok helyen szalagba font s leeresztett haj, pártás magyaros viselete helyett, befont fűrtjeiket fejük körül tekercsbe kötik; csipkés rövid ingujj, steklis cipő, melyen egy piros szalagesokor van, és a fehér kötő legközönségesebb viseletök.

A férfiak többnyire már elhagyják a szűr, suba, szűr-nadrág viselését, csupán nagyobb hidegekben használják ezeket még, inkább tisztességes posztóruhát viselnek azok helyett, még a szegényebbek is, legalább ünnepnapokon, midőn az isteniszolgálatra mennek. Az egész öltözet, mely eredeti magyar szabású, egy közönséges pörge kalapból, zsimóros vagy szépen sujtátos sötét kék színű posztó dalmányból, magyar nadrág, térdig érő ráncos eszímából áll. Ha férj és feleség együtt gyalogol, a férfi komolyan lépdel, míg mellette féllépésnyire hátramaradva halad az ugynevezett vászonynép, élénk színű ruhájában.

A magyar, ha bort iszik, sokat beszél, hazáját, barátját élte, majd meg vígan, taglejtéssel dalol hazájáról, — — majd ismét talpraesett éleceket mond egyről-másról; mesél a cigányról, bakáról, huszárról. Jóbarátját ilyenkor öleli, kedvéért mindenét kész feláldozni, követni és őt el nem hagyni. A hegedű-zenét felette kedveli, ez az oka, hogy a magyar községben cigány-zenész örömet tartózkodik.

Ha a magyar saját nyelvén kívül más nyelvet is megtanult, azt a legtisztábban beszéli. Olvasás, irás és számolás megtanulásával csaknem megelégszik, ami nagy hiba benne, mert tudni szeret, a tanulásnak hasznát belátja, kivált most, midőn a gabnakereskedés annyira megélénkült.

A magyar az állattenyésztés közt legjobban szereti a szarvasmarhatenyésztést, eddig apjától öröklött módon. A földet jól munkálni, trágyázni, ökrökön szántani megtanulja gyermekkorában, ekét igazítani, vetni, kazalt rakni már ritkább tudomány. A bácskai nagy pusztákon pásztorokodó csikós, gulyás, juhász hire messze elterjedt, nem egy regényíró emelte ki az „Alföld“ ügyes lovászait.

Kár, hogy a magyarnak a takarékoság nem igen tulajdona, a közönséges munkás sokat keres, de könnyen költ, pedig kevéssel is megelégszik. A másik főhibája a káromkodás, és némely helyeken a veszedelmes pálinkaivás. Hogy a magyar szeret és tud dolgozni, mutatja az is, hogy legtöbb szolga és szolgáló ezekből kerül ki, kik más nemzetiségű községben vállalnak szolgálatot.

49. §. Német.

A megyei német lakosság leginkább 1762., 1763. Mária-Terézia királynő, 1786. és 1787-ik évben fia 11.

József király alatt telepítettett le a mult században, kik midőn a török hazánkból kiszorítottak, s csak itt-ott maradt néhány csekély község, a német gyarmatosítás a kormány által pártfogoltván: Némethonból, a württembergi királyságból a felső Rajna és Mosel tájékáról jöttek e megyébe. Legfelsőbb rendeletek szerint a német jövevények ekkor nevezetes kedvezményekben részesíttettek. Hogy a magyar kir. kincstár ezen új lakosokat néptelen pusztáin annál inkább lekösse, saját költségén nekik imaházakat, paplakokat, iskolákat, az egyes családoknak lakházakat építtetett, és azokat tiz évre adómentesekké tette; — ezenfelül lóval, szarvasmarhával, ökével, házi- és gazdasági eszközzel ellátta, a tanítók részére is szántóföldeket hasítottatott ki. Ily kedvezmények mellett a községek szaporodtak és virágoztak, így nyert e megye egy század alatt ily ropant emelkedést. A gyarmatosított németek között voltak rk., ág., ev. és helv. hitvallást követők, kik vallásukat megtartván, maig is hívei. Így pl. Apatin, Pr.-Szt.-Iván Hódság, Kerya, Filipova, Csávoly, Bukin, Obrovác, Koluth, Gajdobra, Parabuty, stb. lakói r. kat. németek; míg Jánek, Kulpin, Bulkesz, Kis-Kér, Szeghegy stb. ág. ev. németek; a szivaci, ó-sóvéi, d.-szt.-iváni stb. németek hel. hitvallásnak. Vannak németek több községben együtt, mind a két protestans vallást követők, ilyen német község Cservenka, Ujverbász, Ujsóvé, Torzsa stb. Több azonban a római katolikus, legkevesebb a helv. hitvallású német-ség, együttvéve azonban tekintélyes számot tesznek.

József császár gyarmatosai a zombori magyar kir. adóhivatal útján még a következőkkel is elláttattak: még t. i. házaik elkészítve nem voltak, a tiz éven felüliek fejé-
jenként két krajcárt, egy itce (84 cl.) lisztet, a tiz éven aluliak ezeknek felét naponként kapták; a család nyert

ezen felül elegendő tüzelőfát, szalmát és ecetet. Midőn pedig a nekik szánt ház átadatott, egyszersmindenkorra kapott minden egyes család 18 váltó frtot (7 frt 20 krt), egy tehenet, egy ágyat, pokrócot, 6 zsákot, egy teknőt, fejszét, ásót, vasvillát, szitát, rostát, dézsát, fonó-rokkát, 4 lovat, lószerszámot vagy ezek helyett 88 váltó frtot, (35 frt 20 kr.), egy kocsit, egy ekét minden hozzávalóval, kapát, kaszát, favillát, sarlót, szénakötelet, fűrút, fűrészstb. Ezekon kívül jutalmaztattak fél vagy negyed telek szántó-földdel, vető-maggal, a magot aratáskor viszsaadni tartoztak.

Ami a kézműveseket illeti, ezek mesterségükhöz szükséges mindennemű eszközökön kívül kaptak még 50 váltó frtot (20 frt).

A németek közép nagyságúak és többnyire szőkék, kik főkép a megye délnyugati részén laknak, szapora, esendes, szorgalmas emberek, mondhatni a megyei lakosok között a legmunkásabbak, mértékletesek; ezen kívül számitók, birtok után vágyók, a lótenyésztést, földmívelést kitünő szorgalommal üzik, szarvasmarhát, sertést keveset, juhot pedig éppen nem tenyésztenek.

A németek, bár a rendet szeretik, azért lakó-szobáik egy kis tisztátalanságával nem törődnek, télen átalán izetlen kenyérrel, krumplival élnek, kevéssel elégszenek meg, de nyáron a külső munkánál annál jobban táplálkoznak, hus, kalács és bor nem hiányzik a legközönségesebb gazdánál sem.

Némely községben a németek bajuszt viselnek, öltönytük egészen magyaros, míg sok helyen magukat beretváltatják. Ruhájuk egyszerű, facipővel sok eszímát megkimélnék.

A miből hasznot látnak, azt megszerzik, a hitelezést

kerülnek, e mellett takarékosak, tán azért vagyonosak? Hosszu erős házakat építenek, többnyire cserépre, melyekben az első szoba tisztességesen be van butorozva, év-eszköz, szép edény minden háznál találtak. A németek a finomabb kézművek készítését, a művészetet kedvelik, a fuvó hangszert örömet tanulják, s annak hallatára vidulnak.

Az idősebbek kávéval reggeliznek, s ha munkával elfoglalva nincsenek, naponkint is eljárnak olvasó-körökbe, (kaszinóba), hol lapokat könyveket olvasnak, s egymással a kereskedésről, a föld javításáról társalognak.

Nem ritka, hogy a röst magyar, szerb vagy illir földjét a német hasznobérbe veszi, termését learatja; s míg ez izzad, addig a földnek csak ideiglenes tulajdonosa nem lévén a munka barátja, könnyelműen vesztegli az időt, természetes, hogy a hasznót a szorgalmas teszi el. Az ilyenek szoktak aztán csodálkozni a németek gazdagságán.

Az idősebb német gazdák, kiknek fiai felnőttek, magukat nyugalomba helyezik, átadván a birtok-kezelést fiaiknak vagy vőiknek bizonyos mennyiségű termény évi kiszolgáltatásáért, pince-kezelést kivéve.

A német adóját többnyire felszólítás nélkül pontosan fizeti, gyermekét iskolába rendszeren járattja, s csak akkor fogja munkára, ha azt teljesen bevégezte.

Az asszonyok szinte mint a férfiak, egyszerűen öltözködnek, német szabású, nem igen drága ruhát viselnek; ezek is fáradhatlan munkások, versenyt kaszálnak, kapálnak a férfakkal.

A német összetartó, kevésbé nyájias, inkább komoly, tréfát nem igen ért, hirtelen természetű, sérteni nem igen szokott, de a magánál feljebbvalótól is megköveteli azt,

hogy mi őt megilleti, teljesíttessék. Mint világpolgár nem éppen ragaszkodik szülőföldjéhez, hanem a jobblét reményében elköltözik messzebb vidékre is. Sört jobban szereti mint a bort vagy pálinkát; koresmában is közönségesen mértékletes, hol szinte józanon gondolkodik, mert az időt saját javára kizsákmányolja, minthogy szüntelen a földművelésről, a közgazdaságról, föld-, gabnaárról, ennek emelkedéséről vagy leszállásáról beszél. Az olvasottak felett a németek kaszinóban vagy azon kívül értekeznek, vitatkoznak, s azokat hasznukra fordítják.

50. §. Szerb.

A tizennegyedik század elején Dusán István szerb fejedelem halála után szétbomlott a szerb birodalom, Nándorfehérvár (Belgrád) is visszakerült a magyar koronához s ezután Lázár, Rácországnak, t. i. Felső-Szerbiának fejedelemé magát Nagy Lajos magyar király hűbéresének nevezte.

Görögország bukása után a török hatalom folytonosan növekedett, Szerbia déli részét már-már elnyelte. 1389-ik évben történt rigómezei véres csata után azonnal nagyobb hajlamot oltott a szerbekbe a magyar korona, a magyar nemzet védelmének megismerésére.

Zsigmond király 1426-ik évben kijelentette, hogy miután István, Rácország fejedelemé (despotája) magát országának jogaival a szent korona alá veté, s hűséget ígér, Brankovits Györgyöt, nővérének fiát Magyarország bárói közzé sorozza, s fimagva szakadtával, a netán törököktől visszafoglalt Rácország összes adományai Magyarországra koronájához kapcsolóttassanak, ezután Brankovits tetemes uradalmat nyert Bács-Bodrogh megyében.

Ily belső viszony lévén a magyarok és szerbek között, egész **készséggel** telepítették az ország csaknem közepén azon szerbek, kik úgy is mint harcosok, úgy is mint földművelők és kalmárok hasznos szolgálatot ígértek a magyar államnak. S ez volt az első szerb település.

Zsigmond és később Hunyadi Mátyás személyeiket és áruikat a harmincad alul is felmentette, addig t. i. míg tágulván a törökök előli félelem, honukba visszamehetnek, s így mind a magyar királyaink, mind pedig a szerb gyarmatosok csak ideiglenesnek tekintették az itteni letelepülést.

Midőn Szendrő, a fejedelem székhelye a török hatalmába került, kiszorult fejedelmöket a szerbek ide követték, ezek leginkább Bács-Bodrogh vármegyében Ó-Becse környékén települtek le. Ezen második bevándorlásukat 20 év után követte a harmadik, Brankovics István, György fiának vezérlete alatt, amidőn hazájuk teljesen felbomlott. 1465-ben következett a negyedik szerbtelepülés Brankovics Vuk, István fiának vezetése mellett. Vuk Mátyás királynak kedves embere volt, ki 1481-ben Kinizsi Pálhoz állott társul, s közösen ötvenezer szerbet átköltöztettek a Dunán, s ezeket tiszántuli megyékbe telepítették, s püspökeik teljes egyházi kormányzattal ruháztattak fel.

Később a törökök Magyarországra is törtek. kiüzetésök után első Leopold király alatt Csernovics Arzén érsek Albániában a szerb nép élén állva, egy szerencsétlen ütközet után 40 ezer családdal Szávához sietett. Leopold kegyesen fogadá a szerencsétlen keresztényeket 1691-ik évben, kik erősen fogadják, hogy a törökök ellen oltalmazni fogják az államvégeket. Ezek is az ország különböző részein telepítették le, a pusztákon lakók, kik a községekbe nem olvadtak be, iszonyu lopást, rablást vittek

véghez, emiatt az összes lakosok érdekében Csernovicsnak megparancsoltatott, hogy a szerbeket a Duna és Tisza között fekvő helyekre áttelepítse.

Az 1699-ik évben történt karlovici békekötés újból meghiusította a szerbeknek hazájokba való visszaköltözködéseit. — III. Károly a szerbek szabadékait megerősítette. 1736-ban Joannovics zászlója alatt 1200 szerb család bocsájtatott be, s ez volt az utolsó szerbtelepítés, főleg Szerémmegyében foglaltak helyet. E közben a békésmegyei lázadás fejei között, minthogy első sorban szerbek voltak, a király egy határőrző zászlóaljat alakíttatott.

Az ország kormányzata 1741-ik évi gyűlésen a megyéktől elszakított katonai őrvidékek visszakebelezését, a végek polgárosíttatását sürgetvén, fájdalmasan említették a katonai hatóság alá helyezett szerb gyarmatosoknak az ország alkotmányától eltérő, külön kormányzatból származott visszasságokat.

A végek bekebelezése után sokan a szerbek közül Oroszországba, t. i. azoknak meghívására költöztek, mások pedig letevén a fegyvert, földmivelőkké lettek, s az ország alkotmányát egyenlő minőségben élvezték és élvezik.

Akkor történt, hogy 1751-ik évben a mostani Tisza I.—II. Járás, mely szép kiváltságokkal, kisebb királyi javadalmakkal ruháztatott fel, polgári állást foglalt.

Az 1764-iki országgyűlésen Horvát-Szlavon és Dalmátország rendjei a szerb ügyre vonatkozó sérelmeket említették fel, nevezetesen: hogy ezek is az ország egyéb népeivel a megyei hatóság alá tartozzanak, az országgyűlés ekkor kimondotta a jogegyenlőséget. Tököli Száva 1790-ik évben a temesvári szerb congressuson komolyan feddő szózatában intette a szerbeket, miszerint inkább óhajtsanak a hazai törvényektől, mint holmi privilégiumok-

tól függni, jobb ha a magyar nemzet részeséül, mint idegen népül tekintenek. — Azon időtájban az evangélikusok ügye is rendeztetett, s azok a koronázási hitlevélbe iktattattak. Végre felvirradt az 1848-ik évi ápril 11-én szentesített törvények közül a 20-ik, mely az álunió ármányai elől biztosította a görög kel. vallásu híveket, mely minden nemzetet a jogegyenlőség polcára emelte.

A szerbek többnyire a megye dél-keleti részén laknak, természetre nézve némely tekintben a magyarokhoz hasonlitanak. Jószivűség, vendégszeretet, emellett a hit-és szertartáshoz ragaszkodás meg van bennök, sokat adnak a külsőségekre, babona, rontás, kuruzsolás mestersége náluk még mindig tekintély. A szerbek itt inkább fogynak, némely községek a megyében, melyek ezelőtt 50—60 évvel szerbközségek voltak, ma magyar, német vagy egyes ajku községeknek mondhatók. Legtisztább szerb községek a Csajkásjárásbeliek, ezeken kívül Begecs, Turia és Ó-Sztapár; Glozsán, Kiszács, Ó-Sóvé, Dérony, Lality már vegyesek.

A nép maig is könnyen vezethető, ezekután leleményesek oly eszközök megválasztásában, melyek érdekeiket előmozditják. Ősi nemzeti öltözetük és szokásaikból nagyon sokat elhagytak, nálunk nemzeti öltönyük nincs, a magyar, német, francia öltönyt vették fel, miért is Szerbia lakói szerb lakostársainkat sváboknak nevezik. A vagyonosabbak posztó-ruhában járnak, míg a szegényebbek bocskort, ködmönt viselnek.

A tudalékosak összetévesztik polgári és nemzeti kötelmeiket, és hiven összeegyeztetni nem tudják, vagy nem akarják. A szerb különösen jó kalmár, a kisebb kereskedéseknél elég fortélyos, titkolódzó, követelő, nem ritkán veszekedő, nagyravágyó és boszuálló.

A nép földje megmunkálásánál elég rest, míg a német a trágyát jó pénzért megveszi, addig ez gödrökbe, vagy faluszélére hordja, s megelégszik, ha földje csupán szükségletére terem, ezért sok helyen vagyonából a németek által kiszorítottatik. Részegítő italt felette kedveli, napokig eldözsöl, míg asszonya által haza nem kéri magát.

A nőket külső, terheesebb munkáktól megkímélik, leányokat szerfelett gyengéden nevelik, kik nyakukban 2—3 sor aranyat viselnek, divatosan öltözve mennek vásár- és ünnepnapokon sétára, ezt a szülők kedvesen szemlélik. Háziiparból ruházkodnak oly diszesen, magok fonnak legfinomabb szálakat, s a legszebb vékony vásznat szőnek, csipkéket kötnek, horgolnak; e mellett gyapjuszőr, tarka szőnyegetek, utazó-tástákat, asztal-, és ágyterítőket készítenek. Tisztaságra keveset adnak, házaikat meszeletlen, sokszor kerítetlen hagyják. Eledelek meglehetősen rossz, nyáron többnyire főzelékkal élnek, a halat nagyon szeretik, turót csemege gyanánt éldelik, szerfelett bőjtölnek. A szerb leányok és menyecskék nyakukon 2—3 sor aranypénzt, az utóbbiak aranynyal gazdagon kivert fejkendőket hordanak, s ez az ugynevezett „ubradaes“ disziti fejeiket, mely alul osztják az ismerősöknek a csókok ezreit. A nép ünnepeikben a „szvecsát“, dísznótoraik, lakodalmaik és temetkezéseikben az „operánya“ kirívó szerepet játszik. A házítás- vagy férjhezadáskor pazarul költenek, nem ritkán a legszegényebbek is néha 3—4 nap mulatnak dudaszó mellett, aztán gyalog, tehetősebbek kocsikon ide s tova kísértetik magokat keverve férfiak és nők, ilyenkor nagy zajt ütnek.

51. §. **Bunjevác.**

Megyénkben lakó bunjevácok és sokacok, illireknek, dahmatáknak is neveztetnek, I. Béla, I. Lipót és III. Károly uralkodása alatt jöttek be azon tartományokból, melyek maig is főleg a török uralom alatt vannak, nevöket és vallásukat magukkal hozván, kivétel nélkül római katolikusok, nyelvezetük szláv.

Bunjevácok a Buna nevű folyócskától neveztettek el, mely Mosztár, Hercegovina egyik nevezetes városa mellett van, s a Neretvába ömlik.

A bunjevác természete szelid, nyújás, ruházata nem kiváló, magyaros, valamint érzelme is ilyen. Szokásaik, különösen a nőknek, sokban elütnek más felektől, nagyon babonáskodók; a szülei háztól messze nem igen távoznak, innen van, hogy némely háznál most is patriarchális életet élnek, 3—4 házastíu az öregek kormányzata alatt áll, nekik készséggel engedelmeskedik. Legnagyobb számban vannak Szabadkán, Baján, Almáson, Zomborban, Német-Militicsen, Garán. Vallási buzgóság náluk nem hiányzik, azonban a szeszest italt kedvelik, korcsmában pazarlók, okszerű gazdálkodást nem visznek, földművelés, ipar lanyha, felényit sem terem földje, mennyit megbirna. A fiatal nők felette gazdagon öltözködnek, 7—8 drága szövet- vagy selyemszoknyát öltenek magukra, arany paszomántos selyemben usznak, nyakukon arany-ezüst pénzt, hajzatukból pletenicát viselnek; épp ily pazarok a kiházásitásnál is, miknek vagyonbukás szokott a vége lenni.

52. §. **Sokac.**

Sokacok Iszkor és Marica folyók mellőli földről jöttek, a régi Sardik, avagy a mostani Zsofia város környé-

kéből. A török uralma alól menekülni óhajtván: különféle helyekről még, mint Hercegovinából, Boszniából, Dalmátiából barátok (szerzetesek) vezették ki ezen illir családokat, kik itt némely helyen más nemzetiségűekkel szemben elmagyarosodtak; azonban hol elemök tulnyomó volt, ott meg az egész község elsokacosodott; p. Kupuszinán nincs többé sokac, míg Szóntán nincs magyar. Hogy ott sok magyar tökéletesen illir lett, mutatja nevök, ilyen Szilagyev (Szilágyi), Berkin (Berényi), Kovacsev (Kovács), Mihalyev (Mihályi), Hajdik (Hajdu) sat.

Legnépesebb sokacközség Monostorszegh, Béregli, Vajszka, Plávna. Bácsban és Ujvidéken is találatnak.

Nyelvük szláv, vallásuk a róm. kath. vallás. Sokan elnevezésüket Suki, vagy Sok nevű hegytől nyerték. Némelyek szerint tenyérrel való keresztvetési módról kapták volna nevüket, mivel a tenyér szláv nyelven sakának mondatik.

Természetük csendes, békés, szokásaik nagyon is kirívók, öltözetük a legolcsóbb, a legegyszerűbb, ferfiaknál úgy, mint a nőknél. Szíük gatyát, hosszú inget, melyet bőrvél szoritanak magukhoz; télen-nyáron ködmönt, bocskort viselnek. A nők, kik fonással, vászonszövésssel foglalkoznak, egy hosszú fehér ingben, szörkötővel, szörövvél járnak, az egész öltözéket maguk készítik.

A nép vallásos, de babonás, mely rossz szokásoktól lassan távozik, mindinkább világosb fogalmakkal bír; kár, hogy a földművelés legszebb mesterségét máig sem siet tökéletesbiteni, elég dologtalan; jobban szeret sertéseket nevelni, erre alkalmas helyeken lakik is. Amilyen öltözete, szorgalma, olyan az élelmezése is, a legsilányabb cledellel megelégszik, télen jobban él, mint munkaidőben, s ha a füstölt hus, szalonna stb. elfogyott, pénztőzsérekhöz folya-

modik kölcsönért. Megesik az is nem ritkán, hogy a sokac saját földjét megszántja, beveti, s nem magának, hanem hitelezőjének; sokszor meg saját földjén feleskedik. Lakadalmra azonban telenet, birkát vág, sok bort vásárol, mire néha egyetlen darabka földjét eladja. Pálinka kedvence itala.

53. §. **Tót.**

A néptelen pusztákat, a kincstár és más birtokosok területét, a török járom alóli fölszabadulás után, a felső-magyarországi megyékből egyszersmind az evangélikus tót lakosok is kezdték megszállani, 1785., 1786., 1787-ik években, kiknek nyelvezetük tót, a szláv fajhoz tartoznak. Legnépesebb tótközség Petrovác, Kiszás, Glozsán, Bácsujfalu. A tótok majd mind ágost. evangélikusok. Ezen elég babonás nép földműveléssel foglalkozik, a pálinkát felette szereti, a csinoságra, tisztaságra kevés figyelmet fordít.

54. §. **Ruthén.**

A ruthén lakosok rusnyákoknak, sőt oroszoknak is neveztetnek, fajra szlávok, vallásra nézve pedig görög e. katolikusok, tisztán ilyen község Bács-Keresztur, azután Kucura, csak kevés találhatik egyéb helyeken. A ruthének jószívű, csendes természetűek, szeszest italt kedvelők, a földművelést és állattenyésztést régi szokásaik szerint végzik, haladás csekély közöttük, öltözetük, életmódjuk a szerb lakosságéval egyenlő.

55. §. **Román.**

Román vagy oláh nemzetbeliek igen csekély számmal találhatnak, főleg Ujvidéken, kik kevésbé műveltek,

öszvéreken, teheneken fát, követ stb. hordanak. Lábukon bocskort, keskeny gatyá felett tértig érő inget, derékon széles bőrvet, fejükön magas fehér báránybőr sapkát viselnek. A nők cifrázott ingben vannak, melyen elől és hátul szőrökötény nyulik le, az egész viselet nagyon hasonlít a bolgár és a sokac öltözethez.

56. §. **Zsidó.**

A zsidók Jeruzsálem pusztulása után szétszéledtek, innen van, hogy nálunk is mindenfelé szórványosan találtnak, kik saját céljaik elérésében fáradhatlanok, szülőfölddel, hazával nem igen törődnek, oda költözködnek, hol a nép még lelkiszegény, eszélyességüket érvényesíthetik, kereskedelmi cikkeiket értékesíthetik. Iparkodók, vagyonosásban páratlanok.

Első és főgondja a zsidónak, hogy gyermekét iskolába járassa, érte fizetni nem sajnál, de csak addig, míg meg nem tanult írni, olvasni, számolni, további képezetésében fukar. Nem is törődik a tudománnyal, szakismerettel, a kézműipar sem annyira kenyerre, mint a különféle kereskedés.

Népiskoláinak alig bevégezése után a szülők fiaikat különfélék bevásárlásával, eladásával bizzák meg, pénzkezelésre, forgatásra, kereskedésre, takarékosagra. nélkülözésekre már kiskorában szoktatják. Míg mások gyermekeiket kényelemben nevelik, addig a zsidó gyermekét rongyosan, piszkosan elküldi tollat, bőrt, rongyot stb. venni vagy becsereálni. Az igyekvő, atyja mesterségét híven követő fiu elmegy faluról-falura, házról-házra, félretéve mindent, csakhogy „gazdagodjál“ kitűzött célját elérhessen.

A tehetősebb már gyapjút, jószágot, gabnát szed,

kisebb-nagyobb haszonbérletbe vág, mint pl. föld-, fogyasztási-, koreszmáltatási s egyéb haszonbérletbe. Vagy csupán mint pénz-tőzsér, kölcsön ad kisebb-nagyobb összeget magas kamatra. Bár mivel kereskedik, szüntelen számít. megállapítja magának, hány száztólit akar nyerni egyes vállalatoknál, ha lehet mindenesetre a legmagasabb árt keresi, azért elméjét csak azon járattja. Még más talán politikai dolgokkal, soha el nem érhető üres elmélettel, sorsjegyeken nyerhetőségekkel foglalkozik, addig a zsidó a lapokból kinézi, vajjon a gabna, gyapju, bor, posztó vagy más cikk ára fel- vagy leszállott-e? mihez aztán magát rögtön alkalmazza, ebben igen ügyes.

Nem ritkán a szegény zsidó fiu, ki 40 — 50 firttal kezdett kereskedni, néhány év alatt ugyanannyi ezressel rendelkezik. A zsidót főleg a szorgalom, a takarékoság, az eszélyesség gazdagítja, a mi a többi nemzetiségűeknek például szolgálhatna.

A zsidó természetre nézve félénk, titkolódzó, elve nincs, azzal tart, aki erősebb. Mint ujjpolgárok most kezdik a magyar nyelvet, a nemzet nyelvét igazán tanulni és becsülni, több helyen, hol eddig kizárólag német nyelv használtatott az iskolákban, ott a magyar lett az előadási nyelv. Például hozzuk itt fel Újvidék derék zsidó hitközségét.

A zsidó szeszes itallal nem igen szokott élni, habár megfordul minden helyen, de nem igen költ; azonban feslett életre hamarább vetemedik mint más. Zsidóknál a vendégszeretet teljesen hiányzik, pénzért sem igen szolgál a kereszténynek, emberségből éppen nem. Amit látszólagosan tesz, számításból teszi.

Az asszonyok többnyire izléstelenül öltözködnek, elég piszkosak, háztartásukban rendetlenek, kikkél a eseléség,

különösen a szolgáló-leány elcsetresedik ; de a zsidóasszonyok a házhoz sok hasznót hajtanak szatócs-boltoskodásaik által ; kik csekély áruikat hitelbe, vagy pedig lopva gabnáért adják el a tudatlan pórnöknek.

57. §. **Cigány.**

A cigányok ép úgy vannak elszórva a megyében, mint a zsidók, csakhogy kisebb számmal, és igen ritkán egy helyhez kötve. A cigányok foglalkozásra nézve háromfélék: zenészek, lócsiszárok és kolompárok, kik egymástól szerfelett különböznek és idegenkednek, holott egy természetűek, sötét, füstös, barna bőrűek, a szeszes italt nagyon szeretik ; ha ittak, végtelen nagy zajt ütnek egymásközt, rut civódásuknak nincs hossza-vége ; de amiint összeherelekednek vagy megverekednek, úgy ki is békülnek.

Hazugság, rimánkodás, csalás, legkiválóbb tulajdonuk ; többnyire vig természettel bírnak, holnapra nem igen gondolnak. Tréfát, gumyt ütnek egymásból is, leleményesek, talpraesett élceket szórnak.

Lakásuk, öltözetük piszkos, randa, gyermekeik egész vagy félmeztelenek, ezek egy kis alamizsnáért különféle bukfenceket hánynak, szentelenek, tolakodók. Ha az ember megszokja, sajnálkozik és neveti őket.

A cigányok földműveléstől, mesterségtől, katonáskodástól irtóznak, örökös kalandozásban lelik kedvüket. Vallástalanok, egy kis koma-ajándékért nem egyszer kereszteltetik meg gyermekeiket, háladatosságot nem tanúsítanak a legjótékonyabb koma iránt sem, addig tart a tisztelet, szeretet, meddig a cél el nem éretett. Apraja, ürege a hideget, éhséget bámulatos türelemmel állják ki.

A cigányok közt első helyen állnak a zenészek, kik

csupán hallásból megtanulnak egyik a másikatól hegedülni, s nagy ügyességgel a legnehezebb darabokat egész hévvel eljátszák.

A lócsiszárok vásárról-vásárra járnak, lovakkal kereskednek, beteg vagy hibás lovakat — elrejtve bajaikat — jó áron adják el.

A kolompárok tán a legveszedelmesebbek, kik egy kis munkakeresés alkalmával a házból értékes jószágot ellopnak, a gazdasszonyt többen körülveszik s míg egy része hazudik, addig a másik része dugdos. A tudatlan, babonás, hiszékeny asszonyokat, leányokat, kártyavetéssel, sok pénz felfedezésének titkával, hitegetésével annyira befonják, hogy őket sokszor ruháiktól, pénzüktől teljesen megfosztják.

58. §. **A lakosság.**

Amint eddig láttuk Bács-Bodrogh megyének lakossága vallás és nemzetiségre nézve igen különböző, mindazonáltal nem uralkodik közöttük valami szembeötlő sűrűlés, békességgel és kölcsönös szeretettel élnek egymással.

Ezen népek hosszú idő óta lakostársak, szoros összeköttetésben vannak, egymástól többféle jó és rossz szokásokat sajátítottak el, nem ritkán egy nyelven beszélnek, egymást tiszteletben tartják, egy történeti emlékek van. Ha ellenség támadta meg az országot, a közhazát, egymást segítve, iparkodtak jólétet biztosítani utódaik számára. De szükséges is, hogy e megyei különféle nép, kik egyenlő szabadsággal bírnak, egyenlően élvezik az alkotmányt, egyenlően viselik a terheket, jó és balsorsban osztoznak, mint testvérek tekintsék egymást, kiknek különben is mindenkor közös érdekeik vannak.

Minél műveltebb valaki, annál kevésbbé tudhatja embertársát azért gyűlölni, mert az édes anyjától más nyelven tanult beszélni, mert szokásokban, életmódban, ruházatban, vagyonban; vagy képzettségben tőle különbözik; mert tán másképp tanulta a keresztvetést csinálni. Minél műveltebb, tanultabb az ember, annál inkább belátja, hogy e rövid földi élet nem arra való, hogy egymásnak azt keserüvé tegyük, hanem a közös szabadság árnyékában egymást becsülve, békében élve, kiki gondoljon saját dolgára, családjára; így aztán a munka és takarékoság által jólétre vergődvén, mint megelégedett polgártárs áldani fogja azt az államot, ahol ily tisztességesen és becsületesen megélhet.

Amerika, az új földrész példányképe lehet az olyan terület lakóinak, hol különféle ajku, vallásu népek együtt laknak, mert ott senki sem bánja, akármiféle nemzetiségű vagy vallásu a velelakó embertársa, csak szorgalmas, munkás és becsületes ember legyen. Ott az iskolai közös asztal a műveltség szelid virága, melynek illatára sereglenek össze a különböző nemzetiségek gyermekei. Ott nem tanítják az iskolákban a pártvezérek — ilyenek ott nem is léteznek — meghagyásából a szegény, ártatlan, zsenge szivű gyermekeket, hogy ez vagy amaz a nemzet mily gaz.

A haza akkor állhat szilárd alapon, a fenálló kormány csak úgy tarthatja magát erősen, ha tudja, hogy az egész nemzet, az összes polgárság józan része támogatja, segíti; ha ezt vállalva tesszük, akkor a hazát közvetve tartós boldogságra juttatjuk.

Minden állam jóléte a törvény tiszteletén alapszik, hol az nincs, megszűnt annak ereje; a nagy szavakkal hangoztatott hazafiság anélkül csak üres szóhalmaz.

Mik az egyes nemzetiségek leírásában elmondattak,

ne véteessenek azok sértőleg, nem célzatból történt némely igazságnak őszinte felderítése, hisz nem mindenkire. nem minden családra alkalmazhatók; aztán mint mindenütt, úgy itt is vannak kivételek.

Befejezésül a hiúságot, csaknem általánossá vált fénytízést minden következményeivel együtt olyan méregnek tartjuk, mely a családi életet megmételezi. Ellenővszerül ajánljuk a tiszta erkölcsöt, jó házi nevelést, különösen az egyszerűséget.

A régi egyházi írók és bölcsészek a hiúságot ördöggyertyájának nevezték.

59. §. **Koronai kerület.**

E megyének mostani tiszai járása 1751—1848-ik évig az ugynevezett alsó-tiszai-koronai kerületet képezte, s a következő tiz községből állott: Martonos, Ó-Kanizsa, Zenta, Ada, Moholy, Petrovoszelló, Ó-Becse, Földvár, Turia és Szenttamás.

Történt, hogy I. Leopold alatt 1690-ik évben Csernovics Arzen, albániai érsek 40 ezer családdal — tartván a török leigázásától — a magyar földre beköltözött s az ország különböző részein, így például: Arad, Szeged, Pécs, Mohács, Fehérvár, Buda, Eger, Komárom és Győr vidékein ideiglenesen letelepedett. Négy év mulva, mint hogy sokan közülök békétlenkedtek, a bécsi haditanács rendelete folytán ezeknek meghagyatott, hogy a határvégekben, különösen Bács-Bodrogh vármegyében fegyveres őrvonalat képezzenek. Némelyek megszokott helyeiken maradtak, a községekbe beolvadtak.

A passarovici békekötésig az itt lakó magyarok s az ide települt szerbek katonai szolgálatban állottak, a

megyétől függetlenül kormányoztattak; de több országgyűlés által végre 1751-ik évben polgári lábra állíttatván, a megyébe visszakebelezettek, s rendes adózás alá kerültek. E kerület ekkor csak 34 portával rendelkezett, hadi szolgálataért nevezetes kiváltságokat nyert. A tiz község egy kerületet képezvén, lakossága bizonyos királyi adón kívül szabadon választott önkormányzattal, törvényszékkel ruháztatott fel, s lett kincstári birtok, királyi biztos elnöklése alatt pallós joggal ellátott uradalom, gyakorolván első folyamodásu uri széki biráskodását.

Az 1791-ik évben e kerület a kincstártól elvétetett és a munkácsi uradalomért cserébe a koronának adatott át. A karlovici és a passarovici békekötéstől fogva a magyar ajku lakosság is mindinkább szaporodván úgy, hogy most hét tizedrész magyar és három tizedrész szerb lakosa van e tiz községnek, földbirtokra nézve azonban csaknem arányosnak mondható.

Az 1848-iki év emlékezetes korszakot képez e kerületre nézve is, nemcsak azért, mert a kerület illetőségű megyéjébe bekebelezetett, hanem mert az uri hatóságot a IX. törvénycikkben eltörülte, dézma-fizetéstől is fölmentette. Eme jótéteményt a koronai kerület magára is alkalmazni vélte; azonban a korona, mint hajdani földesur, elég méltatlanul és jogtalanul beperelte, dézma-váltáságot követelvén rajta, holott e tiz község nem volt soha urbéri természetű, nem földművelés, vagy egyes iparcikk termesztése céljából népesített be, hanem ezen őstelep, mely örökös harcban, nyugtalanságban tölté életét, az államvégek megvédése tekintetéből telepített ide. A törvény szavait hozzuk védelmére: „Hol eddig dézma gyakorlatban nem volt, dézma és pénzbeli fizetés örökre megszüntetetik.“

Hosszas perlekedés után mind e mellett 1870-ik évben a községek saját kérelmére kölcsönös egység folytán, dézma és legelőváltás díjúl fizetett e kerület hat év alatt a pénzügyminiszterumnak egymillió háromszázezer forintot (1.300,000), melyet a községek maguk közt birtokarány szerint a következőképen vetettek szét: Martonos 69,485 frt 88 krt, Ó-Kanizsa 146,927 frt 90 krt, Zenta 281,322 frt 75 krt, Ada 125,433 frt 41 krt, Moholy 109,653 frt 11 krt, Petrovoszelló 80 540 frt 46 krt, Ó-Becse 183,764 frt 1 krt, Földvár 62,932 frt 78 krt, Turia 41,213 frt 54 krt, Szenttamás 198,726 frt 16 krt.

A kerület székhelye Ó-Becse volt, hol a kerületnek, mint megyének, berendezett, börtönökkel ellátott emeletes háza, határában 252 ker. láné szántóföldje, serháza feküdt.

A kerületi tisztviselőség és képviselőség, mely 1846-tól fogva csupán gazdaszáti testületet képezett, 1858-ik évben nevezetes alapítványt tett le állampapírokban; t. i. husz középtanodai és ezekkel párhuzamos intézetbeli tanuló részére 50 ezer frt alaptőkével ösztöndíjat alapított Rudolf korona herceg születésének emlékére; ezzel a kerület nevét megörökítette.

A váltásdíj lefizetése folytán 1877-ik évben a patronatusi jog gyakorlatát Ő felsége a király a volt kerületi társközségek római katolikus hitközségeinek adományozta, miután a patronatusi 150 ezer frt alap, melyből a kilenc rk. templom — Turián nincs rk. templom — és parochia fentartatni fog, nem csak kijelöltetett, hanem aránylag a kerületi pénztárból az illető hitközségeknek kezelés végett ki is adatott. Nevezetesen a patronatusi alapra kapott: Martonos 14 ezer, Ó-Kanizsa 17 ezer, Zenta 28 ezer, Ada

16 ezer, Moholy 14 ezer, Petrovoszelló 14 ezer, Ó-Becse 18 ezer, Földvár 14 ezer, Szenttamás 15 ezer forintot.

60. §. **Uradalmak és puszták.**

Az „Alföld“ déli részén, Bács-Bodrogh vármegyében, embertől és barontól télen csaknem elhagyatott pusztákon az éjszaki szél sokkal szabadabban süvölt, nyáron azonban a hőség nem oly tikkasztó, mint a községek közelében, hol ekkor a szép délibáb, áldásdus termőföld a gyönyörű liget, majd aranykalászos vetés díszíti a szép vidéket. Majd a távolban magas ágaskutakat szemlélve téres legezőkre jutunk, hol a csikósok, gulyások, juhászok a legező nyáj után az egészséges tiszta levegőben ide s tova ballagnak.

Ha a térképre tekintünk, csakhamar észreveszszük a bácsmegyei téres pusztákat, melyek közül legnevezetesebbek a szabadkai, a futaki, a bajsai, az ó-moravicai, mélykúti, a jankováci, a bajai, kisszállási s egyéb kincstári nagy puszták. De egyszersmind szemünkbe tűnnek a terjedelmes határok is, melyeken a tanyák sokasága néhol egész falvakat képeznek. Ilyen tanyák bőségesen láthatók a tiszai járásban, különösen a volt koronai területben s a tagosított községek határain.

A puszták, tanyák különfélék; van önálló adófizető puszta, mint például: Raszтина, — Kisszállás, Rév, mely újabban a községek közé vétetett. vannak, melyek önállósággal nem bírnak, de oly népesek, hogy parochiával láttattak el, ilyen Ad rján, Ludas; vannak végre esetélyebb népességű, de nagy kiterjedésű puszták, melyeken szétszórta ugyan, de gyönyörűen berendezett majorságok, uradalmi paloták, tisztii lakások, népiskolák, nagyszámban eselédházak, magtárak, egyéb épületek, s a legújabb gaz-

dasági eszközök láthatók. E jól berendezett tanyákon nem csak konyha-, gyümölcsös-, szőlős-, hanem angol díszkertek, szép fasorok, erdőcskék gyönyörködtetnek bennünket. Nemkülönbén a nemesfajú háziállatok, igavonó marhák s a baromfiak sokasága lepik meg az utazót, s bámulatra ragadják a városi lakosokat nyáron a szántóföldeken látott sürgés-forgás, kaszálás, a nagyszerű kazalok építése, az istenáldásának betakarítása. Ezeknél fogva senki sem tagadhatja azt, hogy e megye hazánk legszebb, legáldottabb vidékének egyike.

A korona az óbecsei uradalmat tiz községgel 1870-ik évig birta; a kamara magyar királyi kincstári birtok nevezet alatt az apatini, baracscai, szántovai, kissztapári, palánkai, kulai és a titeli uradalmakat 72 községgel 122,979 hold különféle talajú földdel, Kissztapár, Prekaja, Béla, Pekla, Gyúrity stb. nevezetes pusztákkal birtokolja. A bajai szép és terjedelmes birtok több részletben 1848-ik év után eladatott, melyeknek nagyrészt gróf Zichy F. Bódog, Kuhner és a belgabank vásárolta meg, e mellett több község magát az uradalomtól megváltotta, önállósította, kegyuri joga azonban a kegyuri terhek viselése tekintetéből még most is rendezetlen állapotban van. A futaki, mely jelenleg a legnagyobb uradalom, előbb gr. Brunszvik, most, gr. Chottek család tulajdona, melyhez Futak, Glózsán, Kiszács, Petrovác és Piros községek tartoznak. Bács, Bácsujfalu, Dérony, Csávoly községek és Kéles pusztá a kalocsai érsek uradalmát képezik. Topolya gr. Zichy Jánosé; Vojszka, Bogyán Gromon Dezsőé; Gara Kuhneré; Katymár Latinovits Illés és Jánosé; Rigyica a Kovács családé; Sztanisics város, Sári, Rávna, Rasztina pusztákkal báró Rédl családé; Almás báró Rudits József, Siskovits, Vermes, Antunovits és Kovacsits családoké;

Bajmok, Sándor és Ludas Szabadka városé; Adorján, Tetőhegyes Ó-Kanizsáé; F.-Sz.-Iván, Mélykut, Vaskuth gr. Zichy Ferráris Bódogé; Kunbaja id. b. Rudits Józsefé; Jankovác és a szép Kisszállás San-Martino grófnő- és Putehon bárónéjé (szül. Mayer), Madaras Latinovits Albiné; Novoszelló Cseli családé; Cséh Bezerédy Miklós örököseié; Kulpin Sztratimirovitsé; Temerin id. Fernbach Antalé; Bajsa Zákó és Vojnits családoké; Ó-Morovica Vojnits, Szalmási, Henrich és Szemző Antalé; Matheovics gróf Széchenyi Jenő uradalmához tartozik. Összesen 33 község magán uradalmaknak hódol.

Van még e megyének több régi nevezetes, nemes és birtokos családja, pl. Pilaszánovits, Szucsits, Odry, Knézy, Pinkovits stb. 1785-ik évben 3200, 1821-ben 4650, 1848-ban pedig 19900 nemes volt megyénkben, kik nemesi címeröket megtartva, ezen régi joguknál fogva szavazati joggal bírtak 1872-ig, habár tán némelyek mint vagyontalanok nem adózhatnak, vagy annyit legalább nem, mennyivel a törvény értelmében szavazatképesek volnának.

Önálló községek, melyek időközben magukat uraságaiktól örökösen megváltották, saját patronátusi joggal bírnak: Ada, Báthmonostor, Bikity, Borsód, Csantavér, Földvár, Martonos, Moholy. Ns.-Militits, Ó-Becse, Ó-Kanizsa, Pacsér, Petrovoszelló, Rém, Sz.-Tamás, Tataháza, Turia, Zenta, összesen 18. A többi 72 község a m. kir. kincstári uradalomhoz tartozik.

Csak 20 község határa tagosított, a legelő azonban az uradalmétól majd mindenhol elkülönített, főleg 1855—1865-ik évig.

A megyei pusztákon elszórt házak és lakosok száma mindenkor betudatott azon polgári község összegébe, mely-

hez közigazgatásilag tartozik, a terület azonban nem, minthogy legtöbb azok közül részint kincstári uradalmat, részint más önálló birtokos javadalmát képezik, melyek a községektől teljesen külön kezeltetnek; mint például Alpár, Irmova, Józsefháza, Tinójárás, Emusics, Szőreg, Pusztakunbaja, Felső- és Alsó-Roglatica, Bácsi-erdő, Duboka, Borota, Zsida, Kéles stb. Az ilyen uradalmi puszták területe több mint 70 ezer holdat tesznek, mely összeg hozzáadva a községek 1.627,211 és a kincstár 122,979 hold területéhez, egyenlő 1.820,310 katasztrális holddal, míg az utóbbi kataszteri kimutatás csak 1.774,598 holdat tüntetett fel, s így 45.612 hold területtel — ami számításumk szerint — nagyobb e megye határa. Sem az egyik, sem a másik összeg nem üti meg a mű elején kitett összeget. Megjegyzendő, hogy megyénk területe eddig a statisztikai leírásokban teljesen sehhol sem egyez.

MÁSODIK RÉSZ.

Bács-Bodrogh vármegye történelme.

A fejedelmek alatt.

Bács-Bodrogh vmegye régi története homályos, annyit tudhatunk, hogy mind a hunnok, mind pedig az avarok korában ezen vidék történetileg fontos volt, sőt honfoglaláskor nagy szerepet játszott, a hadjáratnak egyik fő súlypontját képezte. E vidék síkságát Árpád szemügyre vette és a pusztaszeri népgyűlés után előbb Bodrogh- aztán Bács-vára felé vonulva a Duna kanyarulatánál, a mostani Plávna helyén ütött tábort. Itt Árpád terjedelmes birtokot osztott el a fővezérek közt, kik innen Bulgária, Szerbia, Horvát- és Dalmátország elfoglalására indultak. Botond fővezér atyja, Kölpén, a mostani Kulpin mellett várat építtetett, mely később sok jó szolgálatot tett a nemzetnek.

Királyok alatt.

Kétség kívül a régi magyar királyok alatt e megye lakosai tisztán magyarok voltak, kiknek nehéz feladatuk jutott a honszerzés. Bács- és Bodrogh-megye, hogy mindig jelentékeny hely volt, mutatja az is, hogy szent László király Bodroghvárában, mely a mostani Monostorszegh mellett állott, hol egy nevezetes apátság is létezett, a

husvétii ünnepeket tölté, itt fogadá el a külországok követeit, a keresztes-had megtisztelő fővezérségét.

Salamon alatt nagyszerű ütközetek színheíye lehetett e megye, a király és Géza, László fővezérek között támadt viszályok alkalmával.

Bizanci (konstantinápolyi) császár XII. században Magyarországnek hadat izent, ekkor a nevezett várak kitünő szolgálatokat tettek.

A keresztes hadjáratban a külországi katonaság főleg itt gyűflekezett, ezeknek rakoncátlankodásai által a nép erkölcsileg és vagyoniilag sokat vesztett.

Negyedik Béla alatt a tatároktól nagy pusztításokat szenvedett ezen vármegye is; csak miután a hazának nagyobb belbajai szünedeztek, kezdett e megye is újból emelkedni anyagi és társadalmi tekintetben. Ekkor megyénkben több kisebb-nagyobb csatorna ásatott, Váradi Péter kalocsai érsek. kinek Bácsvárosa kedves lakhelye volt, 1497-ben Mosztonga medrének tisztítását sürgette, ő maga is sokat áldozott e célra, hasznosan hajókázható csatornává alakította át.

Bácsban királyaink is többször tartózkodtak, de ezenkívül nevezetes hely volt még Bodrogh-Háj-Sz.-Lőrinc, a mostani Szóna helyén, melyben prépostság, mint földesuraság létezett, mint a megye jelentékeny magyar városa törvényszékkel birt, hol azelőtt emberi emlékezetet felülmúló idő óta barátok lelkészkedtek, kiknek III. Béla neje új kolostort építtetett. Mátyás király idején Háj-Sz.-Lőrincen országgyűlések is tartattak.

Nevezetes hely volt még Apáti, Szabadka, Zombor és Baja. Voltak e megyének mindig nevezetes birtokosai is, első helyen állott a bács-kalocsai érsek, azután Maróthy, Czobor, Szentkirályi, Szilágyi, Pákai, Lévai, Koroghi,

Kökényesi; a tizenötödik században Brankovics, Korvinus János, Brandenburgi, Váradi, Szentgyörgyi, Vingarthi stb.

Zsigmond király nagyon sokat tartózkodott itt elővigyázatból Nándorfehérvár, a mostani Belgrád és Jaicának megerősítése végett, ki már nagyon tartott a törökök előnyomulásától; nem is ok nélkül, mert már 1439-ben Albert királynak teljes aggodalmat szereztek a törökök, ezért ő már itt gyakran táborozott.

Ötödik László 1456-ban Futakon országgyűlést tartott, ahonnan Nándorfehérvárt, Temesvárt meg-meglátogatta.

Dósa György, pórhad vezére, kurucok fejedelme 1514-ben, ahelyett, hogy a törökök ellen vezette volna csapatait, az országban, különösen az alföldön garázdálkodott. Lőrinc pap és Hosszú Antal alvezérek rabló-csapatai Bács-Bodrogh megyében is dühöngtek, de seregök Bánfy által Apáti mellett szétveretett.

Az utolsó Bácsban tartott országgyűlés 1518-ik évben volt II. Lajos király alatt, s nemsokára 1521-ben Nándorfehérvár a törökök kezébe került, és csakhamar beállott B. B. vidékére is a szerencsétlen török-háború.

A török uralom alatt.

Nándorfehérvár eleste után következett Szendrő, Szabács, azután Eszék, ekkor már e két megyében is beállott a gyász.

A mohácsi szerencsétlen ütközet után Budát, Magyarország fővárosát a török miután elfoglalta, Pestet, Budát felégette, a magyar foglyok nagyrészét megölette, visszaindult seregével.

Ekkor Ibrahim basa egyik törökhadat Szegednek Tisza mellett, Szulejman pedig a másik hadat Duna mellett Bodrogh várának indította, előbb ezt, aztán Bácsvárárt pusztította el, lakosait pedig felkoncolta. Péterváradnak tartván, Bács és Ujvidék közt találtató mocsárok közepette erős árokkal körített magyar táborra akadt, hova több ezer magyar vagyonával menekült; nagy veszteséggel bár, de végre ezt is áttörte a török nagy erő és a szerencsétlen védelemzőket kegyetlenül mind megölette. Ezután átkelt a Dunán, elhagyva emberben és vagyonban elpusztult megyénket. Hasonlóképpen járt el Ibrahim is; a Tisza vidékén talált lakosok kivétel nélkül, elengedhetlenül mind kivégeztettek vagy rabszolgaságba hurcoltattak.

Duna és Tisza közt megöletett nép számát négyszázezerre teszik, csak nagyon kevés volt képes futás által menekülni. Bács-Bodrogh vmegye, mely a mohácsi ütközet előtt a legnépesebb, legvagyonosabb volt, rövid két hét alatt teljesen kipusztított.

E szomorú körülmények közt támadt egy Cserni Iván, — a magyarok közönségesen fekete embernek hiták — ki Temesvár, Arad tájékáról ide tört, magát a köznép előtt szerb uralkodók ivadéának nevezte, gyűlevész nép élén mint vezér, mint szabadító lépett föl, először Szeged környékén hatalmaskodott, azután Bács-Bodrogh megyét foglalta el és a török elől menekült családokat jószágaitól megfosztotta, házaikból övéi által cárnak, a föld egyedüli urának kiáltatta ki magát. Szabadkáról Török Bálint jószágáról zsarnokoskodott, azonban 1527-ben Zápolya által leveretett.

Bács és Bodrogh vármegyék Ferdinand és Zápolya pártháboruja alatt nem nyerhették vissza előbbi rendezett állapotukat, sőt Zápolya halála után a törökök ismét meg-

szállották, ezután majd másfél száz esztendeig nyögött e két megye rabigában. Gondolhatni, mily szomorú sorsa volt e megyék lakosainak. A gazdák odahagyták faluikat, jószágaikat titkon az ország felvidékére menekültek; ekkor a törökök idehurcolt keresztényekkel, mint rabszolgákkal munkáltatták földjeiket, melyeket tulajdonuknak tartottak.

Nem csoda, hogy Bács-Bodroghmegye ugyszólván minden tekintetben így tönkrejutott. Számos község és pusztá a török háborúk által teljesen eltörültetett a földszinéről, legtöbbnek még csak a neve sem ismeretes.

A régi okmányok alapján a bács-kalocsai érsek a két megyében birtokolta többi között Csorva, Görk, Ötömös, Sóshalma, Bereg, Csicsó, Csekőföldre, Götze, Vizes, Vindvár, Aranyhalma, Szent-Mihály-Telcke, Korpád, Nagy-Hartha, Garab, Egres stb. — Egyéb egyházi testületeknek is voltak itt terjedelmes birtokaik, így például a veszprémi püspökségnek, a tilhanyi, a szentmártoni apátságának, az ó-budai, a veszprémvölgyi apácáknak. A többi nagybirtokosok akkori birtokáról részletes tudomást nem szerezhethvén, megjegyezzük, hogy nagyon sok kincstári és magánuradalmi helység, mint pl. Osztrova, Kalacsá, Pecér, Halmas, Jánosfalva, Gergely, Pethe, Hethes, Aranya, Busé stb. a fennevezett községekkel a török uralom alatt végkép elpusztított.

A török uralom után.

Az ország fővárosa 1686-ik évben a törököktől visszafoglaltatott, 1697-ben pedig Eugen hg Zentánál rajtok nevezetes győzelmet vívott, melynek folytán 1699-ben kötött a karlovici béke, 1718-ik évben pedig a passarovici. E két békekötés után tisztult e vidék is a törökök-

től s teljesen a magyarok birtokába került e két megye. Midőn e megyék újbóli szervezésére került volna már a sor, Rákóczy mozgalmai ide is elhatottak, 1703-ban Bácsvára általuk felgyújtatott, a császári hadsereg által pedig széthánytatott, mely most is rombau hever Mosztonga tövében.*

Miután a török uralom alatt igen sok birtokos magyar család végkép elveszett, azon javadalmak többnyire kincstári birtokba helyeztetek. A legfelsőbb helyről kiküldött birtokrendező bizottság előtt az illetők vagy utódaik birtokjogukat érvényesíthették, a teljesen gazdátlanul maradt birtok pedig királyi adományozás folytán vagy új tulajdonost nyert, vagy a kincstárnak birtoka lett, mely birtokok gyarmatosítás által új lakosokat nyertek. Nevezetesen Mária-Terézia alatt telepítettett 1740—1780-ig.

II. József által gyarmatosított 1780—1790-ig.

II. Lipót alatt települt 1790—1792-ig.

Mínt hogy e két megye határai annyi idő után már többé tisztába hozhatók nem lévén, 1768-ik évtől egyben helyettes főispánok által kormányoztattak ugyan, de 1802-ik évben törvényesen egyesítették. Bodrogh vármegyének utolsó főispánja ifjabb gróf Grassalkovich Antal volt.

Bács vmegyének főispánjai a mohácsi vész alatt volt Tomory Pál bács-kalocsai érsek, ezután Frangepán Ferenc, Széchenyi Pál, gr. Csáky Imre, Pataticz Gábor, b. Klobusitzky Ferenc, gr. Batthyáni József bács-kalocsai érsek ezután világiak által tölthetett be a főispánság, ilyen volt gr. Hadik András, Ürményi József, b. Podmaniczky József, gr. Gyóry Ferenc, Rudits József.

* Bácsvárának részletes leírását lásd „A bácsi r. k. plébánia száz éves emléke“, írta Balogh György, aiesperes és bácsi plébános, 1867.

1848-ik évtől a mai napig.

Gróf Széchenyi István, kit közönségesen a legnagyobb magyarnak neveznek, a tudományos akadémia, a gazdasági egyesület, a gőzhajózási társulat, a kaszinók s a nemzet életére, honunk diszére egyéb hasznos intézetek alapításával, melynek trespedő szellemét még 1825-ben kezdte ébresztgetni.

Memkülönben az emberi jogok egyik legjelesebb népszónoka, Deák Ferenc már 1836—1840-iki országgyűlésen az urbéri rendezés, a jogegyenlőség, a szólásszabadság mellett emelt nem egyszer szót.

Valamint Kossuth Lajos, részint hirlapjában sokszor gyújtó cikkeivel, részint elragadó szónoklatával tüzelte gyorsabb haladásra az oly nehezen mozgó nemességet.

Ezen örökre nevezetes három nemzetvezér honunk politikájában egy új korszaknak lettek megindítói.

Ha felütjük történelmünk lapjait, ha szétttekintünk kedves hazánkban, de anyamegyénkben is, sok nemeskeblű, önfeláldozó hazafira találunk még.

Az 1848-iki év volt az, midőn az idő változatos pillanatában — a szabad francia nemzet után indulva, mely ekkor már harmadizben rendíté meg a kormányrendszert — a pozsonyi országgyűlésen a magyar alkotmány megszülemlett.

Hü népeinek szabadságára támaszkodva, V. Ferdinánd akkori uralkodó koronás királyunk kegyelméből, István főherceg és nádor teljhatalmu királyi helytartó közbenjárására, gróf Batthányi Lajos miniszterelnöke alatt a független felelős magyar királyi miniszterium felállított.

A nemzeti színü (vörös-fehér-zöld) zászlók kifüggesztése mindenfelől hirdették a nagy ünnepet, s a magyar zsinóros öltöny viselése a nőknél úgy mint a férfiaknál általános lett.

A nagy lelkesedéssel fogadott alkotmány felett azonban csakhamar veszélyes felhők tornyosultak, a magyar-ellenes horvátok, szerbek, az erdélyi oláhok, valamint a felvidéki tótok nyugtalankodásairól hírek érkeztek a még teljesen meg sem alakított kormányhoz.

A népképviselési gyűlés határozatai királyi szentesítést nem nyertek, szóval a császári udvar nemzetiségi mozgalmak által igyekezett a magyar alkotmányt megsemmisíteni és a császári központi kormány alá visszahajtani.

A községekben a rendre való felügyelet a nemzetőr-ségre bízott, de egyuttal a törvények értelmében több honvédszászlóalj szerveztetett. Ez alatt Nagy-Kikindán, utána Ó-Becsén lázadás ütött ki, a szerbek a határőrvidékiekkel és szerviánokkal egyesülten Tiszántul, Alibunárnál, Tiszán innen — a megyék elnézésével — Szt.-Tamásnál magukat elsáncolták, a magyar kormány ellenében a császártól függésüket kiáltották ki.

Knicsanin Szerbiából tizezer harcost vezetett az ország végvidékére, kiknek nagyobb része sok fáradságot okozott a szomszéd megyékből is ide sereglett és az ujonnan felállított honvédeinknek, főleg megyénk délkeleti részén, kik Sz.-Tamást három oldalról, majd egy évig folytonos zár alatt tartották, Verbászon, Ó-Kéren és Kis-Kéren táboroztak.

Bechtold császári tábornok, ki a lázadókkal egyetértett, csak látszólag vivta a szenttamási sáncokat, maga

szolgáltatók nekik lőszereket, ágyukat, később a teljesen elkészült földerődőket Mészáros hadügyér sem vehette be.

Az ország lángba borult, a jámbor természetű királyt lemondásra kényszerítették, a nemzet védte szentesített törvényeit.

Midőn Danjanics hadtestével a közép-tisza mellékről, Vécsei pedig Bácskából kivonult, a magyar lakosok egészen a rácok dühének estek áldozatul. A megtámadott magyar lakosok elhagyva lakhelyeiket, a megye éjszaki részére, sőt ezenkívüli községekbe kénytelenítették menekülni. Legveszélyesebben folyt a népharc a Tisza mentében.

Zentán, 1849. február 2-án borzasztó mézszárlást vittek véghez a szerbek a fegyvertelen népen. De két hónap múlva Percel Mór vigaszt nyújtott a szorongatottaknak, Szt.-Tamást ápril 3-án bevette, ezután Ujvidékre sietett, honnan Nugent német táborát elűzte, s ezzel Péterváradot ostromállapotától felmentette; a felkelő lakosokat ezáltal lecsillapította, amennyiben támadásaikkal felhagytak.

Azonban Jellasics vert hadával a felvidékről Bácskába sietett szerencsét próbálni, amidőn újból felélesztette a már-már szunnyadó kedélyeket.

Percel Mórt Titelnél és a római sáncoknál két ízben is visszanyomta, aztán Péterváradot ürügy alatt bevenni megkísérelte; de a várbeli ágyuk, melyeknek tüzelése által Ujvidék nagyrésze leégett, visszariasztották őt. Ezután Zombornak tartva, július 14-én Vetter magyar tábornok őt Hegyesnél hatalmasan megverte és Szerémbe szorította. Guyonnak azonban úgy mint Percelnek a titeli fensik ostroma Káty és Villovánál nem sikerült. Nevezetesebb ütközetek színhelye volt 1848-ban még Verbász, Ó-Becse,

Szóregyh, Szabadka, Turia, O-Sztapár, Mossorin, Feketehegy, Szeghegy, Nádaly és Futak.

A magyar hadjárat a nagyszámu orosz betörések következtében mindinkább hanyatlott, sőt folytonos hátrálás által a haza önvédelmi harcában kifáradt, végre 1849-ben aug. 13-án Görgei fővezér seregével fegyverét letette. — Gondolhatni, hogy a magyar függetlenségi harc leverését mily irtózatossá boszuvágy váltotta fel. — Fátyolt vessünk ezekre !

Az események nagy szorongatást okoztak minden rendű magyar lakosnak, e mellett a leggyávább teremtmény is a magyar elleni gyűlöletének a legnemtelenebbül adott kifejezést. Hosszú, komor napok következtek be, elveszett minden mi előttünk szent volt, sőt reményünk is hosszú ideig homályban volt. A magyar nemzet gyászos helyzetében ama öntudatban és vigasztalásban élt, hogy megbuktatva bár, de becsületét megmenté, megőrizé, és hogy dicsőségét növelé, magatartásával magát a külföld előtt nevezetessé, az osztrák előtt pedig félelmissé tevé.

Az 1849-ik évben tehát megszűnt a magyar törvényhozási hatalom, helyébe az egyeduralkodó kormányforma lett életbe léptetve. A birói valamint a végrehajtói hatóság idegen kezekre bízott; a magyar nyelv a közigazgatás teréről leszorított, helyébe a német nyelv hozatott be az országba, az ősi intézmények, a vármegyék, az ember magasabb műveltséget jelentő polgári névvel együtt eltöröltettek, az ország kerületekre és járásokra — német kifejezésben — osztott fel, Bács-Bodrogh vmegyéje a temesvári kormányzóság alá került, Zombor a kerület székhelyét képezte, több nagyobb községben járási főnökök vezették egyenruhákban a közigazgatást a törvénykezéssel, a polgárok kényszerűségből teljesíték kötelességeiket, a

magyar ifjak jövője meghiusult, az egész ország némaságra lőn kárhoztatva, a megyei lakosok egyenlő sorsban részesítették.

Tizenkét évig tartó sanyargattatás után a fejedelem 1861-ik évben a nemzetet egyezségre hívta fel, hosszas alkudozások után végre-valahára a kiegyezésnek ama fényes sikere lett, hogy 1867-ik évben a fejedelem szokott ünnepélyességgel megkoronáztatott, a legedzettebb, a legtisztább érzelmű honfiakból a felelős m. kir. miniszterium 1877. febr. 18-án alakult meg, alkotmányunk visszahe-lyezett; hazánkból az idegenek az ideiglenességi állapot-tal eltávolítottak, a nemzeti zászlók lobogtak, a magyar ruha viselete ismét kedves divattá vált, a honvédelem fel-állítatott, a törvényhozás, a kormányzat, a sajtószabad-ság a nemzet kezére jutott; a futtában készült 1848-iki törvények átnézettek, helybenhagyattak, ujakkal megtol-dattak, a robot, dézsma 1848-ban, most a még fenma-maradt szőlődézsma is beszünttetett; a rideg bizalmatlan-ság megszűnt, a nemzetiségek jogos igényei kielégítették, a só ára leszállítatott, a népiskolák, a felsőbb tanintéze-tek rendeztetek, vasutak, csatornák építése komoly el-határozást nyertek. Szóval a kiegyezés után tette buzdu-lt a haza, bizalomra ébredt a koronás király.

Bács-Bodrogh vmegyének főispánja id. Rudits József, ki az ötvenes években bárói címet nyert, 1861-ben a megye székhelyén, a községekből oda sietett fényes küldöttség kíséretében magyszerű fogadtatásban részesült. Azonban a beállott ideiglenes állapot alatt ismét visszavonult a me-gyei tisztviselőséggel.

Az isteni gondviselés műve volt, hogy fenn emli-tett kiegyezés által a súlyos körülmények enyhültek, a le-igázott szellem, az anyagi érdek, a megingatott hitel és

bizalom általa mind eltűntek. Adja az ég, hogy a nemzet és a magyar országgyűlés folytonosan egy ösvényen járjon, s maradjon fenn a fejedelem és a nemzet közt a bizalmas viszony, hogy amily szívóssággal követelte a nemzet ősi jogait, oly szilárdsággal ragaszkodják királyához, az 1867-ik évben alkotott és szentesített törvényes alapokhoz, melyek az 1848-ik évi törvények némely hiányait pótolják.

A kiegyezés folytán a megye újból szerveztetett, a községi, a megyei tisztviselők, az országgyűlési képviselők választása, a polgári jog élvezete élénk mozgalmat keltett, új életet adott a megyei lakosoknak. Az ideiglenes állapotú tisztviselőség lehangoltságában a megyei termeket elhagyni kénytelenített, melyeket főispánságában ötven évet betöltött báró Rudics főispán tisztikarával ismét elfoglalt, de csak alig 3 évig állott a megye kormányzatán, aztán önkényt lemondott. Megemlítjük itt, hogy a megyei élet kihaltával az ötvenes és hatvanas években fölváltva Rudics, Pinkovits Ágoston, mint helyettes megyei kormányzó egész 1869-ig, ettől számítva egy évig Mihájlovits Miklós állott a kormányzat élén, mely után 14 hónapig üresedésben állott a megyei főispáni szék, míg végre alkotmányunk teljes visszaállítása után a főispáni méltóságra Mártonfy Károly 1871-ik évben emeltetett; bölcs kormányzata által szerzett érdemei maradandó emléket hagytak hátra a megyében úgy, mint a főrendű házban.

A m. kir. miniszterelnök ajánlatára ő felsége egyik régi nevezetes magyar nemes család ivadékát, megyénk nagyhirtokosát, Gomon Dezsőt nevezte ki a főispáni székbe, ki egyszersmind Zombor, Szabadka és Baja sz. kir. városok főispánja, kit hazánk és megyénk javára, diszére, állásában az ég sokáig tartson meg.

Baja, Szabadka, Zombor sz. kir. városok külön, Lénárd Máté főispán alatt 1873—1876 állottak, míg Ujvidék, a megyén kívüli Pancsova várossal, Flatt Endre főispánsága alatt áll jelenleg is.

Az országgyűlés által hozott törvényekre nézve, melyek minden megyét és lakost érdekelnek, megjegyezzük, hogy az 1848-iki törvények alkotmányunkat az általános szabadságra fektették, de egyszersmind a honvédelmi kötelesség és a közterhek viseléséről gondoskodtak; az udvari kancelláriát s a helytartótanácsot beszüntetvén, a kormányzat vitelére felelős miniszteriumot állítottak.

A népoktatásról szóló törvények 1868-ban hozattak, melyek a népműveltség előmozdításáról gondoskodnak.

A törvényhozás 1869-ben mondotta ki, hogy az igazságszolgáltatás elkülönítve és függetlenül kezeltesse a közigazgatástól.

A vmegyék közgyűléseiről, alakítása és hatásköréről az 1870-ik évi törvények intézkedtek.

A községek rendezése az 1871-ik évben hozott törvények alapján lett életbe léptetve, a községek oly szabályrendeleteket hozhatnak, melyek az országos törvényekkel s a megyei szabályokkal nem ellenkeznek.

Választói jog az 1848 előtt fenállott kiváltságokra nézve, jövőben nem állapítható; azonban azok, kik 1848. II. t. c. értelmében a régi jogosultság alapján 1844—1872-ig készített országgyűlési választói névjegyzékek valamelyikében be foglaltatnak, a választói jog gyakorlatában, saját személyükre nézve meghagyatnak.

Az ipartörvény 1872-ik évben hozott az ipar és kereskedés felvirágoztatására. Könyv- és nyomdák felállításáról az 1848-ik évben hozott törvények szólnak.

Az 1874-ik évi t. c. a métermértékek használatát elrendelte, mértéklitelesítés körüli eljárásra szabályrendeletet bocsájtott ki a m. kir. miniszterium.

Az új mértékek gyakorlati használata 1876. január elsején vette kezdetét törvényes határozat alapján.

A büntető biráskodásról hozott törvények 1878-ban nyertek szentesítést.

HARMADIK RÉSZ.

A községek részletes leírása.

1. Zombor.

Zombor 24,309 lakossal, szabad királyi város, a megye nyugati részén fekszik termékeny rónaságon, Duna és a Telecskai dombok közelében, alatta húzódik a megyén átvonuló Ferenc-esatorna. Régibb időbeli történetét a bizonytalanság homálya fedi, amit határozottabban róla tudunk, az 1541-ik évből veszi kezdetét, amidőn a törökök e várost is elfoglalták, s adófizetővé tették. Egy török pasának székhelye volt, ki 6–7 mecsetet építtetett egymásután. 1675-től egészen 1687-ig folytonos harc és küzdelemben állott a lakosság a törökökkel; csak a nevezett utolsó évben sikerült a török rabiga alól kiszabadulni, ezeket a városból kiűzni. Ekkor a környékben, tanyákon szétszórt lakosság lakhelyeit elfoglalta. 1690-ben a község újabb gyarapodást nyert Szerbiából. 1691-ben több száz zombori harcos Matkovich Dominik, akkori kapitány vezénylete alatt részt vett a zalánkeményi ütközetben; 1697. évben a zentai és egyéb ütközetben is segédkedett. A 18-ik század 2—3-ik évtizedében főkapitány volt bizonyos Brankovics János. A passarovici békekötés óta Zombor 1749-ik évig katonai őrvidéki község volt, folyton saját főkapitányainak igazgatása alatt állott; amidőn a polgá-

rosítás ideje bekövetkezett a zomboriak vonakodtak a megye jobbágysági minősége alá vetni magukat. Mária-Teréziához folyamodtak bizonyos kiváltságért, Jászság, Kunság szervezetéhez hasonló szabad kerületté alakítása-ért, azonban ez csak kis részben adatott meg, t. i. sz. kir. városi címet nyert, 1752-ik évben cikkelyeztetett be, de váltságul 150 ezer fitot Bécsbe kelle szállítani. emellett terjedelmes határa megnyirbáltatott, kinestári birtokba helyeztetett. Zombor határán egykoriban fekvő pusztákon most már több kinestári község fekszik, ilyen Kupuszina, Bezdán, Gákova, Krusélya, Sztanisics, Pacsér, Csonoplya, Kernya, Kis-sztapár, Ó-sztapár, Pr.-Sz.-Iván, Doroszló. E területtel kívánt Zombor szabad kerületté válni, midőn később Rédl álladalmi mérnök a jogtalanul megnyirbált város határát megszabná, az elvont pusztáknak visszaesatoltatása tekintetéből a város bizonyos összeg megfizetésére szállított fel, amelyet, midőn tulajdonának öntudatában megtagadott: a nevezett puszták — a mérnök buzgólkodásaiért tetemes pusztákkal megjutalmazásával — állami javakká lettek.

A város egy évtized óta szerfelett emelkedik, épületei között mindig legnevezetesebb a régi megyeház, a városház, az állami épületek, a nagy és kis kaszárnya; összesen 47 emeletes épület disziti, 250 lámpa világítja tágas utcáit, még 1874-ben komoly indítványok tétettek utkövezés és vízvezetés ügyében, piacát s két főutcáját már ki is köveztette. 1872-ik év óta van főgymnásiuma, a városban elég számú népiskolája, 1868-ik évtől a tanyákon több tanterme. Tizenhárom év előtt építeni kezdett r. k. új templom máig is csak tető alatt áll. A városi könyvtár 1858-ban alapított, csakhamar 7320-ra növekedett a kötetek száma. 1853—1869-ig e városnak volt 3 osztályu reáltanodája,

1869-ik évtől van vaspálya állomása, 1865-től távirtdája; 1845-től „Magyar olvasókör“, 1869-től „Polgári kaszinó“, 1845-től „Szerb olvasókör“, 1868-tól takarékpénztár 100 ezer firt alaptőkével, névre szóló 500 db. 200 firtos részvény, kereskedelmi és iparbank, tartama 1871—1921. alaptőkéje 300 ezer firt. Van két gyógyszertára — gyógyszerési gyűlés tartatott 1874-ik évben, célja volt sérelmeit feltárni, s tervezetét a közegészségi ügyekben érvényesíteni — régi idők óta egy városi- és egy katonai kórháza; 1856-ik évtől görög kel. vallásuaknak tanítóképezdéje, izraelitáknak nőegylete. Van itt állandóan katonaság, jelenleg egy zászlóalj gyalog, egy zászlóalj honvéd és egy század huszár békelétszámban; önkéntes tüzoltóegylet 1873-, lövölde 1871-, sörház 1800-, 2 gőzmalom, gőzfürdő 1869-, uszoda 1870-ik évtől fogva. A vasuti állomásnál ujonnan épített diszkert, egy rendszeres gyümölcsösrel egybekötve, — dalegylet, szini műkedvelői előadás élénkíti a vidám kedélyű, mulatni szerető, meglehetősen hazafiúi érülettel telt, békés természetű közönséget. A megyei hivatalokon kívül van itt kincstári jószágigazgatóság, adófelügyelőség, pénzügyőri biztosi állomás és illeték kiszabási hivatal. Az 1871-ik év elején alakult megyei gazdasági-egylet eddig majd Zomborban, majd Szabadkán tartotta üléseit; kár, hogy e nemes célu intézmény pártolás hiányában csekély eredményt képes felmutatni. A város terjedelmes határából 3251, a kincstár pedig 583 holdat birtokol. A vámházak összesen alig 5600 forintot jövedelmeznek.

A lakosság leginkább földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik, van azonban itt sok kalmár és iparos, kik áruikkal helyben és vidéken élénk kereskedést űznek. Van a városnak 4 országos és két hctivásárja, melyeket

a sírúin fekvő szomszédos községek benépesítenek. A várost az 1831-ik évi nagy kolera megrongálta, földár 1871. évben tizezer hold földet viz borított. Pusztái: Nenadies, Sikara, Bukóc, nem annyira népesek, mint rendezettek.

2. Szabadka.

Szabadka eredete fölött a legelfogadhatóbb forrásokul az általános magyar történeten és monographiákon kívül főleg három forrásra utalhatunk, s ezek: Verbóczy hármaskönyve; azután az itt helyi Üdvöztőről nevezett szt.-ferenciek „Historia domus“ cím alatt vezetett házi krónikája és végül: a város levéltára.

Az elsőbb megnevezett Verbóczy II. könyvének 14 cikke, 36. fejezete szerint: Szabadka — Zimonyi Deák Gábor közremunkálása által még 1400-ban lett szab. k. városa — habár Zsigmond magyar király ismét jobbágyi állapotra vetette vissza.

Ugyanis: ezen forrás szerint Zsigmond 1400. év után Boszniába menvén, ez alkalommal a királyi pecsétek elvesztek, mely pecséteket Deák Gábor a király titkára orozván el, ezekkel szabadította volna fel a Zimonytól nem messze eső Szabadkát.

Kétséget nem szenved, hogy bár — Vályi geographus szerint — négy ily nevű helység létezett is, és pedig kettő Hontmegyében, egy Békésen és egy Bácsmegyében: ez utóbbi lehetett azon helység, melyet Deák Gábor a királynak Zimony felé utaztában felszabadított.

Mert a felszabadított: egyenesen helységnek címeztetik, míg a többiek crösség, sánc és szabadpuszták nevezete alatt jönnek elő.

Hogy Szabadka már a mohácsi vész előtt mint hely-

ség létezett, az kitűnik a kalocsai főegyházmegye levéltárában létező egy iratból is, mely szerint Várdai Péter mint kalocsai érsek a szegedi kanonoknak így irt 1497-ben:

„A tized fizetésében makaesoknak tapasztalt szabadkaiaknak plébánosa szünjék meg isteni szolgálatot tartani mindaddig, míg a tizedet neki fizetni nem akarnák.“

Ha tehát a helyek távolságát Kalocsa, — Szeged — Szabadka közt tekintjük, mindenki előtt világos lesz: hogy azon Szabadkáról lehetett itt szó, mely most Bács s akkor Csongrádmegyében fekiüdt, és nem azokról, melyek Békés és Hontban helyezvék, annál is inkább, mint-hogy a Békés és Hontról címzett szabadkaiaknak a kalocsai érsek ép egy szegedi kanonok által mitsém irathatott.

Ezen Verbóczy forrás szerint tehát: Szabadka már 1400-ban létezett, sőt akkor bár jogtalan, de kir. várossá is emeltetett és csak 1440-ben helyeztetett vissza jobbágyi állapotra.

1497-ben pedig Várdai Péter érseksége alatt a tized megtagadása miatt a szegedi kanonok által meginttetett.

Nem lehet tehát ezekből mást következtetniük, mint-hogy Szabadka Magyarország régibb községei közé tartozik és méltán:

Mert ime a „*historia domus*“ is úgy emlékezik: hogy jeleire talál annak, miszerint azon helyen, hol most Szabadka áll, már a mohácsi vész előtt letelepedtek volt őseink, habár ezek iránt hiteles adatokkal nem is bírunk.

A mohácsi vész után — úgy mond e krónika — a törökök itt némely erősítvényeket emeltek, melyekről azonban szintén már keveset tudunk.

Az első hiteles értesítést a zentai csata után nyerjük, amidőn a fejedelem parancsolatjára és sürgetésére az u. n. szabadkai telep 14 sáncal körülvéttetik és a lakosok a határ védelmére köteleztetnek.

1693-tól 1741-ig Szabadka 4 kapitány által kormányoztatott, kik közül 3 a Szucsics családból való volt. Ezek a szegedi katonai parancsnokság alatt állottak.

Miután e colonia a török háborúban magát kitüntette, emiatt jutalmazáskép az uralkodó család is kitüntette vitézségeért s az 1741-ik évi 18. t. c. értelmében saját önálló hatóság és kardjoggal Szt.-Mária névvel kiváltságos kameralis mezővárossá emelte.

Ezen kiváltságos levél szerint 1743-ból május 7-ről a lakosság által lassan-lassanként elfoglalt akkoriban uratlan térségek Szt.-Mária mezővárosnak adományoztattak örök időkre.

A zentai csata után kezdettek az első telepítvényesek — kik legnagyobbbrészt dalmát eredetűek valának — a törökök által elzavart fajrokonaikból Dalmácia és Boszniából beédesgettetni, mely alkalommal számos görög nem egyesült atyánkfiai is Szabadkán, vagy mint később neveztetett: Szt.-Márián biztos menhelyet találtak.

Később a környékbeli helységekből magyar családok is érkezének, melyek azonban jó sokáig kisebbségben maradának.

Azon nagytérségi complexum, melyet Szabadka birt, ennek lakosaiból jobbára földművelőket teremtett, miből oly jólét támadt, hogy Szabadka 1717. 18 és 19-ben a kormánynak a török háborúban önkénytes ajánlatok által élelmi szerek-, lovak- és marhákban roppant segílyt adhatott.

Erdekes statistikai kimutatásul a városi levéltár nyo-

mán közöljük itt azon praestációkat, melyek Szabadka város kir. várossá emeltetését megelőzték, részben pedig követték, hogy lássák az utódok: miként e város ősei a haza szolgálatában vért és vagyont adva, mind anyagilag, mind szellemileg vajmi sokat áldoztak légyen s hogy ez áldozatokon lelkesedve, Szabadkának dicső multjához képest, a jövőben is fennen lobogtassák azon zászlót, mely őt a többi városok fölé emelé mindenha.

. 1737-ik és több éveken át a törökökkel háboruban Viddin, Mehádia, Nissa és Belgrádnál több szabadkai család fogságbai elhurcoltatásáért megváltási díj fejében tulajdonából ezüstben 16000 frtot fizetett; Futakról Temesvárra, tehát 18 mföldnyire a császári katonaság számára szükségelt lisztet, 80 lovat és 100 igavonó-marhát lakosai nem kis kárával tulajdon költségén és ingyen szállított; ugyan ingyen a cs. k. lovak számára 600 szekér szénát is Kanizsára szállított.

1739. és 1740-ben a belgrádi sáncok lerombolására 600 kézimunkást és ezek élelmezésére 36,000 frtot hat hónapra kiutalványozott, ugyan 1739-ben a lázadó oláhok lecsendesítésére egy lovas és egy gyalog századot mindenfelül felszerelve kiállított.

1742-ben a franciák és burkusok ellen négy századot minden felszereléssel s 150 paripát ingyen adott.

1743-ban pedig a cs. k. pénzügyminiszteriumnak, tulajdonkép pedig a börzének 12000 frtot fizetett.

1779-ben a szabad királyi címet megnyervén, ezért 266,666 frtot és 40 krt fizetett, ezenfelül 100 lovat és 5 ezer drb aranyat ajándékozott ő felségének.

1779 óta — hogy Magyarország szabad királyi vá-

rosai közé fölvétetett — nem lettek érdemei csekélyebbek, ugyanis:

1791-ben, midőn II. Lipót Magyarország királyává koronáztatott, a nemzethez illő hódolat bizonyítására, az ország rendei 50,000 darab aranyat ajánlottak fel; ezen összegnek reá eső részét megfizette.

1793-ban a franciákkal való háboru hevesen tartva, ezek elleni segélyül ő cs. kir. apostoli felségének 50 paripát, értéke 13,357 forintot ajándékozott.

1795-ben, hogy Szerémben döghalál — epemirigy — pusztított, a Duna melletti őrvonalon, Begécs helységében egy tisztviselőt és 100 embert mindennel ellátva kilenc hónapig tartott, kiknek feladatuk volt ügyelni arra, hogy a Dunán a pestis át ne harapódzék.

Szintén 1797-ben segedelem fejében országgyűlési 1796-ik évi határozatánál fogva 32 lovat adott, a törtszámot 57 frtban és 36 krban kiegészítvén.

Ugyanezen évben a franciák ellen általános fölkelés rendeltetvén, erre 13 lovast sajátjából fölszerelve adott.

1799-ben ő cs. kir. és apostoli felségének következő önkénytes segedelmet adott, u. m.: 147 pozsonyi mérő árpat, 1550 pozsonyi mérő zabot, azután 2578 pozsonyi mérő zab helyett, mérejét 32 krjával számítva, 1374 forintot és 56 krt; ismét 9207 frtot 1725 pozsonyi mérő zabért, nemkülönbén 1799-ben a háboru költségeinek fedezésére segély fejében 2280 frtot s a közös kivetés után 45 $\frac{3}{5}$ ökröt.

1800-ban a hadiköltségek fedezésére országos határozat következtében fennebb említett ökrök helyett 1000 forintot fizetett.

Azután önkényt adott: 1500 pozsonyi mérő zabot, 2294 forintot fizetve értve. Ezen évben és 1805-ben a többi insurgensekkel ő is fegyvert fogott az ellenség ellen.

1809-ben ajándékképpen minden felszereléssel 100 lovat adott, — 1000 pozsonyi mérő búzát, 1000 pozsonyi mérő zabot.

A Ludoviceumra ugyanekkor 10,000 forintot, mely célra egyes polgárai is adakoztak.

Ugyanez évben egy önkénytes lovas századot, és ezek fentartására 15 ezer forintot fizetett.

1812. évben az országgyűlésileg kívánt következő segílyt, u. m.: 5000 pozsonyi mérő búzát, 7500 pozsonyi mérő zabot; — nemkülönben királyi rendelet következtében 35 velitest*), 619 akó bort szivesen megadta.

1813-ban 42 velitest, a lovasok számára 17 lovat, 12 teherhordó és 6 szállítási lovat és 75 igavonó-marha árát adott segílyül.

Igy ugyanazon évben 589 pozs. mérő tiszta búzát, 3534 pozs. mérő kétszerest, 5900 pozs. mérő zabot, s mindezeket természetben szállította át Szegedre; szintén 1813-ban a hadjárat igényeinél fogva, fegyveren kívül mindennel ellátva 35 lovas katonát és 108 velitest áldozott Ő felsége segedelmére.

A francia háboru folytán 1814-ben 180 velitest, továbbá 1070 pozs. mérő tiszta búzát, 5787 pozs. mérő kétszerest, 6206 pozs. mérő zabot adott, a gabonát készpénzben fizetvén.

Királyi rendelet következtében 1815. évi március 29-én adott 862 pozs. mérő tiszta búzát, 4663 pozs. mérő kétszerest, 5000 pozs. mérő zabot; betanított 32 lovat, teherhordásra 27 lovat, nyergest 12-öt; velitest 90-et, külön a város minden földesur részéről 8 könnyű lovat, Bajmok, Csantavér és Sándor helységek részéről háromat.

*) A velitese k könnyű fegyverzetű katonák voltak, kik az ellenséget gyors rohamaikkal nyugtalanították.

Ime! emyi s hitelesen ki sem számítható áldozatokkal járult Szabadka csak 1815-ig a haza, a fejedelem segélyezésére, s mindez áldozatokat szívesen tette, mert megnyerte, mi leghőbb kívánata volt: Szabad királyi várossá lett.

Igen! a dicsően uralkodó Mária Teréziának jutott azon osztályrész, hogy Szabadkát nagyszerű áldozataiért megjutalmazza, s midőn ezt 1779. évi január hó 22-én eszközlé, s nevéül a várost Mária Teresiopolis névre engedé neveztetni, a hálás lakosság ennek emlékezetére a mostani Jankovits-féle ház helyén egy magasabb halmot állíttatott egy ily felirattal:

„Felséges és kegyelmes Mária Teréziának, a magyarok igazságszerető uralkodójának, a szabadkai polgárok, városuk szabad királyi várossá tétele, s a felséges uralkodó nevéül lett elneveztetéseérti hálájuk s hódolatuk örök emlékeül ezen halmot emelték 1779-ben“; — amely felírás és halomnak már ma nyoma sincs; a későbbi korb e nevezetes ereklyét onnan eltávolítván, s oda egy házat emelvén, melynek üres telkén egykor az ősök városuk dicső installatióját ünnepelték.*)

A legközelebbi múlt években buzdításul többek által száz éves szab. kir. város emlékezetére egy felsőbb gazdasági iskola felállításának legmértőbb cselekménye indítványoztatott; mely a gazdaságot jobb és gyümölcsözőbb

*) Van azonban Gábry K. tanujája tájékán egy rom, a Bugyi kocsma közelében, mely a török szomorú időkhől fennmaradt. A község egyéb nevezetességei közé tartozik azon zászló is, melyet 1848-ban a futaki csatánál a szabadkai nemzetőrök hoztak haza a szerb lázadóktól. -- Nevezetes még a kaponai hid a zombori úthán 1849-ben vívott csatáról. Van azonban itt egy halom, melyet Klárin, Grób-Klári sírjának neveznek, ki volt ez tulajdonképen, nem tudni, bizonyosan nevezetes személy lehetett, mert minden régi határjárási jegyzőkönyvben előfordul.

fokra emelné. Van e városban 3 rk., egy gör. kel. vall. parochia, az ág. evangélikusoknak úgy, mint a helv. hitvallásuaknak a szegedi anyaegyházhoz tartozó fiókegyháza. Sz.-Ferenc-rendü szerzeteseknek régi kolostora. — Szabadka legnagyobb része földmiveléssel és állattenyésztéssel foglalkozik, a város szépítésére legújabbán nagy gondot fordít a városi hatóság; iskola-ügye a legjobbak közé számítható, van főgymnasiuma, mely 1872-ben még katolikus jelleggel birt, 1874 óta iskolánének vezetése alatt leánytanodája, melyet az első nőegylet a hozzátartozott árvalázzal, 4 osztályu tanodával megtoldott, azóta is tetteges támogatásában részesíti. A nm. kalocsai érsek Haynald Lajos ő ex. az iskolánének gondozása alatt levő leánytanodára huszezer forintot, egy kalocsai kanonok ötezer, a káptalan kétszáz forintot adott, az építkezéshez utólagosan érsek ő nméltósága 3739 firtot adományozott; a felszentelést maga 1874-ben szept. 20-án bérnálás alkalmával ünnepélyességgel teljesíté. Az iskolaszék közbenjöttével a selymérnevelészeti oktatásra a város megszavazta a szükséges berendezést, ugyanakkor a bizottság egy gazdaszati intézet felállítását is ajánlatba hozta.

Vannak Szabadkának nevezetes pénzüntézetei, zálogháza, a kereskedelmi és iparbank tartama 1872—1962. kétszázézer forint alaptőkével, névre szóló 100 firtos részvény 50 firt befizetéssel százezer forint, a magyar-német céget jegyzik. Takarékpénztára 980 drb 100 firtos részvény és 301 drb 100 firtos törzsbetét, tartama 1869—1919., a magyar céget jegyzi.

Több és látogatott olvasó-egylete, nép-kör, iparos önképző- és segélyegylet, állami nőképző-intézete, 1870-től két lapja, 1873-től lövész-egylete, pénzügyőri biztosi állomása, vaspályája, melytől fogva folyó évben a városnak

köveztetése ünnepélyesen megkezdett, van itt gőzfürdő, 3 gőzmalom, szini-egylet, zenede a gymnasiumi ifjuság számára, 1877-ben alakult ipartársulata, dalegylet, polemizáló „Szubaticski Glasznik“ lap, ügyvédegylet, családgymolító-egylet, 1872-ben a postahivatal állami kezelés alá vétetett; van itt egy régi temetkezési társulat, 4 gyógyszerár, a város diszes erdeje, melyen kívül van még tágas faiskola-kertje, öt országos vásárja. hol szép lovak nagy mennyiségben árultatnak. van állandó színháza, s a város közelében a híres Pality tó meleg és hideg fürdővel, gyönyörű parkkal, a városban sok nevezetes épület, nagyszerű két tornyu templom, kir. törvényszék, járásbiróság, adóhivatal, közjegyzőség, többféle jótékony nőegylet, ügyvédegylet. 1877-ik évben aug. 5—10. a megyei gazdasági egyesület által termény-, gép- és állatkiállítás rendeztetett, számos kiállító nyert kitüntetést. Van itt 2 könyvnyomda, 2 könyvkereskedés, 5 ovoda, könyvtár, Fötvös-alap 40 ezer forinttal, Vojnits Máté-féle alapítvány 24 ezer, Széchenyi-alap 200, technikus ösztöndíj-alap 4000 frt. 1872-ben itt tartatott a honvéd-dandár-hadgyakorlat, hova a csongrádi 3., szabadkai 4., zombori 5., ujvidéki 6-ik gyalog honvédzászlóaljok, s egy osztály honvéd-lovas, egy szakasz utász s egy osztály szórlöveg, valamint a 12-ik számú dzsidás-ezred együttes közreműködése által kitűnő ügyességet, a nézőre szép látványt nyújtott.

Szabadka 56,323 lak. nagy határa sok gabonát, bort és gyümölcsöt szolgáltat, messzeterjedő pusztáin és tanyáin sok lakos, sok munkás nép csupán mezei munkával, szőlőműveléssel foglalkozik. Némely pusztája, mint például Tavankut egész falut képez — 1863-ik év óta kápolnája van — 2520, Kelebia 1660, Zobnatica 1085, Sebesics 1042, Verusics 588 lakost számlál. Ide tartozik még Tompa,

Radanovác, Györgyén. Pusztai iskola Tavankuton, Kelebián, Felső-Tompa pusztán, Mérgesen. Alsó-Csikerián és Ludas-Bibic-háton van. A város határában fekszik Ludas magyar község rk. parochiával, 3300 lakossal, kik leginkább kertészettel, dohány-termeléssel foglalkoznak.

Cholera 1831., 1855., 1856-ban, marhadög 1864-ben dühöngött itt.

Palityi tó rövid leírása.

A Palics vagy Pality tova fekszik Szabadka határában, ettől egy kis órányira kelet felől, lapályos és homokos térségen, melynek kerülete mintegy 20 kilométer, amint a tó nő vagy apad; eredetét a mult századból veszi, és pedig — állítólag — e helyen nyájaikat legeltető pásztorok, miután több kutat ástak volna, melyekből a felnyomuló víz az egész völgyet elborította, állandóan tó, némely bajok enyhítésére, javulására hasznos gyógyforrás képződött. A víz konyhasó és szénsavas szikéleg tartalmu, különösen a görvélyes kórt biztosan gyógyítja. Eme tulajdonság csak 1848-ik év körül vétetett figyelembe.

A városi hatóság által 1853-ban gyógyintézet állított, 1862-ben diszes épület emeltetett, előbb 32, azután még 31 szoba a szükségletnek megfelelőleg bebutoroztatott. Meleg fürdők számára tágas 18 szoba egy-két káddal, a legszükségesebb butorral, sürgöny-sodronynyal ellátatott.

A természetes palityi hideg víz gőzkazában hevítetve, kádakba szivattyuztatik, míg a szabadban fürdők számára a tó szélén felállított fürdőház egy zuluany-gépet, 22 kosáregy társas-tükörfürdőt és 48 öltözködő szobácskát foglal magában.

1860-ban 114 szobavendég, összesen 344 vendég volt a Palityon, ezek közt feltűnő sok, 136 görvélyes gyermek, s mindnyájára jótékonyan hatott a fürdő.

A szép fürdői helyiséget 70—80 hold területet képviselő, gyönyörű angolkert módra berendezett sétány, számos tekervényes, tiszta utáival északról, keletről és nyugatról takarja, maga a tó ettől délre sík tükrével, átlátzó vizével terül.

A sürti, magas, életerős, homokfüz, nyár- és akácfa-erdő észak-keleti szélét az alföld-fiumei vaspálya, nagyváradi-eszéki része metszi át, mely a vendégek számát évről-évre szaporítja, nemcsak a körvidékről, hanem sokkal messzebb helyekről is megkeresik e fürdőt a segélyt igénylő betegek, valamint szórakozást és vidor társalgást keresők nagy része, különösen a szabadkai közönség vásárnaponként, főleg ha kéjvonat indul, ezrivel szokott ott megfordulni.

Pality valóban a kiesebb fürdőhelyek egyike, a légfelette jó, üdítő, az éghajlat csodálatosan enyhe; kár, hogy mindezen felette hasznos és kellemes tulajdonai mellett eddig az országban nem eléggé ismeretes.

A fürdőintézethez szorosan tartozó helyiségeken kívül a tó körül több pompás épület diszkerttel van elhelyezve a vendégek elfogadására, ilyen a többi között b. Rudits Mór két villája és némely szőlő-birtokos esinos házikója; emellett a nevezetes fürdő és erdő tőszomszédságában több izlésteljes nyaraló ékesíti a Palityot, hol néhány évvel ezelőtt sivár homoktenger terült, ott most a legkiesebb kertek, a legszebb lugosok, gyümölcsfák diszlenek. Említésre méltó ezek közt az Aradszky, Budai, Kovacsics, Polyakovics és Millassin-féle kert, melyek

a vendégeknek, társas köröknek kellemes sétaélvezetet, a kertészet némely ágában hathatós ösztönt nyújtanak.

3. Ujvidék.

Ujvidék 19119 lak., Duna balpartján, a megye déli részén, Pétervárad irányában fekszik, csak 1690-ik év körül telepítettett, 1748-ik évben már királyi város lett; igen élénk kereskedelessel bír, nemkülönben az ipar leginkább van kifejtve, e város lakosai nemcsak megértették, de komoly figyelembe is vették a haladó kor intő szöveget, mely tevékenységre ösztönöz minden téren, Ujvidék és környékére nézve iparkiallitást rendezett 1875. aug. 15-én az ujvidéki iparegylet, a kiállítás 16 csoportra osztott, s igen jól sikerült. Ujvidék megyénk egyik legszebb városa, jól kövezett utcái, jelesebb köz- és magánépületei, a boltok kirakatai, gondosan eszközölt kivilágításai nagyban emelik. Van itt a bácsi gör. kel. vallásu püspöknek széke, felekezeti szerb főgymnasium, 1873-ik év óta m. kir. kath. főgymnasium, a kalocsai érsek bőkezűségéből egy leánytanoda célszerűen berendezve, mely a városi és az állami segélyben is részesítettett.

Folyó évi aug. 4-én a „Miasszonyunk“-ról nevezett iskolánének fiókszárdaja és kápolnája ritka innepélyességgel felszenteltetett, s a vezetésük alatti leánynevelő-intézet szept. 1-én megnyitattik; lételet a nm. érsek s egyházmegyei főpapság ügyszeretetének köszönheti, mely intézet Ujvidék leány-gyermekeinek oktatását és nevelését vezetni hivatva leend keresztény szellemben.

A lakosok ipar, kereskedés és földművelés mellett kerésszettel és halászattal is foglalkoznak.

A kereskedés, mely a Törökországba vivő és onnan átszállított cikkek és természetmennyekkel üzetik, nagy fon-

tosságn, melyet a Duna és a gőzösök hatalmasan előmozdítanak.

Határa termékeny síkság, még inkább lapály, szőlős kerteket az ujvidékiek a híres szerémi hegyeken szoktak tartani, hol gyönyörű házak díszlenek, melyekre már a városból kedves kilátás nyílik; az ott termett borral, ür-mössel, szilvapálinkával élénk kereskedést üznek.

Van itt különféle felekezetnek imaháza, a városi hatóságon kívül törvényszék, járásbiróság, adó- és illeték-kiszabási hivatal, magy. kir. pénzügyőri biztosí állomás, közjegyzőség, az egykor itt virágzott selymér-nevelés teljesen megszűnt élni, méhészet kezd emelkedni, 20—30 mmázsa méz, főleg újabb méhkezelés által nyeretik, fagy-és viz-kár 1876-, cholera 1873-ban kereste fel, vásárai nevezetesek, valamint a városi és népiskolai kert, melyekben sok vadonc neveltetik, nemesíttetik, de egyszersmind sok erdei és eperfa is ápoltatik.

Van tágas kórháza, iskolai és kaszinói könyvtára, „Matica Szrbska“ irodalmi egylete, könyvtára 5000 db., a szerb gymnasiumi könyvtár 3500, az állami gymnasium is, mely még csak keletkezésben van, már is sok jó könyvvel rendelkezik; van ovodája, tornászati iskolája, állandón katonasága, önkénytes tüzoltó-egylete, műkedvelői társaság. Dunán felállított hajóhid által történik a közlekedés.

Egy magyar, egy német és két szerb lapja, két könyvnyomdája és könyvkereskedése, dalárda 1869-ben alakult, van itt állami, polgári és szerb reáliskola, bácskai ipar-és kereskedelmi bank, „Első magyar ujvidéki előlegezési egylet“, nemzeti olvasókör, szerb színház, mely a reáltanodával mai nap még Omladina érzelmű, maga a város 1874-ben figyelmeztette a belügyminiszteriuntól, hogy

hivatalos nyelvül a magyart használja, s a hivatalos pecséteket magyar körirattal lássa el.

A városhoz tartozó pusztái közül nevezetesebb Klisza, hol iskola is van felállítva, de népes határvidéke egyszersmind Csenej, Rivica, Kamendin, Weisfeld, Seilova.

4. Baja.

Baja őskori történetének kutatásából tudjuk, hogy hajdan Frankovillának is neveztetett, s hogy némelyek a hatalmas rómaiaktól, mások pedig a galloktól származtatják ezen elnevezést, de bár honnét jó is ez, annyi bizonyos, hogy 1260-ik évben jelentékeny helyiség lehetett. a hova sz. Ferenc-rendli szerzetesek letelepedtek, kiknek hátramaradt irataiban Baja mindenütt Francovilla név alatt fordul elő.

A 15. század közepén már Vaia, Vaja, Baja név használtatott, ezen átváltozás épp csak úgy történhetett, mint Báth Bács, Vodrogh Bodrogh, stb.

Bajának legrégebb birtokosa tudtunkkal Maróthy 1468-ban, ennek utolsó ivadékában kihalván a család, Czobor birtokába jutott Mátyás király adományozása folytán, ki Baját a török uralomig birta, azután bizonyos Lévai családé lett.

A török kiűzetése után a királyi kincstár birtokába jutott, mely uradalmat Mária Terézia gróf Grassalkovichnak adta cserébe a kulai uradalomért, kinek özvegyétől Horváth-család zálogban birta, azután Zichy Felix vette meg, ki csak 1862-ig tartotta birtokában, mely évben a város 725 ezer frtért magát örökre megváltotta, mindennemű uradalmi földeket és épületeket, ezek közt 200 ezer frtba került uradalmi ménest egyéb jószággal átvette.

Hajdan a bajai uradalomhoz Báthmonostor, Bikity, Gara, F.-Sz.-Iván, Tataháza, Mélykut, Vaskut községek, Mátéháza, Borota, Zsida, Rém és Tinójárás puszták is tartoztak,

E rövid átnézet után vissza kell térniünk Baja né-mely történetére.

Baja 1696-ban szabadalmazott város lett, s a város rendezése megengedettett, 1714-ben e szabadalom megerősítettett és 3 országos vásártartásra engedélyt kapott, a szent-mihályi vásárt 1801-ben nyerte az uradalom, melyet 1844-ben 12 ezer pfrtért a város megvett, 1830-ban utcakövezet és parti vám szedésére kapott szabadalmat, 1858-ik évben kormányzási tekintetben önállósággal ruháztatott fel.

Baja Rákóczy hadai által 1708-ban elpusztított, 1839-ben pestis uralkodott felette, tüzvész által pedig többször számos köz- és magán épület elhamvasztatott, legborzasztóbb volt az 1840-iki tüzest, a kár ötödfél millióra tétetett, 5 templom, 1283 ház, 70 emberélet veszett a tűzben.

Baját a tatárok pusztítása sem kímélte meg, s hogy tisztán magyar város volt, az bizonyos, az elpusztult nép helyébe a tatárok eltakarodása után főleg dalmátok és szerbek népesíték be.

Van Baján 18169 lakos, r. k. parochia, (az anyae-
gyház 1765-ben épült), Rókus temploma s esimos kal-
vária; a várostól egy órányira dél felé van 1811-ben épült „Vodica“ kápolna, szent-kut, hova az ájtatos nép, főleg Mária ünnepekben járni szokott.

A gör. kel. vallásuaknak hajdan 3 egyházuk volt, most csak egyben tartatik isteni szolgálat. A hely. hitval-

lásuaknak valamint az ág. evangélikusoknak van anyae gyházuk, a mőz. vallásuaknak szép zsinagógájuk.

A szerzetes zárda a legrégibb épület, de diszes a városház, a nagy templom, a tanító-képezdei épület stb., nevezetes a kórház, a takarékpénztár, mely 1848-ik évben alakult 42 ezer frt alaptőkével, névre szóló 400 drb 105 frtos részvényre; kereskedelmi és iparbank. tartama 1868—1918, 200 ezer frt alaptőkéje névre szóló 200 frtos részvénynyel 120 frt befizetéssel, kölcsön-segélyző-egylet, tiz évre szól a tartam, a vagyon a fél millió frtot megközelíti.

E város — cimere Ádám és Eva a paradicsomban — utcái szélesek és egészen kiköveezve vannak, sőt a külvárosok kapuitól bevezetett utak is. Van itt 1835-től gőzhajóállomás, 1862 távirda, 1847 óta könyvnyomda, a második 1866 óta foglalkozik. 3 könyvkereskedés, két lap, Baja és Bajai Közlöny, az első lapja megjelent 1859-ben „Bajai Lapok“, 1866-ban „Alvidéki Lapok“, 1872-ben „Bács-Bodrogh“, 1874 „Baja“, 1878 „Bajai Közlöny“, 1822-ik év óta kaszinó és könyvtár, 1867 „Egyenlőségi kör“, 1861 olvasókör. 3 temetkezési egylet 1846-tól, előbb bölesöde, később kisdudóvó intézete 1853-tól, lövész-kert 1833-tól, három gyógyszer-tár, két kórház, a városé 1797-től áll 50,000 forint alaptőkével, a másik az izraeliták kórháza. 1852-ik évtől az első és csakhamar még 3 épült gőzmalma. csupán 5 száraz-malom, de a Dunán 60 vizimalom áll, 2 olajsutu. 1782. épült sörháza, 4 ecetfőző-műhelye, 1845. gőzfürdője, város erdeje, epres kertje, honnan évenként 1500 nemesített fa kerül ki, van 7 vámbháza, melyek 15500 forint jövedelmet hoznak; a városi hatóság nagy gondot fordított mindig a tisztaságra, a város csinosítására, említésre méltó épület felette sok van, ezek közül kimagaslik még az egykori

kastély, a takarékpénztári épület, a nagyszerű katonai lovas laktanya.

Baja a megyének legszebb kereskedő városa, igen jelentékeny forgalmi hely, gabnával, borral élénk kereskedést űz. Itt született Jelky András 1732-ben, meghalt Bécsben 1783-ban, ki mint szabólegény külföldön számtalan viszontagságokon keresztül uszván, nagy vagyonra és méltóságos hivatalra tett szert. Türr István, kiról a csatorna építések leírásánál melegen megemlékeztünk, Tóth Kálmán termékeny író, 1866-tól 1878-ig szülőföldjének, Baja városnak országos képviselője, kinek 25 éves írói jubileumára életnagyságu arcképe készítését a közgyűlés elhatározta; nemkülönben Bandl János, gymn. igazgató írt tudományos művei által stb. nevezetes. Baján megjelent munkák, Bandl János szerzőtől: *Jegecisme* 1850. *Természetradj* 1854. *Selyemtenyésztés* 1855. *Egy nő levelei* 1863. — Holub Mátyás szerző: *Latin szótár* 1864. *Görög szótár* 1865. — Korény-Scheck Vince szerző: *Bucle rendszere* 1876. — Mihálovits János szerző: *Illir nyelvtan* 1874. Dömötör Pál költeményei 1876. — Dr. Lövy Mór: *A roncsoló toroklob.* — Dr. Horváth Ferenc: *Unio* 1856. — Sebők József: *Hervadhatlan koszoru, a hervatag füzérhez.* — Dr. Ferency József: *Tompai Mihály jellemrajza* 1877. — Burnácz János: *Polgári házasság.* — Mladoniczky Ferenc: *Minek a pap.* — Dr. Szolmer József: *Homoeopathia ellen. A giliszta kórról.* — Sziládi János: *Egyházi beszédek.* — Popovics Döme, *Szláv nyelvtan.* — Dr. Barsch Samu, tanár: *Az ázalagokról.* Dr. Margalics Ede: *Palemon. Magyar közmondások. Koszorus költőink párhuzama.* Lakik állandóan e városban arcfestő, fényképész, képfaragó, hangszerkészítő, hajótulajdonos 15—20, évenként 260—300 hajó rakodik meg különféle gabnával.

Királyi törvényszéke 1873-ban felosztatott, 1874-ben Istvánmegye hitközség, Baja város törvényhatósága felterjesztésére Bajához csatoltatott. A városi közgyűlés számos üdvös intézkedései között 1874-ben bizottságot küldött ki polgári iskola felállításának, tervezeti javaslatának benyújtására. Van itt kereskedelmi magántanintézet, önkényes tüzoltó-egylet, egyéb jótékonycélu nőegylet, s több biztosító intézeti felügyelőség, pénzügyőri biztosai állomás, járásbírótság, adóhivatal, közjegyzői iroda.

5. Zenta.

Zenta eredete, mint minden megyei más régi községé, eléggé homályos, miután e vidék a török uralom alatt csaknem folytonosan csaták és küzdelmek színhelye volt, és semmi iratok sem maradtak hátra, melyek e község eredetét határozottan megjelölnék, ammyit azonban állíthatni, hogy Zenta — régebben Szénta — már a török uralom alatt pár századdal fenállott, ha nem is a jelenlegi helyen, de mindenesetre a 3—4 kilométernyire fekvő Oromi partokon, mit különösen igazolni látszanak a mondott török háboru óta még maig is található épületalapok, nevezetesen a határában fekvő kalocsai domb, és a körülötte elterülő szántóföldeken találtató régi alakú téglák, a csárdán felül az ugynevezett papszállása körüli romok. Hasonló épületmaradványokra akadunk Bátka hátrészen, melyek mind tanujelei annak, hogy e táj hajdan igen népes lehetett.

Az új lakosok e helyre leginkább a világhírű zentai ütközet után települtek, melyet Eugen savoyai herceg nagy győzelemmel vívott a törökökön 1697-ben, szeptember 11-én: ezen hadvezér három császárnak, u. m.: I. Lipót,

I. József és II. Károlynak volt legnagyobb támasza a bellázadások és küllháboruk viharos korszakában.

Nem lesz érdektelen, ha a zentai csatát főbb vonásaiban leírjuk. Eugen hg. Párisban született, gyenge testalkatu, de tüzes, bátor és jeles katona volt, ki első Lipót császárnak ajánlá fel szolgálatát, a császár alkalmat adott néki magát kitüntetni, ott volt Bécsnél, midőn a török ezt nagy haddal támadta meg, hol bátor magaviseletével a lotharingiai főhercegnek figyelmét magára vonta, s őt egy ezred parancsnokának nevezte ki; Mohácsnál az ő lovasságának támadása döntötte el az ütközet sorsát. Még a csataterőről küldötte őt a fővezér győzelmi hírével a császárhoz, kegyébe ajánlván őt. Az 1692-ik évben franciákkal folyt háboru alkalmával kapta az aranygyapjas rendet, a következő évben tábornagygyá neveztetett ki. Ezen férfin által Musztafa, török szultán, Pétervárad ostromában akadályoztatván, elhatározta magát, hogy egyet kerül, Zentánál átkel a Tiszán, aztán előbb Temesvárt veszi be, aztán a védtelen felső Magyarországot árasztja el seregével. De Eugen utána sietett, a huszárok által egy elfogott török alpasától értesült, hogy a szultán Zentánál hidat veretett, s hogy lovasságának egyrészével át is kelt, s hogy 100 ágyuval innen van a folyamon kettős sáncok által védve.

Estefelé lévén az idő, Eugen lovassággal és néhány ágyuval előre ment, s az adott jelre megkezdett a török tábor ostromlása, s habár golyózápor fogadta őket, különösen, midőn a sáncokhoz értek, feltartóztatlanul nyomultak előre a hősök, míg végre a sáncokat bevették.

Mig a tábor sáncai közt ily dühösen folyt a harc, Stahrenberg Guidó vezérlete alatt a sereg egy része ol-

dalvást nyomult elő, az ellenség hátamögé került s azt elvágta a hidtól.

Most már a törököknek lehetetlen volt menekülni ellenségeik fegyverétől. Midőn a török fővezér észrevette, hogy a hidon való átvonulástól el van zárva, új csatára akarta népét kényszeríteni, de a kétségbeesett ozmánok lekaszabolták őt több tekintélyes vezérrel együtt, és a belsáncokba vonultak. Eugen csapatai utánok rohantak, amidőn a törökök elvesztették minden bátorságukat, felhagyva az ellenállással, rémülten a Tiszafelé tolongtak, a meredek partról a folyamba ugrálván, ott lelék sírjokat.

Mire a nap leáldozott, a törökök vesztesége rémítő nagy lett. 20 ezernél több a csatatéren maradt, 70 ezret a Tisza sodort el, 5 ezer pedig elfogatott. Maga Musztafa szultán lázas mozdulatokban nézte tulpartról a csatát, a nélkül, hogy segítséget küldhetett volna. Sirt, futkosott, káromkodott, bőszülten tépte ruháját, majd szakálát, földre vetette magát, mérgében majd megpukkadt, végre álruhába öltözött és Belgrád felé futott. Emberei nem találván őt, elveszettnek vagy elfogottnak hitték, a tábort s a podgyászt odahagyva, rémülten és rendetlenségben futottak szét. Másnap Eugen átvezeté győzelmes hadseregét a Tiszán, elfoglala a tábort, azzal együtt 800 társzerket, 15,000 db ökröt, 7 ezer lovat, 160 ágyut, 6 ezer megterhelt tevét, a szultán sátorát, mely maga 50 ezer fítra becsültegetett, egy roppant értékű kardot, hadi pénztárt, több szerket csupa láncokkal terhelve, foglyok számára. Ez volt Eugennek, mint fővezérnek első s legdicsebb csatája, az országra nézve a legfontosabb, melynek eredménye volt a karlovici béke, melyben a szultán Magyarországról, Szlavoniáról és Erdélyről lemondott. E nagyvezér győzelmének örök emlékezte jeléül Zenta városában évenként nagy

ünnepélyességgel szokott megtartatni. A város alatti szigeten népiünnepély rendeztetik, hol sátrak emeltetnek, üdvölvések mellett felköszöntések, dicsénekek hangoztatnak.

Zenta 19938 lak. mint rendezett tanácscsal ellátott város, önálló járást képez, fekszik emelkedettebb tiszaparton, a lakosok itt is földműveléssel, állattenyésztéssel foglalkoznak, de vannak iparosok és kereskedők is nagy számban, sokan halászatból és fuvarozásból is élnek. Zenta a tanügyet dicséretesen karolta föl, számos népiskolái mellett van 1876 óta 4 osztályu gymnasiuma, leányok számára pedig 1870 óta 2 osztályu polgári tanodája. a tanyákon jól berendezett 2 tanterme, jótékonycélu nőegylete, 2 ovodája, női kézimunka iskolája, nagyszerű kórháza, temetkezési társulata. 1848-ik évben rendezett tanácsot kapott, 1851-ben beszünttetett, 1861-ben visszaállított, 1867-ben a város kérelmére újból beállított, de 1873. évben ismét rendezett tanácscsal láttatott el; a kibocsájtott aláírási ívet 1400-an irták alá.

Van itt járásbiróság, szolgabiróság, adóhivatal, telekkönyvi hatóság, közjegyzőség, az egész megyében elterjedt híri önkénytes kitűző tűzoltó egylet, esolnakázó egylet, koresolyázó egylet, gőzfűrlő.

Említésre méltó itt a Tiszán 1875-ben épült csinos állóhid és népkert, valamint a legujabban a város díszítésére fordított intézkedés, melyszerint a főbb városok módjára, a közlakosok javára, az ipar, kereskedés gyorsabb haladására a vizek lecsapoltatván: a kövezés megindított; már is szép jelei látszanak a gondosan elrendelt utak kövezésnek az előre törekvő tanács buzgólkodásának.

Van e városnak figyelmet érdemlő szini műkedvelői társulata, dalárdája, könyvnyomdája, könyvkereskedése és

ipartársulata, gőzhajó állomása, távirtdája, postahivatala és két pénzüintézete. Takarékpénztár tartama 1868—1898, alaptőkéje 120 ezer frt, névre szóló 1200 drb. 100 firtos részvény 50 frt befizetéssel. Zentai általános takarékpénztár a fenállott zentai népbankból 1876-ban alakult, 1873-tól 1906-ig, alaptőkéje 104,900 frt névre szóló 2908 drb 50 firtos részvény, a magyar-német céget jelzik.

I. Felső első járásbeli községek.

I. Baracska.

Bács-Baracska 3193 lak., szép magyar község, dunáig mellett Bajától két órányira délre. Van itt a kincstári uradalomnak roppant magtára, 4 nagy épülete.

A község határa fekvésénél fogva igen alkalmas a fatenyésztésre, továbbá sertés tartásra; homokos határán kevés, de jó szántóföldje, sok legelője és kevert fából szép erdeje van.

A lakosok földművelésen és marhatenyésztésen kívül mellékesen kosár- és lészafonással is foglalkoznak. A községhez tartozó hármass dunai szigeten a jószágnevelés jó hasznot hozó, valamint a halászat és a méhészet is. 1850. év körül a dohánytermelés igen virágzó volt, e helyett most búzát és kevés kendert vetnek.

Eladható gabnáját Bajára szállítja, epres-kertjében tizezer gyümölcsfa vadonc található. népiskolai kert hiányzik az egész felső első járásban. Van két tanterme és két vásárja.

Régenten szerbek lakták, 1730-ban Baranya és Somogyból magyarok települtek ide, de csak 1772-ben lett önálló község, azelőtt Csataliához tartozott.

Vizkára 1853, 1867, 1876-ban nagy volt, kolera 1864, 1866 és fagy 1866-ban rontotta, Határrészei: Piszkula, Mézes, Tiszta, Kotyó, Darudél.

Baracsától 2 órányira délnek fekszik Gyurity puszta csárdával, mely a közlakosság tulajdonát képezi.

2. Báthmonostor.

Báthmonostor 2019 lakos., Kisduna és Szurdok vize mellett fekszik, Bajától délnek egy órányira. E község a 14-ik században virágzó állapotban volt, földesura, bizonyos gr. Fusol lakta, ugyanakkor itt sz. Ágostouról nevezett szerzetes apátság is létezett, nevét e monostortól vehette fel, melynek némi nyomai most is láthatók közel a Dunához.

A jelenlegi község áttelepüléséről mit sem tudhatni egyebet, minthogy 1860-ban már r. k. parochiát kapott, tehát a pusztulás után gyorsan fejlődött. Az ó-faluból maradt egy emlékkő, mely művészi faragványa tekintetéből nevezetes.

A község lakosaiból alakult „Urbéri-birtok-társulat“ 1864-ben magát megváltotta, nemkülönben díeséretes a némely ügybuzgolkodók intézkedéséből 1868-ik évben létrejött népnevelési egyesület, mely szeretettel karolja fel az iskolai ügyet, van két tanterme, jókarban álló épületben.

A község határának felső része fekete, erős televény, sok gabnát és takarmányt megterem. Eladásra szánt gabnája Bajára szállittatik.

Van e községnek saját szükségletére a Kisdunán át kompjárása a kis és nagy szigetre. Erdőkben és rétekben hiányt nem szenved, a lakosok földművelésből és halászatból élnek.

A nép magyaros viselete és szokása egyszerű, jelleme dicséretes, kedélye nyílt és derült.

Határrészei Lapos, Sumor, Kispusztá, Alsóerdő, Feketebara, Pusztafalu. Nagyobb tüzeset 1855, 1864-ben, vízkár 1853-, 1867-, 1876-ban, fagy 1866, kolera pedig 1855-ben érte.

3. Béregh.

Béregh 2665 lakos., sokác község Bezdántól északra egy jó órányira fekszik, a baracskai Kisduna mellett; határa fekete, agyagos és termékeny, részben vizegyős, van itt fában, halban bőség, szőlőtőkéit a lakosság kiirtván, bora nem terem, 7 pálinkafőző kazán pótolja azt. Van két tanterme, kompjárása, kevés eladó gabnája, epreskertje Szántovával közösen, piaca Baja, Zombor, hova gabnát, fát és nádat saját nevelésü apró tüzes lovain hord be.

A községbe 4—5 száz német időközben telepedett le, s a sokác népnek nem vált kárára, mivel ahova németek települnek, ott a földmivelés előmozdittatik.

A község 1797-től veszi eredetét, lakosai Boszniából származtak.

Kolera 1849-, 1873-ban, fagy 1866-, marhadög 1840-, 1856-ban, vizár 1876-ban látogatta meg.

Van itt uradalmi épület, 443 hold erdő, őrház. Határrészei: Budzsák, Voszindol.

4. Bikity.

Bikity 3524 lakos., a branovai halmokon, hol hajdan szerbek laktak, most három nyelven beszélő magyar, német és bunyevác lakosokból áll.

E község 1657-ik évben Bokity név alatt fordul elő,

amelynek első szótagja ilir nyelven hahnot jelent. Szóbeli néphagyományából nevét a bajai ut szélére eső, de már rég elpusztult ó-szőlő árok partjain itt-ott elmaradt bükkfák cserjéitől vette volna, ami által Bükkös chevezést nyert; de amelyet az ide származott ilirek, kik saját vezetékek, úgy a községek neveit ics vagy ity utóraggal megtoldani szerették — mert másként kimondani a község neveit nem tudták — Bükkös helyett lett Bikics, utóbb Bikity.

A község földbirtoka a bajai uradalomhoz tartozván, hajdan Czobor, később Grassalkovich birtokába jutott, majd hédervári gr. Viczay, ezután gr. Zichy Ferraris Bódog birták egy ideig, míg végre 1862-ik évben minden uradalmi jog haszonbérleteivel együtt megváltás útján a község birtokába jutott.

Az egyházi dolgokban hajdan a bajai szerzetesek látták el a hiveket, 1731-ben a régi temető kereszt és a mostani nagy oltár helyén építettett fel egy kisdud templom, amely időben csak 266 gyónó-képezt számlált. 1756-ban egyházilag Almáshoz tartozott. 1780-ban épült föl a jelenlegi templom, nagyobbbrészt az elpusztult báthmonostori apátsági zárda és templom romfalak tégláiból. Ez időben lelkésze Csabicsovszky György volt, ki az évben hirneves méhészkönyvet adott ki, e buzgó pap egy szobácskából álló lakásának kibővítési költségeit miután sem a község sem az uradalom megtéríteni nem akarta, visszament Béreghre plébánosnak.

Füléptülés után Borsód, 340 ilir lakossal fiók-egyházává lett, az anyaegyház ekkor 1481 katolikus ilir hivel rendelkezett. 1871-iki országos népszámlálás szerint 3327 vegyes lakos találtatott. Ezen szorgalmas földművelő nép a bajai piacokon értékesíti természetményeit.

Említésre méltó az is, hogy anyakönyvei 1771-től, körlevelekbeni lajstroma pedig még két évtizeddel előbb veszi kezdetét. Itt káptalankodott 1816-ban Gírg Gy. pécsi megyés és 1848-ban Kubinszky M. felszentelt püspök. Valamint nevezetes sz. Erzsébet oltárképe, melyet Graszalkovich hg. 1779-ik évben ötezer forintért készíttetett.

Van három tanterme, egy osztály magyar, egy magyar-német és egy dalmát-német, a szükséglethez mérten egy negyedik osztálynak felállíttatása is kilátásba helyeztetett; a községi faiskola kevés fát tüntet fel. Van egy patakmalma, 1868. évtől postaállomása, határában Felső-Alsó-Major puszták, elkülönített uradalmi földek. Nagyobb tüzeset 1866. és 1868-ban, kolera 1855-ben és 1866-ban, marhadög pedig 1865-ben dühöngött.

5. Borsod.

Borsod 907 lak. 1781-ben telepítettett, sokáig mint kincstári pusztá szerepelt. 1815-ben Latinovits János de Borsod és Katymár, királyi tanácsos, kir. helytartósági iroda-igazgató, adományozás útján nyerte a királytól, azóta a Latinovits család tulajdonát képezi; jól rendezett uradalmi község, hol több kastély és diszkert látható. A mezőgazdaság legtöbbszörre eszeléség által végeztetik, a közlakosságnak csekély birtoka van, azonban a haszonbérlek sok földet munkáltatnak, községben egy, a pusztá két részében szinte egy tanítói állomás van.

6. Csataalja.

Csataalja 1482. Böde erdő mellett, 1752-ik évben Elzász és Lotringiából települt, a szorgalmas német lakosok földművelés és baromtenyésztéssel foglalkoznak, határuk részint róna, részint lapályos, a legelő csupa homokos

buckákból áll, kevés buzát, kukoricát, annál több zabot. rozstot termesztenek. Van két tanterme, egyikben német-magyar, a másikban németnyelven tartatik az előadás, az első osztályban nőtanító van alkalmazva. Vizsgálat alkalmával a község régi szokás szerint 25—30 frtot szokott a jelesebb tanulók között kiosztani. 1831., 1836., 1855. és 1863-ban nagyobb mérvű koleraeset és marhadög is fordult elő. Kinestári község, de kegyuri jogot maga az urbéri birtokos társaság gyakorol.

7. Dautova.

Dautova a baraeszkai Dunaág mellett 2949 lak., talaja különböző, találtatik agyagos, jó fekete termőföld és sok homok; a dunamentiben jegenye, nyár- és fűzfa erdeje több mint 300 holdat tesz, de mocsár és tófenék is sokat elfoglal határából. Nevét állítólag, mint hajdan tavas vidék, egy haldus tórol, a „Dejótó“-tól vette. Határrészei Kajla, Böde, Igal, Kétágúhegy, Adókut és Homokmező. — A megye költségén felállított dunai régi védtöltés háromszáz hold földet mentesített. Józan, szorgalmas, mérsékelt kedélyű magyar lakosai földmivelés mellett sertéstenyésztést is üznek, és halászzattal foglalkoznak, a dohánytermelés legújabbán náluk beállított. Van 1870-ik évtől postaállomása, kevés tűz és vízkára volt, kolera 1832. és 1864-ben sokat pusztított.

8. Gara.

Gara, még 1744-ben telepített, német, bunyevác és magyar község 3878 lak.; Bajától délre fekszik két órányira a zombori országúton, eredeti lakosok bunyevácok, kik mindinkább fogynak, a jelenlegi kegyura Kuhner Dávid, kitől a kegyuri terhek viselését jogaival a róm.

kath. hitközség átvette. E községnek van régi időktől fogva postaállomása, három jól felszerelt iskolája. Vízkára volt 1876., fagy 1866., kolera 1873-ik évben. A község alatt egy egészségtelen posványosság húzódik, mely az epelázt terjeszti. Szokott itt két szakasz dzsidás lovasság tanyázni.

9. Gákova.

Gákova szépen épült német község 2251 lak., 1765-ben Württemberg Pfalz és Elzászból leszármazott lakosok utódai, postahivatala egyidős a községgel, földje a kincstárétól elkülönített, határa termékeny, mindenféle gabnát bőven terem, melynek nagyrésze Zombor, Baja és Bezdánba szállittatik. Van két tanterme, epreskerje és borkereskedése, sok tízeset fordult elő benne, kolera 1836., 1849-ben, marhavész 1834-ben kereste fel. Határrészei: Oberweingarten, Koluth-Acker, Kapellen-Acker, Hübel és Bradovics.

10. Katymár.

Katymár mezőváros 4935 lak., Kigyós-ér mellett, Bajához délkeletfelé 3 órányi távolságra Latinovits János és Illés testvérek birtoka. kiknek itt diszes kastélyaik, melyeknek egyike emeletes, s egyéb uradalmi épületeik vannak, igen nevezetes kertekkel. A lakosok németek, bunyevácok és magyarok, ősi település a bunyevác, Dalmátországból. Hogy mikor telepítettett a község, nincs tudomásunkra, annyi bizonyos, hogy a török elűzése után a kamara által lón telepítve, 1748-ik évtől említettik, s 1798-ik évtől a Latinovits család birtokában van. Földje fekete, könnyebb agyag, jórésze homokos, legelője, takarmánya, bora, gabnája bőségesen terem, legtöbb tisztabuzát és zabot ad el, leginkább Baján. Van kellően felszerelt 4 tanterme, olvasó-egylete 60 kötet könyvvel, uradalmi intéző,

ispán és kulcsár, van itt egy gőzmozdony, mely télen két kőre örül, nyáron csépel; az uradalom földjén egy Priszpa nevű tó; a községet 1855-ben bántalmazta.

Katymár határában fekszik Szanac pusztá, melyben egy tanterem van berendezve, hol egy katymári tanító időközben tanít; emellett Válics, Telecska nevű csekélyebb népességű puszták.

11. Koluth.

Koluth a Kisduna és a Kigyós-ér közelében 2531 lak., a kincstári uradalomhoz tartozó német község 1780-ban Bádenből ide telepített, munkakedvelő, takarékos lakosai fekete homokkal kevert termő agyagos, dunai védőtöltés által megőrzött határukban földmivelés, szőlő, fa és kendertermeléssel foglalkoznak; halászat és sertésnevelés is fontos kereseti ág. Van két tanterme, vasárnapi ismétlő iskolája, epreskertje, — mely egyuttal községi faiskola, honnan 2—3 száz különféle fajú nemesített fa kerül ki, 658 holdból álló kincstári tölgy és cserfaerdő; Bajára, Zomborba 4—5 ezer hliter gabnát szokott évenként elárusítani, 1867-ben 66 ház a tűz áldozata lett, 1849-ben augusztus és szeptember hónapban 250 egyén halt el kolerában. 1752-ik év óta, mint önálló község említetik. Határrészei: Felsőkukoricaföldek, Vattovasziget, Godecsova, Birnbaumi szántóföldek, Ószőlők és Feketeerdőszőlők.

12. Krusevlya.

Krusevlya Zombortól éjszakra két és fél órányira fekszik, 968 lak. Elszász és Lotheringiából gyarmatosított 1780-ban, e józan és szorgalmas németiség kék posztó, magyar szabású felső öltönyben, korlovány eszimbában,

kerek kalapban jár; szántóföldjük, mely részint fekete, részint sárga föld, többnyire pedig székes és lapályos fekvésű, kevés gabnát nyújt, tenyésztett eper és nemesített gyümölcsfákból minden évben 2—3 száz darabot oszt ki a község a közlakosság között. Tanköteles fiúk és leányok mind szorgalmasan járnak iskolába, kivétel nélkül. Nevezetes szokás, hogy vizsgálatkor a jelesebb tanulók ösztönül néhány forint árú mézeskalácsesal jutalmaztatnak. Szép mellékes jövedelmet hoz a községnek a divatba jött lótenyésztés. Ritkán üt ki a tűz, kolera azonban 1831-től fogva négyszer bántalmazta. Határrészek: Felső-, Alsó-földek, Inspektorátus-rétek, zombor-határbeli-rétek és káposztaföldek.

13. Rigyica.

Rigyica 3735 lak., nemes Kovács család uradalmához tartozó magyar, német és szerb újabb község a Kigyós ér mellett; Würtenbergből, Bádenből 1800-ban gyarmatosított, valamint a szomszédos községekből főleg a magyarok az időtől fogva települtek ide. Van három kath. és egy szerb nemzetiségi iskolája, postaállomása, két patakmalma, régi sörháza, jófajta fekete földje, több uradalmi széképület, melyekhez a községi határnak nagyobb fele tartozik, az uraság sok nemes fajta juhot tenyésztet. 1871. évben vízkára, 1876-ban fagy, 1873-ban kolera érte. A fatenyésztés és mezőgazdaság iránt a nép s az uradalom érdeklődést tanúsít. A Kovácspusztán okszerű gazdálkodás követtetik.

14. Szántova.

Szántova sokae-magyar község 3152 lak., a sokacok Boszniából 1715-ben, a magyarok a dunántuli vár-

megyéből időközben ide települtek, fekszik kis Duna, Tápcsatorna mellett Bajától 3 órányira, kincstári község uradalmi épületekkel, van itt uradalmi ispánság, erdészeti hivatal, szolgabíróság, 1869-ik évtől postaállomás, népiskolai két tanterem, kompjárás. Tűz- és vízkár tömérdek volt ez utóbbi években, a dunai védtöltés eddig nem dacolhatott a rohamos vízárral. A nép földművelés mellett sertésneveléssel, fa- és nádvágással, halászáttal javítja helyzetét.

15. Sztanisics.

Sztanisics még 1802-ben lett mezőváros, fekszik Zombortól éjszakra 3 órányira, 6434 lak., báró Rédl Béla és Lajos birtoka, van 4 rk. és egy gkv. iskolája, amazok felszereléséhez a jelenlegi plébános legnagyobb részben maga járult. Van továbbá itt uradalmi tiszttartóság és két gazdászati ispánság, olvasó-egylet, posta 1854-től, gyógyszer-tár 1861-ik évtől, két hold epreskertje; kolera 1831-ik évtől ötször kereste fel; földje jó fekete, kötött. Sok tiszta buzát, zabot és kukoricát természetnek a vegyes ajku lakosok, piacvidéke Zombor, Baja. A község a mult század közepén telepítettett Baracsán és Dautován lakott szerbekből, csak később jöttek a tótok a felső megyéből, kik itt elmagyarosodtak, németek különböző tájakról, ezek egymás nyelvét elsajátították.

Rasztina e város uradalmához tartozó — eddig puszta — holott önálló, adózó községet képez, a Kigyós metszi keresztül, Bajától Zomborba vivő országuton fekszik báró Rédl család birtoka, földje jó fekete, homokkal vegyítve, van itt uradalmi kastély díszkerttel, kitünő gazdasági eszközök, tisztviselőség, 20 ház, 3985 hold föld, jól felszerelt magyar iskola, mely 1872-ben szerveztetett,

1854-től nevezetes gőzmalom, patakmalom, szesz- és ecet-főzde. Rasztina egyházilag Szántovához tartozik.

Sári puszta közel a vaspályához, területe 1656 holdat tesz, az uradalom a közlakossággal együtt 1871-ben iskolát állíttatott; utolsó postaállomás Bajmak.

16. Vaskuth.

Vaskuth német, bunyevác és magyar, 4660 lakosból áll, 1763-ban tisztán búnyók lakták, 1800-ban németek jöttek be ismeretlen vidékről, felsőbb német községekből, anyakönyvei 1771. évtől szólnak, kegyura gr. Zichy Ferráris Bódog, — állíttatik — míg a község önmagának tartja azt főn, s így nem határozható meg, hogy e község uradalmi, vagy önálló kegyuri joggal bír, annyi bizonyos, hogy az összes határ a közlakosságé, másnak senkinek itt birtoka nincs. Van 7435 hold szántóföldje, 2187 hold legelője, 908 hold szőlője, négy tanterme, 1 német-dalmát, 3 német-magyar előadási nyelvvel. 1869-ik évtől postaállomása, olvasóköre és iskolai alapítványa, Matkovits egykori pléb. és kalocsai kanonok hagyatékából. Földje homokos, tenyésztett gyümölcsfák évenként elosztatnak a lakosok között, ezek a gabnán kívül jóminőségű káposztát is természetnek. Gara felé határában sáncféle halmok látszanak, népmonda szerint a török háboruban védművektől szolgáltak. A községtől északkeletnek a bajai határszélen egy mocsár terület el. mocsár-csatorna nevezet alatt.

Vaskuthtól nyugatra országút mellett „Pacsiahara“ nevű puszta, csárda fekszik a községtől 15 percnyi távolságra.

II. Felső második járásbeli községek.

I. Almás.

Almás községének eredetére nézve kimerítő, biztos adataink nincsenek, azonban, hogy Almás nevű helység, mai mezőváros határában a mohácsi vész előtt valószínűleg már létezett, s hogy azon helység, melynek nyomain a várostól nyugatra a Kigyós posvány mentiben, nagy kiterjedésben most is látszanak, alig szenved kétséget. Igazolja állításunkat a község levéltárában feltalált 1728. évi összeírás, mely felemlíti azon helység különféle viszonyosságait, melyszerint az akkori Almás, mint népes hely 1703-ban Rákóczy-féle harcokban elpusztulván, 1711-ben ismét benépesített, de az 1716. évi törökháború folytán a lakosság elszélyedt, Almást a régi helységet 1719-ben végkép elhagyván, a közelfekvő Radonics pusztán a mai Almást alapítá.

A régi Almást kétség kívül magyarok lakták, kik a törökfoglalás alatt részint menekültek, részint foglyul estek, vagy később a Rákóczy harcokban a labancok által elűzettek, ezt a magyar helynév, s azon körülmény, hogy az itt lakó bunyevácoknak, helységre vonatkozó hagyományaik a törökfoglalás, vagy a Rákóczy harcok idejéből nincsenek, igazolja. A város mostani határának egyes részei régenten külön pusztákat képeztek, vagy talán egyes községek határai voltak, miket a még most is meglévő határdombok következtetni jogosan engedik. Ilyen Gradina, Smilyevác, Radonics, Duboka, Perlakovics, Dzelatusa, ezek azonban nem lehetnek régiebbek a bunyevác településnél. Vannak ezeken kívül Ó-Anna, Lapos, Családos határrészek. Az említett Gradinán, a községtől éjszakkeletre vár vagy nagyszerű kastély lehetett, melynek ma-

radványai a bunyevácok letelepedésekor még állottak; az említett helyen nagy kiterjedésben látszó árkokatnyomok és a földben találtató téglá- és kőtörmelékek, annak valószínűségét bizonyítják. 1728-ban a község kizárólagosan bunyevácokból, összesen 21 családból állott, később Németországból, különösen Tricz, Luxenburg, Preisgran, Lotharingia és bajor Pfälzből jött német bevándorlók népesíték be a községet.

Almás idősb báró Rudits József, Siskovits Tamás, Kovács, Antunovics és Vermes családok uradalmához tartozik, 1804-ben lett mezőváros, fekszik Baja és Szabadka közt az elsőől 4, a másodiktól 3 órányira. Diszítik a várost a földesuraságok csinos lakházai, községi és magán szép épületek, a báró diszkertje, az utcák tisztasága. Szolgabíróság, közjegyzőség, járásbíróság székhelye, 8193 lakosa. Van itt 1855-ik évtől postahivatal, 1862-től távirala; kaszinó 160, népkör 75 könyvvel, népnevelési egylet, gazdasági egylet a földbirtokosokból alapítva, mely lófuttatást rendez, ünnepélyesen jutalmakat oszt, gazdasági rendszerről értekezik, célja nemes; gyógyszertár 1837-től, kórház 1856-tól, epreskert, faiskola, tornahelyiség, nyolc tanterem; előadási nyelv 6 osztályban német, egyben magyar-német, egyben dalmát-német, az iskolák felszereltettek, a tanítók fizetése emeltetett. Kár, hogy e derék község német iskoláiban a magyar nyelv figyelmen kívül hagyatik.

Átalán a más ajku, különben magyarérzésű lakosság tanodáiban a hazai nyelv ápolásban nem részesítettik. — Honnan származik e hiba? Almás határa nagy és dombos, keletfelől homokos, mely legelőül használtatik, ritkán akác és homoknyárfával van beültetve, homokja bortermelésre, legelője pedig marha és juhtartásra igen

alkalmas; van azonban kender és gabnatermő jó földje is. Határában van a bővizű Sós vagy Ilka tó. A lótenyésztés az uraságok és a közlakosság figyelméből mindinkább emelkedik; csapásai közül megemlítették az 1866., 1876-ik évi fagy, az 1873-iki kolera. Gabnapiacsa most inkább Szabadka, mint Baja, a nép józan, békeszerető, s fáradhatlan munkás.

Pusztá-Kunbaja 4930 hold jóminőségű földdel szinte ezen uradalomhoz számittatik, nevének megfelel, amennyiben nincs lakossága.

2. Bajmok.

Bajmok 6446 lak., Szabadkától délnyugatra, mintegy 3 óra járásnyira, három nyelvet beszélő lakosai, főleg Szabadkáról, mint az uradalom kebeléből, melynek határában e község a törökuralom után alakult, 1786-ik évben települtek; emellett a németek honunk különböző helyeiről vándoroltak ide. Postaállomása még 1800-ik évtől fogva van, 6 tanterme, magyar, német és dalmát nyelv két-két osztályban tanittatik; kaszinó, iskolai könyvtár és alapítvány, kórház, vasárnapi inasiskolája, két szélmalma, 20 száraz, 3 kender, 1 olajsütőmalma, a község kivilágítására 48 utcai lámpája van. — A község kegyura Szabadka, 4204 hold földet, a nagyvendégfogadó épületet, a kisebb királyi haszonbérleteket birtokolja. Földje barna, agyagos, nagy határában legtöbb zab, buza, árpa, kukorica termesztetik, nemkülönben a julitenyésztés is virágzó állapotban van. Határrészei: Tisztás, Ballangós, Kukoricás, Tarackos és Sásos. A szabadkai országutban félóránnyira fekszik a koponyai csárda, ennek közelében, mocsáros vidékén 1849-ben a támadó szerbek csatát, s ezzel több ágyut, lőporkészletet és harcost vesztek. Szomorú

emléket hagyott hátra a tíz 1863. és 1869-ben, midőn sok érett gabna a talpon leégett, 1855. és 1866-ban pedig a kolera megritkította a lakosságot.

3. Csávoly.

Csávoly 2719 lak., a község eredetére nézve csak annyit jegyezhetünk itt meg, hogy hajdan e hely, kalocsa-érsek-uradalmi pusztája volt, hova a dalmaták Horvátországból, a németek Pestmegyéből telepítették 1734-ben, a rk. parochia már 1848-ban, a templom pedig csak 1781-ben építtetett. A lakosok földmivelésből élnek, Bajához egy órányira fekvődvén, gabnáját itt szokta elárusítani. Új iskola-épületéhez a kegyuraság Haynald alaphól hétésszáz firtal járult; van három tanterme, melyekben az előadás magyar, német és dalmát, a községi epreskerten kívül van jól rendezett népiskolai kert is; kórház és iskolai alapítvány is létezik. Határa részben fekete föld, részben homokos, részben pedig futóhomok; 235 hold lágyfa-erdő a község tulajdona; fagy 1866., 1876., kolera 1855-ben rontotta. Van a község mellett jelentéktelen mocsáros tó. Utolsó posta F.-Sz.-Iván.

Csávoly-József-háza puszta, a községtől éjszakra a határszélen nyolc 7 ház, száz magyar lakossal, 2678 k. hold földdel, 1876-ban kapott iskolaépületet és tanítót, mindkettőt az alapító kegyur tartja fen.

4. Felső-Sz.-Iván.

Felső-Szent-Iván, Borota és Zsida pusztákkal, 2706 lak., a régi nevezetes bajai uradalomhoz tartozott mindaddig, míg gr. Zichy Felix azt a hatvanas években több részletben el nem adta, vagy mint Baja magút örökösen meg nem váltotta. E község is a kiváltáshoz közel

áll,* pör alatt fekszik nevezett pusztával, melyek bizonyos belga-bank által vásároltattak meg, a szentiványi uradalmi birtokot azonban tőle bizonyos Bachrach Hermann megvette, a kegyuri teherviselés csekély felemlítés és biztosításával; innen eredhet, hogy a paucchiális beltérek üres házhely.

A község 1789-ik évben gyarmatosított, eredeti lakosok a magyarok valának, ezek után a bunyevác nép szállotta meg, földjük agyagos, szántásra és mindennemű gabnatermelésre alkalmas, egy része azonban székes és vizenyős.

Piaca Baja, epreskertjéből 70—80 nemesített gyümölcsfa nyeretik, két tanterme vegyes tamyelvű.

B o r o t a pusztá 6 házzal, 56 magyar lakossal, 8390 hold földdel.

Z s i d a pusztá 11 házzal, 76 magyar lakossal. 5226 hold földdel; e pusztá egyházilag Jankovához tartozik.

J á r á s pusztá, 64 lelket számlál.

5. Jankovác.

J a n k o v á c 7966 lak., mezőváros, a megye legéjszakibb részén, a múlt század elején telepített Magyarországn felső-megyéből, a bajai uradalomhoz tartozott Mayer örökösének birtokát egészíti ki, most San-Martinó grófnő és Puthon bárónő tulajdona. Nagy határa részben fekete homok, részben csak legelőnek használható homok, részben pedig terméketlen futó homok. Van az uradalomnak 15 ezer hold homok-talajon ritkán ültetett nyárfaerdeje.

* 1369 hold a közlegelőből tíz év előtt kihalított az uradalom részére, most azonban az egyesek szántóföld gyanánt használják.

A lakosok gyümölcs-, kerti vetemény-, bortermelésel, de egyszersmind szorgalommal, fáradsággal és takarékoszággal igyekeznek pótolni azt, mit tőlök, illetve háttáruktól megtagadott.

A község mindemellett a tanügyet szíven hordja, van 7 tanterme jó felszerelve, néhai két jankováci plébános alapítványából a szegény iskolás gyermekek ruházattal látatnak el.

Elemi csapásokból fagy 1866, 1876, kolera 1855-ben támadta meg. Határrészei: Gyékényes, Hergyeica, Kőhegy, Parlagok, Halmok, Szt.-Kata és Bogár.

K é l e s pusztá, közigazgatási és egyházi tekintetben Jankováchoz tartozik, különben a kalocsai érsek uradalmának kiegészítő része, mintegy 4500 hold területtel bir, a szép iskolaház jókarban van, az érseki uradalom tartja fen és fizeti a tanítót.

6. Kisszállás.

K i s s z á l l á s 1760 lak., a volt bajai uradalomnak legszebb, leghasznosabb pusztája, mely nem régiben községgé emeltetett, Mayer bécsi bankár az ötvenes évek elején vette meg s azonnal újból a legjobb, a legujabb gazdasági eszközökkel berendezte, értelmes tisztviselőkkel ellátta, a mintagazdaszatot megindította, gőzmalmot, vasöntödét, diszes épületeket, tehenészetet, szeszfőzdét állíttatott, a termő gabnát lisztté őrlötetve most is úgy vitetik a kereskedésekbe, ismeretes e jóminőségű liszt majd minden községben, ugyszinte sajt, túró is.

Az uradalom kezdettől fogva tisztékből és cselédekből áll, kik nemzetiségre különbözők, vannak külföldi iparosok és gyárosok is, a cselédség leginkább magyar. Az uradalmat örökölte a család San-Martino grófnő és Puthon

bárónó, kik 1873-ban egykápolnát építtettek s u. a. év május 25-én szenteltették föl. Egyházi tekintetben Jankovác-nak fiók-községe, van két tanterme, melyek egyike 1868. év óta állíttatott és szereltetett fel; van továbbá ezen uradalomban a nevezetes gőzmalmon kívül 6 gőzerőre cséplőgép, szeszgyár, 7 kukorica-morzsoló-gép, 10 szecs-kavágó-gép stb.

Határa homokos, éjszakon pedig csaknem teljesen futóhomok, szántóföldje 10144 h., rétje 840 h., legelője 6276 h., erdeje 6736 h., nádas 30 h., terméketlen 206 h., közécpszámmal termése: buza 20 ezer, rozs 5 ezer, árpa 4 ezer, zab 9 ezer, kukorica 12 ezer, köles 2 ezer, repce 300 hliter, burgonya tizezer zsák; faiskolájában erdei kétszázezer, eper 900, nemesített 600.

Ezen uradalomhoz tartozik Ivánka, Máda felső, továbbá az ugynevezett Alsó-major.

7. Kunbaja.

Kunbaja 2703. lak., id. b. Rudits József uradal-mához tartozó község, e század elején telepítettett, határa fekete, de futóhomokkal is rendelkezik, sok zabot, búzát, kukoricát és bort is szolgáltat, lakosai szorgalmas néme-tek, van még 1830-tól szesz-gyára és sörháza, uradalmi több épület szép kerttel, két tanterme, olvasóköri és ep-reskertje, volt vízkára 1871, 1872-ben, tagy 1866, 1876-ban, kolera 1873-ban.

Rudits háza, pusztja a határ déli részén.

8. Madaras.

Bács-Madaras Jezer tava mellett, 4763 lak., Bajától keletre, a borsódi és katymári Latinovits Albin uradal-mához tartozik, népes magyar község 1770. és 1780. évek-

ben épült különböző tájakról jött vegyes ajku lakosok által, kiket az uradalom 1782-ben véglegesen telepített le, csekély számú németiség azóta időközben költözött be. Van jól felszerelt 4 tanterme, egy egészen új, melynek felépítéséhez a községen kívül Latinovics János 400 frtot, 12 ezer téglá mennyiséggel, ifj. b. Rudits József 200, a jelenlegi pléb. 50 frttal járult.

A község földje tagosított, jó fekete homok, szorgalmas népe földművelés és bortermesztésből él, nélkülözhető gabnáját majd Szabadkára, majd Bajára viszi; említést érdemel juh- és marha-tenyésztése; utcái szélesek és szárazak, van benne több szép épület, különösen az uradalmi lak nagyszerű diszkerttel; van póstahivatala. 1866-ban fagy és kolera egy évben érte.

Határrészek: Roszcut, Nagycut, Baglyas és Hegyeshatár.

Ide tartozik Göböljárás terjedelmes pusztá 82, Ujmajor p. 108 és Madarász pusztá semmi lakossal.

9. Mateovics.

Mateovics a múlt években lett önálló község, 691 l., áll felső és alsó Mateovicsból, adományozás útján uradalmi helység lett, mert gr. Széchenyi Jenő birtokába tartozik a mateovicsi b) pusztá 190 lakossal, míg a nagyobb rész képezi az önálló községet, a közbirtokosokból; lakosai 1741-ben telepítették, főleg Horvátországból, egyházi tekintetben Tatalháza községéhez tartozik, egy tanterme van felszerelve, tanmyelv magyar-dalmát.

Földje, rétege igen termékeny, sok szép búzát termeszt, tágas legelőjén pedig kövér igavonó jószágot nevel, a mezei gazdaságot okszerűen kezeli.

10. Mélykut.

Mélykut 6239 lak., egykor a bajai uradalomhoz tartozott, most gr. Zichy Ferraris Bódog birtokol néhány ezer hold földet, kegyurasága a vallási alap, a 17. század elején alapított különböző helyekről, a legrégebb pecsétnyomója 1661-ik évben vésetett, a község haladottabb korára emlékeztet.

Jókarban álló 4 tanterme fel van szerelve. Határa kevés agyaggal kevert fekete homok, a földmivelő népből igen sok Szalmahuzóhegy, Csordajárás, Sánc, Baranyi és Kurják nevezetű tanyákon lakik, gyermekeik iskolát nem látogathatnak.

Nagyobb tüzesete volt 1875-ben, vízkár 1871, fagy 1866, 1876, kolera 1855-ik évben.

Tinójárás uradalmi puszta, hol 11 ház, 96 lélek lakik területe 9459 hold.

11. Rém.

Rém 361 lak., szinte a bajai uradalomból való, azelőtt mint nevezetes puszta, néhány év óta önálló kisdud-község, a határszélen fekszik 361 r. k. magyar és kevés német lakossal, kik egyházi tekintetben a felső-szt.-iványi anyaegyházhoz tartoznak; az egy iskolájában a tan nyelv magyar-német.

12. Tataháza.

Tataháza 1504 lak., a bajai volt uradalomnak a legkisebb magyar községe, gr. Zichy Ferraris Bódog kegyurasága alól magát önállósította, 1872-ben különféle tájakról, de leginkább Pestmegyéből és Kiskunságból tele-

pítettett. A nép a tanügy iránt érdekléssel viseltetik, van két jól berendezett népiskolája; földje fekete homok, lakosai szorgalmas földmivelők és baromtenyésztők.

III. Közép első járásbeli községek.

1. Apatin.

Apatin a legrégebb helyeink egyike, melyet 1011. évben első királyunk — ki ezt szigetnek nevezé — bizonyos apácáknak ajándékozott, később a kalocsai érsekséghez tartozott. Itt verte teljesen szét Bánfy 1514-ben Hosszú Antal és Lőrinc pap által vezérlett pórlázadókat. 1749-ben kincstári pusztá volt e hely „Appati“ nevezettel, ekkor Elzász és Würtenbergből hozott németek által telepített meg, s ennek keleti határát képezte. Boksonovác nevű szerb falu is hozzá kapcsolatván, Apatin nevezetet nyert. A vegyes vallásfelekezetű alsó községi lakosok száma 1750-ben 1787-re rugott; 1760-ban már mint mezőváros szerepelt.

Apatin 11047 lakossal a Dunához közel fekszik, lapályos, a Duna áradásainak nagyon kitett rónaságon; van itt 1 torna, 9 népiskola és két osztályú ipartanoda 500 frt iskolai alapítv., csodálatos, hogy ezen előre törekvő, hazafias érzelmű város iskoláiba a magyar nyelvet eddig nem vétette fel; 1835-től német (1868-tól pár évig volt magyar) társulati gőzhajóállomás, 65 év óta postája, távirtdája, kaszinó 150 kötet könyvvel és több olvasó egylete, dalárdája, 1870-ben alakult iparegylete, melynek helyiségében 1874-ik évi augusztus hó 2—10-ig ipar- és terménykiállítás rendeztetett, mely várakozáson felül általános érdeket keltett, 8 nap alatt hatezer személy fordult meg a kiállítás csarnokaiban, ezer forinton felüli tisztajövedelem

folyt be, 192 arany, ezüst jutalom osztatott ki; ugyanazon évben épült fel a diszes polgári tanodaépület. Az apatini értelmiség és előre törekvő polgárság bebizonyította az ipartárgyak sokféleségével és minőségével, hogy megyénk iparának fejlődését nagyobb mérvben volna képes előmozdítani; megmutatta, hogy nemcsak nyers termelésre vagyunk szorítva, hanem hogy azokat célszerűen feldolgozni is képesek vagyunk.

Van is e városban a művészet minden ágából, p. képfaragó, aranyozó, hangszerkészítő, orgonaművész; kézműipar szalma-kalap-, és vesszőből különféle kosárfonás, ezzel, valamint gabnával, kenderrel, sörrel, borral és hallal, emellett mézzel is nagy kereskedés üzetik. Takarékpénztára 1870-ben 100 ezer frt. alaptőkével, 100 frtos részvény 50 frt befizetéssel, az apatini első segély-szövetkezet pedig 1876—1882. alakult, 1862-ben temetkezési egyesület, 1835. évben gyógyszerár létesült. Földje termékeny, mely sem tagosítva, sem az uradalmétól elkülönítve nincs, rozson kívül mindenféle gabna természetik a szorgalmas és vagyonos lakosok által, kik régi szokásaik és viseletüktől megválva, a korrallal haladva polgárosodtak, mutatja ama kiváló ipar és élénk kereskedés, mely itt tapasztalható. Számos népiskolája rendezett állapotban van, telve tanulóval. Utcái szélesek, egyenesek és árnyékosak, többnyire eperfákkal beültetve, melyek közül egy, a főút ki van kövezve, a házak csinosak, szép templom, emeletes parochia, több kincstári épület díszíti a várost.

1848 előtt itt kir. főügyészség, uradalmi főtisztviselőség törvényszékkel, a négy kincstári uradalomból a jobbágy-sági rabok számára volt itt felállítva. Most járásbíróság és szolgabíróság székhelye. Nevezetes még itt ama két védőtöltés, mely által 16 ezer hold föld mentesített, me-

lyeknek egyike a szomszédos Szónta község határán húzódik, mely az ugynevezett szóntai társulat által 13 ezer frtért hasznobérben tartatik. A római sáncok itt veszik kezdetüket. Kolera 1831., 1849. és 1866-ban dühöngött. 1868-ban pedig a város nagyrésze leégett, a tűz 50 év alatt 200 ezer, a víz pedig 600 ezer frtnyi kárt tett.

2. Bezdán.

Bezdán 1774-ik év óta kincstári mezőváros 7573 lakossal a Ferenc-csatorna mellett, a Dunához egynegyed órányira, hova elég magas, egyenes, 5 méter 70 centiméter széles, a megyében legjobb kocsit vezet; a várostól keletre Zombor területével határos Kozara kincstári erdő fekszik, melynek déli részén némely történész bizonylata szerint Bodrogh vár romjai láthatók, innen nem messzire a csatornai út közelében, a hajdani sz.-Péterről nevezett bodroghi apátság épületmaradványai is szemlélhetők, emlékezetes marad itt az ugynevezett zöldhalom, a hajdani töröksánc. Van itt a Dunán 1858-ik évtől gőzhajóállomás, nevezetes kompjárás. A szép magyar népes községben van hat tanterem, melyekben vizsgálat alkalmával 400 forint iskolai alaphól jutalmak osztatnak a jó tanuló és példás viselkedő tanulók között, tornaiskola és kórház, tágas új templom, a temetőben igen régi kápolna, mely időnkint leginkább Zala- és Somogymegyékből ide települt, a községet alapító halászoknak 1737-ik év előtt imaházul szolgált. 1831-ik évtől gyógyszertár, 1821-től posta, 1864-től távirtda, 1869-től fortuna-egylet, 1867-től olvasóköri 300 kötet könyvvel, és 1870-től kaszinó, epreskert; a lakosok földmívelésen kívül halászattal és fuvarozással foglalkoznak, a csekély számú német lakosság főleg 1848-ik év óta szaporodik. A létenyésztés, a nemzetgazdálástot amnyira

emelő eszme mindinkább megvalósítása érdekében lóverseny 1874 és utána következő években tartatott. Határrészei: Székes, Deákerdőalj, Merkopnya, Páka, Piperes, Kozara, Sterbác, Profuntana, Öregsziget, Nagysziget, Pivoda, Keresztfadomb, Kolutsziget; földje fekete homokkal vegyített sárgaföld talaju, a Dunára dülő határrész majdnem évenként vízkárt szenved; kolera 1836-ban, marhadög 1853-ban kereste fel.

Sterbác pusztáján 69, a Dunán 58, Kozorán 15, egyéb pusztáján 23 lakos tartózkodik.

3. Bogojéva.

Bogojéva 1963 magyar lakossal, Dunától egy negyed órányira, földje homokos, határának csaknem fele kincstári birtok. Van itt erdészeti hivatal, több uradalmi épület, két tanterem; a lakosok néhány év előtt dohány-termesztéssel is foglalkoztak.

Gombos szép hely, 111 lakossal, minthogy a község határában fekszik, Gombos-Bogojévának is nevezetik, Duna partján, hol 1870-től vaspálya, távirda, sőt azóta gőzhajóállomás is van.

4. Doroszló.

Doroszló Mosztonga mellett 2766 lakossal. Zombortól délre fekszik, földműveléssel, kender- és bortermeléssel foglalkozó magyar kincst. község, melynek utcái rendezettek. Klusza, Zsarkovác, Kisjárás és Kertföld dusan termő határrészeiben legtöbb a szántóföld, kissé emelkedettebb homokos déli határán szép szőlős és gyümölcsös kertek terülnek el, ezek közt egy két tornyu díszes új kápolna áll, szent-kút nevezet alatt, mely a bucsujárók ájtatos adakozásából és az ottani plébános jóindulatából, a köz-

ség hozzájárulása által emeltetett. E község dunántuli megyékből 1756-ban telepített r. kath. magyar és tót ajku lakosokból „Új-Doroszló“ nevű pusztán; említést érdemel az itteni erdőben találtató pusztatemplom, valamint van itt három tanterem csekély felszereléssel, az uradalomtól 6 hold szántóföld iskolaalapítványul, erdőhivatal, 1870-től olvasó-egylet 57 drb könyvvel, méhészség és segély-egylet, 1866-től postaállomás, két kendermalom és egy patakmalom, eladható gabnáját Apatinba és Kisztapárra hordja. Doroszló kétszer is leégett, 1862-ben 35, 1866-ban 32 házzal a kincstári fő- és melléképületekkel, kolera 1831., 1849., 1854. és 1873., vizár 1870, fagy 1866., 1876., 1877-ben látogatta meg. Ó-Sztapár rk. egyházbeli hivek e községhez tartoznak.

5. Karavukova.

Karavukova, lakja 2788 német ajku lakosság, földje részint fekete agyag, részint lapályos, vizenyős az erdőt kivéve mind a községé; nevezetes itt a Kolity sziget és a dunai védtöltés, 5150 hold mentesített a közlakosság által; csekély tűz, de annál több vízkára volt 1867. és 1876-ban, ez utóbbi évben fagy, 1873-ban pedig kolera-cset bántotta. A község 1870-ben mult száz éves, Würtenbergből gyarmatosított; van kórháza; 70 kötetű olvasó-egylete, három tanterme; tehetős lakosai kendert, búzát, repcét, krumplit természetnek, halat sokat találnak a sűrű mocsárookban, de a községtől 7 és fél kilométernyire eső Dunán is halásznak.

6. Kupuszina.

Kupuszina tagosított csekély határát nyugatról a Duna mossa, talaja fekete termékeny agyag, van azon-

ban sok mocsárja és székes földje, melyeket legelő elki-
lönítéskor az uradalom magának tartott meg. A lakosság,
mindamelllett, hogy kevés gabnát adhat el, elég pénzes,
de kevésbé takarékos; szántásvetésen kívül télen át a
szomszédos dunántuli uradalomban fát, nádat vág, azt
fáradtságosan és veszélylyel hordja át; más időszakban
pedig sok és jeles káposztát, zöldséget, hagymát, paprikát
termeszt, melyekkel a fáradhatlan nők és férfiak nemcsak
Apatin, Bezdán és Zombor piacait elárasztják, hanem az egész
megyét, sőt ezen kívüli helyeket is bejárják, részint pénzért, ré-
szint gabnáért cserélik be természetményeiket. A Duna roppan-
tul szaggatja határát, nehány év alatt két védtöltést, csár-
dát, legelőt megsemmisített, felsőbbi intézkedés kívántat-
nék ahhoz, hogy e község kárpótoltatnék, a Duna illő
helyeken szabályoztatnék. A község kára felszámíthatlan,
miért is a nép kedélye lehangolt, fiatalsága ingerlékeny,
egymás közt civódó, pajkos; a lakosok száma kellő arány-
ban nem növekszik, mint szabad polgár, szabad hazában;
sok jobblétet keresve, többnyire Verőce megyébe telepedik.

Tömérdek mocsáraiban halat, csikot, teknőncöt fog-
nak. Kucska nevű, Albrecht főhg. uradalmához tartozó
kibérelt kis szigeten barmot, sertést nevelnek, némelyek
még méhek és selymérek tartásával is foglalkoznak. Van
3188 lakosa, két tanterme jól felszerelve, epreskertje az
ötvenes években az egész vidéken a legvirágzóbb állapot-
ban volt, mely sok ezer eperfát szolgáltatott az ország-
utra. A község eredetéről csak annyit tudunk, hogy az a
felsőmegyéből a kincstár által telepítettett tót, majd bu-
nyevác gyarmatosokkal, kik teljesen elmagyarosodtak;
1829-ben először Romsits, aztán Nagy Elek, de leginkább
Sinkay Márton plébános alatt sajátukká tevék a magyar
nyelvet, s azt most a legmelegebben ápolják. Említés té-

tetik e községről 1746-ban, azonban csak 1754-ben rendszerezítették, a birtok csak 1770-ben telekkönyveztetett.

Határrészei: Kis- és Nagyhát, Süketlapos, Balaton, Kucska, ez utóbbin nagyobb szerű épületek romjai látszanak, melyek templom és a régi község maradványainak tartatnak, de amelyeket most már a Duna teljesen magába zárt.

7. Monostorszegh.

Monostorszegh régi nevezetességű helyen áll, minthogy ennek tájékán — némely történetíró szerint — feküdt Bodrogh vára, melyet a Duna rég elmosott; míg mások Bezdán, Zombor és Monostorszegh mostani határai között a Kozorai erdőeske déli részén feküdtnek állítják, annyi bizonyos, hogy e tájon állott a nevezett Bodrogh vár, számos nagyobb melléképülettel kiterjedtebb helyen, mely már a honfoglalás alkalmával mint erősség állott, a magyar fejedelmek alatt pedig szinte jelentékeny hely volt, később, miután a megyei rendszer életbeléptetett, a megye főhelyévé lett. Bodrogh várában 1094-ben László király husvétii ünnepet ülve, fogadta a kereszties vitézek azon követségét, mely őt a kereszties hadak vezérévé kinevelte meg; ezen időtájban — a megyén kívüli — szentmártoni apátság, Bodrogh városában a vásár- és révjövedelmet huzta, habár e megyében ekkor már több szerzetesrendű kolostor létezett, így például e helyen volt sz. Péter tiszteletére szentelt bodrogh-monostori apátság, pálosoknak szentkeresztii kolostora; azonban a Duna gyakori kiáradásainak következtében, sőt itt-ott medrének változtatása által Bodrogh városának, ezen megye régi főhelyének ma már romjai sem látszanak.

Állittatik azonban, hogy az ugynevezett Kemény erdőszélén, Batány dűlőben némi várromok és sáncok maiglan

is láthatók, sőt van egy földalatti pincealaku bejárással egy üreg, melynek belsejét eddig még senki sem szemlélte meg figyelmesen.

A mostani Monostorszegh, mely 1700-ik év körül telepítettett, nem a régi városnak, hanem annak közelében fekvő bodrogh-monostori cistercita apátságának emlékét tartja fenn. Boszniából a török elől menekült sokac elemekből népesült, kik vallásra nézve kezdetben a zombori barátokhoz tartoztak; azóta két temploma is már a Dunába dőlt, sőt az elsőnek romjai a dunántuli szigeten lehetnek. E község mellett volt a Ferenc-csatorna torkolata, mely a csekély vizesés következtében jóval feljebb a Dunához vezetett.

Van 5135 lakosa, két tizedrésze német, egy tizedrésze magyar, kik nemrég ide szállongtak. A sokac nép csak kevés figyelmet fordít a népnevelésre, áldozatot hozni nem igen szokott, csupán két tanterme van e népes községnek, ezekben is három nyelven történik az előadás, t. i.: dalmát, német és magyar nyelven; földrétege kevés jó fekete, inkább homokos, székes és vizenyős, sertés-tartásra igen alkalmas, a földművelésen kívül fanyeséssel, homokhorrással, télen fa- és nádvagással foglalkoznak, melyből pénznek, de azt könnyedén elköltik. Szép, hogy egy családdhoz tartozók többen együtt laknak, kik ha szétosztzkodnak, rendszeren vagyonuk elpusztul. A nők főnással és fehér, ritka, sajátos szövésű vászon és tarka szőrabroszok készítésével töltik idejüket. Van itt 1869-től posta, a község közelében a csatornán kinestári uradalmi csárda, több nagyobb szerű épület, csatornai tisztviselőség. A csatornán 3 híd, a Dumán át pedig 2 komp által történik a közlekedés, a lakosok és vidékiek jószágaikat szállítják ezeken a dumántuli legelőkre, hol Sziga nevezetű lágyfa erdőből

kosárfonásra szánt sok vesszőt vágnak és adnak el. Négy, öt vagyonosabb lakoson kívül senki sem adhat el gabnát. Határrészei Zaath, Szelestye, Ada, Máláada, Gornyák, Dugacska, Bortány. 1872-ben nagyobb tüzeset, 1853. és 1876-ban vízkár, 1866., 1876. fagy, 1873. kolera érte.

8. Priglevica Sz.-Iván.

Priglevica Sz.-Iván német község 1740—1843. évben Elzász, Lotharingia és Thuringiából telepítettett, Mosztonya közelében, Zombortól másfél órányira. lakosainak száma 4167, kik komoly természetűek, igen vagyonosak, sok gabnát és kendert természetnek, zsinórtalan magyar szabásu ruhát viselnek, bajuszukat leberetválják, nem úgy, mint más némely német község lakosai. A nők egészen egyszerű, fényüzeztől teljesen ment öltönyt hordanak, festett vászon és karton kelmékből.

Van jól felszerelt négy tanterme, 1861-ik év óta ipar-egylete, 1866-tól postaállomása, 1870-től vaspályája és epreskertje, 1877-től 50 kötetből álló iskolai könyvtára, 1831. és 1873-ban nagy kolera, 1835. és 36-ban marhadög pusztította, 1866. és 1876-ban fagy, 1872-ben vizár rontotta. Határrészei Mosztonga, Gája, Junákovics, Sandhügel.

9. Rác-Militics.

Rác-Militics, mint neve mutatja hajdan szerbek lakták, 1754-ben még igénytelen pusztahely volt, csak 1770-ben telepítettett Elzász- és Lotharingiából németek által, határrészeinek neve Wasserloch, Alteskukurucfeld, Kleinselisty.

Van benne 3 német és egy szerb tanoda, két parochia, két templom, három uradalmi épület, kaszinója 79 könyvvel, népiskolai alapítványa 600 frtot tesz, — 1868.

óta póstája, 2789 szorgalmas lakosa, gabnán kívül kendert, burgonyát természetnek fekete agyagos földben, eladó gabnáikat Cservenkára és Gombosra hordják, saját szüségletökre jó lovakat tenyésztenek. — Fagy volt itt 1876, kolera pedig 1873-ban.

10. Szónta.

Szónta a mohácsi vész előtt Háj-Sz.-Lőrinc mezővárosnak hivatott, melynek a prépostság volt a földes urasága.

Mátyás király idejéből fenmaradt egyik okmány bizonyoságot tesz azokról, hogy Háj-Sz.-Lőrinc mv. Bodroghvmegyében törvényszékkal ellátott nevezetes hely volt. Hogy akkoriban magyar község volt, látszik a mostani sokac lakosok neveiről, kik az eredeti magyar neveiket ev ov utótagokkal toldották meg, pl. Szilágyi, Kurucz, Dékán, Sándor, Pincehelyi, Hajdu, Berényi, Kovács, stb., most Szilagyev, Kuruczev, Dekanov, stb. A mohácsi vész után a barátok — a török uralom alatt — elmentek Hercegovinába, Boszniába és Dalmátiába és onnét vezettek ide — és más több helyre — akkoriban nevezett ilyr családokat, kiknek elemök a megmaradt itteni magyarokénál tulnyomóbb volt, s így a magyarok elsokacosdottak, csak nevök maradt meg, de már rácositva, sőt az előre nem látó barátok az akkori anyakönyvekbe úgy is irták be, pl. Szilagyevich, Dekanovich, Lukacsevich, stb. A parochia vezetését csak 1780-ik év táján vette át a világi papság, az előtt emberi emlékezetet fölülmuló idő óta barátok kezelték e lelki könyvet.

E község 1806-ban a jelenlegi helyre bizonyos posványból áttelepült, most is a Duna terjedelmes mocsárai mellett fekszik, határrészei számos elnevezést nyertek, földje termékeny, szántóföldje leginkább agyagos, különö-

sok gabnát, szénát nyujt, mocsárai nádat, rétjei marhát és tömérdek sertést nevelnek, erdeje tölgy, cser és füz, hala bőven van, 4339 leginkább sokac, csak kevés német és magyar lakosa van, kik szántással és pásztorkodással foglalkoznak.

Van e kincstári községben 1861. évtől posta, 1870. évtől vaspálya-állomás, három tanterem, három tannyelvű iskola, 1871-től gőzmalom, főpiaca Zombor; tüzkár kevés, vízkár minden évben, kolera 1831, 1853, 1873, fagy pedig 1866, 1876-ban bántotta.

IV. Közép második járásbeli községek.

I. Bács-Bresztovác.

Bresztovác 4300 vegyes ajku lakossal, II. József császár által 1786-ban Németországból és Frankhonból lett telepítve, 50 esztendővel később, mint a szerb lakosok; a franciák itt elnémetesedtek, a szerbek megfogytak, a magyarok most szaporodnak. E község földje alacsony, gazdag termékenységtü, gabnája, szénája sok, kendertermelése, fa-, méh- és selyemtenyésztése jelentékeny, négy tanterme, egy osztályban német-magyar, kettőben német, egyben pedig szerb nyelven történik az előadás. Van takarékpénztára, olvasóegylete. Vízkára 1871., 1872-ben, fagy 1866, kolera 1873-ban, marhadög 1836-ban uralkodott.

Prekaja egy negyed órányira fekszik kincstári pusztá, teljesen néptelen.

2. Csonopla.

Csonopla a telecskai dombok nyugati oldalán, Zombortól keletre másfél órányira 5310 német, magyar

és bunyevác lakosokkal, északi határszélén 1870-től fut a vaspálya.

Van 7 tanterme, 2 olvasó-egylete, egy ipartársulata és egy jótékonycélu egylete, takarékpénztára, fa-, méh-, juh- és szarvasmarha-tenyésztése; nevezetes volt itt hajdan a szőlőmivelés, jelentéktelen tavacskája 40—50 m.-mázsá halat ad; fekete termő földje gabnán kívül sok kendert is szolgáltat; 1836, 1849-ben kolera, 1835-ben marhadög pusztított.

A község alapját 1750-ben 100 magyar család vetette meg, rákövetkező években a dalmátok, 15 év múlva pedig a németek telepítették Würtembergből. A nemes Zelenka-család származási helye.

3. Filipova.

Filipova 1765-ik évben Mária Terézia uralkodása alatt Cseh- és Németországból ide telepített lakossága munkás és takarékos; mértékletesen mulatni, jól élni szeret, házait jó anyagból készíti, a községben kövezett járdák, szép fasorok emelik az utcákat, a nép általán gazdag, földmiveléssel, kender-termeléssel és kereskedéssel foglalkozik; fekete jó minőségű földjét évenként trágyázza, mely aztán gazdagon terem, van sok szénája, bora, nemes gyümölcse, méhész-egylete, évenként 60 m.-mázsá mézet gyűjt s eladásra bocsájt, ipartársulata, postája, népbankja; 12 év előtt a község nagyrésze leégett, a kár 215 ezer frtra tétetett, egy 4 ezer méter hosszú vízlejtő csatorna húzódik a község alatt az öntöző-csatornától, mely kenderáztatásra szolgál. 8—9 ezer hliter gabnát ad évenként Cservenkán, Kissztapáron.

Népnevelési célokra a község áldozni szokott, van

népiskolai könyvtára 200 kötet könyvvel, három tanterme jól felszerelve, a tankötelesek kivétel nélkül mindannyian megszorítás nélkül járnak iskolába, lakosainak száma 2644.

4. Kernyaja.

Kernyaja röviden csak Kernya, kincstári község, már 1601-ben ismeretes, sőt azelőtt nevezetes mezőváros volt, mely a török hadjárat alkalmával számos községgel elpusztult, bizonyítja ezt a szántás vagy ásás közben igen gyakran található kő- és csontthalmaz.

A törököktől — hagyomány útján — néhány magyar ház mózes vallásbeli imolával bánthatlanul megmaradt, Mária Terézia 1765-ben Würtenbergből azt több német kath. családdal gyarapította; ez időben 50 holdból álló urad. vadaskert létezett, mely azonban gondviselés hiányában elpusztult. 1786. évben a felső-rajnai Mosel folyó tájékáról II. József által ujjlag gyarmatosított német családokkal, kiknek részére száz házat építtetett, melyekből 14 most is épen áll.

József császár az ő gyarmatosait, a zombori adóhivatal útján, mindenféle földművelési eszközzel ellátatta, sőt még házaik elkészítve nem voltak, tíz éven felüliek naponként 2 krt és mintegy 8 deciliter lisztet kaptak, tíz éven aluliak pedig ennek felét, hozzá elegendő fát és szalmát. A kézművesek mesterségeikhez megkívántató eszközökön kívül 50 váltó, a mostani pénz szerint 20 frttal is jutalmaztattak.

A községnek akkori lélekszáma 2562 római katolikus, 12 gör. k. val., egy ev., 23 helv. hitval. és 27 zsidóból állott.

Kernya közvetlen a Telecska-hegy alatt négyszög

alakban fekszik Zombornak keleti határszélén, egyenlő, széles, rendes és száraz utcákkal, befásítva; a házak csinosan és folyvást szilárd anyagból, cserépre, hosszú oszlopos folyosóval, utcára legalább 2 ablakra, festett redőkkel építvék, alig látható itt 28 nádtetejű ház.

Kies fekvését különösen emelik a nyugat és délnek hosszan nyuló szőlő-hegyei, melyeknek magaslatáról szabad szemmel tiszta időben az egész szerém hegységet, azután a Dunáig elterülő rónaságot, a szegszárdi, a harsanyi és siklói hegységeket láthatni. A magaslat legfelsőbb részén két nagy cserfa áll egymás mellett, melyek közel 300 évesek.

Jóminőségű fekete-földjén megterem mindennemű gabna, kender, bor és burgonya. A fáradhatlan szorgalmu lakosság még annyi földet tart haszonbérbe, mint a mekkora egész határa a szomszéd községen és pusztákon, körülbelül százezer hliter gabna adatik el Kissztapáron, Szivacon, Zomborban, de leginkább a nemes-militicsi vaspálya-állomáson.

Van jól felszerelt 4 tanodája, 5000 frtnyi iskolai alapítványa, melyet nélh. Hümpfner András pleb. tett le egy nő-tanoda felállítására, egy kisebb alapítványa által pedig a szegény gyermekeknek könyv- és taneszközök beszerzésére és ingyenes kiosztására szolgál; 1869. évtől posta-állomás, 1872. két vásár, olvasó-egylet, ipar-társulat, takarékpénztár, két szép kápolna. 1846-ban egész utca leégett, kolera 1831, 1873, fagy 1866, vízkár 1874-ben rontotta.

Nevezetes vízforrás fedeztetett fel legújabbán a telecskai dombokon.

Említésre méltó egyszersmind azon gondozás, mely szerint a községen egy rendszeres árok huzatott a víz le-

csapolására, és a község körüli szérüskertek, melyeknél fogva a kalászos gabna-behordás a községből ki van zárva.

A nép vig kedélyű, józan, viselete magyaros, t. i. pörge kalap, sötét posztó magyar szabásu öltözék, ezüst vagy pakfon gombokkal, magyar nadrág és csizma, rövid hajzattal, szakál nélkül ugyan, de már többnyire bajusszal. A mulatság, főleg vasárnap és ünnepeken, lakodalom, születésnap, bucsukor és disznótorokon illedelmesen szokott lefolyni.

A németiség a templom-bucsut legnagyobb ünnepieséggel üli meg, annak szertartásai kiváló tisztelettel és ajtatosággal vitetnek véghez; Katalin napján régi szokásból lovaikat a németek kocsiba nem fogják, szent Vendel napján pedig isteni szolgálat után majd mindenki lovait a kápolna körül vezeti.

5. Nemes-Militics.

Ns.-Militics, 1727-ben a magyarok Trencsén-, Nyitra-, Győr- és Vas megyéből, dalmaták pedig Szabadkáról telepítették ide későbbi kiváltság útján, évek előtt nemesi hely volt, gazdaszati szempontból önálló község, melynek földesura a közlakosság, lakja 3656 magyar és bunyevác, kik vagyonosak és többnyire nemesek, mely régi jog 1872-ik évig tartott.

A község közelebbi eredete — mint sok más egyéb községé — homályos, 1752. évtől anyaegyháza, parochiája van.

A közbirtokosságnak van külön 7 épülete, posta-állomása, távirdája, kaszinója, 2 fi- és egy nő-tanítója, a mostani plébános az iskolák felszereléséhez nagyban járult. Tagosított, igen dombos határa legtöbb zabot, buzát és

kukoricát terem, s rajta sok juh legelész, talaja agyagos, de sok helyen homokos, 1870-ben két országos vásárt nyert. 1871-ben vizkára volt, 1866-ban fagy, 1873-ban kolera uralkodott. Itt született 1745-ben Odry András, ki 37 évig B. B. megyének alispánja volt, meghalt 1822.

6. Ó-Szivac.

Ó-Szivac fekszik a teleckai dombokon Uj-Szivaccal egybekötve, ettől délre 6202 szerb német és magyar lakossal.

A szerbek a rigómezei csata után költöztek be, és a községet felső-teleckai parton „Sztári-Szivac“ név alatt alapították; az idők számos viszontagságai után, minthogy a magaslaton csak rendkívüli fáradsággal juthattak vízhez, lakásaikat a jelenlegi helyre áttették. 1775-ben a magyarok, 1785-ben a németek telepítették hozzájuk.

Határa részben fekete, részben sárgás, de rendkívül termékeny, kétszerest kivéve minden gabnából eleget nyújt a szorgalmas lakosságnak.

Van olvasó-egylete, 7 tanterme felszerelve, székhelye a szolgabiróságnak, legtöbben vannak a g. kel. vallást követők, kik közt még fellelhető a régi patriarchalis élet, mint némely sokac helyen, hol a család 20—30 tagból is áll.

Az uradalomnak van itt két nagyszerű magtára, a csatornán mintegy 26 gabnahajó rakodik évenként.

7. Ó-Sztapár.

Ó-Sztapár határának éjszakkéleti részén húzódik a Ferenc-csatorna, lakosai M. Terézia idejében Vranjesovo és Boksánováról származtattak át; 5523 lakossal, kik most is többnyire mind szerbek, alig egy száz magyar lakja;

határában szokás szerint kétszeres buza termesztetik, aztán zab, kukorica és árpa, juh és marhatenyésztés is jelentékeny, mintegy 300 m.-mázsa gyapjút és 60,000 hectoliter gabnát ad el Zomborban és Kiszstapáron.

Földje alacsony, róna, melyből 1350 hektár az uradalomé, van 1871-ik évtől póstaállomása, csekély epreskertje, 3 tanterme, a község csinosítására eddig kevés gond fordított.

8. Uj-Szivac.

Uj-Szivac vásártartó község a telecskai dombok keleti részén, többnyire helv. ev. laknak, kiknek 1811-ben épült megyénkben a legelső templomjuk, 2503 főleg német lakossal, van 3 tanterme, 1853-tól pósta-állomása, 1872-től távirdája.

E csinosan épült község 8 év mulva lesz száz éves, lakosai Németország „Zwei Brüick“ nevü hercegségéből származtak ide.

A község felett elnyuló dombokon, a rendezettebb szőlőskertekben szép épületek láthatók.

A nép okszerű gazdálkodást, juhtenyésztést üz, gabnakereskedése jelentékeny.

Volt 1871, 1872 és 1873-ban vízkára, 1866-ban fagy, 1873-ban nagyobb kolera esete.

9. Veprovác.

Veprovác 2759 német-magyar lakosból álló szép község az öntöző-csatorna mellett 1759-ben magyarok, 1785-ben pedig németek által telepítettett teljes pusztaságra, hátrártszei Abel, Noé, Kistó, Bélató, Vörösállás, Kandlia, Nagyhalom, Apróhalom, Pusztatemplom, aligha jelentéss nélküliek e szép elnevezések, kár, hogy történelmi tekin-

tetben azok kipuhatólására és nemzeti ereklje gyanánt hiv megőriztetésére eddig a környékben senki sem vállalkozott.

Földje fekete, termékeny, szorgalmas népe sok gabnát arat, kendert, bort, gyümölcsöt, szénát termeszt, az újabbszerű kasokban szép haszonnal méhet tenyészt. Van 2 csinos épületben 4 tanterme jól felszerelve, iskolai könyvtárral és alapítványnyal ellátva. Mint minden német község, különféle szükségletre évenként égettet téglát, a fűtca ilyennel van kirakva, eperfákkal diszítve. 1868-ban kapott postát, 1870-ben alapított olvasóköri, kórház; említésre méltó az epreskert, valamint a szőlőskertek, faiskolák. Piaca Kula, Cservenka, ezelőtt Kissztapár is, azonban a csatorna kiépítése óta helyben is rakodik gabnahajó. Elemi csapásokból a vizár 1871., 1872. és 1877-ben, fagy 1866-ban, kolera 1873-ik évben rontotta.

V. Alsó első járásbeli községek.

1. Bács.

Bács illir-német-magyar vegyes nemzetiségű mezőváros, mely a kalocsai érsek uradalmához tartozik 3666 lakossal Mosztonga mocsár mellett, Dunától másfél órányira, határa termékeny, csaknem egészen uradalmi erdővel van kerítve, e város is, mint a megye a már fenálott régi várától nyerte nevét. Bács keletkeztének ideje homályos, annyi azonban bizonyos, hogy már első királyunk előtt szerepelt Bács vára s hogy nevezetes hely volt, következtethetni abból, hogy még a fejedelmek is meg-meg látogatták; de a város sem állhatott valamely alsóbbrendű fokon, mivel sz.-István király itt püspökséget alapított, melyet sz.-László király 1903-ban érsekségre emelt. Mások

szerint II. Béla 1135-ben, ismét némelyek állítása szerint Géza 1143-ban a kalocsai püspökséggel egyesítette volna e püspökséget, s úgy érseki rangra emelte. Az első szerint Bácsban csak 3 érsek székelt, s hihetőleg 3-ik Konrád német császár keresztes hadainak kicsapongásai s a bácsi egyház pusztítgatásai folytán tétetett át ezen érsekség Kalocsára; azonban sz.-Pálról címzett prépostsággal a bácsi székes káptalan meghagyatott, de csak 1517-ig állott fenn.

Bács városát Ulászló, ki a hazában uralkodó dügvész elől odamenekült, 1494-ik évben „királyi város“ (civitas) rangra emelte, s ez alkalommal a kalocsai érseket Bács megye főispánjává nevezte ki, polgárait pedig a vámfizetés alól felmentette. 1456-ban Kapisztrán János a várost meglátogatta, Várdai Péter kalocsai és bácsi érsek, ki Bácsban legörömeztobb tartózkodott, Mosztonga régi csatornának, mely időközben beiszaposodott, kitisztítása jövődöbéli jelentőségére nézve, vérmes remények közt nagy áldozatot hozott. — A két megye jelességeihez az is tartozik, hogy királyaink többször Bácsban tartózkodtak, hogy Bács követek által az országgyűlésen képviseltette magát, hogy nagybirtokosai és hatalmas nemesei voltak. II. Lajos uralkodásának első éveiben: 1518-ban a Bácsban tartott országgyűlés is igen nevezetes. A gyászos mohácsi vész után a megye egyéb községével a törökök kezébe került, s annak uralma alatt nyögött 1697-ig.

E várost a belső mozgalmak sem kímélték meg, így például Fekete János (Cerni Jovan) garázdálkodásainak, Rákóczy mozgalmainak alá volt vetve. 1703-ban Rákóczy népei a várost ostrommal vették be és várát felgyújtották; később a császári hadsereg végkép elpusztította, azóta romban hever.

Annyi viszontagság után, Bács régi dicsőségétől meg-

fosztatott, gr. Csáky Imre kalocsai és bácsi érsek Bácsot, mint a megye székhelyét, áldozatokkal iparkodott újra virágzóvá tenni, a megyeházát felépítette, és számára 5 országos vásárt eszközölt ki. Gróf Batthányi József érsek a várost 1764-ben újból rendezte, kedves mulatóhelyet, erdőt, vadaskertet állított, mely maiglan is „Zvirinyák“ néven ismeretes.

Bácsmegye legnagyobbszerű ereklyéjei közé tartoznak a várromok, melyek hajdan a városon kívül állottak és lakhelyül szolgáltak, nevezetesen a kalocsai érsekeknek, továbbá a bácsi g. kel. v. püspökség, melynek székhelye most Ujvidék; nemkülönben ama tisztos régiség, a sz.-Ferenc-rendű szerzetesek 1200-ban épült zárdája, melynek temploma vakolatlan magas falazattal és toronynyal emelkedik ki. E zárdá láta el valamikor lekipásztorokkal Bácsot, Plávnát, Vajszkát, Bogyánt, Szóntát, Monostorszeghet, Szántovát, Béreghet, Koluthot, amelyek időnkint a megyei világi papságnak adattak át. Bács határában, Bukin felé az országuttól balra van sz.-Antal kápolnája, melyet — némelyek szerint — egy török pasa építtetett volna háladatosságból, mivel egy szerzetes fiának fájós szeméről a hályogot levette és meggyógyította.

Találtnak Bács határában többféle sáncok, várromok, ásás, szántás alkalmával most is számos föld alatt kiépitett üregekre bukkannak, így például 1870-ben aratáskor oly téglák és kövek vétettek fel, melyek 1310-ik évből, Róbert Károly idejéből valók voltak.

1854-ben a vár nevezetes része 30 házzal leégett, 1823. és 1853-ban a várost nagy vízáradás rontotta, mely idő alatt 2000 hold föld a megye segélyével mentesített, Klesiczi pusztáján van töltés, mely a Duna áradását gátolja.

Van itt uradalmi tiszttartóság, erdész, urad. 21 szép épület, mintegy 8 ezer hold erdő- és szántófölddel, rk. új templom, parochia 1758-tól, a régi kápolna a temetőben 1833-ban Klobusiczky Péter bold. kalocsai érsek hagyományából épült, ugyan e kegyes érsek tett alapítványából egy tanító 252 fit segélyt kap; valamint „Mi asszonyunkról“ címzett iskolánének fiókszárdája 1876-tól, nm. Haynald Lajos érsek kegyelméből, 6 tanterem, egy ovoda, 1868 óta a tantermek felszereltettek; továbbá 1861-től posta-állomás, 1842-től gyógyszertár, olvasó-egylet, kórház.

A nép földműveléssel és marhatenyésztéssel foglalkozik, tagosított határa lombos, termékeny, de van benne székes és vizenyős rész is, eladásra szánt gabnát Palánkára és Novoszellóra hordják a lakosok. Bács szülőföldje Csajághy Sándor b. csanádi püspöknek 1810—1851. és b. Nehiba János felszentelt püspöknek 1794—1875.

Tersanik érseki puszta, 143 róm. kath. lakossal, melyen 1868 után szép iskola és tanítói állomás szerveztetett, a tanítót nm. érsek fizeti.

Debelák puszta 126 lélekkel; Erdő, hol 48 lakos találtatik.

2. Bács-Ujfalu.

Bács-Ujfalu a kalocsai érsek uradalmához tartozó község, Bácstól egy kis órányira 3054 magy. és tót, kath. és ág. ev. lakossal, mindkét felekezetnek van temploma és egy-egy iskolája. Ezen községet 1758-ban Battháni érsek és a főispán Bácsból, midőn ezt újból rendezte ide akkori néven Derzsa és Nagy-Báncs területre áttelepítette, régi néven Érsekfalva.

Szelencse puszta 2000 hold a község tulajdona.

Podhorn puszta 954 hold érseki birtok. Átalán véve

a határ fekete, agyagos termékeny, a nép leginkább földmiveléssel foglalkozik.

3. Bogyán.

Bogyán kis község, 776 sokac és szerb lakossal, Gromon Dezső megyei főispán birtoka, Bácshoz egy, Dunához félórányira, a r. k. hivek Vajszka anyaegyházhoz tartoznak, kiknek száma 448, a többi g. kel. vallásu egy-egy iskolával.

Földje, mely különben termékeny, alig termi meg az élelmet és a vetőmagot, miután nemcsak legelője, rétje és erdeje van gyakran víz alatt, hanem a szántóföldeken is évenként a víz tetemes károkat okoz.

Bogyántól éjszakra van Kalugyer zárda alig egy negyed órányira, hol 18 g. k. v. szerzetes, 16 r. k. cseleldség tartózkodik, ezeknek határában szántóföld, erdő és szőlő miveltetik.

4. Déronya.

Déronya községét gr. Battháni József néhai kalocsai érsek és megyei főispán, Bács m. városa rendezését és csinostását óhajtván: 1764-ben Mosztongán tul Kis-Bácsban lakó g. kel. lakosokat Dérony, régi néven Tirony pusztára telepítette.

E község most is a kalocsai érsekség birtokához tartozik. Van egy r. k. és egy g. kel. v. temploma, két tanodája, 2241 szerb és német lakosa, 1868-tól póstája, földje lapályos és termékeny, erdeje gyönyörű, marhája, sertése, nálja van elegendő; kolera 1831, 1836 és 1849-ben rontotta, eladható gabnáját Hodhság és Palánkára viszi.

Ide tartozik Klétics pusztája, alig 8 lakóval, hol Kruskovác nevű csárda fekszik.

5. Hodságh.

Hodságh Zombortól délre fekszik a Mosztonga mellett, még 1800-ik évben lett mezőváros 3908 német lakossal, telepített 1753-ban először 7 német családdal, 1770-ben épített számukra az első templom; van benne 4 jól felszerelt tanterem, gyógyszertár, dal-egylet, olvasó-kör, takarékpénztár, tartama 1872—1912, alaptőke 30 ezer forint, névre szóló 150 db 200 forintos részvény, 1861-től posta-állomás, pénzügyőrség, szolgabírói hivatal.

A lakosok vagyonosak, földmiveléssel, kendertermeléssel foglalkoznak, de az ipar sokféleségével és minőségével nagyban előmozdítatik, különösen az ipar-egylet által.

A város maga az előhaladásra sokat áldoz, utcái csinosak, téglával kirakott járdákkal ellátva, van itt sok és díszes magánépület.

Határa róna és csak középtermékenységi, melyet különféle trágyával szorgalmasan javítgatnak; legtöbb zabot, aztán búzát, kendert termesztenek, sok szénát kaszálnak, bort szűrnek és csak kevés juhot tartanak a házipar szükségletre, gabnával Kisztapárra és Cservenkára járnak, most azonban többnyire Gombosra, mely alig 15 kilométer oda, kolera 1831 és 1849-ben kereste fel.

6. Novoszelló.

Novoszelló, Cseh régi nevezetes család birtoka, 1621 főleg német lakossal, a Duna mellett, gőzhajó-állomással. E község a legelső német település által épült a 17. század elején.

Van itt több uradalmi szép épület, gyönyörű kerttel, r. k. templom, két népiskola, olvasó-kör, a Duna-ág mellett egy csárda, a dunai sziget előtt egy erős védtöltés,

Viktória- és Nemzeti-bank vállalatából 160 hold föld mentesített.

Kövér fekete földje buján terem buzát, kendert, szénát; a lakosok gabnán kívül bővelkednek hallal, fával.

Morgos puszta, Novoszellótól éjszakkéleti részen fekszik, az uradalomhoz tartozik, 27 lélek lakja.

7. Parabut.

Parabut m. kir. kincstári község, alatta vonul a római sánc, 4495 német és szerb lakossal. A szerbek településének ideje bizonytalan, a németek II. József császár idejében 1786-ban költöztek ide Németországból.

Van itt r. k. és g. k. v. templom, parochia, 4 tanterem, melyekből 3 a német, egy a szerb lakosságé, posta-állomás, olvasó-egylet.

Jó minőségű, trágyás fekete földje szép buzát, kendert és bort nyújt; határa alacsony, fekvésénél fogva sokat szenved a vizáradásoktól, piaca Kula, Verbász, Palánka.

8. Paraga.

Paraga tisztán szerb község egy tanteremmel, 1220 lélekkel, alig van 19 r. k. lakosa, kik a gajdobrai anya-egyházhoz tartoznak.

Határa e kis községnek igen termékeny, sok jó gabnát szolgáltat, Palánka képezi piacát, van kis mértékben itt juh- és marhatenyésztés is.

9. Pivnica.

Pivnica a római sánc mellett 4421 szerb, német, tót és magyar lakkossal, kik közt alig van néhány rk., ágostai ev. több mint fele, a kisebb fele pedig szerb nem-

zetiségű, van két imaháza és két-két iskolája a kétféle vallásfelekezetnek, kölcsönsegélyző-egylete, 1868 óta postája, 1867-től gőzmalma, sok és jó termőföldje, nevezetes itt ama tiz ágyuhalom, mely a római sáncokon a török hadjáratból fennmaradt. A rk. vallásuaknak anyaegyházuk Parabutyon van.

10. Plávna.

Plávna a Duna kanyarulatához közelfekvő község, Vajas mocsárpatak mellett 1701 sokac és német lakossal. Ezen község a törökhadjárat után telepítettet, emlékeztetes az, hogy itt Árpád fejedelem a pusztaszeri nagy nemzetgyűlés után győztes seregével Titel és Zalakemémen átvonulva, az egész Tisza és Duna alján lakó népet meghódította, Plávnánál megállapodék, a honnan a bodroghi részekre indulva Vajas mellett ütött tábor; itt aztán terjedelmes birtokot osztott el a fővezérek közt.

Van most itt kincst. uradalmi 4 épület, erdészeti ispánság, két tanterem, melyekben az előadás három nyelven történik.

Iszaphomokos határán sok gabna terem, bort is termesztenek a lakosok, kik földmiveléssel, halászattal és sertéstartással foglalkoznak, fa és nád tágas rétségében bőven találtatik; a vizár gyakran megrongálja még a községet is, így p. 1870-ben 40 ház dült össze a borzasztó áradás következtében. Határrészei: Morgócs, Velikikopolje és Morocka.

11. Tovarisoa.

Tovarisoa a palánkai kincstári uradalomba tartozó község, 3543 lakossal, a szerbek a Felső-Szerbiából, a szerémi várak elfoglalása után a Dunán átkelve podgyász-

szal terhelt szamaraik és egyéb jószágaikkal az erdő közepén letelepültek. A németek csak később foglaltak itt helyet, kik az összes lakosság három tizedrészét sem teszik.

Van egy német és két szerb iskolája, 1870-től póstája; földje róna, gazdagon szokott teremni, melynek felét Palánkán a dunai gabnarakodó helyen elárusítják, az uradalmi szép erdő Mosztonga vidékét foglalja el. Kolera 1831-ben volt, tüzeset azóta számtalanszor, vizáradás is gyakori, azonban 5 vállalkozó 55 holdnyi vizenyős térséget csekély áldozattal mentesített. Országos követválasztási helyül Bács után Palánka, ujabban pedig Tovarisoa tüzetett ki.

12. Vajszka.

Vajszka községe Gromon Dezső uradalmához tartozik, leginkább sokac nép lakja, közel a Dunához, számszerint 1359. Földje lapályos, terjedelmes határán nagyon sok a rétség, legelő, vizenyős, miért is sertéstartásra igen alkalmas, azonban kiváló szép julnyájak is legelésznek itten, emellett a kaszálókról sok szép szénát gyűjtenek, főleg az uradalmi cselédek. Az uradalomnak van itt tíz nagyobb épülete, diszkertje; a lakosság fában, nádban, halban nem szükölködik, mindennemű gabna megterem ugyan, de leginkább zab, kukorica; eladó csupán zab, kevés buza található.

Póstaállomás 1868-ik év óta létez, mindkét tanteremben a dalmát, német és magyar-nyelv használtatik, hol az egyik tanító a Haynald-alapból évenként 200 frtot, a főmegyei alapból pedig 50 frtot huz.

Zsiva-sziget a g. kel. vallásu érsekség tulajdonához tartozik.

VI. Alsó második járásbeli községek.

1. Begecs.

Begecs a megye déli részén a Duna mellett 2005 csaknem egészen szerb lakossal, kik földmivelésből, káposzta és burgonya termesztésből élnek; gr. Chotteck Otto és Rudolf uradalma.

A szerbek 1730—40-ben Szerbiából, az evangélikusok 1760—70 körül telepedtek ide az ország felső vidékéről.

Nagyobb tüzeset 1849-ben, vízkár 1876, 1877-ben, fagy 1866-ban bántotta. A róm. k. hivek a futaki anyaegyházhoz tartoznak. A járásban e községnek van legtöbb szállóföldje.

2. Bulkesz.

Bulkesz kincstári község 1786-ban telepített németországból, néhány katolikust kivéve, mind az ág. ev. egyházhoz tartoznak, van 2969 német lakosa, van egy ev. temploma, 3 népiskolája, epreskertje, 1868-tól póstája, 1861-től olvasó-köre. Szorgalmas és vagyonos lakosai földmivelés, ipar és kereskedés iránt különös hajlammal viseltetnek, évenként 1800 m.-mázsa kendert természetnek, eladásra szánt természetményeiket tengelyen hordják Ujvidékre, Palánkára vagy Verbászra.

Elemi csapások közül a kolera 1831, 1836 és 1849-ben, a keleti himlő pedig 1871-ben dühöngött. A róm. kath. hvallásuak Gajdobra anyaegyházhoz tartoznak.

3. Bács-Bukin.

Bukin Bosztongának Dunába folyása mellett, kincst. német község 2867 főleg rk. vallásbeli lakossal. Iszap-

homokos áldott határa mindent bőven megterem. A jelenlegi Bukin 1811-ben építettett fel, Ó-Bukin, mely száz év előtt telepítettett, a Duna által elhasított; 1852-ben június havában a Duna vize 4000 hold szántóföldet ellepett, azóta is évenként károkat okoz, megjegyzendő, hogy 1842-ben a Duna itt átmetszetett és áradásai elől 2185 hold szántóföld megmentetett — megyei intézkedés folytán t. i. a bukini és a novoszellői védtöltés által, mely egyuttal országutat képez, Bukin alatt évenként 2—3 hajó gabnával rakodik; van kompjárása a Dunán át Sarengrádba, póstaállomása, uradalmi épület, erdési lak, községi faiskola, egy ipartársulata, segélyőzegylete, három jól felszerelt tanterme.

Fagy 1866-ban, kolera 1849-ben érte. A kincstárnak itt rengeteg erdeje van.

4. Cséb.

Cséb 1803-ban Márfy, az akkori kegyes földesur által telepítettett különböző vidékről, most Bezerédy Miklós örökösének uradalma, van 2494 német lakosa, három tanterme, kettőben rk., egyben ág. ev. a tanító, továbbá uradalmi kasznárság, szép épületek és diszkert, községi epreskert négyszáz holdnyi erdővel.

Földje termő fekete homok, szántóföldje búzát, zabot és kukoricát terem, kaszálója bükkönnyt és lencse-szénatakarmányt nyújt. A szorgalmas és takarékos lakosság gabnán kívül sok kendert és jó dohányt természet szép lovakat nevel a méhtenyésztést kedveli, száz Dzirzon-féle újabb kassal rendelkezik. Van egy töltése, mely az uradalmi költségen emeltetett s 500 hold földet mentesít. Utolsó pósta Glozsán. Sarlotta nevű pusztá 862 holddal egy negyedórányira fekszik a községtől.

5. Gajdobra.

Gajdobra, hol hajdan szentkereszti apátság volt, de a törökök által elpusztított 1765-ik évben újra telepített németországi lakosokból a kincstár által, most 2221 lakosa van, majd mind r. k. vallást követő, kiknek 4 felszerelt iskolájuk, melynek egyikében nő-tanító van alkalmazva. 1866-tól póstájuk, önszegélyző-egyletük van, a lakosok dolgosak és takarékosak, mindennemű gabnát, igen sok kendert természetnek, földje jó fekete, termő, rendszeren trágyáztatik, határán van nagyobb kiterjedésű mocsár, mely lecsapoló csatorna által a Dunával összeköttetésben áll.

Metkovits pusztája 1677 holdat tesz, melyen a palánkai utban egy régi csárda áll.

Kerekics pusztája 1135 hold földet foglal magában, ezen uradalmi puszták künlakók nélkül állanak.

6. Glozsán.

Glozsán 2810 lakossal, kik között kevés szerb lakos, a többi ág. ev. tót, gr. Chottek család birtoka, a Dunához közel épült község, a szerbek 1730—40 körül Szerbiából, a tótok felső vidékről 1760—70-ben települtek, ezeknek anyaegyházuk csak 1785-től veszi kezdetét. Van két iskolája, önszegélyző-egylete, ipartársulata, epreskertje, az uradalomnak nagy tölgyfa erdeje; tagosított határának felső rétege fekete, termékeny, homokos, iszapos agyag, mindenféle gabnát bőven terem, a lakosok gabnán kívül kevés kendert és burgonyát természetnek.

Vizáradás 1871., 1872., 1873-ban, fagy 1866-ban, kolera 1873-ban megrongálta. A róm. kath. hiveknek anyaegyházuk Futakon van.

7. Német-Palánka.

Német-Palánka vagy Közép-Palánka kincstári hely 1769-ik évben telepítettett Németországból. A hármás Palánkának gyönyörű fekvése van, a Dunántul, illoki hegy-ségen, a régi vár, a szőlők és fák szép látványt nyujtanak. Van 4024 főleg katolikus lakosa, az ág. ev. tótok és németek egyházuk csak 1858-ban keletkezett, van továbbá olvasó-egylete, ipartársulata 1868 óta, más jótékony-célú egylete, két takarékpénztára, egyik a „Palánkai takarékpénztár“ tartama 1869—1909., alaptőke 60 ezer frt névre szóló 600 drb 100 fritos részvény 75 frt befizetéssel = 45 ezer frt. A másik „Palánkai járási takarékpénztár“ tartama 1873—1903., alaptőke 100 ezer frt névre szóló 1000 drb 100 fritos részvény 30 frt befizetéssel = 30 ezer frt. Továbbá „Első palánkai előlegezési-egylet“ vagyona: készpénzben 85 frt, kötvényekben 55 ezer 728 frt, leltári tárgyakban 471 frt, összesen 56,284 frt. 6 tanterme katolikusok részére, nagyszerű tanodaépülete, melynek építésére a kalocsai káptalan mérsékelt kamat mellett kölcsön pénzt adott, palánka-illoki gőzkomp-részvénytársulat tartama 1877—1902., alaptőke 50 ezer frt névre szóló 1000 drb 50 fritos részvény, könyvkereskedése, gyógyszer-tára 1825-től, közs. kórháza 1868-tól fogva, szini műkedvelői társasága, a kincstárnak 924 hold tölgyfa erdeje; két vásárja.

A nép általán véve munkás, józan, eszélyes, vagyonos, kik leginkább földmiveléssel, gabna-, kender-, és dohány-termesztéssel, vegyes kereskedéssel, többféle kézműiparral foglalkoznak.

A város utcái csinosak, járdákkal ellátva, uradalmi, magánépületek diszesek; tűz- és vízkára jelentéktelen, azonban az 1836. és 1849-iki kolera emlékezetes marad.

8. Obrovác.

Obrovác Palánkától éjszakra, a Dunától háromnegyed órányira fekszik, 2583 német kathl. és szerb lakossal, igen egyenlő arányban, a szerbek 1690-ben Szerbiából, a németek pedig 1770-ben Németországból telepedtek ide, kik földmivelésből, baromtenyésztésből élnek, buza, zab, kukorica, kender főterményök.

Van a felekezeteknek 2—2 tanterme, előlegezési társulata, epreskertje, fekvésénél fogva sok vizkára, 1854- és 1871-ben fél határa vízben uszott, kolera 1806 és 1848-ban, marhadög pedig 1836-ban uralkodott. Piaca Palánka.

9. Ó-Palánka.

Ó-Palánka 4416 főleg szerb lakossal, ezek utódai azon szerémi szerbeknek, kik a szerémi várak elfoglalása után 1690-ben Szerbiából, Boszniából és Bolgárországból ide áttelepültek, de laknak itt katolikusok és evangélikusok is, igen egyenlő számban.

Gazdag fekete talaju földjében sok gabna, káposzta terem, van 5 népiskolája 3 gk. v. paróchiája, ipartársulata, olvasó- és önszegélyező-egylete, epreskertje, vízvezető csatornája, a csébi országuton csárdája, néha itt dzsidás ezredbeli katonaság tartózkodik, székhelye a szolgabírói hivatalnak.

Zaralida a várostól félórányi távolságra eső puszta, alig 5 lakóval.

10. Szilbás.

Szilbás Palánkához két órányira fekvő kincstári község, hova 1690-ben hazájukból kiszorított szerbek települtek, népe elég hanyag, rendezetlen vagyonán javítani nem

igyekeznek, kevésbé szorgalmas és takarékos, holott róna és jóminőségű földje mindennemű gabnát bőviben teremne; van benne egy gkv. és egy ev. templom, — ez utóbbiak tótok, kiknek egyházuk 1839-ben keletkezett, — egy-egy iskola, 1866-tól postaállomása; eladásra fennmaradt gabnája Palánkán és Verbászon talál piacot. A róm. katolikusok egyházilag Gajdobrához tartoznak.

II. Uj-Palánka.

Uj-Palánka, mintegy száz éve, hogy Németországból ide telepítettett. Mind a három Palánka kincstári birtok, egymás mellett a Duna-partján fekszik, gazdaszáttal, iparüzéssel és halászáttal foglalkozik, külön közigazgatás alatt áll, különböző időben települt; földje azonban hasonló jóságu, népe szorgalmas, gondos és takarékos.

Ezen községben is mindennemű gabna, kender, burgonya termesztetik, egyházi tekintetben a rk. nép a közel álló Német-Palánkához tartozik.

Van 1381 német-magyar lakosa, két tanterme, faiskolája, 273 hold szőlőföldje.

VII. Alsó harmadik járásbeli községek.

1. Despot-sz.-Iván.

D.-sz.-Iván 1916 szerb és német lakossal, emelkedtebb rónaságon az Öntöző-csatorna mellett, kincstári község, alatta Almás, lapályos ér nyulik; van 3 temploma, gkv., ág. ev. és helv. hv., négy tanterem, földje jó fekete, gazdagon termő, van salétromos és vizenyős rész is benne, gabnát jelentékeny összegben adott el Verbászon, Ujvidéken, Palánkán, most többnyire helyben adatik el, s a csatornán szállittatik. E községet Brankovits Iván despota ala-

pitotta 1696-ban, Csernovits Arzén ippiki metropolita vezérlete alatt Leopold idejében beköltözött szerbekből. Említésre méltó, hogy itt a római sáncon egy rég elpusztult nagyszerű épület alapja látható. A katolikusok Kucurához tartoznak.

2. Járek.

Járek Ujvidéktől éjszakra egy órányi távolságra fekvő német község, 1786-ban alapított ágost. ev. anyaegyházzal, most 2078 lakossal, három népiskolával bir. A lakosok földmivelés és baromtenyésztéssel foglalkoznak. Felette csekély számú rk. vallású lakosai a temerini anyaegyházhoz tartoznak.

3. Kis-Kér.

Kis-Kér németországi ág. ev. lakosokból II. József által 1786. évben telepített, 2682 lelket számlál, van 3 iskolája s egy fiók-egyháza.

A lakosok szorgalmas földmivelők, a r. katolikusoknak Ó-Kéren van anya-egyházuk.

4. Kiszács.

Kiszács lakosai ág. ev. tótok, anyaegyháza 1785-ben keletkezett, van két iskolája és négy 4 fiókegyháza. A nép földmivelésből és bortermesztésből él. A r. k. anya-egyház Futakon van.

5. Kulpin.

Kulpin a római sáncok közelében, az öntöző-csatorna mellett, történeti nevezetességű hely, minthogy a többi között Árpád, midőn Plávnánál tábort ütött, nagy birtokot osztott ki fővezérei között Tasnak Lél atyjának és

anyai nagybátyjának Kölpönnek, Botond atyjának. Kölpönnek ezen táj jutott, ki itt letelepedett és várat építtetett, melynek neve „Kölpön-vára“ volt, de a mely később Kulpinra változott, fontos szerepe volt e várnak a 12. században, a bizanci császár elleni hadjáratban, mely szinte a törökök által tétetett tönkre.

Kulpin mostani községe Sztatimirovics család birtokában van, 3054 tót és német az ág. ev. valláshoz, szerb a g. k. valláshoz tartozó lakosai csaknem egyenlő számban vannak. A szerbek Csernovits által vezetett népnek utódai, a németek pedig a 18 század elején települtek, egyházuk 1821-ben veszi kezdetét. A felekezeteknek van saját iskolájuk, a lakosok legtöbbször földművelők, csak kevés iparost számlál. A róm. katolikusok egyháziilag Ó-Kérhez tartoznak.

6. Ó-Futak.

Ó-Futak mezőváros, a Duna partján szép sikon fekszik 5044 vegyes ajku lakossága gabnán kívül káposztát és dohányt természet, minden vallásfelekezeten van iskolája. — A török veszélyes fenyegetésének kikerülletése céljából Zsigmond már 1410-ben megyénkben többször tartózkodott, Albert király 1439-ik évben itt táborozott az elterjedt aggodalmas hírek következtében, V. László 1456-ban Futakon tartott országgyűlést stb., mindezek arra utalnak, miszerint az alvidék, megyénk déli részének védelmezésére nézve nagyobb gond fordítottassék.

A szerencsétlen mohácsi ütközet után a régi Futak is elporladt 1716-ban, midőn a törökök az országból kitézettek, itt gyűjtetett össze a császári hadsereg. E város gr. Chottek birtokához tartozik, kinek itt gyönyörű épületei és kertje van. Szolgabirói székhely. Ide tartozik:

Alpár az uradalomhoz tartozó puszta, 9675 hold területtel 135 r. k., 54 ág. ev., 6 gör. kath. lakossal, kik többnyire az uradalom részére munkálják eme igen termékeny és jól rendezett birtokot. Utolsó posta Ó-Kér.

Irmova szép puszta 245 lakossal.

Vazics p. 158 lakossal.

Henrika p. 135 lakossal.

Új-puszta 169 lakossal.

Ottotanya p. 192 lakossal.

Rudolftanya p. 60 lakossal.

Mária-major p. 72 lakossal.

7. Ó-Kér.

Ó-Kér az újvidéki posta-utban fekvő község, 3668 német, szerb és magyar lakossal, kik közt legtöbben vannak az ág. ev. vallásu németek, kiknek anya-egyházuk csak 1849-ik évből veszi kezdetét; a régibb lakosok éppen nem szaporodnak.

Minden vallásfelekezetnek van temploma és iskolája. A lakosok földmivelésből és jószágartartásból élnek.

8. Ó-Sóvé.

Ó-Sóvé Almás bara jobb partján, 1786-ban telepített 2091 szerb és német lakossal, gkv., ág. ev. és helv. hv. egyházával, mind a három vallásfelekezet bir templommal és egy-egy iskolával. A kath. vallásbeliek Ó-Kérhez tartoznak.

9. Petrovác.

Petrovác népes község az Öntöző-csatorna mellett, 7256 tót és német ág. ev. lakossal, más vallásbeliek alig tesznek összesen kétszázat, van 4 tanterme, postaállomása,

a lakosok földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak. A róm. kath. hivek a futaki anyaegyházhoz tartoznak.

10. Piros.

Piros község határa termékeny rónaság 2382 lakossal, fele helv. hitvallásu magyar, másik fele szerb, csak kevés katolikus és más vallásu nép lakja, kik leginkább földművelésből és baromtenyésztésből élnek. A rk. vallást követők anyaegyháza Futakon van.

11. Temerin.

Temerin évek előtt gr. Szécsen családé volt, most ifjabb Fernbach Antal uradalma, népes mezőváros 8564 kath. lakossal, kik csupán földművelés és állattenyésztéssel foglalkoznak, az iparos-osztályt sem véve ki. Földje porhanyós fekete, néhol agyagos, nagy határán — nem tagosított, de elkülönített — sok gabna természetik, gabnapiaca Ujvidék.

Van itt takarékpénztár, előlegezési egylet, olvasóköri, gyógyszertár pósta, uradalmi kastély, 4 tanterem felszereléssel, ismétlőiskola, leánytanoda felállítását iskolánék kezelése alá helyezve a község határozatba hozta, a nm. érsek és az illető kegyur az ügyet felkarolta, e célra már az uraság egy alkalmas beltelket ajándékozott.

Ezen város történeti nevezetességéről megjegyezzük, hogy 1780. előtt a határőrvidékhez tartozott, csak kevés és különféle nép lakta, a magyarok későbbben települtek ide az ország felső vidékeiről, a forradalom alatt az egész községet az ellenség fölégette.

12. Uj-Futak.

Uj-Futak a Duna-partján magasra nyuló, keskeny kis határán van 1797 magyar, német és szerb lakos,

1800-ban épült rk. kápolnával, két tanteremben a vegyes ajku lakosok gyermekei együtt taníttatnak.

13. Uj-Sóvé.

Uj-Sóvé Almás bara balpartján 1979 német lakossal, van itt ág. ev. imaház 1823-tól fogva és két tanterem, ugyszinte a helvét hitvallásuaknak templomjuk és egy iskolájuk; mind a két felekezet 1786. év körül telepítettett, s igen egyenlő számmal vannak, kik földmivelésből és állat-tenyésztésből élnek.

VIII. Telecskai első járásbeli községek.

1. Cservenka.

Cservenka a Ferenc-csatorna két partján 6877 ágostai ev. és helv. val. lakossal, kik között csak kevés kath. és más vallásu találtatik. A község 1785-ben Németországból telepítettett egy időben mindkét felekezeti hivek által, kik földműveléssel, kézműiparral, de kereskedéssel is foglalkoznak; különösen általuk készített szerkezetű szelelő-rostákkal, mindennemű gazdasági eszközökkel, gépekkel messzire elhatolnak. E szorgalmas, takarékos és vagyonos nép természetményét a csatornai ut által mindenkor nagyon tudta értékesíteni, gabnapiaca igen látogatott. Van evang. 6, helv. 2, kath. 1., móz. val. 1, összesen 10 tanterme, 50 frt népiskolai alapítvánnyal, 300 kötet könyvvel, 2 olvasó-egylet, 800 kötetből álló kaszinói könyvtár, méhész- s más jótékonycélu egylet, ipartársulat, községi faiskola, előleg- és hitelegylet tartama 1876 —, vagyona 68,895 frt. Cservenka ó- és uj-szivaci takarékpénztár tartama 1672—, alaptőke százezer frt névre szóló 1000 drb 100 frtos részvény, 60 frt befizetéssel = 60 ezer. Fagy

és vizkár 1877-ben. A róm. katolikusok főkegyháza a kulai anyaegyház alá tartozik,

2. Feketehegy.

Feketehegy, Krivaja bara völgyében, 1874-ben épült község, Nagy-Kunságból ide telepedett magyarok által, kik a helv. hitvallást követik, és kevesebb számban ág. ev. németek által külfországból, ezeknek anyaegyházuk csak 1860-tól veszi kezdetét; van 3 iskolája 718 frt iskolai alapítvánnyal, a lakosok földművelés és baromtenyésztéssel foglalkoznak. Az itteni róm. kath. hivek Hegyesen székelő anyaegyházhoz tartoznak.

3. Bács-Keresztur.

Keresztur az Öntöző-csatorna mellett, 1770-ik év körül felső megyékből telepítettett görög katolikusok által, most 4744 lakosa van, kik kevés kivétellel az eredeti vallás követői, van két iskolája, az országos hitelszövetkezetnek kerületi fiókja, iskolai alapítványul a község 200 frtot, a kincstári uradalom pedig 16 hold földet adott a szegény isk. gyermekek segélyezésére. Alacsonyan fekvő határát 1871, 72, 73 és 77-ben a víz, 1877-ben a fagy rontotta, kolera pedig 1873-ban látogatta meg. A rk. vallásnak anyaegyháza Kulán van.

4. Kucura.

Kucura 4202 vegyes ajku lakossal, legnagyobb számban vannak a görög katolikusok, azután az ág. ev. német, rk. magyar és helv. hitv. ismét német lakosok, mind a 4 felekezetnek van imaháza és iskolája 100 frt alapítvánnyal, egy olvasó-egylete.

A község 1761-ik évtől ismeretes, a m. kincstár a

patronus; lakosai földmivelésből és marhatenyésztésből élnek, gabnapiacuk Kula, Verbász.

5. Kula.

Kula 1750-ik év körül a Ferenc-csatorna két partján, a telecskai dombok alján épült mezőváros, van 7887 lakosa, kik között legtöbb a rk. magyar, aztán gk. val. és zsidó; van továbbá itt kir. járásbíró és szolgabiróság, adóhivatal, 1 olvasó-egylet 1150 kötet könyvvel, 2 más jótékony-egylet, a katolikusoknak öt tantermük, tannyelv magyar-német, szerbeknek 3 iskolájuk.

A lakosok kézműipar, kereskedés és földműveléssel foglalkoznak, vásárai nevezetesek; földár 1877-ben az alsó földeken, ugyanazon év tavaszán pedig a fagy, kolera 1873-ban rontotta.

Béla kincstári pusztja 34 lélekkel.

Pekla kincstári pusztja 28 lélekkel, itt az uradalom minta-gazdászat, a csatornán öntöző gépezetet a múlt évben állított fel.

6. Lality.

Lality 1780-ban telepítettett a kincstári uradalom által, szerb és ág. ev. tót lakossága csaknem egészen feles, összesen 2699 lakossal, egy-egy anyaegyházzal, ugyanannyi tanteremmel; 11 és fél hold földet 1876-ban tagosítás alkalmával a közös legelőből népiskolai célokra kihalasztott, az evang. egyház 1817-ben keletkezett. A lakosok itt is földművesek és állattenyésztők, jóminőségű földjében legtöbb zabot, kukoricát, aztán búzát termesztenek, gabnapiacuk Kula, Verbász. A róm. katolikus anyaegyház Hodsághon van.

7. Ó-Verbász.

Ó-Verbász a Ferenc-csatorna mellett 3539 lakossal, melynek felét szerbek teszik, a másik felét ág. ev. és helv. hitvallású németek, kik földművelésből és baromtenyésztésből élnek. Csekély számú katolikus nép az uj-verbászi egyházhoz tartozik.

8. Szeghegy.

Szeghegy Krivaja völgyében épült 1785-ben 3377 lakosa közül alig van egy száz más vallású, a többi ág. ev. német, kik szorgalmas és tehetős földművelők, három tantermök felszerelve.

A katolikusok a hegyesi egyház alá tartoznak.

9. Torzsa.

Torzsa községét lakják ág. ev. és helvét hitvallású lakosok, csaknem egyenlő számmal 2919 lakossal, ezekből alig esik száz más vallásfelekezetre. A község Elzászból telepítettett 1784-ik évben, alatta huzódik az öntöző-csatorna.

A torzsaiaiak igen iparkodók, vagyonosak, leginkább földművelők.

Van 4 iskolájuk, 200 forint alapítványt 1874-ben Schmauz Ferenc községi jegyző tett le egy leendő magyar iskola felállítására; van továbbá egy olvasó-egylet, népbank s más jótékonycélu-egylet.

Vizkára volt 1871., 1872., 1873. és 1877-ben, fagy 1866. és 1876-ban.

Az itt lakó katolikusok Kucurához tartoznak egyháziilag.

10. Uj-Verbász.

Uj-Verbász 1785-ik évben telepítettett Németországból, fekszik a Ferenc-csatorna mellett, a legszebb és legértékesebb német községek egyike, 4454 lakossal, két harmadrész ág. ev. 4 iskolával, egy harmadrész helv. hitv. két tanteremmel, nemkülönben 1875-ik év óta van a rk. vallásuaknak is egyházuk, régebben már egy iskolájuk jól felszerelve, az egyházi hatóság áldozatkészségéből. A lakosok többnyire földmivelést és gabnakereskedést üznek, de az iparosok is elég nagy számban vannak.

Van két olvasó-egylet 757 kötet könyvvel, 4 osztályú nyilvános pártfogolt evangélikus gymnasium (4 latin iskola), szép könyvtára 1185 kötet könyvből áll, mely a bács-szerémi á. h. ev. esperesség felügyelete alatt van. Ezen esperességnek ezen felül van két özvegy-árva-intézete, lelkészek és tanítók számára; epreskertje, 3 vásárja, takarékpénztára, alaptőke 30 ezer frt névre szóló 300 drb száz frtos részvény 80 frt befizetéssel = 24 ezer frt. Volt vízkára 1871., 1872., fagy 1866., 1876., kolera 1873-ban.

IX. Telecskai második járásbeli községek.

1. Bajsa.

Bajsa Krivaja völgyében, földesurak által 1785-ben telepítettett az ország felső vidékéről, 2614 lakossal, legnagyobb számban vannak az ág. ev. tótok, azután a rk. magyarok, végre a g. k. vallásu szerbek. Zákó és Vojnics családok birtokához tartozik, minden felekezetnek van temploma és iskolája; határa dombos, völgyes, melyek tekervényesen ágazzák be.

A nép főfoglalatossága a földmivelés, sok zabot, búzát,

kukoricát termeszt, a juhtartást is kedveli, eladandó gabnáját Kulára és Cservenkára viszi.

Alsó-Roglatica puszta 55 lakossal.

Duboka puszta 92 lakossal.

2. Csantavér.

Csantavér vásártartó község, 1773-ban Szabadka nagy kiterjedésű határára magyarokból Kunság- és Hevesmegyéből telepítettett, van négy tanterem jól felszerelve, közlelkesülés a tanügy iránt, iskolai könyvtár 20, népkönyv-38, olvasó-egylet 54 könyvvel, tornaiskola, községi és népiskolai kert sok hasznos gyümölcsfával, postaállomás még 1833-ik évtől. 4725 lakossal, kevés bunyevác is lakja. Középtermékenységi dombos határa kevés homokot is tartalmaz, talaja ritka, 1864-ben tagosított, azóta sok tanya — 135 — épült, Szabadka városnak is mint volt uradalomnak van itt 4328 hold földje; határrészei Tarackos, Bogaras, Kukorik, Békova és Ruzás. Fagy 1876-ban, kolera 1873-ban rontotta. Szokola József jegyző által nemesített fajú híres szőlő és zamatos bor terem e talajon.

3. Bács-Hegyes.

Hegyes, némelyek szerint Kis-Hegyes, Krivaja réptak völgyében 4432 magyar lakossal, Töviske, Lógerpart határrészekkel; fekete jó termő földje sok gabnát szolgáltat, 1865-ben tagosított, azóta rajta több tanya épült. A község a legelőt megváltotta a kincstártól holdankint 100 frt, vizenyős részét pedig 5 frt, s így 308958 frtot tiz évi törlesztéssel fizetett ki.

Ezen község 1760—70-ik években telepítettett Magyarország felső részéről a telecskai halmokra, hol hajdan földerdővények létezhettek, a község éjszaki részén „Vár-

hegy“ nevű romnak maradványai látszanak, melyek a szántásra maig is gátlólag hatnak, öreg emberek pinceüregéről is tesznek említést. Nevezetes az 1864-ben az ugynevezett stárzsahegyén véghez vitt kincsásás, a feltöretlen járáson levő kertek és négyszög alakú árkok, kincsásásnál felhányt tömérdek csontok. Lógerparton 1849-iki polgárháboruban jul. 14-én Vetter m. k. altábornagy Jellasits bán seregét itt szétverte. Van 4 tanterem felszerelve, iskolái közösek, de az iskola-épület, a tanítók földje, a faiskola, r. kath. cím alatt vannak betáblázva; Botka Mihály néh. pléb. szegény gyermekek közt kiosztandó könyvekre és ruházatra szép alapítványt tett, van továbbá itt uradalmi épület, ispánság, régi nevezetes posta-állomás, 1869-től olvasó-kör 70, iskolai könyvtár 65 könyvvel ellátva.

Töviskes puszta 110 lakossal.

4. Ó-Morovica.

Ó-Morovica népes község 5206 magyar lakossal, kiknek legnagyobb része a helvét hitvalláshoz tartozik. Vojnits, Szalmási, Heinrich, Szemző és Tomcsányi családok birtoka, 1785., 1786-ik években lett alapítva Bácsérpatak partjain, földje termékeny, a lakosok földmivelésből élnek, van itt rk. felekezetnek egy tanterme, a tanító fizetéséhez a megyei pénztár is hozzájárul, a főegyházi hatóság az új iskola építéséhez szép összeget utalványozott ki. Van két olvasó- és társalgó-egylete és népbankja, iskolai könyvtára 120, kaszinói könyvtára 400 kötetel.

Felső-Roglatica urad. puszta 199 lakossal, iskolával. Az ó-morovicához tartozó tanyai iskola szinte meglehetősen jókarban áll.

5. Pacsér.

Pacsér, 4592 magyar és szerb lakossal, földesura a közlakosság, Bács-érpatak mellett, határa tagosított, fekete termőföldje leginkább szántásra fordítottatik, melynek részei: Nagyvölgy, Papköz, Zöld és Zsálya; tisztabuzát, zabot és kukoricát bőven terem, három főpiacot tart, zomborit, bajait és szabadkait.

Van 6 tanterme, ismétlő iskolája, a rk. kántortanító fizetéséhez a főegyházmegyei hatóság is járul, van továbbá 3 temploma, a helvét hitvallásu lakosság nagyobb felét képezi e nagyközségnek, de a nazarénusoknak és Mózesvallásuaknak is van itt imaházuk, az olvasni szerető községnek rendelkezésére két olvasó-kör, a kézmivesek részére ipartársulat, az előrelátó községnek takarékmagtára, 1868-ik évtől postaállomása.

Uradalmi csinos épületek közül említésre méltók a Horváth, Mészáros, Császár. Szutsits, Odry és Spicer birtokoséi.

A község Zomborból Nagy- és Kis-Kunságból 1786. évben népesítettett; Katymár felé vezető uton van Tolvajosi csárda, valamint a határban fekszik

Plága uradalmi pusztá 4612 hold termő földdel.

6. Sándor.

Sándor 1800-ban épült kis község, Szabadka déli részén, ennek határán 1233 szerb, bunyevác és német lakossal, a g. k. valláshoz tartozóknak van imaházuk, a róm. kath. hívek a szabadkai Rókus templomhoz tartoznak, kik a lakosságnak kisebb felét teszik, mindkét felekezetnek van saját iskolája.

7. Bács-Topolya.

Topolya mv. Szabadkától délre fekszik 8501 magyar ajku lakossal, gr. Zichy János és neje Kray Irma uradalmához tartozik, kinek itt gazdatisztviselőség kezelése alatt szép kastélya, terjedelmes kertje, uradalmi több épülete, 8016 hold földje van. Topolya 1774-ben Kunságból, Győr- és Trencsénmegyéből telepítettett, Krivaja bara két magas partoldalára. Gabnatermelésre alkalmas: Kölcshöld, Zöldhalom, Méhészvölgy, Görbeut és Csengetyús határ részeiben sok zabot, búzát és kukoricát termeszt, de egyzersmind marhatenyésztése is virágzó állapotban van, főpiaca Kula, Cservenka, Verbász, ujabban Szabadka.

Van itt járásbiróság, szolgabiróság, póstaállomás, 1840 óta gyógyszerár, 1865-től olvasó-egylet, 1870-től polg. olvasó-kör, 1869 óta gőzmalom, tornaiskola, népkönyvtár 200, kaszinó-könyvtár 300 kötet könyvvel, ipartársulat, takarékpénztár, tartama 1872—1902., alaptőkéje 60 ezer frt névre szóló 600, száz forintos részvény 50 frt befizetéssel = 30 ezer frt; négy fosztály és 6 leányosztály, melyben a t. iskolanénék tanítanak, kiknek buzgó ügyködéseihöz az uraság nagyszerű alapítvánnyal járult.

Ide tartozik:

Emusic puszta 42 lakossal.

Uj-Pusztá 40 lakossal.

X. Tiszai első járásbeli községek.

1. Ada.

Ada török eredetű szó, magyar fordításban szigetet jelent, e város régi neve Osztrova, ez meg szláv szó, szinte annyit tesz mint sziget. Osztrova községe, melyet hajdan csehek alapítottak, a török uralom alatt 1530-ik év körül

elpusztult, mely a Zenta felőli országuttól a Tisza felé, az ugynevezett pusztatemplom körül állott, melynek ős lakói közül némelyek a török elől az Osztrova bara posvány-ságából kissé kiemelkedtebb partba rejtöztek, s ott földalatti gunyhókban laktak, kik a zentai főőrség által többször meglátogattattak, s azon helyet Adicának — szigetcskének — nevezték el.

Midőn 1689-ben nemcsak Buda, hanem Nándorfelcvár is I. Leopold király kezébe került, a nevezett őrséghez, Adica lakóihoz szétszórt szerbekből sokan csatlakoztak, kik egykor honukból a török által kiszorítottak és hazánkba befogadtattak.

A győzelmes csaták által megtört török uralom után Osztrova név alatt, mint új község növekedni kezdett szerbek és magyarokból, a magyarok Pest, Heves megyéből, a szerbek Csernovits patriarcha és Manaszterly militiai alvajda által, a bécsi haditanács parancsa következtében, 1694-ben aratás után ide, valamint a többi Duna Tisza közti községekbe az ország belsejéből leköltöztek.

Ez időtől fogva 1751-ik évig Osztrova már mint határőrvidéki község volt, s lakói folytonos fegyvervillongásban éltek, s partjukból a jelenlegi térre huzódván fel, mindkét nemzet imaházat épített.

A rk. egyház, parochia 1762-ik évtől veszi kezdetét; e tájban változtatta az ekkor már jelentékeny község nevét Adára, egész 1800-ig Ada seu Osztrova iratott, amidőn lakói felerészben magyarok, felerészben szerbek voltak.

A község bélyegvasa (S), mely Osztrovát jelez, maig is használtatik. Cimere egy egyenesen álló földműves, jobb-jában magasra emelt karddal, baljában pedig leeresztett szántóvassal.

Ada 1751-ik évig határőrvidéki község volt, mely évben Zenta, Ó-Kanizsa, Martonos, Moholy, Petrovoszelló, Ó-Becse, Földvár, Szenttamás és Turia községekkel polgárosított, s lett kincstári birtok, később pedig 1791-ik évben királyi koronai birtokba helyeztett át és Alsó-tiszán-inneni kir. kor. kerület, districtus név alatt, katonai vitéz szolgálataiért szép kiváltságokkal ruháztatott fel.

Polgárosítása után itt a magyar elem felette gyorsan szaporodott, főkép a szomszédos felső-megyéből települtek ide különféle ajku lakosok, a tótok és bunyevácok itt elmagyarosodtak.

A kerület 1848-ik évben illetékes megyéjébe, Bács-Bodrogh vmegyébe kebelezetett, azonban a társközségek fenmaradott közvagyona, kisebb királyi haszonvételek felett, a községekből kiválasztott képviselők, mint gazdasági testület tagjai ezután is O-Becsén, a volt kerület székhelyén tartották gyűléseiket. 1670-ben a kerület az uradalomtól (koronától) azaz az uradalmat (?) illető járásföldeket egy millió háromszázezer frtért megváltotta, azóta Adán, a kerület központján tartatik a gyűlés, a közvagyon felosztásáig, mely összegből birtok-aránya szerint váltásági díjul Ada százhuszonötezer négyszázharminchárom forintot fizetett ki 6 év alatt.

Adán van jelenleg 7100 rk., 1850 gkv. 350 zsidó, és 44 más vallásu, összesen 9344 lakos, ennek két tizedrésze szerb, nyolctizedrésze pedig magyar, 1726 lakház. A tanýákon ezekből van 997 lélek 251 lakházzal.

A község Osztrova-bara torkolatánál a Tisza mellett fekszik.

Osztrova délről határt képez Orom-partig, nádat, kevés halat és vadat szolgáltat.

A lakosok földmiveléssel leginkább, továbbá állatte-

nyésztéssel és iparral foglalkoznak. A határ termékeny síkság, mely aránylag több esőt, jó szántást és trágyát kíván. A földművelésben és gazdálkodásban a lakosok közül némelyek kitűnnek leginkább az által, hogy földjeiket jól megmunkálják; azonban okszerű gazdálkodásról, mesterségesen készült takarmány és trágyáról, jó tenyész-lovak- és marhákról eddig még nem igen gondoskodtak.

Az állattenyésztés egy állapotú pangásban van, ősapáinkról öröklött régi szokások nyomai még mindig látványosak.

Mind emellett újabb gazdasági eszközök beszerzésében, használatában mutatkozik haladás, mivel a lakosság közt kezelés alatt van itt cséplőgép gőzerőre 2, lóerőre 8, vetőgép nagyobb egy, kisebb 4, kukorica-morzsoló 57, szecsvágó 13, vas-eke kevés kivétellel minden földművesnek.

Az ipar, az alföldi községek módjára alig indul virágzásnak, van 65 taggal 3 ipartársulat, melyek közül kettő elég jól fogta fel célját. — Általán az iparosok földműveléssel is foglalkoznak.

A gabnakereskedés itt jelentékeny, őszi, tavaszi és nyári az itt állomásozó gabnakereskedők által nagyban élénkül a gabnapiac, minthogy sok és jóminőségű gabna terem e terjedelmes határon, mely $2\frac{1}{2}$ □ mfd. vagyis 143,864 □ kilométert tesz. A gabna az itt rakódó hajókon szállíttatik Tiszán a Dunára, az ország fővárosaiba, de Horvátországba is sok vitetik a Száván, honnan viszont nem kevés tüzelőfa hozatik be, bor főleg Baranya- és Szerémvármegyéből jut hozzánk vizen, vagy Bajáról, Kuláról tengelyen.

Az adai országos- és hetipiacokat benépesítik és nagyban élénkítik a legközelebb fekvő bánáti — torontál-megyei — községek.

Találtak Adán 4657 férfi, 4687 nő, 2574 nőtlen, 1947 nős; 113 özvegy, 23 elvált férfi, 2379 hajadon, 1950 férjes, 338 özvegy nő, 20 elvált nő, birtokos 1970, földtulajdonos 718, iparos 286, kereskedő 55.

Házi állatokból: ló 2203, szamár 30, szarvasmarha 2010, juh 7437, kecske 7, sertés 1989, méhkas 109, Dzirzonféle újabb kas 38.

Tiszán át a közlekedés komp által történik, Padé, Bocsár, T.-Sz.-Miklós, N.-Kikinda stb. torontálmegyei községekkel.

A szegedi és az ujvidéki nagy piacokra Tiszán a gőzhajó szállítja az utasokat s hozza hozzánk a különféle árukat.

Adának határa kelet felől csak a Tiszáig terjed, de nyugatra hosszant nyulik; felosztatik Belsőföldre melyeknek részei Pecér, Macedonia, Tatárszellő és Bulzsák; továbbá Szállásföldre, azután Nagyvölgyön inneni és Nagyvölgyön tuli tornyosi földre. Éjszokról Zenta, délről Moholy községek mellett feküdvén: ezek határai Topolya község határával nyugaton egyesülnek, Ada határát körülzárják.

Tiszától Topolya határa felé keleti hosszúságban 31.5 kilom. Zentai határtól délfelé Moholy határszélig nyuló határszélességben 7.580 kméter, háromféle fekvéssel bir, t. i. Tisza folyam játéktükrében álló árterekből, e felett Orompartig emelkedettebb részből, de amely ösvizek kiterjedésére mutat, végre nyugat felé az oromi fensíkből; úgy, hogy a község 7–8 méterrel alacsonyabban fekszik, mint a Szállásfödek.

A föld talaja, melynek felülete kissé hullámos, sőt a nyugati hegyes, vége felé Csik érpatak magas partjaival húzódik keresztül rajta, fekete homokos, termékeny.

Mivelési ág szerint a következő:

szántóföld	22117 h. v.	16083.09	lác	v.	12728.33	hektár,
legelő	2352	„	1710.54	„	1353.57	„
szőlőföld	89	„	64.50	„	51.24	„
rét	133	„	96.50	„	76.54	„
nádas	97	„	70.50	„	55.82	„
erdő	239	„	173.50	„	137.54	„
terméketlen	995	„	724.—	„	572.62	„
összesen	26022 h. v.	18925.09	lác	v.	14975.66	hektár.

Ezen területből a község tulajdonát képezi:

szántóföld	5880 h.	4276	lác	800 □ _o	3383.70	hektár.
legelő	2224	„	1617	„	1000	„
nádas	97	„	70	„	1200	„
erdő	239	„	173	„	1800	„
terméketlen	756	„	549	„	1800	„
összesen	9196 h.	6688	lác	— □ _o	5291.93	hektár,

mely földterületek leginkább hármas vetésforgatásra osztva, évenként haszonbérbe kiadatnak.

Középszámmal évenként terem:

buza	120 ezer köből;	240 ezer	pozs. m.	150 ezer	hektolit.
árpa	40	„	„	80	„
zab	6	„	„	12	„
kukorica	54	„	„	108	„
összesen	220 ezer köből;	440 ezer	pozs. m.	275.—	ez. hektolit.

Kaszálók hiányában széna csak igen kevés terem, ugyszinte repce, csak némely gazda által kisebb területen természetetik; len ritkaságok közé tartozik. kender annyi sem természetetik, mennyi a lakosság szükségletére elegendő lenne; burgonya, hüvelyes vetemény, káposzta, egyéb zöldségfélék sem fedezik a szükségletet, gyümölcs éppen nem

elégíti ki a fogyasztókat, hanem mindezekért pénzt vagy gabnát ad ki a lakosság az ezekkel kereskedni szokott helybeli és vidéki fuvarosoknak vagy a kofáknak.

A földmiveléshez és fuvarozáshoz szükséges igavonó jószágot a lakosság maga tenyészt, a juhtenyésztés hanyatlófélben áll, sertéstartás inkább terjeszkedik, valamint a méhtenyésztés és a faültetés.

Az Osztrova-bara tekervényes völgyei s az alacsonyan fekvő belső szántóföldek hosszas esőzés, földár következtében gyakran vízzel borítottak, sőt nem ritkán a főbb közlekedési utak is járhatlanokká válnak.

A községből a Tiszáig 6—7 száz méternyi szélességben 3—4 ezer méternyi hosszúságban Dugolya-bara nevű ártér van, mely 1865-ben védtöltés által elzárattott, azonban a mentesített terület a kívánt célt nem eredményezi, minthogy az folytonosan vizenyős.

Van a községnek két jelentékenyebb szigete, a felső-sziget, a mellette álló nyár- és fűzfa erdővel, az alsó-sziget, mely a Tisza átvágása következtében Ada-Moholy közt származott, inkább kerti veteményt nyújt, évenként ez is fásittatik.

Említésre méltó itt a tágas és diszes epreskert, melyben diszfák, erdei és gyümölcsfák neveltetnek.

Ada sok tekintetben a haladás terén áll, van két diszes temploma, melyeket a város 1850-ik és utána következő években 10—10 ezer frttal segélyezett, melyek szép vasrácsozattal, diszes elő fákkal körítve vannak.

A várost diszítik a szép iskola-épületek, melyekben a rk. 8, gk. v. 3, mózes vallásuak részére egy osztály felekezeti iskola van elhelyezve, mindannyi a város által jól felszerelve; e mellett a tanyákon is 3 rendszeresített iskola van elhelyezve.

A szülők elég szorgalmasan küldik gyermekeiket az iskolába.

A r. k. tanodák 3 tanítóval 6 tanfolyamuak, a gk. 2 tanítóval 5 tanfolyammal birnak.

A kerület 1858-ban minden községben (10) két-két nagyobb, illetőleg felsőbb iskolatanuló számára Rudolf korona-herceg születésének emlékére szegény, de szorgalmas tanulók részére 50 ezer frtot tőkésített. Ugyanakkor a község is a helybeli népiskolai tanulók felsegélyezésére osztályonként 14 frt kiosztását minden évben kiutalványozni határozta.

Nemkülönben ftdő Váltó János bold. adai pléb. c. kanonok, a községben tisztességes kórházat alapított szegény özvegyek, vagyontalan elaggott tanítók, a ruházatlan iskolások javára szép alapítványt tett.

A mindennapi iskolába télen-nyáron 562, csupán télen 343 jár, tanköteles 6—12 éves 905, 13—15 éves 476, összesen 1381 rk. tanuló.

Beiratkozott fiu a mindennapi iskolába 463, leány 392, összesen 855, mind magyar. Az egyes kötelezett tantárgyakban annyi jeles, mennyi elégséges siker értett el.

A vasárnapi ismétlő-iskolába eddig csupán az iparos tanoncok járnak, a jelentkezők száma 65.

A lakosok általán jó irányu lapokat, könyveket olvasnak, három ezren felül van azok száma, kik a községben olvasni irni tudnak. Hlogy népünk szeret tanulni, mutatja azon körülmény, mely szerint 1873. évben 125, 1874-ben 149, 1875-ben pedig 260 felnőtt esti oktatásra önként járt és szép eredményt volt képes felmutatni.

Van itt három rendbeli könyvtár, népkönyvtár 106, iskolai könyvtár 171, kaszinói könyvtár 540 kötet könyv-

vel, egy ovoda, kézimunka tanoda, községi és tanítói takarékmagtár, méhész-egylet, ipartársulat, takarékpénztár „Ada-moholyi egyesült takarékpénztár cím alatt, tartama 1872—1902, alaptőke 100 ezer frt névre szóló 1000 drb száz forintos részvény, 50 frt befizetéssel = 50 ezer frt. Tartalék alapra 2286 frt, díjazásokra 1386 frt, jótékony-célokra 61 frt, osztalékra 10,200 frt, jövedelem egy részvény után 10 frt 20 kr. 1875-ben 10 frt 50 kr. 1874-ben 9 frt.

A község egy jó része 1854-ben leégett, azóta rendezett utcáin csinos házak épülnek, a város gondozásából a vizek lecsapoltatnak, a házsorok előtt téglajárdák, utca sarkaira pedig lámpák állíttatnak.

Van 1836-ik évtől városi címe,

1845-ik	„	gyógyszertára,
1853-ik	„	póstaállomása,
1854-ik	„	vasárnap i ismétlő iskolája,
1856-ik	„	kórháza,
1859-ik	„	epreskertje,
1861-ik	„	olvasó-egylete,
1868-ik	„	gőzhajó állomása,
1870-ik	„	távirdája,
1872-ik	„	takarékpénztára,
1873-ik	„	tanítói takarékmagtára,
1874-ik	„	kézimunka iskolája leányok szá- mára,
1874-ik	„	három ipartársulata,
1875-ik	„	községi takarékmagtára,
1876-ik	„	kisded-óvó intézete,
1877-ik	„	méhész-egylete,
1877-ik	„	iskolai- és nép-könyvtára.

Épületei között legdíszesebb az 1873. évben épült

nagy vendégfogadója és 1848. évben a kerület által állított városháza, van itt téglá-, cserép-, mészegető, a Tiszán 9 vizi-, a községben 5 száraz-, kívül 10 szélmalom s több olajsutu, 56 pálinka-főző-kazán.

Ada 1870-ben megváltotta magát, s most a megye felügyelete mellett vagyonával rendelkezik, kegyuri joggal bir.

A kegyuri terhek viselésére kijelölt 16 ezer frt alap a rk. hitközség által, a támadható hiányok pótlása mellett kezeletik.

A község közigazgatási képvisellete áll 40 tagból, fele virilis, azaz, legtöbb adófizető, a másik fele a nép által minden három évben választatik.

A rk. hitközség rendes képvisellete 20, míg a választó képviselőség 60 tagból áll.

Van Adának a községi 6688 láncc (2200 \square°) földből évenként 120 ezer frt tisztajövedelme. A közlakosság minden teherviseléstől, illetőleg közköltségektől ment, a királyi adón kívül a közlakosság semmi közös kiadást nem ismer. A megtakarított jövedelemből van is már e községnek százezer frton felül tőkepénze.

Hadfogadó parancsnokság tekintetéből Ada Ujvidéken állomásozó 6-ik számú gyalogezredhez, és Szegeden székelő 3-ik sz. honvéd zászlóaljhoz tartozik.

Vallási tekintetben a rk. a Kalocsa főegyházmegyéhez tartoznak, egyházfő az érsek, esperesti kerület Ó-Becse, az esperes mint tanfelügyelő az iskolákat időnként meglátogatja. A gkv. a bácsi püspökség alá, a püspök Ujvidéken lakik, esperesti hivatal Ó-Becsén van.

Adának főtörvényszéke Szabadkán van, míg az árvaszéki ügy Zomborban; járásbirósága, adóhivatala, telekkönyve, szolgabirósága Zentán van.

A község gazdasági s egyéb ügyeit vezeti a város bírája, kinek megválasztatása erkölcsi és anyagi tekintetben ép oly fontos, mint bármely megyei vagy járási tisztviselőé. A törvénykezési bíró, valamint a községi esküttek a kisebb peresügyeket végzik a gazdasági bíró felügyelete alatt.

A község levelezéseit, számadásait a közs. jegyzők teljesítik, a közbiztonságra a községi biztos, az árvák ingó s ingatlan vagyonára a közgyám ügyel fel.

A községi adótiszt az adót törvényes alapon kivetí, a kir. adószedő az országos adót felveszi és havonként kétszer az adóhivatalba számadás mellett beszállítja.

A községi pénztárnok a házi pénztárt kezeli.

Az iskolaszék, az igazgató elnöklete alatt, a törvények értelmében az iskolákra ügyel fel.

Az orvosok a közegészségre, valamint a kórházban a szegény betegekre tartoznak felügyelni.

Ada az ó-kanizsai választókerületbe tartozik. A megyének külső tisztviselője, megbízottja a járási szolgabíró, ki a községekre minden tekintetben felügyeletet gyakorol. A községet időnként egyházi és világi méltóságok szokták meglátogatni és a jóra buzdítani.

Elemi csapások közül a fagy 1866-ban, a szárazság 1863-ban, kolera 1855., 1874-ben, a roncsoló toroklob 1876., 1877-ben uralkodott.

2. Martonos.

Martonos, a megye éjszakkeleti szélén, határos Csongrádmegyével, Tisza folyó és Körös patak mellett, e magyar-szerb község 4938 lakossal bír, 1871-ben vásártartási engedélyt nyert, határrészei Szalatornya, Ostorka, Budsík, Köröspart, részben fekete termő, részben homokos, részben

pedig székes és vizenyősek, mindennemű gabonát szolgáltat, melyekből eladható részt Szabadkára, Szegedre, Horgosra vagy éppen ott rakodó hajóra visznek. Vizkára évenként nagy, mely azonban a horgosi és a martonosi rét eltöltése által némileg akadályoztatott, emellett a község maga is nagy áldozat mellett 320 holdat mentesített. Van 5 tanterme, 3 olvasó-egylete, a két felekezetnek temploma, iskolaépülete, 1868-tól postája, virágzó földművelése, baromtenyésztése, fakereskedése, kisszerű epreskertje, iskolai könyvtára, jövedelmező halászata.

A község váltságdíjt 69,485 frtot fizetett, mi végett a közlegelőből örökáron eladni kényszerítettett.

3. Ó-Kanizsa.

O-Kanizsa a Tisza jobb partján, mezőváros 12594 lakossal, kik között a gkv. és mőzes vallásuak csak csekély számban vannak, a többi rk. magyar nemzetiségű, minden felekezetnek van saját imaháza és iskolája. A város tekintet nélkül sokat áldoz a népnevelés ügyére, gyorsan szaporodnak az osztályok nemcsak a községben, hanem a tanyákon is, 20 tanterme van minden tekintetben jelesen felszerelve, főbb osztályok mellett kisdud muzeuma, iskolai könyvtára 250 kötetből áll, a szegény tanulók részére bold. Kovács József kanonok által letett 600 frtos alapítványa, ovodája, tornaiskolája, kórháza, ó- és uj-kanizsai egyesült takarékpénztára, nagyszerű népkertje, gyógyszertára, posta-, távirda- és gőzhajó-állomása, épületei között kitűnik az uj nagyvendégfogadó, a városháza és az iskolaépületek.

Nagyobb tífzeset 1867., 1873-ban, vizkár 1876., 1877-ben, fagy 1866-ban, kolera 1873-ban fordult elő. A lakosok szorgalmas földművelők.

A község váltságdíjul 146,927 forintot fizetett 1870. évtől hat év alatt, kegyuri jogát folyó évi augusztus hó 9-én legelőször gyakorolta.

Adorján egykor felső- és alsóközséget képezett; a Felső-Adorjánt Magyar Pál gimesi grófnak Károly király adományozta, az okmányokat erről 1331-ben vette át, s még azon évben Alsó-Adorjánt is megszerezte; a grót nejének Csapó Margitnak hagyományozta e birtokot, ki az ó-budai apácáknak ajándékozta 1357-ben tanuk előtt, Nagy Lajos király megerősítésével. Mindezekből láthatni, hogy Adorján, melynek régi lakosai kunok voltak, melyről annyi történelmi adat van, jelentékeny hely volt; — idővel annyira elpusztult, hogy róla most már ritka helyen tétetik említés. A mostani Adorján csekély kertészközség, Ó-Kanizsa határán 905 rk. magyar lakossal, kegyura Ó-Kanizsa, templomot 1858-ban építtetett, 1863-tól van parochiája, a nép földművelés és dohánytermeléssel foglalkozik.

Tető-Hegyes puszta, Orompartokon 639 lakossal, kik az adorjáni egyházhoz tartoznak.

XI. Tiszai második járásbeli községek.

1. Moholy.

Moholy 1870-ik év óta vásártartási joggal felruházott nagyközség a Tiszapartján 7516 magyar és szerb lakossal. Van a két felekezetnek egy-egy szép temploma, diszesen kerítve és befásítva, 3—3 tanterme szilárd épületekben, jól felszerelve, emellett a tanyákon 2 iskolája, a községben kórháza, jól berendezett vendégfogadója, tágas epreskertje, egyesült olvasóköre, 1866-tól postaállomása, 1871. évtől kompjárása; 1857-ben a Tisza átmetszetett, 1866-ban

védőtöltés által több mint kétezer hold föld mentesített, melyet az 1870-iki vizár visszafoglalt, amidőn földár következtében a belső földek nagyrészt viz borította, a község délnyugati részében házakat döntött romba; kolera 1866-ban. marhavész 1864-ben kereste fel. E községnek jó termő fekete földje, nyugatra messze nyúló határa, szép jövedelme van, váltságdíjul 109,653 frtot fizetett.

Sok gabnát évenként részint helyben a Tiszán, részint Adán ad el; a község leginkább 1836-tól népesedett, habár igen régi helynek tartatik. A lakosok leginkább földműveléssel és baromtenyésztéssel foglalkoznak.

2. Ó-Becse.

Ó-Becse mező-város, eredetét homály fedi. Hogy régi jelentékeny hely, tanusítja az, hogy 1751-ben, midőn e Tisza vidéke megszűnt egyedül katonai szolgálatot tenni, midőn polgári lábra állítottott, midőn a tiz község oly nevezetes kiváltságot nyert, Ó-Becsére tétetvén az ugynevezett magistratus, a kerület székhelyéül választatott.

Van 14058 magyar és szerb lakosa, nagy határa, melynek nyugati része dombos, a Tisza közelében lapályos, termékeny, temérdek gabnát szolgáltat, tágas legelője pedig sok szarvasmarhát, juhot és sertést nevel. — 1848—49-iki korszak nevezetes emléket hagyott itt hátra a népsurlódás, hadakozás, tüzvész által, melynek szomorú maradványai maig is szemlélhetők nevezetes épületek romjain.

Hét és fél ezer hold rétje s ennél még több jóminőségű szántóföldje van, a községnek szép jövedelmet szokott hozni, ami ennek kül- és belcsinosításán, anyagi és szellemi haladását észlelhető.

Van itt Ó-Becsei első takarékpénztár, tartama 1872

—1912, alaptőke 60 ezer frt, névre szóló 600 db száz frtos részvény, a magyar céget jegyzi. jövedelem egy részvény után 1877-ben 4 frt 7 kr. „Bács-tizamelléki takarékpénztár“, tartama 1872—, alaptőke 50 ezer frt, névre szóló 500 drb száz frtos, 50 frt befizetéssel. Továbbá itt van a megyében a legszebb iskolaépület, szerb 6 tanfolyammal, a róm. katolikusoknak is vannak jó iskolaépületeik 6 tanteremmel.

Németh Antal, egy közpolgár 1874-ben egy derék iskolaházat, tanítói lakot építtetett, mely 6000 frtba került. A nm. kalocsai érsek 1872-ben iskolánénék által vezetett 3 leányosztály tanodában egy tanítónő eltartására négy ezer, egy kanonok e célra egy ezer frt alapítványt tett le. 1873-ban a szállásokon egy tanterem és egy tanítói lak emeltetett. 1868-tól gőzhajó-állomás, posta és távirtda, gyógyszertár, kórház, járásbiróság, szolgabiróság, 4 olvasó-egylet, sörház, epreskert, nagyszerű népkert, gabna- és gyapju-kereskedés.

3. Petrovoszelló.

Petrovoszelló nagyközség, 6685 lakossal, kik közül szerb nincs egész négy tizedrész, a többi magyar kath., földműveléssel foglalkoznak, de szép lovat, barmot és sok juhot tenyésztenek, mindkét vallásfelekezetnek van saját jól rendezett elég számban iskolája, a szegény gyermekek részére iskolai alapítványa; kár, hogy a tanyai iskolai ügyet jobban nem karolta fel.

Határa nagy és jövedelmező, különösen a rét szép hasznot szokott a községnek évenként hozni; a lakosok sok nádat vágnak és káposztát termesztenek. Váltásdíjba 80 ezer 540 forintot fizetett.

4. Szent-Tamás.

Szent-Tamás a volt tiz koronai község egyike, 1843. évben lett mezőváros, a Ferenc-csatorna mellett, Krivaja torkolatánál, 9634 szerb és magyar lakossal.

Van 1830-tól pósta, 1871-től távirda, 1870-től olvasó-kör, 1842-től gyógyszertár, 8 tanterem, fele rk., fele g. k. v., iskolaépületei mintaszertűek. Az egész meszsze terjedő határ fekete televényes, némely helyen agyagos, dusan termő, legnagyobb része felszántott s tanyákkal beépített, melyeken itt-ott németek települtek, szorgalmuk és takarékoságuk által lakostársaik és a nemzetgazdasátra nézve hasznosak. Tömérdek gabna természetik, leginkább buza, kukorica és zab, mely a csatornára szállittatik, hol a hollandi módra készített negyedik zsilip körül évenkint mintegy száz hajó rakodik különféle gabnával; lakosai vagyonosak, jókedvűek, vendégszeretők. Legelő-váltási díjba 198 ezer 726 frtot fizetett.

Emlékezetes marad Szent-Tamás 1848—49-iki forradalmi évekről, nagy szerepet játszott, míg végre Percel tábornok által bevétetvén, fölégettett.

Kutas, Szent-Tamás éjszaki határán népes pusztá, süriin telve tanyákkal, ezer szerb, hatszáz rk. lakossal, hol kétszáz gyermeknél több nő fel oktatás nélkül.

Szóregh p., Ferenc-csatornától délre, közel Ó-Kér községéhez, közigazgatásilag Szent-Tamáshoz tartozik.

5. Bács-Földvár.

Földvár 5265 magyar és szerb lakossal, kik földmivelés, baromtenyésztés, halászat és fuvarozásból élnek, van öt tanterme, három rk., kettő gkv. A község a Ferenc-csatornának Tiszába való bevezetésénél fekszik, mely kö-

rül Szent-Tamás felé nyulik, termékeny határa, melyen át O-Becsétől délnek a római sáncok húzódnak. Váltásági dijt 62 ezer 932 frotot fizetett. Van pósta-állomása, olvasóegylete és egy kis gabna-kereskedése.

6. Turia.

Turia 2533 szerb lakossal, a Ferenc-csatorna déli részén, földje termékeny, a lakosok földmivelésből, álatte-nyésztésből élnek, van két tanterme. Az itt csekély számban lakó rk. hívek a szent-tamási anyaegyházhoz tartoznak.

XII. Csajkás első járásbeli községek.

Csajkások kerülete a múlt század közepén még B. B. vmegyéhez tartozott. Határőrvidék, a magyar korona azon tartománya, mely a birodalomnak Törökországgal szomszédos szélein fekszik, melynek első alapját I. Ferdinánd király tette le, később Rudolf, I. Lipót és Mária Terézia ezen intézményt megerősíték és mindinkább terjesztették a hódításaiban telhetetlen, fenyegető Osman háborúk veszélyei, gyakori betörései ellenében. A katonai hírbéri viszony alapján szerveztetett, mely 1850. május hó 5-én kibocsájtott nyiltparancs következtében feloldatván, a lakosoknak a vagyon, a házközösség átörökíthető tulajdonát képezi.

1873-ik évben teljesen beszünttetett némely helyen a katonai hírbéri viszony, és polgári lábra állítatott, mit némelyek nem látván be emnek felszámíthatlan javát, zokon vették, holott azelőtt fekvő birtokot csak az szerezhettek, ki határőrvidéki fegyverkötelezettséget teljesített; tiszték, hivatalnokok, papok három holdig, iparosok és kereskedők kivételesen hat holdig részesíttettek szerzési

kedvezményben. Az őrvidek feladata az őrvonalat folyton őrszemmel tartani, a csempészet, ragályos betegség ellen oltalmazni, a hadsereg gyors és olcsó kiegészítését előmozdítani. Minden husz évet elért férfi hadköteles századában ingyen szolgált, csupán katonai ruhát, fegyvert, lőszert adott az állam. A katonamentes idősb férfi s ennek neje, a házi rend fentartására és a közös vagyon kezelésére, mint családfők voltak hivatva.

Csajkás-kerület 16.7 □ mfd, 20 ezer lakossal, 1763-ban a pétervárad határőrvideki területből hasított ki, miután az osztr. örökösödési háborúkban Győrnél, Komáromnál, Esztergornál felállított három Csajkás század magát nevezetessé tette, Mária Terézia megengedte, hogy a Duna és Tisza összefolyásánál fekvő vidéken a határvonal szigorú őrzése tekintetéből állandó csajkás századok tartassanak.

A csajkás-kerület 1873-ban illetékes helyére, B. B. vármegyébe visszakebelezetett, tanügyi tekintetben pedig csak az 1866-ik év végén csatoltatott. Felosztatott két szolgabírói járásra, s képez a 14 kincstári község egy követválasztó-kerületet, legnevezetesebb pontja Titel. Földje az egész járásnak — fensikot kivéve — alacsony, vizenyős, a kincstár által a múlt században telepített különböző helyekről.

1. Alsó-Kovil.

Alsó-Kovil 1267 lakossal, kik főleg a g. kel. valláshoz tartoznak, földműveléssel foglalkoznak, van egy tanterme, az egész járást az 1876-iki vizár megrongálta. E község alatt van az ugynevezett Kalugyerzárda, kiknek szántóföldjük, kevés szőlőjük van. A r. k. a titeli egyházhoz tartoznak.

2. Felső-Kovil.

Felső-Kovil 2089 szerb lakossal, kincstári község, eginkább földmivelők, parochiájuk mellett van 2 tanteremük. A r. k. egyháza Títelben van.

3. Gardinovác.

Gardinovác, kis község 915 szerb lakossal, kik leginkább földmivelésből élnek, kincstári birtok, a róm. kath. egyház Títelben van.

4. Káty.

Káty 2984 szerb és német lakossal, a róm. kath. egyházzal Józsefházához (Zsablya) tartoznak, kegyur a kincstár, a nép főfoglalatossága a földmivelés és halászat. Van három tanterme.

5. Lok.

Lok, kis község 812 szerb lakossal, határa vizenyős. A lakosok földmiveléssel foglalkoznak, a r. k. a titeli anyaegyházhoz tartoznak. Az uradalom a kincstár. Van egy tanterme.

6. Mosorin.

Mosorin, 2253 főleg szerb lakossal, kincstári birtok; a lakosok földmivelésből, halászatból és sertéstartásból élnek, van két tanterme, a róm. kath. egyházi tekintetben Títelhez tartoznak.

7. Kovil-Sz.-Iván.

K.-Sz.-Iván 1720 szerb és német lakossal, kegyura a kincstár, a róm. kath. a titeli anyaegyházhoz tartoznak, van 3 tanterme, a lakosok leginkább földmivelők.

8. Titel.

Titel m. város, 2756 szerb, német és magyar lakossal, közel a Tisza torkolatához, kereskedése, ipara jelentékeny; van itt fegyvertár, hajógyár, állami elemi és polgári népiskola, emellett egy szerb felekezeti iskola, posta, gyógyszertár, járásbiróság, szolgabiróság, adóhivatal, telekkönyvi hatóság, közjegyzőség, egy ipartársulat, két olvasóegylet. Patronus a kincstár; határában igen sok a terméketlen föld.

9. Vilova.

Vilova, kis község 891 szerb lakossal, határa leginkább szántó és terméketlen részből áll. A r. k. a titeli egyházhoz tartoznak; kincstári birtok.

XIII. Csajkás második járásbeli községek.

1. Csurogh.

Csurogh, az egész járásban a legnépesebb község 4920 szerb, magyar és német lakossal, a Tisza kanyarulatánál, van nagy kiterjedésű rétje, mely sok lakost és merész vállalkozót majd felsegitett majd ismét tönkre tett. A tiszai védtöltés a múlt 1877. évben az árviz által átszakított, legujabban egy társulat által építettik és védelmeztetik.

A rk. templom 1877-ben szenteltetett fel, mely a kalocsai érsek áldozatkészségéből építettett, nemkülönben 1868-ik év óta új iskola épült, ezen katolikus magyar telepítményű község iskola-építéséhez az egyházzhatóság, úgy a megyei pénztár is hozzá járult. Kincstári birtok, van 4 tanterme, egy olvasó-egylete, halászata, epreskertje, 300 újdivatu méhkasa, iskolai könyvtára 43 könyvvel, iskolai

alapítványa pedig 12 ezer frttal. Nagyobb tüzeset 1848-ban, fagy 1866-ban, vízkár 1876, 1877-ben, kolera 1849, 1866-ban.

Jasbina p. 100 rk. lakossal.

Nagy-Pusztá 50 római kath. lakossal.

2. Gyurgyevó.

Gyurgyevó kincstári község 2920 lakossal, rk. lakosai a józsefházi egyházhoz tartoznak, van 2 tanterme.

3. Goszpodince.

Goszpodince 2328 lakossal, a rk. hivek a józsefházi hitközséghez tartoznak. Kegyura a kincstár, van négy tanterme.

4. Nádaly.

Nádaly 1621 szerb lakossal, kincstári község, a r. katolikusok a józsefházi anyaegyház hivei, a lakosok itt is leginkább földmivelők. 1802-ben Csébről ide telepített.

5. Zsablya.

Zsablya vagy Józsefháza 4535 szerb, magyar és német lakossal, Csurogh után legnépesebb, vásárai nevezetesebbek, székhelye a járásbiróságnak és a szolgabiróságnak, van rk. és gkv. parochiája, a felekezeteknek iskolája, két olvasó-egylete 100 könyvvel, egy ipartársulata. Ezen község 1784-ik évben április hóban Ó-Zsablyáról ide áttelepült.

NEGYEDIK RÉSZ.

Statisztikai táblázatok.

Kimutatása

a Bács-Bodrogh vármegyébe kebelezett községeknek és pusztáknak, ezek mely kegyuraság, szolgabírói járás, törvényszék, járásbíróság, adóhivatal, telekkönyv, hadfogadó parancsnokság, honvédszászlóalj és követválasztókerülethez tartoznak; ugyszinte az egyes község határának területe, lévén az tagosított vagy nem; valamint a községben né tán tartatni szokott vásár, a birtokiv, ház- és lakosai számának, anyae gyházának, a divó nyelveknek kitüntetése, vallás és nemzetiség tekintetéből.

Zombor, Szabadka, Ujvidék és Baja sz. kir.

(Csak Zombor, Szabadka és Ujvidék bir törvényszékkel,

Sorszám	Városok, melyek önálló járást képez- nek és saját kegyuri joggal bírnak	A városhoz tartozó puszták nevei	A lakosok száma vallásra				
			róm. kath.	görög kath.	gör. kei. vall.	ágost. ev.	helv. hitv.
1	Zombor	Bukóc, Nenadics, Sikara	12451	4	11131	167	77
2	Szabadka	Csikeria, Györgyén, Kele- bia, Ludas, L-Bibichát, Mérgecs, Nagyfény, Pality, Radanovác, Sebesity, Ta- vankút, Tompa, Vantelek, Verusity, Zobnatica.	52181	1	2445	141	190
3	Ujvidék	Cseney, Klisza, Kamendin, Rivica	6684	176	8134	1354	1725
4	Baja	Istvánmegye, Mátéháza	14952	5	532	175	294
5	Zenta	Felső-Alsó-Hegy, Likacs, Tornyos	16822	2	2087	58	45
Összesen . . .			103090	189	24329	1895	2331

Az 5 főváros lakosai

Magyar 72,085; német 10,894; szerb 24329; bunyevác
egyéb nemz. 203;

városok, Zenta rendezett tanácsu mezőváros.

Baja és Zenta a szabadkai törvényszékhez tartoznak)

nézve		Hány vásárja van	Mennyi a birtokliva	A katár területe kat. holdakban	Házszám	Lélekszám	Mely vallásfelekezetnek van anyae gyháza	A városban divó nyelvek	Ezred, melynek hadkiegészítési kerületébe a város tartozik
Mózes vall.	egyéb vall.								
419	60	4	1058	53244	3931	24309	rk. g. kel. v. Mózes v.	sz. m. n. d.	23 gy. e. 5. hv. z.
1331	34	4	3108	165615	8645	56323	rk. 3. g. k. v. Mózes v.	m. d. sz. n.	23. gy. e. 4. hv. z.
965	81	4	4800	27199	2706	19119	rk. g. k. v. g. kath. ág. ev. h. hv. Mózes v.	m. sz. n. d.	6 gy. e. 6. hv. z.
2183	28	4	1020	11015	2794	18169	rk. g. k. v. ág. ev. h. v. Mózes v.	m. d. n. sz.	23. gy. e. 4. hv. z.
924	—	4	2128	64496	2902	19938	rk. g. k. v. Mózes v.	m. sz.	6. gy. e. 6. hv. z.
5822	203	20	12114	321569	20978	137858			

nemzetiségre nézve.

23748; sokac 460; tót 138; ruthén 188; zsidó 5813; összesen 137 858.

Felső első járás.

Sorszám	Község	Pusztá	Uradalom	Törvényszék	Járásbíróság	Adóhivatal	Telekkönyv	Hirdető	Honnévszóalj	Követválasztó-kerület
1	Baracska	Gyurity	ktár	Szabadka	Baja	Baja	Baja	Airoldi 29. Zombor	4. Szabadka	Rigyica
2	Báthmonostor		önal.	Szabadka	Baja	Baja	Baja			Rigyica
3	Béregyh		ktár				Baja			Rigyica
4	Bikity	Major	önal.				Baja			Almás
5	Borsod	Ó-Lengye Albinmajor	önal.				Baja			Almás
6	Csatalja		ktár				Baja			Rigyica
7	Dautova		ktár				Baja			Rigyica
8	Gara		m. urad.				Baja			Rigyica
9	Gákova		ktár	Zombor	Zombor	Zombor	Zombor			
10	Katymár	Szanc Teleszka Válics	m. urad.	Szabadka	Almás	Baja	Baja			
11	Keluth		ktár	Zombor	Zombor	Zombor	Zombor			
12	Krusevlya		ktár				Zombor			
13	Rigyica	Kovács- puszta	m. urad.	Szabadka	Baja	Baja	Baja			
14	Szántova		ktár				Baja			
15	Sztanisics	Rasztina Rávna Sári	m. urad.	Zombor	Zombor	Zombor	Zombor			
16	Vaskuth	Pacsia- bara	önal. v. m. urad.		Baja	Baja	Baja			

A járásbeli lakosok száma
magyar 17,630; német 21,324; szerb 1486; bunyevác

Székhely: Szántova.

A határterülete katasztrális holdakban	Tagosított-e a határ?	Hány birtokosa van?	Vallásra nézve							Mely vallásfelekezetenek van anyae gyháza	A községben divó nyelv	Házszám	Lélekszám	Hány vásárja van
			róm kath.	görög kath.	g. k. val.	ág. ev.	helv. hv.	Mózes v.	más egyéb v.					
8045	nem	663	3140		1		2	50		rk.	m.	524	3193	2
5990		625	1956	18				35		rk.	m.	307	2019	
5277		526	2626		9	2		28		rk.	d. n.	415	2665	
10928		328	3485				1	38		rk.	d. n.	799	3524	
17173	igen	120	899					8		rk.	m.	89	907	
5598	nem	155	1466					16		rk.	n.	218	1482	
7633		707	2900			2	1	46		rk.	m.	531	2949	
10167		852	3826					52		rk.	d. n. m.	712	3878	
2804		475	2230		3			18		rk.	n.	372	2251	
13297		948	4862				1	72		rk.	d. n. m.	827	4935	2
7220		501	2505					26		rk.	n.	351	2531	
2650		165	961					7		rk.	n.	136	968	
10350		782	3114		542	5	2	72		rk. gkel.	n. sz. m.	616	3736	
7393		604	3063		7		1	81		rk.	d. n.	485	3152	
17248		1589	5359	3	922	2	1	147		rk. gkel.	n. m. sz.	954	6434	2
10986		1618	4602		2			56		rk.	n. d.	609	4660	
142751		10658	46994	21	1486	12	8	752				7974	49283	6

nemzetiségre nézve.

4880; sokac 3190; ruthén 21; zsidó 752; összesen 49,283.

Felső második járás.

Sorszám	Község	Pusztá	Uradalom	Törvényesék	Járásbíróság	Adóhivatal	Telekkönyv	Hadifogadó	Honvédszállóalj	Követválasztó-kerület	melyhez a község tartozik											
											1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Almás	Pusztakunbaja	m. urad.	Szabadka	Almás	Szabadka	Baja	Airoldi 23. Zombor	4. Szabadka	Almás												
2	Bajmok		m. urad.	Szabadka	Szabadka		Szabadka														Keruya	
3	Csávoly	József-háza	m. urad.	Szabadka	Baja	Baja	Baja															Almás
4	Felső-Sz.-Iván	Járás Borota	m. urad.	Szabadka																		
5	Jankovác	Kóles Zsida	m. urad.	Szabadka	Almás																	
6	Kisszállás	Ivánka Mária Alsómajor	m. urad.	Szabadka																		
7	Kunbaja	Rudics-háza	m. urad.	Szabadka																		
8	Madaras	Göbbl-járás Ujmajor Madarász	m. urad.	Szabadka																		
9	Mateovics		m. urad.	Szabadka																		
10	Mélykőth	Tinójárás	m. urad.	Szabadka																		
11	Rém		önál.	Szabadka	Baja																	
12	Tataháza		önál.	Szabadka	Almás	Baja																

A járásbeli lakosok száma magyar 27,520; német 10,861; szerb 19; bunyevác 6567;

Székhely: Almás.

A határterülete katasztrális hollokban	Tagosított-e a határ?	Hány birtokos van?	Vallásra nézve						Mely vallásfelekezetnek van anyaegyháza	A községben divó nyelv	Házszám	Lélekszám	Hány vásárja van
			róm. kath.	görög kath.	g. k. val.	ág. ev.	hely. hv.	Mózes v.					
20558	nem	1553	8013		5		6	169	rk. M.	n. d. m.	1274	8193	4
17348		1076	6246		1	1	1	197	rk. M.	n. d. s.	1017	6446	3
5481		1280	2690					29	rk.	n. d.	386	2719	
6408		991	2648		6		1	51	rk.	m. d.	468	2706	
37886	igen	1741	7706	1			24	235	rk. M.	m.	1305	7966	3
27520	nem	1	1700	1		26	33			m.	54	1760	
5391		405	2662			2		39	rk.	n.	372	2703	
9008	igen	1151	4607		7	6		11330	rk.	m.	755	4763	
2868	nem	100	684		3		3	1		m.	88	691	
14130		1097	6047				4	16721	r. M.	m.	992	6239	
7203		44	342				5	14		m.	44	361	
4373		373	1488					16	rk.	m.	254	1504	
158174		9812	44833	2	22	35	77	103151			7009	46051	10

nemzetiségre nézve.

ruthen 2; zsidó 1031; m. nemz. 51; összesen 46,051.

Közép első járás.

Sorszám	Község	Pusztá	Uradalom	Törvénytörések	Járásbíróság	Adóhivatal	Telekkönyv	Hadfogadó	Honvédszázalaj	Követválasztó-kerület
1	Apatin		ktár	Zombor	Apatin	Zombor	Zombor	Airoldi 23. Zombor	5. Zombor	Apatin
2	Bezdan	Sterbác Kozara Komp- járás	ktár		Zombor		Zombor			
3	Bogojeva	Gombos	ktár		Apatin					Hodságh
4	Doroszló		ktár							Apatin
5	Karavkova		ktár		Hodságh		Kula			Hodságh
6	Kupuszina		ktár		Apatin		Zombor			Apatin
7	Monostor- szegh	Zsilip Zsigas- sziget	ktár							
8	Pr.-Sz.-Iván	Gája	ktár							
9	Rác-Militics		ktár		Hodságh		Kula			Hodságh
10	Szonta		ktár		Apatin		Zombor			Apatin

A járásbeli lakosok száma
magyar 18,110; német 21,205; szerb 353; sokac 5265;

Székhely: Apatin.

A határterülete katasztrális holtakban	Tagosított-e a határ?	Hány birtoklása van?	Vallásra nézve								A községben divó nyelv	Házszám	Lélekszám	Hány vásárja van
			róm. kath.	görög hath.	g. k. vall.	ág. ev.	helv. hv.	Mózes v.	más egyéb v.	Mely vallások kezeztnek van anyagyháza				
1570	181	416	10759	1	40	41	25	181		rk. M.	n.	1311	11047	2
13943		304	7336			7	12	208	10	rk. M.	m. n.	1075	7573	4
6127		142	1932			1		30		rk.	m.	246	1963	
6990		495	2703	1	8	2		36	16	rk.	m.	418	2766	
10613		494	2749		4	6		29		rk.	n.	382	2788	
5410	100	171	3167					21		rk.	m.	465	3188	
13683	181	241	4891		73	12	1	158		rk. M.	d. n. m.	712	5135	
7679		290	4109		8		1	49		rk.	n.	481	4167	
6194		605	2610		154			25		rk. gkv.	n. sz.	379	2789	
20464		428	4209		66	3	4	57		rk.	d. n. m.	552	4330	
106808		3616	44465	2	353	72	43	794	26			6021	45755	6

nemzetiségre nézve.

ruthén 2; zsidó 794; más nemz. 26; összesen 45,755.

Közép második járás.

Sorszám	Község	Pusztá	Uradalom	Törvényszék	Járásbíróság	Adóhivatal	Telekkönyv	Hadifogadó	Honvédszázalj	Követválasztó-kerület
1	Bresztovác	Prekaja	ktár	Zombor	Apatin	Zombor	Zombor	Arioldi 23. Zombor	5. Zombor	Hódsagh
2	Csonoplya	Békova	ktár		Zombor					Kernya
3	Filipova		ktár		Hódsagh	Kula				Hódsagh
4	Kernya	Pusztakúla	ktár		Zombor	Zombor				Kernya
5	Nemes-Militics		önál.							
6	Ó-Stapár		ktár		Apatin					
7	Ó-Szivac	Kisszapár	ktár		Zombor					
8	Uj-Szivac		ktár							
9	Veprovác	Kulalai	ktár		Kula	Kula	Kula			Hódsagh

A járásbeli lakosok száma

Magyar 7590; német 16,003; szerb 9704; bunyevác 3009;

Székhely: Ó-Szivac.

A háztartásjete katasz- trális holtlakban	Tagosított-e a határ?	Hány birtokosa van?	Vallásra nézve							Mely vallástételeknek van anyaggyűháza	A községben divó nyelv	Házszám	Lélekszám	Hány vásárló van		
			róm kath.	görög kath.	g. k. vall.	ág. ev.	hely. hv.	Mózes v.	más egyéb v.							
7740 nem		764	3148		1040	5		107		rk. gkel.	n sz.	596	4300			
13368		1140	5118		3	5		184		rk. n. m.	d. n. m.	802	5310			
5103		601	6212	6	5	15	2			rk.	n.	369	2644			
9488		621	3982			4	1	74		rk.	n.	460	4071	2		
11537 igen		717	3578		15	5	3	55		rk.	m. d.	748	3656	2		
14121 nem		1077	115		54	1	2	5		gkel.	sz.	888	5523			
18576		1573	1448	7	32	10	25	13	147	150	84	gkel. n. hv. rk. m.	sz n. m.	985	6301	
5658		650	97			58	22	90	58		hhv	n.	322	2503	3	
6478		444	2698				5	54	2	rk.	n. m.	39	2759			
92069		7587	22796	18	97	04	119	3663	632	86			5560	37067	7	

nemzetiségre nézve.

ruthén 13; zsidó 682; más nemz. 86; összesen 37,067.

Alsó első járás.

Sorszám	Község	Puszta	Uradalom	Törvényszék	Járásbíróság	Adóhivatal	Telekkönyv	Hadfogadó	Honvédszász/balj	Kövérválasztó-kerület
1	Bács	Tersanik Debelák Erdő	m. urad.	Zombor	Hodságh	Palánka	Palánka	Airoldi 23. Zombor	5. Zombor	Bács- Pa- lánka
2	Bácsujfalu	Szeleence	m. urad.							
3	Bogyán	Lag Kalugyerzárda	m. urad.							
4	Déran	Klétics	m. urad.							Hodságh
5	Hodságh		ktár		Hodságh					
6	Novoszele	Morgos Puszta	m. urad.	Újvidék	Palánka	Palánka				Bács- Pa- lánka
7	Parabut		ktár	Zombor	Hodságh					Hodságh
8	Paraga		ktár	Újvidék	Palánka					Bács- Pa- lánka
9	Pivnica		ktár	Zombor	Hodságh	Kula				
10	Plávna	Zugerdó Butykovác	ktár	Újvidék	Palánka	Palánka				
11	Tovarisova		ktár							
12	Vajszka	Vranjosevác Kürtös Zelvasziget	m. urad.	Zombor	Hodságh					

A járásbeli lakosok száma
magyar 3420; német 12,938; szerb 7830; sokac 3889;

Székhely: Bács.

A határterülete katasztrális holdakban	Tagosított-e & határ?	Hány háztulke van?	Vallásra nézve							Mely vallástelkekezetuek van anyaegebáza	A községben divó nyelv	Házszám	Lelekszám	Hány vásártja van
			róm. kath.	görög kath.	g. k. val.	ág. ev.	helv. hlv.	Mózes v	más egyéb v.					
18288	igen	406	3595		8	9		51	3	rk.	d. m. n.	549	3666	4
6135	nem	322	1348			1571		29	106	á. ev. rk.	m. t.	488	3' 54	
7941		97	471		298			7		gkel.	d. sz.	125	776	
9415		181	827	1	1372		26		15	gkel. rk.	sz. n.	362	2241	
7948		316	3860			21	27			rk.	n.	447	3908	2
5200		114	1596	1	10		7	7		rk.	n.	205	1621	
8957		395	3664		656	27		148		rk. g. n. sz.	n. sz.	647	4495	
3429		134	36		1161		13	10		gkel.	sz.	197	1220	
9497		635	17		1706	2549	66	83		á. ev. gkel.	sz. t.	692	4421	
6288		224	1636		23	10	1	31		rk.	d.	272	1701	
11186		327	886	13	2575	6	21	40		gkel. rk.	sz. n.	545	3543	
7192		141	1844			2	1	7	5	rk.	d.	194	1359	
101721		3292	19280		15 7830	4227	109	428	114			4723	320' 5	6

nemzetiségre nézve.

tót 3371; ruthen 15; zsidó 428; m. nemz. 114; össz. 32,005.

Alsó második járás.

Sorszám	Község	Pusztá	Uradalom	Törvényszék	Járásbíróság	Adóhivatal	Telekkönyv	Hadifogadó	Honvédszállóalj	Követválasztó-kerület	
											melyhez a község tartozik
1	Begecs		ktár	Ujvidék	Ujvidék	Ujvidék	Ujvidék	Ujvidék	23. Zombor	5. Zombor	Kulpin
2	Bulkesz		ktár		Palánka	Palánka					
3	Bukin		ktár								Bács-Palánka
4	Cséb	Sarlotta	m. urad.								Kulpin
5	Gajdobra	Kerekits Metkovics	ktár								Bács-Palánka
6	Glozsán		m. urad.		Ujvidék	Ujvidék					Kulpin
7	Német-Palánka		ktár		Palánka	Palánka					Bács-Palánka
8	Obrovác		ktár								
9	O-Palánka	Zahrada	ktár								
10	Szilbás		ktár								
11	Uj-Palánka		ktár								

A járásbeli lakosok száma magyar 5150; német 12,528; szerb 9251; tót 3297;

Székhely: Ó-Palánka.

A határterülete katasztrális holdakban	Tagosított-e a határ?	Hány birtokos van?	Vallásra nézve							Mely vallásfelekezetenek van anyaggyűháza	A községben divó nyelv	Házszám	Lélekszám	Hány vásárja van
			róm kath.	görög kath.	g. k. val.	ág. ev.	helv. hv.	Mózes v.	más egyéb v.					
2540	nem	253	26		1848	105	7	19		gkel	sz. n.	356	2:05	
4379		154	14		52922	12	16			á.ev.	n.	341	2969	
4849		248	2811		4	4		48		rk.	n. á.	414	2867	
3825		131	2031		181	196	47	39		rk.	n.	327	2494	
5886		521	2375	1	9	36			24	rk.	n.	244	2445	
5027	igen	260	33		330	2424	1	22		á.ev.	t. sz.	389	2810	
6479	nem	134	3370		86	161	13	393		á.ev. M.	n.	513	4024	2
6:65		207	1329		1252	1				rk gkel	n. sz.	427	2583	
10396		616	442	10	3407	460		88		rk gkel á.ev.	sz. n.	746	4416	
8721		231	22		2128	758	1	53		gkel. á.ev.	sz. t.	460	2962	
4626		97	1356		1	9		15		rk gkel. á.ev.	n.	200	1381	
62793		2352	13809	11	9251	7085	81	893	26			4417	30956	2

nemzetiségre nézve.

ruthén 11; zsidó 693; más nemz. 26; összesen 30,950.

Alsó harmadik járás.

Sorszám	Község	Pusztá	Uradalom	Törvénytésék	Járásbíróság	Adóhivatal	Telekkönyv	Hadfogadó	Honvédszázóalj	Követválasztó-kerület	melyhez a község tartozik	
1	Despot - Sz. - Iván		ktár	Ujvidek	Ujvidek	Ujvidek			Koronai 6. Ujvidek	6. Ujvidek		Kulpin
2	Tárek		ktár									Ó-Becse
3	Kiskér		ktár	Zombor	Kula	Kula						Verbász
4	Kiszács		m. urad.	Ujvidek	Ujvidek	Ujvidek						Kulpin
5	Kulpin		m. urad.									
6	Ó-Futak	Alpár Irmova Ujtanya Ottotanya Henrika Vizica	m. urad.									
7	Ó-Kér		ktár									
8	Ú-Sóvé		ktár	Zombor	Kula							
9	Petrovác		m. urad.	Ujvidek	Ujvidek							
10	Piros		m. urad.									
11	Temerig		m. urad.									Ó-Becse
12	Új-Futak		m. urad.									Kulpin
13	Új-Sóvé		ktár	Zombor	Kula							

A járásbeli lakosok száma

Magyar 12,330; német 15,949; szerb 9819; sokac 355; tót

Székhely: Ó-Futak.

A határterülete katasztrális holdakban	Tagosított-e a határ?	Hány birtokos van?	Vallásra nézve							Mely vallásfelekezetnek van nyitvaegyháza	A községben divó nyelv	Házszám	Lélekszám	Hány vásárja van
			róm. kath.	görög hath.	g. k. vall.	ág. ev.	helv. hv.	Mózes v.	más egyéb v.					
7375	nem	242	26		1644	111	118	17	gkel. hhv.	sz. n.	329	1916		
1836		119	10			262	6		á.ev.	n	264	2078		
4854		215	32		4	2632	8	6	á.ev.	n	244	2632		
4430		326	5		345	3135	1	13	á.ev. gkel.	n sz.	492	3499		
6269		436	92	1	1326	1598	8	28	á.ev. gkel.	t. sz.	477	3054		
11863	igen	560	3001	18	2610	438	171	22	5 rk gkel.	sz. n.	851	6285	3	
9935		354	641	1	1143	1781	62	40	á.ev gkel. rk.	n. sz. m.	412	3668		
5617		177	5		1642	239	187	18	gkel. hhv.	sz. n.	239	2091		
10844		989	79		25	7035	9	108	á.ev.	t.	1237	7256	4	
4996	igen	255	27		1055	59	1228	13	hhv. gkel.	m. sz.	373	2384		
14050	nem	566	8358		10	52		128	16 rk. M.	m.	905	8564	4	
2047		188	1774		12	9	2		gkel.	n.	204	1797		
3845		108	19		3	886	1048	23	hhv. á.ev.	n.	240	1979		
87761		4480	14069	20	9819	20037	2848	416	22		6267	47261	11	

nemzetiségre nézve.

8340; ruthén 20; zsidó 416; más nemz. 22; összesen 47,251,

Telecskai első járás.

Sorszám	Község	Puszta	Uradalom	Törvényszék	Járásbíróság	Adóbiratal	Telekkönyv	Hadjószág	Honvédszázalaj	Követválasztó-kertület		
											melyhez a község tartozik	
1	Cservenka		ktár	Zombor	Kula	Kula	Kula	Cornui e. Ujvidék	e. Ujvidék	Hodságh		
2	Feketehegy		ktár	<i>székely Törvényhoz tartozik</i>							4.	Verbász
3	Keresztur		ktár						e.	Hodságh		
4	Kucura		ktár							Verbász		
5	Kula	Béla Pekla	ktár									
6	Lality		ktár		Hodságh					Hodságh		
7	Ó-Verbász		ktár		Kula					Verbász		
8	Szeghegy		ktár	<i>székely ka Törvényhoz</i>								
9	Torzsa		ktár									
10	Új-Verbász		ktár									

A járásbeli lakosok száma

magyar 9510; német 19,840; szerb 5259; tót 1963;

Székhely: Kula.

A határterülete katasz- trális holdakban	Tagosított-e a határ?	Hány birtokve van?	Vallásra nézve							Mely vallástalakezettek van anyacsgháza	A községben élő nyelv	Házszám	Lélekszám	Hány vásárja van
			róm kath.	görög kath.	g. k. val.	ág. ev.	hebr. hv.	Mózes v.	más egyéb v.					
11855	nem	230	334	4	7	4960	1376	196		4 ev hhv. M.	n.	908	6877	
10110		290	24	2		1078	2971	107		hhv. á. ev. M.	m. n.	803	4183	
10562		566	151	4558	16	3		16		g. kt.	ruth.	702	4744	
9718		355	578	2477		922	170	55		g. kt. á. ev. rk. h. hv.	ruth. m.	553	4202	
15099	igen	614	5074	17	2071	187	64	479	17	rk. g. kt. M.	n. sz. m.	1185	7949	4
6168	nem	255	26	2	1470	1149		54		g. kt. á. ev.	sz. t.	425	2699	
11702	igen	262	109	8	1676	1213	193	90		g. kt. hhv. á. ev.	n. sz.	622	3539	
752	nem	349	61	1	9	3237	48	21		á. ev.	n.	468	3377	
5983		249	44	1	2	1510	1821	41		á. ev. hhv.	n.	426	2919	
6539	igen	272	207	6	8	2799	1221	219		á. ev. hhv. rk.	n.	587	4454	3
06733		3442	66	8	7076	5230	17058	7367	1278			6670	44948	7

nemzetiségre nézve.

ruthén 7076; zsidó 1278; más nemz. 17; összesen 44,943.

Telecskai második járás.

Sorszám	Község	Pusztá	Uradalom	Törvényszék	Járásbíróság	Adóhivatal	Telekkönyv	Hadfogadó	Honvédszázóalj	Követválasztó-kerület
	melyhez a község tartozik									
1	Bajsa	Alsó-Roglatica Duborka	m. urad.	Szabadka	Topolya	Kula	Szabadka	Coronini 6. Ujvidék	4. Szabadka	Keruya
2	Csantavér		önál.			Szabadka	„			Ó-Kanizsa
3	Hegyes	Tövískes	ktár			Kula	Kula Topolya			Verbász
4	Ó-Morovica	Felső-Roglatica	m. urad.			Szabadka	Szabadka			Keruya
5	Pacsér		önál.				„			
6	Sándor		m. urad.		Szabadka		„			Ó-Kanizsa
7	Topolya	Ujpusztia Emusics	m. urad.		Topolya	Kula	„			Verbász

A járásbelli lakosok száma
magyar 26,240 ; német 203 ; szerb 2434 ; bunyevác 226 ;

Székhely: Topolya.

A határterülete katasztrális holdakban	Tagosított-e a határ?	Hány birtokosa van?	Vallásra nézve							Mely vallásfélékezetnek van anyacsorgója	A községben divó nyelv	Házszám	Lélekszám	Hány vásárja van
			róm kath.	görög kath.	g. k. vall.	ág. ev.	helv. hv.	Mózes v.	más egyéb v.					
6444	nem	649	1093		461	1082	53	83	rk. t. ev. gkel. M.	m. r. sz.	517	2772		
14508	igen	885	4595		4	4	11	107	4 rk.	m. d.	859	4725	2	
14086		894	4207			55	25	116	29 rk. M.	m.	866	4432		
14594	nem	1232	1323		6	57	4227	96	242 hhv. rk. M.	m.	1008	6051	3	
18937	igen	1025	487	1	1300	10	2507	108	179 rk. t. ev. gkel. M.	m. sz.	836	4592		
3059	nem	280	567		662			4	gkel.	sz. d.	231	1233		
19830	igen	2000	8049		1	25	29	481	rk. M.	m.	999	8585	3	
91458		6965	20821	1	2434	1233	6856	610	935		5316	32390	8	

nemzetiségre nézve.

tót 1741; ruthén 1; zsidó 610; más n. 935; össz. 32,390;

Tiszai első járás.

Sorszám	Község	Pusztá	Uradalom	Törvényszék	Járásbíróság	Adóhivatal	Telekkönyv	Hadtörzsdó	Honvédszállalj	Követválasztó-kerület
			melyhez a község tartozik							
1	Ada	Csanálos Tornyos	őri	Szabadka	Zenta	Zenta	Zenta	Koronini Ujvidék	3. Szeged	ő Kanizsa
2	Martonos		őri				Zenta			
3	ő-Kanizsa	Adorján Tető-hegyes	őri				Zenta			

A járásbeli lakosok száma

Magyar 22,172; szerb 3898; zsidó 726;

Székhely: Zenta.

A háziartülete katasztrális boldakban	Tagosított-e a háziár?	Hány birtokosa van?	Vallásra nézve							A községben divó nyelv	Házszám	Lélekszám	Hány vásárja van
			róm. kath.	görög hath.	g. k. vall.	ág. ev.	belv. hv.	Mózes v.	más egyéb v.				
25680	nem	2008	7087	1853	13	14	347	30	rk. gkel. M.	m. sz.	1729	9344	3
17777		1929	3345	1462	11	9	111		rk. gkel. M.	m. sz.	1150	4938	3
35871		3450	11685	583	3	9	318		rk. gkel. M.	m. sz.	2109	12594	2
79328		7387	22113	3398	27	32	776	30			4988	26876	8

nemzetiségre nézve.

más nemz. 30; összesen 26.876.

Tiszai második járás.

Sorszám	Község	Pusztá	Uradalom	Törvényszék	Járásbíróság	Adóhivatal	Telekkönyv	Hadifogadó	Honvédsázlóalj	Követválasztó-kerület
			melyhez a község tartozik							
1	Földvár		önál.	Ujvidék	Ó-Becse	Kula		Coronai Ujvidék	Ujvidék	Ó-Becse
2	Moholy		önál.			Zenta				Ó-Kassina
3	Ó-Becse	Kétvilla	önál.							Ó-Becse
4	Petrovoszelló		önál.							
5	Szt-Tamás	Devecser Kutas Szöreg Tivicska	önál.			Kula				
6	Turia		önál.							

A járásbeli lakosok száma

Magyar 23,903; szerb 20,285; ruthen 3;

Székhely: Ó-Becse.

A határterülete katasztrális holdakban	Tagosított-e a határ?	Hány birtokosa van?	Vallásra nézve								A községben divó nyelv	Házszám	Lélekszám	Hány vásárja van
			róm. kath.	görög kath.	g. k. val.	ág. ev.	helv. hv.	Mózes v.	más egyéb v.	Mely vallásfelekezethek van anyaszyháza				
19120	nem	486	2730		2195	25	43	166	106	rk. gkel. M.	m. sz.	919	5265	3
24334		656	4061		3219	16	6	197	17	rk. gkel. M.	m. sz.	1426	7516	3
39570		1022	8199		5209	61	47	461	81	rk. gkel. M.	m. sz.	3259	14058	3
19607		605	4630		1706		9	276	61	rk. gkel. M.	m. sz.	1362	6682	3
41524		956	3755	3	5503	171	89	113	26	gkel. rk. M.	sz. m.	1656	9660	3
8314		229	40		2453	21		19		gkel.	sz.	434	2533	
152469		3954	23416	3	20235	294	194	1232	291			8056	45714	16

nemzetiségre nézve.

zsidó 1232; más nemz. 291; össz. 45,714.

Csajkás első járás.

Sorszám	Község	Pusztá	Uradalom	Törvényszék	Járásbiróság	Adóhivatal	Telekkönyv	Hadfogadó	Honvédszállásaj	Követválasztó-kerület
1	Alsó-Kovil	Kalugyerzárda	ktár	Pancsova	Titel	Titel	Titel	Coronini 6. Ujvidek	6. Ujvidek	Titel
2	Felső-Kovil		ktár	"	"	"	"	"	"	"
3	Gardinoce		ktár	"	"	"	"	"	"	"
4	Káty		ktár	"	"	"	"	"	"	"
5	Lok		ktár	"	"	"	"	"	"	"
6	Mosorin		ktár	"	"	"	"	"	"	"
7	Kovil-Szt.- Iván		ktár	"	"	"	"	"	"	"
8	Titel		ktár	"	"	"	"	"	"	"
9	Vilova		ktár	"	"	"	"	"	"	"

A járásbeli lakosok száma
magyar 1979; német 3140; szerb 10,186; ruthén

Székhely: Tittel.

A határterülete katasztrális holdakban	Tagosított-e a határ?	Hány lirtokive van?	Vallásra nézve								Házszám	Lélekszám	Hány vásárja van		
			róm kath.	görög kath.	g. k. val.	ág. ev.	helv. hv.	Mózes v.	más egyéb v.	Mely vallásfélékeknek van anyagyháza				A községben divó nyelv	
5223	nem	105	160		856	125	126				gkel.	sz.	201	1267	
9485	nem	502	160		1600	160	161	8			gkel.	sz.	317	2089	
5117	nem	120	35		728	100	49	3			gkel.	sz.	128	915	
13557	nem	709	140	6	1900	800	30	25	81		gkel.	sz.	400	2984	
3806		103	25		667	50	40	3	27		gkel.	sz.	308	812	
10507		470	85		1740	154	115	4	155		gkel.	sz.	793	2253	
5985		185	36	2	1422	230		20			gkel.	sz. n.	276	1720	
10334		530	1010		1700	24	2	20			gkel. rk.	sz. n.	475	2756	2
2999		115	25		790	25	25	6	20		gkel.	sz.	123	891	
66943		2839	1676	8	11403	1668	540	89	283				3021	15687	2

nemzetiségre nézve.

10; zsidó 89; más nemz. 283; összesen 15,687.

Csajkás második járás.

Sorszám	Község	Pusztá	Uradalom	Törvényesék	Járásbíróság	Adóhivatal	Telekhönyv	Hadtfogadó	Honvédzászlóalj	Követválasztó-kerület
1	Csuróg	Jasbina Rétság	ktár	Pancsova	Zsablya	Titel	Titel	Coronai 6. Ujvidék	6. Ujvidék	Titel
2	Gyurgyevó		ktár	"	"	"	"	"	"	"
3	Goszpodince		ktár	"	"	"				
4	Nádaly		ktár							
5	Zsablya		ktár							

A járásbeli lakosok száma

Magyar 1331; német 2105; szerb 12,637; ruthen 108;

Székhely: Zsablya.

A határterülete katasztrális holdakban	Tagosított-e a határ?	Hány birtokliva van?	Vallásra nézve							Mely vallási felekezetnek van anyaegyháza	A községben divó nyelv	Házszám	Lélekszám	Hány vásártja van
			róm kath.	görög kath.	g. k. vall.	ág. ev.	helv. hv.	Mózes v.	más egyéb v.					
20451	DEM	1002	700		4000	160	30	30		gkel. rk.	sz. m.	635	4920	3
9538	"	708	40	40	2730	50		20		gkel.	sz.	322	2920	
8969	"	490	86	50	1950	150	10	15	27	gkel.	sz.	361	2328	
5642	"	175	30	10	1660			11		gkel.	sz.	235	1621	
22049	"	1580	691	8	3700	100	4	40		gkel. rk.	sz. H.	587	4535	3
66649		3955	1547	108	13940	460	44	116	27			2140	16324	6

nemzetiségre nézve.

zsidó 116; más nemzetiségű 27; összesen 16,324.

Utmutató táblázat.

A megyei községeknek egymástóli távolsága kilométerekben.

(A régi mérték szerint fél mértföldtől számítva öt egész mértföldig.)

Község, melytől a tá- volság szá- míttatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter	Község, melytől a tá- volság szá- míttatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter
Ada	Csantavér	34	330	Alsó- vagy Felső-Kovil	Titel	18	960
	Hegyeshalom	37	920		Ujvidék	15	170
	Moholy	3	790		Vilova	7	580
	Ó-Becse	22	750	Apatin	Csonoplya	26	540
	Petrovoszelő	11	370		Doroszló	18	960
	Topolya	37	920		Kupuszina	7	580
Zenta	15	170	Monostorsz.		15	170	
Adorján	Ó-Kanizsa	7	580	Pr.-Sz.-Iván	7	580	
	Zenta	15	170	Szóna	15	170	
Almás	Bajmak	18	960	Zombor	15	170	
	Borsod	15	170	Bács	Bács-Ujfalu	7	580
	Bikity	15	170		Bogyán	11	370
	Csávoly	18	960		Bukin	11	370
	F.-Sz.-Iván	15	170		Déronya	7	580
	Jankovác	22	750		Gajdobra	18	960
	Katymár	15	170		Hodságh	15	170
	Kunbaja	11	370		Karavukova	11	370
	Madaras	11	370		Lality	18	960
	Mateovics	3	790		Novoszellő	15	170
	Mélykut	11	370		Obrovác	11	370
Szabadka	26	540	Parabuty		11	370	
Tataháza	7	580	Paraga	15	170		
Alsó- vagy Felső-Kovil	Káty	7	580	Plávna	11	370	
	K.-Sz.-Iván	3	790	Szilbás	18	960	
	Gyurgyevó	11	370	Tovarisova	11	370	
	Gardinovác	7	580	Vajszka	11	370	

Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter	Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter
Bácsujfalu	Bács	7	580	Bajsa	Ó-Moravica	15	170
	Déronya	11	370		Pacsér	18	960
	Hodságh	11	370		Szeghegy	15	170
	Lality	15	170		Szivac	18	960
	Novoszelló	22	750		Topolya	7	580
	Pivnica	15	170		Verbász	22	750
	Szilbás	15	170				
Baja	Baracska	15	170	Baracska	Baja	15	170
	Báthmonost.	7	580		Báthmonost.	7	580
	Borsod	15	170		Béreg	15	170
	Bikity	15	170		Csataalja	3	790
	Csataalja	15	170		Dautova	7	580
	Csávoly	15	170		Gákova	18	900
	F.-Sz.-Iván	18	960		Gara	11	370
	Gara	15	170		Krusevlya	22	750
	Katymár	22	750		Rasztina	15	170
	Madaras	26	540		Rigyica	18	960
	Rém	15	170		Szántova	15	170
	Rigyica	26	540		Vaskuth	11	370
Vaskut	7	580					
Bajmok	Almás	18	960	Báthmo- nostonor	Baja	7	580
	Csantavér	26	540		Baracska	7	580
	Csonoplya	26	540		Csataalja	7	580
	Katymár	18	960		Gara	11	370
	Kunbaja	15	170	Vaskuth	7	580	
	Madaras	18	960	Begecs	Cséb	7	580
	Ns.-Militics	22	750		Futak	7	580
Ó-Morovica	11	370	Glozsán		7	580	
Pacsér	7	580	Béreg	Baracska	15	170	
Szabadka	22	750		Bezdán	7	580	
Sztanitics	22	750		Csataalja	15	170	
Topolya	26	540		Dautova	11	370	
Zombor	34	330		Gákova	11	370	
				Gara	15	170	
				Koluth	3	790	
				Rasztina	7	580	
			Rigyica	18	960		
Bajsa	Csantavér	22	750	Zombor	22	750	
	Cservenka	15	170	Bezdán	Béregl.	7	580
	Feketehegy	15	170		Csataalja	18	960
	Hegyes	11	370				
	Kernya	26	540				
Kúla	18	960					

Község, melytől a tá- volság szá- mítottatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter	Község, melytől a tá- volság szá- mítottatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter
Bezdn	Csonoplya	26	540	Borsod	Madaras	7	580
	Gákova	18	990		Vaskuth	15	170
	Kernya	30	340	Bresztovác	Csonoplya	22	750
	Koluth	3	790		Doroszló	7	580
	Kupuszina	15	170		Filipova	7	580
	Monostorsz.	7	580		Hodságh	11	340
	Rigyica	22	750		Karavukova	15	170
	Szántova	11	340		Kernya	18	960
	Sztanisics	22	750		Keresztur	15	170
	Zombor	15	170		R.-Militics	7	580
Bikity	Almás	15	170		Szivac	15	170
	Baja	15	170	Sztapár	7	580	
	Borsod	3	790	Veprovác	7	580	
	Csávoly	7	580	Bukin	Bács	11	370
	F.-Szt.-Iván	7	580		Novoszelló	11	370
	Gara	15	170		Obrovác	7	580
	Katymár	11	340		Palánka	15	170
	Madaras	11	340		Plávna	11	370
	Mélykuth	18	960		Tovarisova	7	580
	Rigyica	15	170	Bulkesz	Cséb	11	370
	Sztanisics	22	750		Gajdobra	7	580
	Tataháza	11	340		Glozsán	11	370
Vaskuth	11	340	Kulpin		7	580	
Bogojeva	Déronya	11	340		Palánka	18	960
	Karavukova	3	790		Petrovác	7	580
	R.-Militics	11	340	Sóvé	11	370	
	Szóna	8	960	Szilbás	7	580	
	Vajszka	3	790	Csantavér	Ada	34	330
Bogyán	Bács	11	340		Bajmak	26	540
	Karavukova	15	170		Ó-Kanizsa	30	940
	Novoszelló	11	340		Ó-Morovica	30	340
	Plávna	3	790		Pacsér	30	340
	Vajszka	3	790		Sándor	18	360
Borsod	Almás	15	170	Szabadka	22	750	
	Baja	15	170	Topolya	15	170	
	Bikity	3	790	Zenta	26	540	
	Gara	11	370	Csataalja	Baja	15	170
	Katymár	7	580		Baracska	3	790

Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter	Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter
Csataalja	Dautova	7	580	Csonoplya	Apatin	26	540
	Gákova	18	960		Bajmak	26	540
	Gara	7	580		Bezdán	26	540
	Koluth	15	170		Kernya	3	790
	Krusevlya	18	960		Kupuszina	18	960
	Rasztina	11	370		Ns.-Militics	7	580
	Rigyica	15	170		Ó-Morovica	18	960
	Szántova	11	370		Pacsér	18	960
Vaskuth	7	580	Szivac		15	170	
Csávoly	Almás	18	960		Sztanisics	15	170
	Baja	15	170	Sztapár	15	170	
	Bikity	7	580	Zombor	11	370	
	F.-Szt.-Iván	3	790	Csurogh	Földvár	7	580
	Jankovác	18	960		Goszpodince	7	580
	Mélykuth	18	960		Nádaly	7	580
	Rém	7	580		Ó-Becse	15	170
	Tataháza	11	370		Temerin	15	170
Vaskuth	15	170	Turia		18	960	
Cséb	Begecs	7	580	Zsablya	11	370	
	Gajdobra	11	370	Dautova	Baracska	7	580
	Glozsán	3	790		Báthmonost.	11	370
	Kulpin	15	170		Béreg	11	370
	Obrovác	15	170		Csataalja	7	580
	Palánka	11	370		Gákova	15	170
	Petrovác	11	370		Gara	11	370
	Piros	18	960		Koluth	15	170
	Szilbás	15	170		Krusevlya	18	960
Tovarisova	18	960	Rasztina		11	370	
Cservenka	Bajsa	15	170	Rigyica	15	170	
	Bresztovác	15	170	Szántova	7	580	
	Hegyes	18	960	D.-Sz.-Iván	Kis-Kér	15	170
	Keresztur	11	370		Kucura	7	580
	Kernya	18	960		Kula	15	170
	Kula	7	580		Kulpin	7	580
	Szivac	7	580		Ó-Kér	7	580
	Sztapár	18	960		Parabuty	15	170
	Veprovác	7	580		Paraga	11	370
	Verbász	18	960		Petrovác	11	370

Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter	Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter
D.-Sz.-Iván	Pivnica	7	580	Filipova	Parabuty	11	370
	Szilbás	7	580		Pivnica	15	170
	Szenttamás	22	750		Sztapár	15	170
	Sóvé	7	580		Veprovác	7	580
	Verbász	15	170				
Dérony	Bács	7	580	Földvár	Csurogh	7	580
	Bácsujfalu	11	370		Gospodince	15	170
	Bogyán	15	170		Nádaly	11	370
	Hodságh	7	580		Ó-Becse	11	370
	Karavukova	7	580		Szenttamás	18	960
	Parabuty	7	580		Temerin	18	960
	R.-Militits	11	370		Turia	15	170
	Vajszka	15	170				
Doroszló	Apatin	18	960	F.-Szt.-Iván	Baja	18	960
	Bogojéva	11	370		Csávoly	3	790
	Bresztovác	7	580		Jankovác	15	170
	Filipova	15	170		Mélykuth	15	170
	Hodságh	11	370		Rém	7	580
	Karavukova	15	170	Tataháza	11	370	
	Pr.-Sz.-Iván	11	370	Futak	Begecs	7	580
	R.-Militics	7	580		Glozsán	15	170
	Szivac	18	960		Kiszács	15	170
	Szóna	7	580		Petrovác	18	960
Sztapár	7	580	Piros		7	580	
Zombor	18	960	Ujvidék	11	370		
Feketehegy	Bajsa	15	170	Gajdobra	Bács	18	960
	Hegyész	7	580		Bácsujfalu	15	170
	Kis-Kér	18	960		Bulkesz	7	580
	Kula	15	170		Cséb	11	370
	Ó-Becse	26	540		D.-Sz.-Iván	15	170
	Szeghegy	3	790		Glozsán	11	370
	Szenttamás	15	170		Kulpin	15	170
	Topolya	18	960		Obrovác	7	580
	Verbász	11	370		Palánka	15	170
					Parabuty	15	170
			Paraga	7	580		
Filipova	Bresztovác	7	580	Pivnica	15	170	
	Doroszló	15	170	Petrovác	11	370	
	Hodságh	7	580	Szilbás	7	580	
	Keresztur	7	580	Tovarisova	7	580	
	Lality	7	580				

Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter	Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter
Gákova	Baracska	18	960	Glozsán	Futak	15	170
	Bezdán	18	960		Gajdobra	11	370
	Csataalja	18	960		Kulpin	15	170
	Dautova	15	170		Palánka	15	170
	Gara	15	170		Petrovác	11	370
	Krusevlya	7	580	Gospodince	Csurogh	11	370
	Kupuszina	22	750		Földvár	15	170
	Monostorsz.	18	960		Gyurgyevó	11	370
	Koluth	11	370		Nádaly	11	370
	Pr.-sz.-Iván	26	540		Temerin	11	370
	Rasztina	7	580	Zsabya	7	580	
	Rigyica	11	370	Gyurgyevo	Gospodince	11	370
	Szántova	11	370		Járek	15	170
Sztanisics	7	580	Káty-Kovil		11	370	
Zombor	15	170	Mosorin		3	790	
Gara	Baja	15	170	Zsabya	11	370	
	Baracska	11	370	Hegyes	Bajsa	11	370
	Borsod	11	370		Feketehegy	7	580
	Bezdán	22	750		Kiskér	22	750
	Bikity	15	170		Kula	15	170
	Csataalja	7	580		O-Becse	34	330
	Gákova	15	170		Szenttamás	18	960
	Katymár	15	170		Szeghegy	7	580
	Koluth	15	170		Szivac	22	750
	Krusevlya	15	170		Topolya	11	370
	Rasztina	11	370		Verbász	15	170
	Rigyica	7	580	Hodság	Bács	15	170
	Szántova	11	370		Bácsujfalu	11	370
Stanisics	15	170	Bresztovác		11	370	
Vaskuth	7	580	Déronya		7	580	
Gardinovác	Kovil	7	580		Doroszló	11	370
	K.-sz.-Iván	7	580		Filipova	11	370
	Lok	3	790		Karavukova	3	790
	Mosorin	7	580	Lality	11	370	
	Titel	11	370	Parabuty	7	580	
	Vilova	3	790	Paraga	15	170	
Glozsán	Begecs	7	580	Pivnica	15	170	
	Bulkesz	11	370	R.-Militics	7	580	
	Cséb	3	790	Zstpár	18	960	

Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter		Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter		
		Méter	Méter			Méter	Méter	
Hodságh	Tovarisova	18	960	Katymár	Gara	15	170	
	Veprovác	15	170		Kunbaja	15	170	
Jankovác	Almás	18	960		Madaras	3	790	
	Baja	30	340		Ó-Morovica	26	540	
	Csávoly	18	960		Pacsér	22	750	
	F.-Sz.-Iván	15	170		Rigyica	7	580	
	Kisszállás	11	370		Sztanisics	11	370	
	Mélykuth	11	370		Vaskuth	18	960	
	Rém	15	170		Káty	Gyurgyevo	11	370
Tataháza	15	170	Járek			11	370	
Járek	Csurogh	18	960			Kovil	7	580
	Földvár	22	750			K.-Sz.-Iván	11	370
	Goszpodince	11	370	Mosorin	18	960		
	Káty	11	370	Ujvidék	11	370		
	Kiszács	11	370	Keresztur	Bresztovác	15	170	
	Nádaly	11	370		Cservenka	11	370	
	Ó-Kér	18	960		Filipova	7	580	
	Piros	15	170		Kucura	15	170	
	Szenttamás	18	960		Kula	11	370	
Temerin	3	790	Lality		7	580		
Turia	18	960	Pivnica		11	370		
Ujvidék	15	170	Sóvé		18	960		
Karavu- Kova	Bács	11	370		Torzsa	11	370	
	Bogojéva	3	790	Veprovác	7	580		
	Bogyán	15	170	Kernya	Bajsa	26	540	
	Déronya	7	580		Bresztovác	18	960	
	Doroszló	15	170		Csonoplya	3	790	
	Hodságh	3	790		Cservenka	18	960	
	Parabuty	15	170		Ó-Morovica	15	170	
	R.-Militics	7	580		Pacsér	18	960	
	Szápár	18	960		Szivac	11	370	
	Veprovác	18	960		Sztanisics	18	960	
Vajszka	15	170	Sztapár		15	170		
Katymár	Almás	15	170		Topolya	30	340	
	Baja	22	750	Veprovác	18	960		
	Bajmak	18	960	Zombor	11	370		
	Bikity	11	370	Kiskér	Hegyes	22	750	
	Borsod	7	580		Feketehegy	18	960	
	Gákova	18	960		Kiszács	15	170	

Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter		Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter		
		Kilóméter	Méter			Kilóméter	Méter	
Kiskér	Ó-Kér	7	580	Krusevlya	Szántova	15	170	
	Petrovác	18	960		Sztanisics	7	580	
	Szeghegy	22	750		Zombór	22	170	
	Szenttamás	11	370		Kula	Bajsa	18	960
	Sóvé	7	580			Cservenka	7	580
	Temerin	18	960			Feketehegy	15	170
	Turia	15	170			Hegyes	15	170
	Verbász	7	580			Keresztur	11	370
Kisszállás	Jankovác	11	370	Kucura		11	370	
	Mélykuth	11	370	Lality		15	170	
	Szabadka	22	750	Ó-Kér	22	750		
	Tataháza	18	960	Pivnica	15	170		
Kiszács	Kis-Kér	15	170	Szeghegy	15	170		
	Kucura	22	750	Szenttamás	22	750		
	Kulpin	11	370	Szivác	15	170		
	Ó-Kér	11	370	Topolya	26	540		
	Petrovác	11	370	Torzsa	11	370		
	Piros	7	580	Veprovác	11	370		
	Sóvé	15	170	Verbász	11	370		
	Ujvidék	15	170	Kulpin	Bulkesz	7	580	
Koluth	Béreg	3	790		D.-sz.-Iván	7	580	
	Bezdán	3	790		Kiszács	11	370	
	Csataalja	15	170		Ó-Kér	7	580	
	Dautova	15	170		Petrovác	3	790	
	Gákova	11	370		Pivnica	15	170	
	Gara	15	170		Sóvé	7	580	
	Monostorsz.	11	370		Szilbás	11	370	
	Szántova	7	580	Kunbaja	Almás	11	370	
Zombor	18	960	Bajmak		15	170		
K.-Sz.-Iván	Gyurgyevo	7	580		Madaras	11	370	
	Káty	11	370		Mélykuth	18	960	
	Kovil f. a.	3	790	Szabadka	18	960		
	Lok	11	370	Kupuszina	Apatin	7	580	
	Mosorin	7	580		Bezdán	15	170	
	Titel	18	960		Doroszló	18	960	
Vilova	3	790	Gákova		22	750		
Krusevlya	Csataalja	18	960		Monostorsz.	7	580	
	Gákova	7	580		Pr.-sz.-Iván	7	580	
				Zombor	7	580		

Község, melytől a tá- volság szá- mítottatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter	Község, melytől a tá- volság szá- mítottatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter
Kucura	D.-sz.-Iván	7	580	Madaras	Mateovics	11	370
	Keresztur	15	170		Mélykuth	18	960
	Kiskér	7	580		Ó-Morovica	26	540
	Kula	11	370		Pacsér	22	750
	O-Kér	11	370		Rigyica	15	170
	Pivnica	11	370	Tataháza	15	170	
	Szenttamás	15	170	Martonos	Ó-Kanizsa	7	580
	Sóvé	7	580		Ludas	18	960
	Torzsa	7	580		Szabadka	34	330
	Veprovác	18	960		Mateovics	Almás	7
Verbász	7	580	Bikity	7		580	
Lality	Bács	22	750	Borsod		11	370
	Filipova	7	580	F.-sz.-Iván		3	790
	Hodságh	11	370	Madaras		11	370
	Keresztur	7	580	Tataháza	3	790	
	Kula	15	170	Mélykuth	Almás	11	370
	Parabuty	7	580		Bikity	18	960
	Pivnica	11	370		Csávoly	18	960
	Torzsa	11	370		F.-sz.-Iván	15	170
Veprovác	11	370	Jankovác		11	370	
Ludas	Csantavér	18	960		Kunbaja	18	960
	O-Kanizsa	18	960		Kisszállás	11	370
	Szabadka	15	170		Madaras	18	960
	Sándor	11	370	Szabadka	22	750	
	Pality	3	790	Tataháza	7	580	
Lok	Gardinovác	3	790	Moholy	Ada	3	790
	Mosorin	7	580		Hegyese	37	920
	Kovil	15	170		O-Becse	18	960
	K.-sz.-Iván	11	370		Petrovoszeló	11	370
	Titel	7	580		Zenta	18	960
	Vilova	3	790	Monos- szegh	Apatin	15	170
Madaras	Almás	11	370		Bezdán	7	580
	Baja	26	540		Gákova	18	960
	Bajmak	18	960		Pr.-Sz.-Iván	15	170
	Borsod	7	580		Szántova	15	170
	Bikity	11	370	Zombor	15	170	
	F.-sz.-Iván	18	960	Mosorin	Káty	18	960
	Katymár	3	790		K.-Sz.-Iván	7	580

Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter	Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter
Mosorin	Gyurgyevó	11	370	Ó-Kanizsa	Adorján	7	580
	Lok	7	580		Csantavér	30	34
	Titel	15	170		Martonos	7	580
	Vilova	3	790		Szabadka	30	340
	Zsablya	15	170		Zenta	22	750
Nádaly	Csurogh	7	580	Ó-Kér	Kis-Kér	7	580
	Földvár	11	370		Kiszács	11	370
	Gospodince	11	370		Kucura	11	370
	Temerin	11	370		Kula	22	750
	Turia	7	580		Kulpin	7	580
	Zsablya	15	170		Petrovác	11	370
Ns.-Milltics	Bajmok	22	750	Ó-Morovica	Piros	18	960
	Csonoplya	7	580		Sóvé	7	580
	Gákova	15	170		Szenttamás	15	170
	Sztanisics	7	580		Temerin	15	170
	Zombor	11	370		Torzsa	15	170
Novoszellő	Bács	15	170	Turia	18	960	
	Bukin	11	370	Ujvidék	26	540	
	Palánka	22	750	Verbász	15	170	
	Plávna	7	580	Bajmak	11	370	
Ó-Becse	Vajszka	15	170	Bajsa	15	170	
	Ada	22	750	Csonoplya	18	960	
	Földvár	11	370	Katymár	26	540	
	Feketehegy	26	540	Kernya	15	170	
	Hegyes	34	330	Pacsér	3	790	
	Moholy	18	960	Szabadka	30	340	
	Szeghegy	30	340	Szivac	18	960	
	Petrovoszelő	11	370	Topolya	15	170	
	Szenttamás	22	750	Bajmak	7	580	
Temerin	26	540	Bajsa	18	960		
Turia	18	960	Csonoplya	18	960		
Obrovác	Bács	11	370	Pacsér	Katymár	22	750
	Bukin	7	580		Kernya	18	960
	Cséb	15	170		O-Moravica	3	790
	Gajdobra	7	580		Szabadka	26	540
	Palánka	11	370		Topolya	18	960
	Tovarisova	3	790		Bukin	15	170
Palánka				Cséb	11	370	

Község, melytől a tá- volság szá- mítottatik	Községek, melyekig a volság szá- mítottatik	Kilóméter	Méter	Község, melytől a tá- volság szá- mítottatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter	
Palánka	Gajdobra	15	170	Pivnica	Kula	15	170	
	Glozsán	15	170		Kucura	11	370	
	Novoszelló	22	750		Parabuty	7	580	
	Obrovác	11	370		Petrovác	15	170	
	Tovarisova	15	170		Szilbás	7	580	
					Verbász	18	960	
Parabuty	Filipova	11	370	Piros	Cséb	18	960	
	Hodságh	7	580		Futak	7	580	
	Karavukova	15	170		Kiszács	7	580	
	Lality	7	580		O-Kér	18	960	
	Paraga	7	580		Petrovác	15	170	
	Pivnica	7	580		Temerin	18	960	
	Szilbás	11	370		Szenttamás	30	340	
	Torzsa	15	170		Ujvidék	7	580	
Paraga	Bács	15	170	Plávna	Bács	11	370	
	Hodságh	15	170		Bukin	11	370	
	Parabuty	7	580		Bogyán	3	790	
	Petrovác	15	170		Novoszelló	7	580	
	Szilbás	7	580		Vajszka	7	580	
	Torzsa	15	170					
Petrovác	Bukcsz	7	580	P.-Sz.-Iván	Apatin	7	580	
	Cséb	11	370		Doroszló	11	370	
	D.-Sz.-Iván	11	370		Kupuszina	7	580	
	Futak	18	960		Monostorsz.	15	170	
	Gajdobra	11	370		Szóna	11	370	
	Glozsán	11	370		Sztapár	11	370	
	Kis-Kér.	18	960	Zombor	11	370		
		Kiszács	11	370	R.-Militics	Bresztovác	7	580
		Ó-Kér	11	370		Déronya	11	370
		Paraga	15	170		Doroszló	7	580
		Pivnica	15	170		Hodságh	7	580
		Piros	15	170		Karavukova	7	580
	Szilbás	11	370	Sztapár		11	370	
	Torzsa	15	170	Veprovác	15	170		
Petrovo- szelló	Ada	11	370	Rém	Baja	15	170	
	Hegyes	34	380		Csávoly	7	580	
	Moholy	7	580		F.-sz.-István	7	580	
	Ó-Becse	11	370		Janková	15	170	
	Szeghegy	30	340		Tataháza	15	170	
	Fetehegy	30	340					

Község, melytől a tá- volság szá- míttatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter	Község, melytől a tá- volság szá- míttatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter
Rigyica	Baja	26	540	Szabadka	Tataháza	30	340
	Baracska	18	960		Topolya	30	340
	Borsod	11	370		Tavankut	11	370
	Bezdán	22	750		Zenta	37	920
	Bikity	15	170	Szántova	Baracska	15	170
	Csataalja	15	170		Bezdán	11	370
	Gákova	11	370		Csataalja	11	370
	Gara	7	580		Dautova	7	580
	Katymár	7	580		Gákova	11	370
	Madaras	15	170		Gara	11	370
	Rasztina	7	580		Koluth	7	580
	Szántova	15	170		Monostorsz.	15	170
	Sztanitics	7	580		Rasztina	7	580
Vaskuth	15	170	Rigyica		15	170	
Sándor	Bajmak	22	750	Szeghegy	Feketehegy	3	790
	Csantavér	15	170		Hegyes	7	580
	Kunbaja	22	750		Kula	15	170
	Ludas	11	370		Ó-Becse	30	340
	Szabadka	3	790		Szenttamás	18	960
Sóvő	D.-sz.-Iván	7	570	Sz.-Tamás	Csurogh	22	750
	Keresztur	18	960		D.-Sz.-Iván	22	750
	Kiszács	15	170		Feketehegy	15	170
	Kiskér	7	580		Földvár	18	960
	Kulpin	7	580		Hegyes	18	960
	Kucura	7	580		Kucura	15	170
	Ó-Kér	7	580		Kiskér	11	370
	Torzsa	11	370		Kula	22	750
	Verbász	11	370		Nádaly	15	170
Szabadka	Álmás	26	540		Ó-Becse	22	750
	Bajmak	22	750	Ó-Kér	15	170	
	Csantavér	22	750	Szeghegy	18	960	
	Kunbaja	18	960	Temerin	15	170	
	Ludas	15	170	Turia	7	580	
	Mélykuth	22	750	Ujvidék	30	340	
	Ó-Kanizsa	30	340	Verbász	11	370	
	Ó-Morovica	30	340	Sziilbás	Bács	18	960
	Pacsér	26	540		D.-Sz.-Iván	7	580
	Pality í.	7	580		Gajdobra	7	580

Község, melytől a tá- volság szá- mítottatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter	Község, melytől a tá- volság szá- mítottatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter
Szilbás	Kulpin	11	370	Sztapár	Doroszló	7	580
	Parabuty	11	370		Hodságh	18	960
	Petrovác	11	370		Karavukova	18	960
	Pivnica	7	580		Kernya	15	170
	Torzsa	11	370		P.-sz.-Iván	11	370
	Tovarisova	11	370		R.-Militics	11	370
Szivac	Bajsa	18	960		Szivac	15	170
	Bresztovác	15	170		Szóna	11	370
	Cservenka	7	580		Veprovác	15	170
	Csonoplya	15	170		Zombor	15	170
	Hegyes	22	750	Tataháza	Almás	7	580
	Kernya	11	370		Bikity	11	370
	Kula	15	170		Borsód	15	170
	O-Morovica	22	750		Csávoly	11	370
	Sztapár	15	170		Jankovác	15	170
	Topolya	22	750		F.-Sz.-Iván	11	370
Veprovác	11	370	Madaras		15	170	
Zombor	22	750	Mateovics		3	790	
Szóna	Apatin	15	170		Mélykuth	7	580
	Bogójeva	11	370		Szabadka	30	340
	Doroszló	7	580	Temerin	Csurogh	15	170
	P.-sz.-Iván	11	370		Földvár	18	960
	Sztapár	11	370		Goszpodince	7	580
Zombor	18	960	Járek		3	790	
Sztanisics	Bajmak	22	750		Káty	11	370
	Bezdán	7	780	Kiskér	18	960	
	Bikity	22	750	Nádaly	11	370	
	Borsód	18	960	O-Becse	26	540	
	Csonoplya	15	170	O-Kér	15	170	
	Gákova	7	580	Szenttamás	15	170	
	Gara	15	170	Turia	15	170	
	Katymár	11	370	Ujvidék	18	960	
	Ns. Militics	7	580	Zsablya	15	170	
	Rasztina	11	370	Titel	Gardinovác	11	370
Rigyica	7	580	Lok		7	580	
Zombor	18	960	Kovil		18	960	
Sztapár	Bresztovác	7	580		K.-Sz.-Iván	18	960
	Csonoplya	15	170		Mosorin	15	170

Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter	Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter	
Titel	Ujvidék	37	920	Turia	O-Becse	18	960	
	Vilova	11	370		O-Kér	18	960	
	Zsablya	30	340		Szeghegy	18	960	
Topolya	Bajmak	26	540		Szenttamás	7	580	
	Bajsa	7	580		Temerin	15	170	
	Csantavér	15	170		Verbász	18	960	
	Hegyves	11	370		Ujvidék	Futak	11	370
	Kernya	30	340			Goszpodince	22	750
	Kula	26	540			Járek	15	170
	Ó-Morovica	15	170			Káty	15	170
	Pacsér	18	960	Kiszács		15	170	
	Szabadka	30	340	O-Kér		26	540	
	Szivac	22	750	Piros		7	580	
Verbász	26	540	Szenttamás	30		340		
Zenta	37	920	Sóvé	26		540		
Torzsa	Keresztur	11	370	Temerín		18	960	
	Kucura	7	580	Titel	37	920		
	Kula	11	370	Vajszka	Bács	11	370	
	Lality	11	370		Bogyán	3	790	
	O-Kér	15	170		Karavukova	15	170	
	Parabuty	15	170		Novoszelló	15	170	
	Paraga	15	170		Plávna	7	580	
	Petrovác	15	170	Vaskuth	Baja	7	580	
	Sóvé	11	370		Baracska	11	370	
Szilbás	11	370	Báthmonost.		7	580		
Tovarisova	Bács	11	370		Bikity	11	370	
	Bukin	7	580		Borsód	15	170	
	Gajdobra	7	580		Csataalja	7	580	
	Hodságh	18	960		Csávoly	15	170	
	Obrovác	3	790	Gara	7	580		
	Palánka	15	170	Katymár	18	960		
Szilbás	11	370	Rigyica	15	170			
Turia	Csurogh	18	960	Veprovac	Bresztovác	7	580	
	Földvár	15	170		Cservenka	7	580	
	Járek	18	960		Filipova	7	580	
	Nádaly	7	580		Hodságh	15	170	
	Feketehegy	18	960		Karavukova	18	960	
	Földvár	15	170		Keresztur	7	580	
Kiskér	15	170	Kernya	18	960			

Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter	Község, melytől a tá- volság szá- mittatik	Községek, melyekig a távolság vé- tetik	Kilóméter	Méter	
Veprevác	Kucura	18	960	Zenta	Szabadka	37	920	
	Kula	11	370		Topolya	37	920	
	Lality	11	370	Zombor	Apatin	15	170	
	R.-Militics	15	170		Bajmak	34	330	
	Szivac	11	370		Béreggh	22	750	
Sztapár	15	170	Bezdán		15	170		
					Csonoplya	11	370	
Verbász	Bajsa	22	750	Zombor	Doroszló	18	960	
	Hegyes	15	170		Gákova	15	170	
	Kula	11	370		Kernya	11	370	
	Ó-Kér	15	170		Koluth	18	960	
	Pivnica	18	960		Kupuszina	7	580	
	Sóvé	11	370		Monostorsz.	15	170	
	Szenttamás	11	370		P.-sz.-Iván	11	370	
Topolya	26	540	Szivac	22	750			
Vilova	Gardinovác	3	790	Zsablya	Sztanisics	18	960	
	Gyurgyevó	11	370		Sztapár	15	170	
	Kovil	7	580		Zsablya	Csurogh	11	370
	K.-Sz.-Iván	3	790			Gospodince	7	580
	Mosorin	3	790			Gyurgyevó	3	790
Titel	11	370	Káty	15		170		
				Járek		18	960	
Zenta	Ada	15	170	Zsablya	Mosorin	15	170	
	Adorján	15	170		Nádaly	15	170	
	Csantavér	26	540		Temerin	15	170	
	Moholy	18	960		Titel	30	340	
	O-Kanizsa	22	750					

F Ü G G E L É K.

A megyei némely állapotoknak számokkai jelzése, főleg gazdasági és statisztikai tekintetben.

1. A lakosság. A jelenlevő népesség 608,160. Nem szerint férfi 301,882, nő 306,278. Vallásfelekezetek szerint róm. kath. 390,587, görög keleti vallásu 117,490, ágostai evangélikus 52,672, helvét hitvallásu 23,120, görög katólikus 7470, mózes vallásu 14,710, egyéb vallásu 2111. Nemzetiség szerint magyar 248,950, német 146,990, szerb 117,490, illir 51,589, tót 18,850, zsidó 14,710, ruthén 7470, egyéb nemzets. 2111. Állapot szerint férfi nőtlen 167,470, nős 125,367, özvegy 8156, elvált 888. Nő hajadon 158,643, férjes 125,657, özvegy 20,872, elvált 1087. Honosság szerint helybeli férfi 293,455, nő 299,568; idegen férfi 8438, nő 6699. Műveltségi állapot szerint olvasni tud: férfi 9827, nő 26659; olvasni, írni tud: férfi 109,757, nő 61,414, sem olvasni, sem írni nem tud: férfi 182,302, nő 218,201. Távollevő helybeliek az országon kívül ideiglen férfi 253, nő 109; huzamosan férfi 1687, nő 605; tetteleges szolgálatban rendes katona 2625, honvéd 498.*) Lelkészek száma 420, állami hivatalnok 281, megyei, kerületi 262, községi 549, tanító 800, tanuló 2190, író 19, művész 810, ügyvéd 174, orvos 126, sebész 56, bába

*) Békés időkbén, ide nem értve a folyó mozgósítási évet.

162, gyógyszerész 58, egészségügyi más személy 565. Föld- és erdőművelésnél birtokos 44,934, haszonbérlő 2104, gazdatiszt 966, szolga 47,897, napszámos 68,363, kereskedelemnél önálló vállalkozó 3360, iparos 6080. Bizonyos foglalkozás nélküli egyének 14 éven felül férfi 10,591, nő 105,279; 14 éven alul férfi 107,278, nő 111,709. Lakófelek száma 152,908; tanyai lakos 143,500.

2. A terület. B. B. vármegye területe 11710.5 □ kilométer, ebből szántóföld 699984.672 Hár, kert és rét 6086.73 Hár, szőlőföld 12594.26 Hár, legelő 119394.95 Hár, erdő 47472.99 Hár, nádas 10463.59 Hár, terméketlen 84975.45 Hár.

3. Önművelődési kör. 120 olvasó-egylet 15,977 könyvvel, 8 méhész-egylet, 42 ipartársulat, 34 más jótékonycélu egylet, 10 népkönyvtár 1325 könyvvel, 33 iskolai könyvtár 6103 könyvvel; 835 heti- és napilap, a kaszinókat 7560 tag látogatja.

4. Termelés. Tiszta buza 2.239,824 hliter, rozs 103,154 hliter, árpa 547,050 hliter, zab 1.663,298 hliter, kukorica 1.238,094 hliter, köles 46,272 hliter, repce 156 ezer 322 hliter, mák 158 hliter, kender 80,370 mmázsa, len 89 mm., dohány 5200 mm., burgonya 410 ezer mm., káposzta 280 ezer mm., hüvelyes vetemény 7900 mm., széna 849 ezer mm., bor 345 ezer hliter, ser 180 ezer hliter, szesz 35 ezer hliter, méz 707 mm., selyemgubó 58 mm., nád 12 millió kéve, répa 538 ezer mm., bükköny 260 ezer mm., lucerna 890 ezer mm., muhar 320 ezer mm., trágya termelése évenként 200 ezer holdra tétetik. Fatermelés. Községi faiskolákban van erdei 950 ezer, gyümölcs vadonc 490 ezer, nemesített 198 ezer, eperfa 440 ezer darab; népiskolai kertekben vadonc 29 ezer, nemesített 7500 db. Szesz főzetik ki évenként 3672 hliter.

5. A gazdasági állatok. A lovak főösszege 137 ezer 435, ezek közt találhatók — könnyebb iga alatt — tenyészlő 60,756, nehéz igavonó 47,998, csikó 28,681; öszvér 187, szamár 2114; szarvasmarha összesen 129,200, magyar és svajci faju bika 1106, tehén 66,695, ökör 18,512, borjú 42859, bivaly 28; juh nemesített 69,242, közönséges 594,023, kecske 735, sertés 156,817. Dzirzonféle méhkas 1951, közönséges 10,785. Hal tiszai 53,700, dunai 81,900 métermázsa nyeretik.

6. Gazdasági eszközök. Uri kocsi 2760, igás 86,490, ökör-szekér 19,500, tüzoltó fecskendő 392, víz-hordó 530, vetőgép soros 193, szóró 204, arató kapáló 184, cséplő gőzre 209, cséplő lóra 415, Vidacs-féle eke 89,200, — faeke csak itt-ott használtatik — henger sima 2650, borona Horow-féle 173, vasas 33,800, gabna-rosta 34,200, tizedes mérleg 2960, szecs kavágó 436, kukorica-morzsoló 1093, — gőzmalom 19, serház 6, szeszgyár 9, — vizimalom 280, szárazmalom 768, szélmalom 512, szeszfőző-kazán 1530.

7. Épületek. Középületek közt van egyházi 341, iskolai 287, megyei 2, községi 394, katonai 27, állami 166, egyéb célokra szolgáló középületek száma 56. Magánépület 95,605, a községben 80,919, tanyákon 15,844, földszinti 96,504, emeletes 243, több emeletes 16. A lakásra szolgáló házakban van szoba 177,867, kamra 76,700, előszoba 1440, konyha 105,100, pince-szoba 114, pincekamra 32,640, bolt 2947, félszer (szin) 28,170, raktár 3180, istálló 75,000, akol 3400, kukorica-góré 443, dohánytőzsde 69, lutri 99, csárda 57, vásár 99, fedett hajó 17, dereglye 160, kompjárás 23.

8. Jótékony alapítványok. Van 24 kórház 114 ezer frt alappal, 14 takarékmagtár 1200 hliter gabnával, 16

ovoda, fentartására fordittatik 14630 frt, egy Eötvös-alap 40 ezer frttal, 49 népiskolai alapítvány 13 ezer frt alappal. Kubinyi-öztöndij, az ujverbászi felekezeti jelleg nélküli pártfogósági nyilvános alreálgymnasiumban. Vörösmarthy-öztöndij a bajai nagygynasiumban. Mukits-féle ösztöndij, Széchenyi-öztöndij, Vojnits Máté-féle ösztöndij, Czorda Bódog-féle ösztöndij, Zsuffa-féle ösztöndij, Szalay-féle ösztöndij a szabadkai városi főgynasiumban. Rudolf koronaherceg címen ösztöndij a tiszai járásban. Kovács János-féle alap Ó-Kanizsán. Váltó-féle alap Adán. Hüptner-féle alap Kernyán. Klobusiczky-féle alap Bácsban. Botka-féle alap Bács-Hegyesen, Baján, Ujvidéken, Bácsban, Csuroghon, Verbászon sat. a n. m. kalocsai érsek, azután a püspök, valamint hatósága alatt álló érseki káptalan és a főpapság számos alapítványa, évi segélyzése hathatós eszközüil szolgál a tanügynek. A tanintézetekben ezeken kívül évi nyilvános vizsgálatok alkalmával a városi nemes tanács, a nagyérdemü közönség, a takarékpénztárak, a kaszinók, az iskolabarátok, kegyesen adakozni szoktak: hazai irodalmunk keretébe illő szakkönyvet vagy hasznos taneszközt, vagy pedig néhány frttal gyarapítani a pénzgyűjteményt, avagy jutalmul kitűzni egy-két aranyat a kitünő tanulók részére.

Haynald Lajos Kalocsa főegyházmegyei érsek folyó évben örökemlékü névünnepet ült; 20 ezer frtot ajánlott fel augusztus 25-én iskolanének vezetése alatt Zomborban nyitandó leányiskola létesítésére.

9. Adózás. A megyei közönség által 1877-ben fizetett fogyasztási adóról részletes kimutatás, a szegedi m. kir. pénzügyigazgatóság számadó osztálya szerint. A bajai adóhivatal köréből befizettetett fogyasztási adó szesz után 137239 frt, bor után 37168 frt, hus után 12706 frt. A

külai adóhivatal köréből szesz után 3320 frt, bor után 18624 frt, hus után 7658, sör után 3644 frt. A palánkai adóhivatal körében szesz után 2690 frt, bor után 13391, hus után 4741 frt. A szabadkai adóhivatal körében szesz után 7799 frt, bor után 53795 frt, hus után 19937 frt. A titeli adóhivatal körében szesz után 502 frt, sör után 1062 frt. Az ujvidéki adóhivatal körében szesz után 3747 frt, bor után 33726 frt, hus után 19245 frt, sör után 4144 frt. A zentai adóhivatal körében szesz után 10950 frt, bor után 17305 frt, hus után 8137 frt, sör után 4091 frt. A zombori adóhivatal körében fizettetett szesz után 3518 frt, bor után 49378 frt, hus után 23431 frt, sör után 7238 frt, fogyasztási adóba tehát fizettetett összesen: szesz után 169768 frt, bor után 223389 frt, hus után 95857 frt, sör után 20181 frt.

A bajai adókerületben a rendes évi adóból 1877. évre befolyt: 1876. év végével hátralék maradt 181789 frt. 1877-re előíratott 663027 frt, ebből töröltetett 45826 frt és befizettetett 649056 frt, az év végén maradt adóhátralék 149933 frt.

A külai adókerületben 1877-ik évi tartozás 823652 frt, 1876-ik évi hátralék 264151 frt, összesen 1.087,803 frt, erre 1877-ben befizettetett 864301 frt, maradt az év végén hátralék 223502 frt.

A palánkai adókerületben a házadó 381124 frt, bélyeg és közv. illeték 42551 frt, fogyasztási adó 17934 frt, illeték hátralék 86031 frt, összes adóhátralék 179128 frt.

A szabadkai adókerületben I. a földadó 519103 frt, II. házadó 28600 frt, III. kereseti adó 1. 2. oszt. 59286 frt, IV. 3. 4. oszt. 56764 frt, V. nyilvános számadás és egyl. 7000 frt, VI. tőke-kamat 13095 frt, VII. lukszusadó 1629 frt, VIII. fegyveradó 3800 frt, IX. ill. jöved. adó

111774 frt, X. illeték kisz. 202044 frt, XI. keres. kamat. 19600 frt, XII. bélyeg 47015 frt, XIII. fogy. 79382 frt, XIV. dohány-jövedék 133639, XV. birói letét. 407827 frt, XVI. tkptári díj 418, összesen 1.690,982 frt. A múlt 1866. maradt hátralék I. egyenes adó 72077 frt, II. illeték. 310418 frt, összes adóhátralék 382495 frt.

A zentai adókerületben 1876. év végével a hátralék 174008 frt, 1877-re előírt adó 733891 frt, összesen 907899 frt, hozzáadva a szaporodást 34557 frt, összes tartozás 942456 frt, leítve a törlést 13851 frtot, helyesbitett tartozás 1877-re 928605 frt, leítve a befizetést 788814 frt, maradt az 1877. év végén hátralék 139790 frt.

A zombori adókerületben összes adó 1877-ik évre 1,207,627 frt, hátralék 165086 frt, a megyében létező kincstári uradalmak után járó adó az előírásban benfoglaltatik.

A titeli és az ujvidéki adóhivatal nem küldötte meg a kért adatokat, valamint az alsó I., alsó III-ik és Tiszai II-ik szolgabirói járás sem, egyszersmint a bajai, zombori és zentai vhatóság is magánál tartotta a táblás kimutatásokat.

Szeptember hónapban jutott tudomásunkra, hogy

Lovászi Mihály, megyénk jeles alispánja e hóban meghalt, helyébe ugyanazon hónap 12-én Sándor Béla volt főjegyző választatott egyhangulag, az aljegyző pedig érdemlegesen főjegyzővé.

Két esperes: Latinovits Gábor bajai és Bende József ó-becsei apát és plébános kanonok lett, e hóban vettek bucsut hiveiktől s elfoglalták Kalocsán méltóságukat.

Bács-Bodroghmegyei fiók-méhész-egylet V. közgyűlése f. évi szept. 26-án méhészet-kiállítással egybekötve, Kulán

kiváló sikerrel, nem remélt haszonnal tartatott meg; célja volt a dr. Dzircon által behozott és báró Berlepsch által javított méhészet terjesztése, a mozgatható keretekkel ellátott méhkasokban, a f. évben nyert különféle méz, viasz, viasz-közfal, az olasz- és cyprusi méhfajok, a szép és hasznos méhészethez célszerű kasok és eszközök bemutatása, jutalmak osztása stb. A gyűlés helyisége Ferencsatorna mellett fekvő zöld-kert című vendéglő volt. Az egylet újból 3 évre alakult, s a jövő évi közgyűlés helyéül A da tüzetett ki.

Mozgósítás alkalmából a hadcsapatokhoz Airoldi és Coronini-ezredek jul., aug. hónapokban behivattak, ami által számos munkaerő vonatott el; emelett a honvédség nagyrésze, valamint a fuvarok kirendelése folytán 2000 két-két lovas fuvarnak, ugyanannyi emberrel kellett a megyéből távozni. (Legnagyobb része Boszniába.)

Nem csupán a városi rég ismert jótékonycélu nőegyletek, hanem a kisebb községekben is a derék hölgyek, (mint pl. kulai, zentai, adai, járeki, d.-sz.-iváni, palánkai stb.) a boszniai csatatéren megsebesült harcosaink részére tépést, a mozgósítás által a helybeli és vidéki nélkülözésekkel küzdő családjaik részére terményt és pénzbeli adományokat folyvást gyűjtenek. E szomorú eset alkalmából a főispán ő méltósága egy felhívást intézett a községekhez, melyre a könyör-adományok a leggyorsabban és a legnagyobb készséggel bőségesen gyűjtetnek és szállíttatnak rendeltetésök helyére. Kik a harcokban szenvedőknek és szegény családjaiknak fájó könnyeiket enyhíteni igyekeznek, azok vigasztalásában fáradoznak: fogadják a közönség hálás köszönetét, kik őszinte szívből kívánják, hogy az ég óvja meg buzgó hölgyeink életét minden bánattól.

10. Munkadíjak, piaci árak. Egy gyalog nap-szám 75 kr., kocsival 2 frt 50 kr., egy kézműves-segéd 90 kr., egy közönséges ló ára 80 frt, egy ökör 105, egy tehén 65, egy sertés 24, egy juh 6 frt, egy pár lúd 2 frt, csirke 60 kr., egy pár kácsa 80 kr., egy pár pulyka 2 frt 75 kr., egy malac 1 frt 40 kr., egy kenyér barna 50, fehér 75 kr., buza két véka (pozs.) 4.96, kétszeres 3.92, árpa 2.25, zab 1.51, kukorica 2.69, bab 4.58, burgonya 1.58, köles 3.10, repce 6.40, szénának méter-mázsája 95 kr., szalma 26 kr., egy kocsi trágya 30 kr. Egy hold föld örökára 280 frt, haszonbérbe 26 frt, méznek literje 80 kr., tejnek 8 kr., zsirnak 60 kr., vaj 85 kr., lencse 14, borsó 14, egy liter ujbör 20, óbor 24 kr., sör 18, pálinka 60, ecet 16 kr., egy kilogramm marhahus 44, borju 46, sertés 48, juhhus 38 kr. Nulla liszt 28 kr., egy klgr. közönséges fehér 24, kenyérliszt 20 kr., tarhonya 28, egy lit. mák 28 kr., szinte egy liter szalonnának klgrja 90 kr., hálnak kilogrammja 36 kr., sajt 52, turu 48 kr. Kendernek m.-mázsája 40 frt, téglának ezre 12 frt, tetőzetre cserép 8 frt, faszindely 5 frt 50 kr., nádból száz kéve 7 frt 50 kr., kukoricaszárból 2 frt 50 kr., mésznek m.-mázsája 3 frt, só ára kgr. 14 kr., vasnak 17 kr., 100 darab cserépedény 7 frt 50 kr., egy vadonc csemete 6, nemesített 20, egy gyékény-kas anyaméh 6 frt, egy teknő 1 frt 60 kr., egy vályú 2 frt 30 kr., egy zsák 65 kr., szelelő-rosta (cservenkai) 40—50 frt, egy klgr. toll 140, pöhöly 290 kr., m.-mázsa gyapju 110—120 frt, két méter magas, két méter hosszú, egy méter széles (4 ster.) tüzelőfa, lágy 8 frt, kemény 15 frt, egy nyers lóbőr 6—7 frt, tehénbőr 8—9 frt, ökörbőr 9—10—12 frt, borjubőr 3—4, csikóbőr 3—4, juhbőr 100—120 kr., báránybőr 50—60 kr.

Bács-Bodroghmegyei tisztikar.

Egyházi hatóságok.

1. Római katolikus egyház, kalocsai érsekség. Érsek Haynald Lajos, hittudor, b. t. tanácsos, Lipót-rend nagykeresztes stb. Kubinszky Mihály felszentelt püspök, érseki főtanfelügyelő. Esperes plébánosok és kerületi tanfelügyelők: Latinovics Gábor, Jerkovits Károly, Goldscharek József, Torma József, Balogh György, Ambruszt Péter, Bende Imre, Csicsáky József, Lux Nep. János, Balassy András, Szakácsy Sándor, Valaszky István, Bende József.

2. Görög kath. kőrösi püspök Szmiciklas György b. titkos tanácsos, lakik Horvátországban, Kőrös szab. kir. városban.

3. Görög keleti egyház, bácsi püspökség. Püspök Angelics German. Esperes pléb. Zomborban Brankovics György, Ó-Becsén Kosztics Milán, Ujvidéken Zacharits N., Zsablyán Papits Maxim.

4. Ágostai hitvallású evangélikus egyház. Főfelügyelő központban Zsedényi Ede. Bányai egyházkerületben superintendens dr. Szeberényi Gusztáv, felügyelő Mártonfy Károly, főesperes Stur Dániel, alesperes Belohorszky Gábor, körlelkész Mrva György és Grosz Teofil, jegyző Benjacs Simon.

5. Helvét hitvallású evangélikus egyház. Dunamelléki egyházkerület, főgondnok Lónyai Menyhért, superintendes Török Pál. Bácsi egyházmegye vagy esperesség, főesperes Kármán József.

Köztörvényhatóságok.

Főispán Gromon Dezső, egyszersínind Szabadka, Zombor és Baja városok főispánja. Alispán Sándor Béla, fő-

jegyző Karácson Gyula, aljegyző Bertolino Sándor, Deák Zsigmond, Popovits Dusán, Eremita Bogolyub, Vissy József, főügyész Mihelits János, alügyész Karváry Domonkos, ifj. Pál Antal, árvaszéki elnök Zákó Péter, ülnökök: Sztojaeskovics Miklós, Karváry Zsigmond, Rezsnyi Iván, Hoffmann Mihály, Polákovics Mátyás, főorvos dr. Rátay József, főmérnök Tripolszky Gyula, főpénztárnok Latinovits Nep. János, alpénztárnok Bieliczky Gyula, főszámvevők Szalay Károly, Beke Gyula, alszámvevők Gfeller Ferenc, Csernus István, Vécsei Károly, Tápai István, Hubert Móric, Zsigits Miklós, főlevéltárnok Kuluncsics Ágoston, al-levéltárnok Allaga Károly, Közgyám Mokry Lajos, állatorvos Molnár József, Mokry Dezső, főispáni titkár Pribil Ernő.

Felső I. járásban szbiró Késmárky Béla, segéd Kósa János, csendbiztos Piukovics Antal.

Felső II. j. szb. Dregán Péter, s. Antal Károly, csb. Piukovics János.

Közép I. j. szb. Alföldi József, s. Szücs Mihály, csb. Pilaszánovits Jenő.

Közép II. j. szb. Latinovits Gyula, s. Dienes Ferenc, csb. Koller László.

Alsó I. j. szb. Nagy József, s. Artinger Ferenc, csb. Marjánovits A.

Alsó II. j. szb. Eremin György, s. Müller Béla, csb. Nikolits Simon.

Alsó III. j. szb. Kolozsvári Sándor ideigl., s. Hörner István, csb. Szabó Sándor.

Telecskai I. j. szb. Schik Mátyás, s. Lánckor András, csb. Alföldy Nándor, orvos Pump Péter, mérnök Santer Mikl.

Telecskai II. j. szb. Császár Péter, s. Scultéti László, csb. Milassin Dániel.

Tiszai I. j. szb. Matkovich Lajos, s. Késmárky Gyula, csb. Volarich Dani, orvos Kertész Sándor.

Tisza II. j. szb. Gombos Béla, s. Vibirál József, csb. Kardos János, orvos dr. Milkó Ignác.

Csajkás I. j. szb. Nikolics Szvetiszláv, s. Baderlicza György, orvos dr. Kresztics Gy.

Csajkás II. j. szb. Ráits Milos, s. Jancsó Ödön és König Gábor, orvos Kadlecz Jakab.

Királyi tanfelügyelőség.

Kir. tanfelügyelő: Czirfusz Ferenc, segéd: Gräf Nikár.

Ferenc-csatorna részvénytársulat igazgatósága:

Elnök: Türr István, alelnök: Ullmann Károly Pál, igazgató: Károlyi Sándor, Tóth Kálmán, Katona Antal, Luczenbacher Pál, vezérigazgató: Kiss József, főkönyvvivő: Zimburg Alajos; a felügyelő-bizottság tagja: Cserei Manó, Frank Frigyes.

Kir. törvényszékek és járásbiróságok.

Szabadkán tszéki elnök: Biró Antal, bírák: Aradszky Euphin, Baky Gedeon, Orsay Vilmos, Vojnits Mihály, Schwimmer József, Czigliányi Béla, Graff Károly, Rekvényi Lajos, ügyész: Sátor Jenő, alügyész: Pinkovits János, jegyző: Varga Nagy István, Schilling Kálmán, alj. Révfy Ödön, Birkás Lajos, irodaigazgató: Juhász István, telekkönyvvezető: Mucsi Antal, fogházfelügyelő: Szremcsevits Lázár, börtönorvos: Tóth Béla. Szabadkai járásbíró Milassin Jakab, aljb. Vince Lambert.

Topolyai járásbíró Malonyai Ignác.

Zentai járásbíró Zottományi Sándor, Nékám Gyula, Szecsei Iván, aljegyző: Jusits Antal, Schvarcz Gyula, telekkönyvvezető: Vibirál Dénes, segéd tkvezető: Hazsits Antal.

Bajai járásbíró Rátz József, alb. Kálosi József.

Almási járásbíró Kovacsits Antal.

Ujvidéken tszéki elnök: Lobmayer István, bírák: Kovács Zózsef, Alexits György, Jerkovits Antal, Vojtka Frigyes, Tatity Milutin, Jezdimirovits Milos, Zavisics Sándor, ügyész Popovits Vazul, alügyész Arnold Sándor, jegyzők Kratzl Mihály és Ivanovits György, alj. Koncsek Gusztáv, irodaig. Kóváry Alajos, telekkönyvvezető segédek Denk Emil, Theodorovits György, fogházfelügyelő Zsigmond István, börtönorvos Sztojánovits Lázár.

Ujvidéki járásbíró Pinkovics Ödön, aljársbíró Peák Béla, Horváth Sándor.

Palánkai j.-bíró Nityin Áron, alj.-bíró Jusits Lajos.

Ó-Becsei járásbíró Brecska Ferenc, aljársbíró Reisz Béla, telekk.-vezető idősb Popovits Milán, telekk. segéd Zányi Antal.

Zomborban törvényszéki elnök Széchényi József, bírák Gyorgyovanszky György, Groszschmidt Gábor, Gartner Ferenc, Ivanovits Döme, Sztojkovits Szilárd, Raits Lyubimir, Zsulyevits Döme, Drakulits Gábor, ügyész Nikolits István, alügyész Simits Ernő, Szakáll Vidor, jegyző Valter Nándor, Biliczky Kálmán, alj. Dalmay Pál, Szakáll Adorján, irodaig. Szalmásy Zsigm. Telekkönyvvezető Lóvich Kálmán, Blumentál János, Vipler Sándor, fogházfelügyelő Kovács Mátyás, börtönorvos dr. Havel József.

Zombori jb. Klacsányi István, aljb. Koczás Zs., Kolarits Vazul, Dömötör Pál.

Kulai j b. Hrobony János, aljb. Lederer Gusztáv, alj. Sztojkovits György, telekkv. Felicides Lajos, telekkv. s. Szauer Ferenc.

Apatini j b. üres, aljb. Skultéty Gyula, alj. Uhlyárik Imre.

Hodsághi j b. Dömötör Hugó, aljb. Fillinger Sándor, alj. Pap Sándor.

Magyar kir. közjegyzők.

Almás: Antunovits József. Apatin: Bodnár Imre. Baja: Milassevits Márton. Hodságh Vissy Károly. Ó-Becse: Parchetich Félix. Palánka: Dubovits Ernő. Szabadka: Antunovits Mátyás és Leovits Simon. Tittel: Firigyházky János. Ujvidék: Mátits János. Zenta: Zsarkó Antal. Zombor: Dr. Alföldy Gedeon.

Tisztviselők az öt fővárosban.

Baján polgármester dr. Hauser Mór, főjegyző Allaga Imre, rendőrkapitány Albert József, főszámvevő id. Devits Alajos, gazd. tanácsnok Rajcsányi József, közigazgatási tnök Hadzsits György, árvaszéki ülnök Raiser Antal, alj. Skultéty István, főorvos dr. Sztruhák István, orvos dr. Saly Imre, ügyész ifj. Tury Mátyás, alkapitány Fábry Lajos, levéltárnok Osztóits Simon, házipénztárnok Horváth Samu, adóvégrehajtó Mocs Ferenc, kertész Kopeczky Ignác.

Szabadkán polgármester Mukits János, főkapitány Pertich Mihály, tanácsnok Hidegh Árpád, Kertész Nándor, Machovszki László, főjegyző Szőregghi Antal, főügyész Manojlovits György, főszámvevő Lévai Simon, háziptnök Zomborcsevits János, alj. Ivanits Antal, árvaszéki ülnök Pavkovits György, Haverda Boldizsár, alj. Vojnits Fábrián, alügyész Mamuzsits Ágoston, Pilkovits Ferenc, alkapitány

Szipits Kristóf, Péits Félix, mérnök Tóth Mih., Karváry Pál, főorvos Hidegh Béla, Wiener Salamon, Milkó Lipót, sebész Pacher Frigyes, Szagmaiszter István, levéltárnok Vojnits-Tunits Dániel, közgyám Szkenderevits Samu, erdőmester Pánczér József, állatorvos Lang József, bőrtönőr Mamuzsits Balázs.

Ujvidéken főispán Flatt Endre.

Polgármester Radovánovits János, tanácsnokok Tuschel Ferenc, Dimitrievits Mihály, Popovics-Péczy István, főjegyző Folzovics Illés, alj. Balla Imre, Vuits Sándor; ügyész Balla Pál, levéltárnok Kosztits István, főkapitány Manojlovits Radoszl. Rendőrbiztos Endrédy Zs., Kehrer G., Vukovich Tivadar, adószedő Fetter J., ellenőr Prica Adám, főszámvevő Folith Péter, alsz. Dühök Győző, főorvos dr. Jojkits Mladen, állatorvos Schrödl R., közgyám Szaranda Milos, mérnök Jovánovits Mladen, kertész Klade H.

Zomborban polgármester Vukicsevits Péter, rendőrkapitány Fratricsevits Béla, tanácsnok Kirovits György, Tarczay Mór, főjegyző Athanaczkovits György, főügyész dr. Ambrozovits Károly, főszámvevő Bugarszky Milos, alszmv. Donoszlovits János, főpénztárnok Sztefanovits K. Uros, mérnök Gregurov Milan, főorvos dr. Maximovits György, sebész Jablonkay Gábor, közgyám Veszeloyszky Péter, csendbiztos Konyovits József, városgazda Bikár Pál, állatorvos Maczicz Lajos, levéltárnok Szlávy Ferenc.

Zentán polgármester Jankovich Aurel, tanácsnokok Aulich Nándor, Lukácsevits István, Rieger Ignác, árvaszéki ülnök Nikolits András, Kereszturi György, ügyész Merényi Dezső, mérnök Sternberg Ernő, közgyám Burán Péter, főorvos Révay N. János, másodorvos Kellner József, sebész Kuthy Lajos, városkapitány Tényi István, főjegyző Keczely Mészáros Mihály, jegyzők Szegfü György,

Dudás Lajos, földadó nyilvántartó Tóth György. Városi pénztárnok Flaschner György, ellenőr Fischer Miksa, adószedő Vuits György, ellenőr Lukásevits György, számvevő Horovitz Bertalan.

Bács-tiszaszabályozási elnök Tóth József, jegyző Jablonszky József, pénztárnok Czeizner Ferenc.

A földadó kataszteri munkálatokhoz kinevezett becslőbiztosok:

Zentai becslőjárásban Oblatt Miksa.

Zombori becslőjárásban Gaal István.

Kulai becslőjárásban Latinovits Samu.

Szabadkai becslőjárásban Melkay György.

Titeli becslőjárásban Schmidt Béla.

Ujvidéki becslőjárásban Jáki Tóth István.

Palánkai becslőjárásban Török János.

Magyar kincstári tiszttek.

Jószágigazgató báró Majthényi József, titkár Aman N., főügyész Arnold N., vezérlő ispán Váirosy Károly Zomborban.

Adófelügyelőség.

Zomborban Buday József, helyettes Radulovits N.

Gymnásiumi igazgatók:

Baján Bandl János. Szabadkán Jámbor Pál. Ujvidéken Frankl István. Ujverbászon Kovalszky Lajos Zentán Kuthy József. Zomborban Radits György.

TARTALOMMUTATÓ.

	Lap.		Lap.
Előszó	5	22. §. Növényzet	41
Első rész.		23. §. Erdő	43
B. B. v. m. földirata.		Erdők kimutatása	45
1. §. Név	9	24. §. Szarvasmarha	46
2. §. Cimer	9	25. §. Ló	46
3. §. Határ	10	26. §. Juh	47
4. §. Fekvés	10	27. §. Sertés	47
5. §. Kiterjedés	10	28. §. Selymérnevelés	48
6. §. Felszín	10	29. §. Méhészet	48
7. §. Talaj	12	30. §. Halászat	49
8. §. Égalj	13	31. §. Vad- s kisebb há- ziállat	50
9. §. Folyók v.	14	32. §. Elemi csapások	50
Védtöltések kimut.	16	33. §. Földmivclés	52
10. §. Mocsárok	17	34. §. Ipar	56
11. §. Tavak	17	35. §. Kereskedés	62
12. §. Csatornák	18	36. §. Tanügy	64
13. §. Ivóvíz	23	37. §. Könyvnyomda	71
14. §. Bor	23	38. §. Irodalom	72
15. §. Utak	24	39. §. Egyletek	73
16. §. Vaspálya	25	40. §. Adóügy	75
17. §. Távirida	28	41. §. Hadügy	78
18. §. Pósta	29	42. §. Közbiztonság	79
19. §. Gőzhajó	31	43. §. Kormányzat	81
Gőzhajók forgal- máról kimutatás	32	44. §. Felosztás	89
20. §. Pénzintézet	33	45. §. Népeesség	90
21. §. A föld	34	46. §. Vallásfelekezetek	92
A megyei terület- nek kimutatása	38	47. §. Nemzetiségek	96
és tisztajövedelem- nek km.	39	48. §. Magyar	97
A kincstári birtok km.	40	49. §. Német	100
		50. §. Szerb	104
		51. §. Bunyevác	109
		52. §. Sokac	109
		53. §. Tót	111

	Lap.
54. §. Ruthén	111
55. §. Román	111
56. §. Zsidó	112
57. §. Cigány	114
58. §. A lakosság . . .	115
59. §. A koronai kerület	117
60. §. Uradalmak és pusz- ták	120

Második rész.

B. B. v. m. rövid történelme.	
A fejedelmek alatt . . .	124
A királyok alatt	124
A török uralom alatt . .	126
A török uralom után . . .	128
1848. évtől a mai napig	130

Harmadik rész.

A községek részletes leírása.

Zombor	138
Szabadka	141
Ujvidék	152
Baja	154
Zenta	158

I. Felső első járásbeli községek.

Baracska	162
Báthmonóstor	163
Béreg, Bikity	164
Borsod, Csataalja	166
Dautova, Gara	167
Gákova, Katymár	168
Koluth, Krusevlya	169
Rigyica, Szántova	170
Stanisics	171
Vaskuth	172

II. Felső második jbeli községek.

Almás	173
Bajmok	175
Csávoly, Felső.-Sz.-Iván	176
Jankovác	177
Kisszállás	178
Kunbaja, Madaras	179
Mateovics	180
Mélykut, Rém, Tataháza	181

III. Közép első járásbeli községek.

	Lap.
Apatin	182
Bezdán	184
Bogojéva, Doroszló	185
Karavukova, Kupuszina	186
Monostorszegh	188
Priglevica-Sz.-Iván, Rác- Militics	190
Szónata	191

IV. Közép második jbeli községek.

Bács-Bresztovác, Csonopla	192
Filipova	193
Kernyaje	194
Nemes-Militics	196
O-Szivac, O-Sztapár	197
Uj-Szivac, Veprovác	198

V. Alsó első járásbeli községek.

Bács	199
Bács-Ujfalv	202
Bogyán, Déronya	203
Hodságh, Novoszelló	204
Parabuty, Paraga, Priv- nica	205
Plávna, Tovarisoava	206
Vajszka	207

VI. Alsó második jbeli községek.

Begecs, Bulkesz, Bács- Bukin	208
Cséb	209
Gajdobra, Glozsán	210
Német-Palánka	211
Obrovác, Ó-Palánka, Szil- bás	212
Uj-Palánka	213

VII. Alsó harmadik jbeli községek.

Despot-Szt.-Iván	213
Járek, Kis-Kér, Kiszács, Kulpin	214
Ó-Futak	215
Ó-Kér, O-Sóvé, Petrovác	216

Piros, Temerin, Uj-Futak	Lap. 217
Uj-Sóvé	218

VIII. Telecskai első jbeli községek.

Cservenka	218
Feketehegy, Bács-Ke- resztur, Kucura	219
Kula, Lality	220
O-Verbász, Szeghegy, Torzsa	221
Uj-Verbász	222

IX. Telecskai második járásbeli községek.

Bajsa	222
Csantavér, Bács-Hegyes	223
O-Morovica	224
Pacsér, Sándor	225
Bács-Topolya	226

X. Tiszai első járásbeli községek.

Ada	226
Martonos	236
O-Kanizsa	237

XI. Tiszai második jbeli községek.

Moholy	238
O-Becse	239
Petrovoszelló	240
Szt.-Tamás, Bács-Földvár	241
Turia	242

XII. Csajkás első jbeli községek.

Alsó-Kovil	243
Felső-Kovil, Gardinováč, Káty, Lok, Mosorin, Kovil-Szt.-Iván	244
Titel, Vilova	245

XIII. Csajkás második járásbeli községek.

Csurogh	245
Gyurgyevo, Goszpodince, Nádaly, Zsablya	246

Negyedik rész.

Statisztikai táblázatok.

Zombor, Szabadka, Ujvi- dék és Baja sz. kir.

városok, Zenta ren- dezett tanácsu mező- város	Lap. 248
Felső első járás	250
Felső második járás	252
Közép első járás	254
Közép második járás	256
Alsó első járás	258
Alsó második járás	260
Alsó harmadik járás	262
Telecskai első járás	264
Telecskai második járás	266
Tiszai első járás	268
Csajkás első járás	272
Csajkás második járás	274
Utmutató táblázat. A megyei községeknek egymástóli távolsá- ga kilométerekben	276

Függelék.

**A megyei némely állapotoknak szá-
mokkal jelzése.**

1. A lakosság	291
2. A terület. 3. Önműve- lődési kör. 4. Termelés	292
5. A gazdasági állapotok. 6. Gazdasági eszkö- zök. 7. Épületek. 8. Jó- tékony alapítványok	293
9. Adózás	294
10. Munkadíjak	298

B. B megyei tisztikar.

Egyházi hatóságok	299
Köztörvényhatóságok	299
Kir. tanfelügyelőség. Fe- rencsatorna részv. társul. igazgatósága. Kir. törvényszékek és járásbiróságok	301
Magyar kir. közjegyzők. Tisztviselők az öt fő- városban	303

Rövidítések magyarázata.

B. B. vm. = Bács-Bodrogh vármegye. — *ktár.* = kincstár a patrónus. — *m. urad.* = magán uradalom a patrónus. — *önál.* = önállóan a község a patrónus. — *rk.* = római katolikus. — *gk.* = görög katolikus. — *g. k. v.* = görög keleti vallásu. — *ág. ev.* = ágostai evangélikus. — *h. hv.* = helvét hitvallásu. — *M. v.* = Mózes vallásu. — *m.* = magyar. — *n.* = német. — *sz.* = szerb. — *d.* = dalmát. — *s.* = sokac. — *t.* = tót. — *r.* = ruthén. — *zs.* = zsidó. — *m. nemz.* = más nemzetiségű. — *gy. e.* = gyalog ezred. — *h. szj.* = honvéd zászlóalj. — *gr.* = gróf. — *b.* = báró. — *szül.* = született. — *sz. k. v.* = szabad királyi város. — *rtmv.* = rendezett tanácssal bíró mezőváros. — *m. v.* = mezőváros. — *vtk.* = vásártartó község. — *k.* = község. — *rp.* = rendezett puszta. — *p.* = puszta. — *kat.* = kataszter. — *kath.* = katolikus. — *kvk.* = követválasztó-kerület.

V é g s z ó.

Akár az egyes községek leírására, akár a könyv egyes pontjaira, akár pedig a térkép valamely kitételére nézve bár kitől írásbeli észrevételeket, jóakaratu megjegyzéseket, helyreigazításokat az ügy, a nemes cél érdekében örömet elfogad

a szerző és kiadó.

Sajtóhibák.

14 lap	felül	6 sor	34,530	helyett	olvasandó	34530
24	"	"	7 " Ar	"	"	Az
25	"	"	14 " hegy	"	"	hogy
30	"	"	7 " Tataházi	"	"	Tataháza
38	"	alul	** kifolyókat	"	"	kifolyólag
49	"	felül	6 " filipovai	"	"	bács-bodroghmegyei
48	"	"	7 " ott a m.	"	"	filipovai m.
56	"	"	5 " (57—55)	"	"	57.55
85	"	"	3 " Knéry	"	"	Knézy
92	"	"	5 " Rubinszky	"	"	Kubinszky
108	"	alul	9 " szvecsát	"	"	szvecsár
109	"	"	10 " Német	"	"	Nemes
120	"	"	8 " Rév	"	"	Rém
121	"	"	5 " Vojszka	"	"	Vajszka
122	"	felül	6 " Cséh	"	"	Cséb
216	"	"	6 " Vazics	"	"	Vizics
220	"	"	17 " mintagazdászati	"	"	mintagazdászati
301	"	"	12 " Nikár	"	"	Nikáz